

ชุด ความคิดและภูมิปัญญาไทย เล่มที่ ๑

การศึกษา

โครงการวิจัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๓๖ พรรษา

ของสถาบันไทยศึกษา

สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ

โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย

โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดตั้งขึ้น เมื่อ
๑๕ กรกฎาคม ๒๕๒๔ เพื่อประสานงานและ
ดำเนินการเผยแพร่ผลงานวิจัยของจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ให้แพร่หลาย ราบรื่น และเป็น
ประโยชน์ กับหน่วยงาน นักวิชาการ ผู้สนใจ
และประชาชนทั่วไป

โครงการประกอบด้วย การประสานงาน
กับหน่วยประชาสัมพันธ์ ทั้งภายในและภายนอก
มหาวิทยาลัย การจัดประชุมทางวิชาการระหว่าง
นักวิจัยและผู้สนใจอื่น ๆ รวมทั้งการจัดพิมพ์
เอกสารผลงานวิจัยในรูปแบบต่าง ๆ

ชุด "งานวิจัย" นี้ได้คัดเลือกงานวิจัย
ที่มีคุณค่าในทางวิชาการ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็น
การเผยแพร่ทางวิชาการ บันทึกความก้าวหน้า
ทางวิชาการ และเป็นพื้นฐานในการที่จะพัฒนา
งานวิชาการในประเทศให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

ผู้สนใจผลงานของโครงการฯ และให้คำแนะนำ
โปรดติดต่อ

อาจารย์มานิต รุจิโรดม

หัวหน้าโครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย

ฝ่ายวิจัย สำนักงานอธิการบดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๒๑๕๐๘๗๑-๓ ต่อ ๓๓๗๑-๕

โทรสาร ๒๑๕๗๕๓๖

Research Dissemination Project

The Research Dissemination Project, Research Division, Chulalongkorn University has been established since July 15, 1981 to act as a co-ordinator in disseminating the results of research done by the staff of Chulalongkorn University for the benefit of interested government and private agencies, and scholars, as well as the public at large.

The Project's responsibilities include the co-ordination of public relations units both within and outside the University, the organization of academic conferences for researchers and all interested parties, and the publication of research documents.

The "Research Report Series", consisting of selected research works of outstanding academic value is published in order to record academic progress and to lay foundations for further academic development of the country as well.

For further information or suggestion please contact to ;

Lecturer Manit Rugivarodom

Chief, Research Dissemination Project

Research Division

Chulalongkorn University

Bangkok 10330, Thailand

Tel. 2150871-3 ext. 3371-5

FAX 2157436

ความคิดและภูมิปัญญาไทย :
ด้านการศึกษา

Thai Wisdom in Education

สถาบันวิทยบริการ

๑๒๕.-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1

ความคิดและภูมิปัญญาไทย : ด้านการศึกษา

คณาจารย์ภาควิชาประถมศึกษา

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๕๓๕

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*****

เนื่องในศุภมงคลวโรกาส

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ทรงมีพระชนมายุ ๓๖ พรรษา ในวันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๔

ข้าพระพุทธเจ้า คณะจารย์ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอทูลเกล้าทูลกระหม่อม ถวายงานวิจัยนี้เป็นวิชาชีพวันทาการ

สนองพระราชปณิธานในการส่งเสริมการศึกษาไทย

แสดงความจงรักภักดีอย่างลึกซึ้งสูงสุดแด่องค์ขัตติยนารี

ผู้นำทางวิชาการและมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทย

ขอจงทรงพระเจริญ

ข้าพระพุทธเจ้า คณะผู้วิจัย

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โครงการวิจัย

“ความคิด และภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา”

คณะผู้วิจัย คณาจารย์ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑. ศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์ หัวหน้าโครงการ
๒. ศาสตราจารย์ อ่ำไพ สุจริตกุล
๓. รองศาสตราจารย์ ดร. ดวงเดือน อ่อนน้อม
๔. รองศาสตราจารย์ ดร. ทิศนา เขมมณี
๕. รองศาสตราจารย์ นิรมล สวัสดิ์บุตร
๖. *รองศาสตราจารย์ ปานตา ไข่เทียมวงศ์
๗. รองศาสตราจารย์ พชรวรรณ จันทรวงศ์
๘. รองศาสตราจารย์ รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์
๙. รองศาสตราจารย์ วารี ธีระจิตร
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร. สำลี ทองธิว
๑๑. รองศาสตราจารย์ ดร. อุมา สุคนธมาน
๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ กิตติยวดี บุญซื่อ
๑๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. น้อมศรี เคท
๑๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประคอง สุทธาน
๑๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประภัสสร รุจิพร
๑๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ
๑๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พูนสุข บุญยสวัสดิ์
๑๘. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. แรมสมร อยู่สภภาพ
๑๙. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วรณิ ศิริโชติ
๒๐. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ โสภภาพรรณ ชยสมบัติ
๒๑. อาจารย์ ดร. อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจผลงานวิจัย

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต

ผู้ทรงคุณวุฒิที่แนะนำสาระวิชาการทางคณิตศาสตร์

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิต

ผู้ช่วยวิจัย นางสาวัทมมาวดี บุญยสวัสดิ์

ระยะเวลาการวิจัย ตุลาคม ๒๕๓๒-ตุลาคม ๒๕๓๓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำนำ

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ ๓๖ พรรษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยสำนักในพระมหากษัตริย์คุณที่ทรงสนพระทัยและทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเป็นอเนกประการเพื่อธำรงส่งเสริมความรู้และแบบแผนการปฏิบัติที่เนื่องด้วยวัฒนธรรมไทย จึงได้ส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์อย่างกว้างขวางสำหรับปวงชนชาวไทยทั่วไปขึ้นทุกเหล่า ฤวยเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองและเทิดพระเกียรติ

โครงการวิจัยที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยส่งเสริมให้ดำเนินการในโอกาสดังกล่าว ประกอบด้วยโครงการใหญ่ ๒ โครงการ คือ โครงการวิจัยเรื่อง "ภาษาและวรรณคดีเพื่อความสุขและความเข้าใจอันดีของชนในชาติ" ซึ่งดำเนินการวิจัยโดยคณาจารย์คณะอักษรศาสตร์ และโครงการวิจัยเรื่อง "ความคิดและภูมิปัญญาไทย" ซึ่งสถาบันไทยศึกษาเป็นผู้ดำเนินการ

ปัจจุบันสังคมไทยประสบปัญหาการสืบสานความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประจำชาติ โดยเฉพาะเรื่องความคิดและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไทยในด้านต่าง ๆ เช่น การดำรงชีวิต การประสานสัมพันธ์เพื่อความสงบสุขในสังคม การปรับตัวกับสภาพแวดล้อม การทำมาหากิน การอบรมเลี้ยงดูเยาวชน ตลอดจนการสร้างสรรคศิลปกรรมต่าง ๆ การสืบทอดความรู้ความเข้าใจในเรื่องภูมิปัญญาไทยนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีผลต่อความมั่นคงของชาติ โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นผาสุก ทั้งยังเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต ฝ่ายวิจัย

จึงรู้สึกมีความยินดีอย่างยิ่งที่สถาบันไทยศึกษาได้ส่งเสริมสนับสนุน
ให้คณาจารย์ในสาขาวิชาต่าง ๆ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกัน
ดำเนินการวิจัยเรื่อง "ความคิดและภูมิปัญญาไทย" ขึ้น เพื่อเป็น
การศึกษาวិเคราะห์และแสวงหาข้อความรู้อันเป็นความคิดและ
ภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ที่มีความสำคัญควรแก่การศึกษาสืบทอด
หรือปรับประยุกต์ใช้ในสังคมไทยในปัจจุบันและอนาคตอย่าง
กว้างขวางต่อไป

ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบคุณและชื่นชม
ต่อผู้วิจัยและสถาบันไทยศึกษา ที่ได้ดำเนินการจนได้ผลงานอัน
ทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการและประเทศอย่างยิ่ง

ดร. ศลักษณ์ ทรพรรณนัทน์

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศลักษณ์ ทรพรรณนัทน์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถ้อยแถลง

ชาติไทยมีอารยธรรมเป็นมรดกที่สำคัญอย่างยิ่งที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมาอย่างชนรุ่นหลัง โดยผ่านกระบวนการสั่งสม ถ่ายทอด และพัฒนาในแต่ละยุคสมัย ทั้งในด้านวิถีการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาในการทำมาหากิน การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ความเชื่อประเพณี และศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ซึ่งนอกจากแสดงว่าสังคมไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตแล้วยังมีผลให้คนไทยและสังคมไทยมีเอกลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาติใด ๆ

อย่างไรก็ดี ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ กระแสอารยธรรมต่างชาติได้เข้ามาสู่สังคมไทยอย่างรวดเร็ว จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านวิถีการดำเนินชีวิต หัตถ์คดีและค่านิยมต่าง ๆ เป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าสังคมและวัฒนธรรมไทยอยู่ในภาวะวิกฤต เนื่องจากการรับอารยธรรมชาติอื่นมาใช้ โดยขาดการไตร่ตรองทั้งยังขาดความเข้าใจในเรื่องความหมายและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมไทยด้วย

ในวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระชนมายุครบ ๓๖ พรรษา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักในพระมหากษัตริย์คุณ จึงได้ส่งเสริมสนับสนุนโครงการวิจัยเรื่อง "ความคิดและภูมิปัญญาไทย" ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย เป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองเพื่อเทิดพระเกียรติ โครงการวิจัยในวโรกาสดังกล่าวนี้สถาบันไทยศึกษาได้รับทุนอุดหนุนจากฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แบ่งเป็นโครงการย่อย ๗ โครงการ คือ โครงการวิจัย ความคิดและภูมิปัญญา

ไทยในด้านความคิดความเชื่อ ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน การศึกษา การเมืองการปกครอง การดูแลสุขภาพอนามัย ดุริยางคศิลป์ และนาฏศิลป์ เป็นผลงานของคณาจารย์จากคณะอักษรศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ และ คณะตรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และนักวิชาการจาก ภายนอก

สถาบันไทยศึกษาหวังว่า ผลงานวิจัยชุดนี้จะเป็นประโยชน์ ทั้งด้านวิชาการและการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมต่อไป

ศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์

(รศ.ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์)

ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

การทํางานวิจัย "ความคิดและภูมิปัญญาไทย ด้านการศึกษา" ได้ประสบความสำเร็จด้วยดีและทันกำหนดเวลา แสดงให้เห็นถึงพลังสามัคคี และความตั้งใจมั่นร่วมกันของคณาจารย์ในภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อการสร้างสรรค์งานวิชาการอย่างต่อเนื่อง

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมนานเทมิษฐ์ ผู้อำนวยการสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ได้ริเริ่มและอำนวยความสะดวกทุกประการต่อการวิจัยนี้ ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ราชบัณฑิต ที่ได้กรุณาเขียนอธิบายความหมายของศัพท์คณิตศาสตร์บางคำ จนทำให้ผู้วิจัยสามารถค้นคว้าสืบต่อได้สำเร็จ อาจารย์ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจภาษาและความถูกต้องของการอธิบายคำทุกคำ ศาสตราจารย์ ดร. พัทธา สายหู และอาจารย์ ดร. เอกวิทย์ ณ ถลาง ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจรายงานการวิจัย และได้เสนอข้อแก้ไขปรับปรุงที่เป็นประโยชน์ยิ่ง คณะผู้วิจัยได้น้อมรับมาปรับปรุงรายงานการวิจัยจนเสร็จสมบูรณ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนจากฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน ๗๕,๐๐๐.- บาท (เจ็ดหมื่นห้าพันบาทถ้วน) จึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

สุมน อมรวิวัฒน์

(ศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์)

หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญคำและผู้เขียน

คำที่	ชื่อคำ	ผู้เขียน	หน้า
๑	ครู	อำเภอ สุจริตกุล	๒๗
๒	สั่งสอน	สุมน อมรวิวัฒน์	๕๑
๓	โรงเรียน	อุมา สุนทรธมาน	๖๓
๔	โรงเรียนมิชชันนารี	ลำลี ทองทิว	๗๓
๕	โรงเรียนเด็ก	ประภัสสร รุจิพร	๘๒
๖	อัยยาคมวิทยา	นิรมล สวัสดิบุตร	๙๓
๗	วัย	สุมน อมรวิวัฒน์	๑๐๕
๘	นรางกูรไวท	สุมน อมรวิวัฒน์	๑๒๑
๙	มาติกาการศึกษา	สุมน อมรวิวัฒน์	๑๓๓
๑๐	ประโยค	แรมสมร อยู่สถาพร	๑๔๖
๑๑	แบบเรียน	วาริ ธีระจิตร	๑๕๖
๑๒	การสอนหนังสือไทย	ประคอง สุทธสาร	๑๖๙
๑๓	ไล่นหนังสือ	กิตติยวดี บุญเชื้อ	๑๘๐
๑๔	ลบบับ	กิตติยวดี บุญเชื้อ	๑๙๐
๑๕	แจกลูก	พูนสุข บุญยสวัสดิ์	๑๙๗
๑๖	สรพษค์ำนวน	วรรณิ ศิริโชติ	๒๑๑
๑๗	เลขปกรณ	น้อมศรี เคท	๒๒๘
๑๘	สังขยา	ดวงเดือน อ่อนน่วม	๒๓๕
๑๙	กลเลขแบบฝึกการคูณและ การหาร	ดวงเดือน อ่อนน่วม	๒๔๘
๒๐	ความรู้เรื่องเมืองไทย	ปานตา ไข่เทียมวงค์	๒๕๕
๒๑	พรรณพฤกษา-สัตวาภิธาน	รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์	๒๖๓
๒๒	แสดงกิจจานุกิจ	รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์	๒๘๑
๒๓	หัตถกรรมของเด็ก	วาริ ธีระจิตร	๒๙๔

คำที่	ชื่อคำ	ผู้เขียน	หน้า
๒๔	เครื่องเล่นเรียน		
๒๕	กระดานดำ	กิตติยวดี บุญซื่อ	
๒๖	ดินสอ	โสภภาพรรณ ชยสมบัติ	๓๐๙
๒๗	ไม้บรรทัด		
๒๘	ปากกา		
๒๙	บันไดทอง	พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ	๓๓๓
๓๐	สมุดข่อย สมุดไทย ไบลาน	พชรพรรณ จันทร์ทวงศุ	๓๔๖
๓๑	กนกเขี้ยว	พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ	๓๕๙
๓๒	การลงโทษ	ทิตานา แคมมณี	๓๖๗
๓๓	ไม้เรียว	อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร	๓๘๓
๓๔	คู่มือพ่อแม่	สุนัน ออมรวีวัฒน์	๓๙๐
๓๕	เงินศึกษาพลี	อุมา สุคนธมาน	๓๙๗
๓๖	เครื่องแบบนักเรียน	พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ	๔๐๕
๓๗	สามัคยาจารย์สมาคม	นิรมล สวัสดิ์บุตร	๔๒๙

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การวิจัยเรื่อง “ความคิดและภูมิปัญญาไทย ด้านการศึกษา”

โครงการวิจัยเรื่อง “ความคิดและภูมิปัญญาไทย ด้านการศึกษา” เป็นงานวิจัยของคณาจารย์ ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผู้รับผิดชอบโครงการและได้รับทุนสนับสนุนจากฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อร่วมเฉลิมฉลองและเกิดพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสคล้ายวันพระราชสมภพครบ ๓๖ พรรษา วันที่ ๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๓๔
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความคิดและภูมิปัญญาไทยจากเอกสารที่แสดงถึงความรู้ความคิดด้านการศึกษาไทยในอดีต

ขอบเขตของการวิจัย

คำที่นำมาวิเคราะห์และเขียนอธิบายในงานวิจัยนี้ คัดเลือกเฉพาะคำสำคัญที่เกี่ยวกับสาระทางการศึกษา ๔ ด้าน คือ (๑) ภาพรวมเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนกุลบุตรของไทยในอดีต (๒) หลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาต่างๆ (๓) เครื่องเล่นเรียน (๔) เรื่องน่ารู้บางเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา จำนวนคำที่นำมาเขียนอธิบาย รวมทั้งสิ้น ๓๖ คำ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ วิเคราะห์จากเอกสารและหนังสือที่แสดงความรู้ ความคิดในการจัดการศึกษา

แก่กลุ่มบุตรตามวิถีวัฒนธรรมไทยในอดีต วิธีดำเนินการวิจัยมีขั้นตอนดังนี้

๑. การสำรวจเอกสารและหนังสือจากแหล่งวิทยาการต่างๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ห้องสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พิพิธภัณฑ์หนังสือแบบเรียนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ และสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒. รวบรวมคำที่อยู่ในขอบเขตของการวิจัย ชั้นแรกได้ ๕๒ คำ

๓. คัดเลือกคำ และจัดกลุ่มคำที่แสดงความรู้ความคิดทางการศึกษาไทยในอดีต ได้จำนวนคำหลัก ๓๖ คำ คณะผู้วิจัยจัดหมวดการนำเสนอเป็น ๔ หมวด คือ

๓.๑ คำที่แสดงภาพรวมเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนกลุ่มบุตรไทยในอดีต จำนวน ๗ คำ ได้แก่ คำว่า ครู สั่งสอน โรงเรียน โรงเรียนมิชชันนารี โรงเรียนเล็ก อัสยาตมวิทยา ้วย

๓.๒ คำที่เกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาต่างๆ จำนวน ๑๖ คำ ได้แก่ นรังกุโรบาท มาติกาการศึกษา ประโยค แบบเรียน การสอนหนังสือไทย ไล่นหนังสือ ลบฉบับ แจกลูก สรพงษ์ คำนวน เลขปกรณัม สังขยา กลเลขแบบฝึกการคูณและการหาร ความรู้เรื่องเมืองไทย พรรณพฤกษา-สัตว์าภิธาน แสดงกิจจานุกิจ ทัศนกรรมของเด็ก

๓.๓ คำที่เกี่ยวกับเครื่องเล่นเรียน จำนวน ๗ คำ ได้แก่ กระดานดำ ดินสอ ไม้บรรทัด ปากกา บันไดทอง สมุดข่อย (รวมสมุดไทย ไบลาน) กากะเย็บ

๓.๔ เรื่องนำรู้บางเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา จำนวน ๖ คำ

ได้แก่ การลงโทษ ไม้เรียว คู่มือพ่อแม่ เงินศึกษาพลี เครื่องแบบ-
นักเรียน สามัคยาจารย์สมาคม

๔. การวิเคราะห์และวิธีนำเสนอ

ผู้วิจัยวิเคราะห์และเรียบเรียงอธิบายคำแต่ละคำโดยมีกรอบ
ของการเรียบเรียง ๔ ส่วน คือ (๑) ความหมาย (๒) ประวัติความเป็นมา
และวิวัฒนาการ (๓) แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย
ตลอดจนการวิเคราะห์คุณค่าความเหมาะสมต่อการนำมาใช้ปฏิบัติ
ในปัจจุบัน และ (๔) การสรุปสาระและมโนทัศน์

วิธีการนำเสนอ มีลักษณะเป็นการยกคำหลักขึ้นมา ๑ คำ
แล้วเขียนอธิบายตามกรอบของการเรียบเรียงที่กำหนดไว้ ๔ ด้าน
ดังกล่าวข้างต้น **รายงานการวิจัยนี้จึงไม่ใช่สารานุกรม** คณะผู้วิจัย
ได้ตกลงวิธีการเขียนร่วมกัน คือ (๑) เป็นการเขียนอธิบายคำให้ได้
สาระ ความรู้ ความคิด เกี่ยวกับคำนั้นอย่างกระชับรัดกุม (๒) ยก
ตัวอย่างประกอบเท่าที่จำเป็นและอ้างอิงไว้ในบรรณานุกรม (๓)
เขียนเรียบเรียงแบบบรรยาย มิใช่พรรณนา (๔) การอธิบายคำแต่ละ
คำย่อมีความแตกต่างกันตามลักษณะของคำทั้งในด้านความ
ลึกซึ้งของเนื้อหาสาระ ความยาว ความเหมาะสมในการนำมาประยุกต์
ใช้เพราะต่างยุคสมัย ดังนั้นการเขียนจึงสามารถยืดหยุ่นได้

คำบางคำมีความหมายกว้าง ครอบคลุมคำที่เกี่ยวข้องกันหลาย
คำ เช่น ครู ปุครู ครูบา วิธีการเขียนจึงแยกอธิบายความหมายของ
แต่ละคำก่อน แล้วเขียนเชื่อมโยงสรุปคุณค่าของภูมิปัญญาไทยใน
ตอนท้าย การสะกดคำบางคำผู้เขียนสะกดตามคำเดิมในแหล่งค้น-
คว้านั้น

เนื่องจากความคิดและภูมิปัญญาไทยที่นำมาเสนอในแต่ละคำ
มีความต่อเนื่องสืบกันมาโดยลำดับ คณะผู้วิจัยไม่สามารถกำหนด

เงื่อนไขของเวลาให้ชัดเจนได้ จึงถือว่า การเสนอผลการวิจัยนี้เป็น การรื้อฟื้นให้นักการศึกษาในปัจจุบันได้ทราบแนวความคิดทางการ การศึกษาไทยในอดีต เห็นแบบอย่างอันชาญฉลาดของนักปราชญ์ทางการ การศึกษาที่รู้จักประยุกต์หลักการที่เป็นสากลมาใช้อย่างกลมกลืนกับวิถี ชีวิตไทย และช่วยให้คนไทยรุ่นหลังเกิดความตระหนัก ความภาค ภูมิใจในคุณค่าของภูมิปัญญาไทยซึ่งสั่งสมไว้เป็นหลักเป็นฐานของ การศึกษาไทยสืบมา

เมื่อผู้วิจัยเขียนอธิบายคำครบทั้ง ๓๖ คำแล้ว บรรณาธิการทำ หน้าที่ตรวจแก้ภาษาและความถูกต้องในร่างต้นฉบับครั้งที่ ๑ หลัง จากผู้เขียนแก้ไขปรับปรุงร่างต้นฉบับครั้งที่ ๑ แล้ว ผู้วิจัยส่งร่าง ต้นฉบับที่ปรับปรุงแก้ไขให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจ และผู้วิจัยปรับปรุง แก้ไขร่างต้นฉบับครั้งที่ ๒

บรรณาธิการทำหน้าที่ตรวจความถูกต้อง และความกลมกลืน ด้านการใช้ภาษาอีกครั้งหนึ่ง จัดภาพประกอบ เขียนความนำในแต่ ละกลุ่มคำ และบทสรุป จัดพิมพ์เป็นรายงานการวิจัย "ความคิดและ ภูมิปัญญาไทย" ฉบับสมบูรณ์

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมวดที่ ๑
ภาพรวมเกี่ยวกับการอบรมสั่งสอนกุลบุตรไทย
ในอดีต

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำที่นำมาเขียนอธิบายในหมวดที่ ๑ จำนวน ๗ คำ ได้แก่ คำว่า ครู สั่งสอน โรงเรียน โรงเรียนมิชชันนารี โรงเรียนเด็ก อัยยา-ตมวิทยา ้วย เป็นการฉายภาพรวมของการอบรมสั่งสอนเด็กไทยสมัยก่อน แสดงถึงสถานะและบทบาทของครู ว่าเป็นผู้ทรงคุณธรรมและภูมิรู้อย่างสูงยิ่ง กอปรด้วยความเมตตาและมีความผูกพันลึกซึ้งระหว่างครูกับศิษย์ ครูจึงเป็นปูชนียบุคคลที่ศิษย์เทิดทูนบูชาอยู่เสมอ

การสั่งสอนของครูนั้นมีความหมายครอบคลุม การฝึกหัดอบรม การให้ความรู้ และการถ่ายทอดวัฒนธรรม ตลอดจนการปัมเพาะซึมซับลักษณะนิสัย ทั้งครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและห่วงใยซึ่งกันและกัน ครูจึงเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้นำทางคุณธรรมของการดำรงชีวิตด้วย

โรงเรียนเป็นสถานที่ที่กุลบุตรทั้งหลายมารับการฝึกหัดอบรมสั่งสอน แผลงเรียนรัฐของเด็กเริ่มจากวัดและวัง ต่อมาจึงมีการตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นสถานศึกษาอย่างเป็นทางการ การอธิบายคำในหมวดนี้ได้ นำคำ "โรงเรียนมิชชันนารี" มาอธิบายด้วย แสดงให้เห็นพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศของพระมหากษัตริย์ที่ทรงใช้ประโยชน์ทางการจัดการศึกษาของคณะมิชชันนารีในการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้แก่สามัญชนและเยาวชนสตรี ส่วนคำ "โรงเรียนเด็ก" นั้นได้แสดงว่า แนวคิดของการผสมผสานการศึกษากับการสั่งคมสงเคราะห์นั้นมีมาช้านาน เจ้านายผู้ทรงเป็นพระราชวงศ์ชั้นสูงได้ทรงเห็นความสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูเด็กกำพร้าผู้ยากไร้ แนวคิดของการจัด "โรงเรียนเด็ก" นั้น มีความทันสมัย สามารถเลือกนำมาปรับใช้ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กได้

ความรู้เกี่ยวกับจิตวิทยาการศึกษานั้น ได้มีการเผยแพร่และฝึกอบรมครูมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๔๖ ดังปรากฏในการอธิบาย

คำ “อัธยาศัยวิทยา” ส่วนการแบ่งช่วงอายุของมนุษย์ตลอดจนการอธิบายธรรมชาติของมนุษย์นั้น ได้มีการอธิบายไว้ในคำที่ว่าด้วย “วัย” แสดงว่า การอบรมสั่งสอนในโรงเรียนก็ดีหรือการสอนในบ้าน วัด วังก็ดี ล้วนเป็นกระบวนการที่คำนึงถึงความเจริญทางวิชาความรู้ทางคุณงามความดี และทางความสามารถปฏิบัติได้เชี่ยวชาญ ให้ความสำคัญทั้งบทบาทของครู และธรรมชาติการเรียนรู้ของศิษย์ ที่น่าสนใจคือ การที่ผู้แต่งตำราสามารถนำหลักวิชาที่เป็นสากลมาเขียนอธิบายได้กลมกลืนกับสภาพของคนไทย ใช้ภาษาและถ้อยคำที่อ่านเข้าใจง่าย เช่น คิดค้น คิดสอบ ดวงความคิด โลมล่อ ยอดจุง พุง ชู่ สมควรที่นักวิชาการปัจจุบันจักถือเป็นแบบอย่าง

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

ครู

ผู้เขียน

อำไพ สุจริตกุล

ความหมาย

ครู (ครู) น. หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ภาษาบาลีมีใช้ ๒ คำ คือ ครู และครุ ส่วนภาษาสันสกฤตใช้ ครุ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ : ๑๖๘, ๑๘๘)

ครู คือ บุคคลที่ควรเคารพ เหมือนคนที่ได้ช่วยสั่งสอนสรรพวิชาต่าง ๆ นั้น (หมอปรัดเล. อักษรภิธานศรับท์ พ.ศ. ๒๕๒๖)

ครู แปลว่า ผู้สอน ผู้ควรเคารพ (พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสุโส อ้วน) พ.ศ. ๒๕๑๕ : ๗๗. และพจนานุกรม พ.ศ. ๒๕๖๖ : ๑๗๘)

ครู เป็นคำภาษาบาลีหรือสันสกฤต มีความหมายคล้ายคลึงหรือสืบเนื่องกับคำอื่น ๆ เช่น อุปัชฌาย์ อาจารย์ ศาสตรา ฤาษี มุนี ... คำว่า ครู แปลว่า หนัก มีบุญคุณ มีคุณค่า มีความหมาย "หนัก" คือมีบุญคุณอยู่เหนือศีรษะคนทุกคน สำหรับคำว่าครู อุปัชฌาย์ ตัวหนังสือแปลว่า ผู้ที่ใคร ๆ ควรจะเข้าไปฟังเล็ง ความหมายในภาษาสันสกฤตนั้น แปลเป็นครูสอนวิชาชีพ เช่น วิชาดนตรี (พุทธทาสภิกขุ, วิทยานของความเป็นครู, ๒๕๑๓ : ๔๘-๕๓)

ปู่ครู, ตีปู่, ตีเจ้า

ความหมาย

ปู่ครู หมายถึง พระเถระผู้ใหญ่ในด้านการปกครอง ผู้พ้นจากกิเลส (นิสสัยมุตตก) นิสสัยมุต แปลว่า ผู้พ้นจากนิสสัย ได้แก่ พระภิกษุผู้ศึกษาอบรมดีแล้ว และมีพรรษา ๕ ไม่ต้องถือนิสสัยจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ต่อไป (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ อธิบายศัพท์คำที่ ๗๕)

ตีปู่, ครูบา ภาษาไทยภาคกลางเรียกว่า “ขรัวตา” หรือ “หลวงตา” ตี คือ คำเรียก หรือเอ่ยถึงพระ มาจากคำว่า “สาธุ” เช่นเดียวกับที่ชาวลังกาเรียกพระว่า สาธุ

ถ้าเป็นคำเคารพยิ่งขึ้นเรียก “ตีเจ้า” เช่น ตีเจ้าแก้ว=ท่านพระแก้ว ตีเจ้าหัววัด หรือ ตีหลวงสมภาร = เจ้าอาวาส (พระปริยัติวงศาคจารย์, หลักภาษาไทยพ้ายพ ๒๔๙๒ : ๗-๙)

ตีเจ้า เป็นคำร้องเรียก (สรรพนามบุรุษที่ ๒-๓) ใช้สำหรับเรียกหรือเอ่ยถึงพระภิกษุดังที่ภาคกลางเรียกว่า “พระคุณเจ้า”, “พระผู้เป็นเจ้า” ถ้าเป็นพระที่มีอายุมากตั้งแต่ ๕๐-๖๐ ปีขึ้นไป เรียก “ครูบา” เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาพรหมา (พระปริยัติวงศาคจารย์ ๒๔๙๒ : ๗๗)

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระศรีวิชัย

ครูบาศรีวิชัย นักบุญผู้ยิ่งใหญ่แห่งล้านนาไทย ผู้บุกเบิกทาง
ขึ้นสู่ดอยสุเทพ พระเถระผู้ทรงคุณเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาอย่าง
สูงของประชาชน ท่านได้ปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา
หลายแห่งเกือบทั่วล้านนาไทย

ด้วยความเสียสละอันยิ่งใหญ่และแรงศรัทธาของสานุศิษย์และ
ประชาชน ซึ่งเคารพบูชาและมั่นใจในบุญบารมีของท่าน การสร้าง

ถนนขึ้นดอยสุเทพอันแสนยากในสมัยนั้น จึงได้สำเร็จลงด้วยดี เป็นผลงานชิ้นเอกของท่านที่ฝากไว้ ยังประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชาวไทย และชาวโลก ได้มีถนนให้รถยนต์สามารถขึ้นไปถึงวัดพระธาตุดอยสุเทพ และยังคงใช้กันมาจนถึงทุกวันนี้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ครุบา

ความหมาย

ครุบา คำเรียกพระภิกษุที่มีอายุมากตั้งแต่ ๕๐-๖๐ ปีขึ้นไป ใช้แทนคำเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้า, พระคุณเจ้า เรียกด้วยความเคารพอย่างสูง มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ตุ้เจ้า” หรือ “ตุ้ปู่” (หลักภาษาไทยพยัพ, ๒๕๔๒)

ครุบา มหาพราหมณ์ เป็นชื่อตำแหน่งพระสงฆ์ระดับที่ ๓ ของเผ่าไตในแคว้นสิบสองปันนาของจีน (ศาสตราจารย์ เกาสีชื่อ, “การตั้งชื่อและความหมายทางสังคม”)

คูบา เจ้าอริการ เป็นคำเดียวกันกับครุบา แต่ภาษาพูดของภาคเหนือเรียก คูบา เขียนตามภาษาพูดซึ่งไม่ออกเสียงคำควบกล้ำ (จ.จ.ส. พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ : น. ๕๕)

อาจารย์ ครุ คือ การประพฤติดี ครูผู้สั่งสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ นั้น (อักขรวิธานศัพท์, ค.ศ. ๑๘๗๓)

อาจารย์ ผู้สั่งสอนวิชาความรู้; คำที่ใช้เรียกหน้าหน้าชื่อบุคคล เพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕ : ๘๔๘)

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ครูบาพรทมา (พระสุพรหมญาณเถระ)

แห่งวัดพระพุทธรบาทตากผ้า จังหวัดลำพูน

พระเถระผู้ทรงคุณประเสริฐ เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูงของประชาชน ด้วยจิตตานุภาพอันกล้าแข็ง แต่เลิศล้ำด้วยพรหมวิพัสสนาธรรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณร ตลอดจนอุบาสก อุบาสิกาด้วย

จากอันนุ่มนวลให้เคร่งครัดปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และพระ
ธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

อานูกาภาพแห่งเมตตากาญญ์ของท่านนั้น แผ่พลังชุ่มเย็นให้แก่
ผู้ที่ได้เข้าใกล้ ทุกคนจะสัมผัสได้ถึงความรู้สึกเย็นกายสบายใจ เมื่อ
ถวายสักการะและได้ฟังธรรมะจากท่าน

บา, บาธรรม, บาเรียน, ครุบา, อาจารย์, ครุบา
อาจารย์

ความหมาย

บา หมายถึง ครูหรือชายหนุ่ม พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาค
กลาง อธิบายว่า มีที่ใช้ทั้งเป็นนามและกริยา, ที่เป็นนามเป็นคำโบราณ
ใช้ประกอบนำหน้าชื่อตัวเอกชายในเรื่อง เช่น บาบ่าวซูลู, บาเจียง,
บารส (ในเรื่อง อุสสา-บารส หรือ นางอุษา-บารสลาชกุมาร) เป็นต้น
ใช้เป็นสรรพนามแทนตัวเอกชายโดยใช้โดด ๆ เช่น "นามกรบา ชื่อ
ชาน ชนนีได้" ใช้ประกอบนำหน้าคำอื่น ๆ ก็มี เช่น บาคราญ, บา
บ่าว, บานูญ, บาคราญท้าว, บาบ่าวท้าว เป็นต้น ส่วนที่ใช้เป็นกริยา
แปลว่า **เห็น** เช่น บามือใช้ แปลว่า เห็นวันใช้ (พจนานุกรมภาคอีสาน-
ภาคกลาง ฉบับบัณฑิตยสถาน สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, ๒๕๑๕ : ๒๓๓)

บา น. ครู อาจารย์ ; ชายหนุ่ม

บาธรรม น. ผู้เชี่ยวชาญในทางธรรม, อาจารย์ทางธรรม
(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕ : ๔๖๖)

บาเรียน คือ ผู้สอบไล่ภาษาบาลีได้, ผู้รอบรู้ ต่อมาใช้ว่า เปรี๊ญ
(ปริญญ-ม. ปริชฌ-ส.) พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา แปลว่า

ผู้รู้ธรรม, ผู้คงแก่เรียน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ น. ๔๗๑, แปลว่า ผู้เล่าเรียน ผู้คงแก่เรียน, เปรียญ (พจนานุกรม, ๒๕๖๖ : ๔๓๗, และ สุชีพ ปุญญานุภาพ, พจนานุกรมศัพท์ พระพุทธศาสนาไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย : ๒๕๑๔, ๑๘๔)

ครุบา คำนำหน้าชื่อพระเถระผู้ใหญ่ เพิ่มจากคำว่า บา ซึ่งเป็น คำนำหน้าสมณนามใช้มาตั้งแต่ สมัยสุโขทัย ในอักขรภิธานศรับท์ ของ หมอปรัดเล อธิบายว่า ครุบา คือ อาจารย์ที่ท่านได้สั่งสอน ใน การศาสนา เป็นต้น เหมือนพระสงฆ์ที่บวชเป็นผู้เฒ่านั้น (อักขรภิธานศรับท์, ค.ศ. ๑๘๗๓ : ๑๐๗)

- ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

คำว่า “ครู” ปรากฏเป็นครั้งแรกในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. ๒๓๗๖ จารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ ปรากฏคำว่า ปู่ ในบรรทัดที่ ๒๖ เข้าใจว่าการสลักหินคำว่า “ปู่ครู” จำเป็นต้องเลื่อนคำว่าครูมาสลักในต้นบรรทัดที่ ๒๗ จึงอ่านได้ความว่า” ... มีปู่ ครูนิสสัยมุต มี เถรมิมหาเถร .....

ในบรรทัดที่ ๓๐ : หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมือง ศรีธรรมราชา

บรรทัดที่ ๓๓ : น เมืองตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปู่ครู

และในด้านที่ ๓

บรรทัดที่ ๔ : เมืองหัวนอน เมืองสุโขทัยนี้มีกฏพิหารปู่ครู

บรรทัดที่ ๑๒-๑๖ : ..... ได้สืบสืบเข้า จึงให้ช่างพันขดานหิน ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนออก

แปดวัน วันเดือนเต็มเดือนข้างแปดวัน ผูก
 ปู่ครู เถร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือขดานหิน
 สุตธรรมแก่อุบาสก ผูกทวยจำศีล

ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๑ นี้ มีข้อความที่แสดง
 ความหมายของคำว่า ครู ในทางเป็นผู้สั่งสอนให้รู้บาปบุญคุณโทษ
 และทำความดีดังในบรรทัดที่ ๑๑-๑๔ ของด้านที่ ๔ มีความว่า :-

“พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพญาแก่ไท
 ทั้งหลาย หาเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไททั้งหลายให้รู้บุญ
 รู้ธรรมแท้”

และในจารึกหลักที่ ๔ แผ่นที่ ๑ บรรทัดที่ ๑ ของศิลาจารึก
 วัดป่าแดง จังหวัดสุโขทัย ก็มีคำบรมครู ซึ่งหมายถึง พระสงฆ์ทรง
 สมณศักดิ์สูงที่พระสังฆราช ดังนี้:-

“สารนี้พระบรมครูดีโลกดิลก ตีรตันศีลคันธวัน
 วาสีธรรมกิตติ สังฆราชมหาสวามีเจ้า มีพุทธฎีกาดังนี้
 แต่ท่านเอาอุปสมบทในคามวาสี ศักราชได้ ๗๐๕ ในปี
 มะแม เดือนหกออกสิบเอ็ดค่ำ วันจันทร์ .....”

คำว่า “ครูบา” ในไตรภูมิพระร่วงปรากฏเป็นคำแรกในหน้า
 ๔๑ ตอนบรรยายถึงเปตภูมิ ซึ่งได้อธิบายถึงลักษณะของเปรตสอง
 จำพวกว่า

“..... แลเปรตจำพวกหนึ่งมีตัวดังมหาพรหมแล
 งามดังทอง แลปากนั้นดังปากหมู แลอดอยากนักหนา
 หายันจะกินบ่มีได้สักสิ่งอัน เขานั้นมี ตนงามดังทองนั้น
 เพื่อดังฤสั่น เมื่อก่อนเขาได้บวชเป็นชีจำศีลบริสุทธา
 อันว่ามีปากดังปากหมูนั้นเพราะว่าเขาได้ประมาท และ

กล่าวขวัญ **ครูบาอาจารย์** และเจ้ากุงสงฆ์ผู้มีศีลฯ

.... เปรตจำพวกหนึ่งตัวงามดังทอง แลปากนั้น
 เหมือนนัทหนา หนอนออกเต็มปาก แลหนอนนั้นย่อม
 บ่อนกินปากเขาเจาะกินหน้าตาเขา เขามีตัวงามดังทองนั้น
 เพราะเขาได้รักษาศีลเมื่อก่อนแล ปากเขาเหมือนเป็น
 หนอนออกบ่อนกินปากเขานั้น เพราะว่าเขาได้ดีเตียน
 ยุยงสงฆ์เจ้าให้ผิดกันฯ”

ต่อมาจึงมีคำว่า ครูบาธยาย ในหน้า ๖๒ และหน้า ๖๓ โดยใช้
 ควบกัน ดังข้อความต่อไปนี้

“... คนอันที่มีรู้บุญแลบาป ย่อมเจรจาที่อันทศคาม
 เมตตากรุณามีได้ ใจกล้าหาญแข่งบมิรู้ยาเกรงท่าน
 ผู้เฝ้าผู้แก่ บมิรู้ประวัติดิพ่อแม่แล**ครูบาธยาย** บมิรู้รักพี่
 รักน้อง ย่อมกระทำบาปทุกเมื่อ คนผู้นี้ชื่อว่า ตีร์จฉาน
 มนุษย์แล ฯ” และมีข้อความในหน้า ๖๓ ดังนี้...“... มิแล
 ว่าคนทั้งหลายมิได้จำศีล แลมิได้ทำบุญ แลมิได้ยาเกรง
 ผู้เฝ้าผู้แก่ พ่อและแม่สมณพราหมณาจารย์ **ครูบาธยาย**
 แล้ว ดังนั้นไส้ อันว่าอายุคนทั้งหลายนั้นก็เร่งถอยลงมาฯ
 เนื่อง ๆ แล ฯ”

คำว่า “ครู” แต่เดิมหมายถึง ผู้นำทางวิญญาณ ต่อเมื่อถูกยืม
 มาใช้ในภาษาไทย ครูจึงเปลี่ยนความหมายเป็นสอนหนังสือสอน
 วิชาชีพ โดยเนื้อแท้ดั้งเดิมเป็นผู้นำในทางวิญญาณ ครูจึงมีความหมาย
 สำคัญอยู่ที่ว่า ยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้น นั่นคือ ประกอบอยู่
 ด้วยธรรมะ .....คือ ผู้ยกวิญญาณของโลก .....ครูแท้ๆ ในสมัยโบราณ
 ทำหน้าที่ยกวิญญาณของมนุษย์ด้วยการเสียสละ เพื่อทำตนให้เป็น

ครูอุตมคตติ ด้วยการมีธรรมะ ประยุกต์ธรรมะให้เข้ากับความเป็นครู (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๑๓ : ๔๘-๕๓)

นับถอยหลังไปถึงอาณาจักรล้านนาซึ่งรุ่งเรืองพร้อม ๆ กับยุคสุโขทัยนั้น พระพุทธศาสนาและการศึกษาของพระสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จนเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ล้วนแต่จารึกเป็นภาษาบาลีทั้งสิ้น เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น แสดงว่าพระเถระแห่งล้านนาไทยที่เป็นปราชญ์หลายรูป มีความรู้ความสามารถในด้านพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีอย่างสูง “..... นอกจากอาณาจักรล้านนาแล้วการแต่งคัมภีร์สำคัญเป็นภาษาบาลีเช่นนี้ ในสมัยอื่นหรือในอาณาจักรอื่นมีน้อยมาก” (พระราชวรมุนี ๒๕๒๕ : ๒๘๕-๒๘๗ อ้างใน ชายโพธิสิตา, ๒๕๓๒)

ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคนี้ยังส่งผลให้เกิดธรรมเนียมในการตั้งชื่อชายชาวไตในแคว้นสิบสองปันนาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า จะต้องมี ๕ ชื่อ และหนึ่งใน ๕ ชื่อนั้นเป็นชื่อทางพระพุทธศาสนา ดังตอนหนึ่งในบทความของ ศาสตราจารย์ เกาสี้อี เปลโดยอาจารย์ เจ้าชื่อหมื่น เรื่อง “การตั้งชื่อและความหมายทางสังคมสำหรับชื่อที่ตั้งนั้น ของเผ่าไตในสิบสองปันนาของจีน” ดังนี้

“..... ชีวิตของผู้ชายชาวไตอย่างน้อยต้องมี ๕ ชื่อ คือ
(๑) ชื่อเดิม (๒) ชื่อทางศาสนาพุทธ (ชื่อพระ) (๓) ชื่อลาสิกขา
(๔) ชื่อบิดามารดา (๕) ชื่อข้าราชการ

ชื่อพระพุทธศาสนา (ชื่อพระ) ตั้งตามตำแหน่งพระสงฆ์ มี ๗ ชั้น ดังต่อไปนี้

๑) พระ ๒) ตู๋ (เจ้าวัด) ๓) ครูบา (มหาพราหมณ์)
๔) สมิ ๕) สังฆราช ๖) สงฆ์สิก ๗) ออกมุนี

..... ตามธรรมเนียมชาวนาชาวไร่บวชเป็นพระสงฆ์มีแต่เลื่อนตำแหน่ง
ถึงชั้น "ครูบา" เท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นคนชั้นลำดับไหนก็ตาม ขอ
แต่เลื่อนพ้นตำแหน่ง "ครูบา" ขึ้นไป ก็จะไม่ยอมให้ลาสิกขาอีก"

คำว่า "บา" ปรากฏในภาษาไทยเป็นครั้งแรกในหลักศิลาจารึก
แผ่นที่ ๓ ของ จารึกหลักที่ ๔ บรรทัดที่ ๑๐ มีความว่า "สวรปรัชญา
และบาธรรมไตรโลก ทน ราชา มาตย์ไช้รขุนสุค-" และใน
บรรทัดที่ ๑๔ แผ่นเดียวกัน หลักที่ ๔ เช่นกันดังนี้ "มหาอาริพงศเถร
บาญาณคันธิก บาสวเทพ บาราหุล บาญาณวิ (ลาส)"

ได้หลักฐานจากศิลาจารึกหลักนี้ว่า ท่านใช้คำ **บา** นำหน้า
สมณนาม คือ ชื่อพระสงฆ์สำคัญหรือพระเถระผู้ใหญ่ในสมัยสุโขทัย
ศิลาหลักนี้ได้จารึกเมื่อ จ.ศ. ๗๖๘ (พ.ศ. ๑๕๔๕) เมื่อครั้งพระ-
สงฆปริณายก นามว่า พระบรมครูดีโลกดิลก ตีรตันศีลคันธวันวาสิ
ธรรมกิตติสังฆราชมหาสามีเจ้า เจ้าคณะอรัญญาวาสีได้ตั้งพระมงคล
วิลาส เป็นเจ้าอาวาสครั้งที่ ๑ แล้วเกิดมีวิวาทิกรณ์ขึ้น เพราะมีผู้
ไม่เห็นด้วย ครั้นเมื่อพระมหาธรรมราชาที่ ๓ เจ้าเมืองสุโขทัยทรง
ตั้งพระบรมครูสังฆราช คือ ตัวท่านให้เป็นสังฆปริณายก ทั้งพระ-
ราชทานอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะระงับอธิกรณ์ต่าง ๆ ได้เอง ด้วยพระราช
อำนาจดังกล่าวนี้พระบรมครู จึงได้ตั้งพระมงคลวิลาสมหาเถร เป็น
เจ้าอาวาสวัดกัลยาณวารามอีกครั้งหนึ่งได้โดยเรียบร้อย เพื่อให้
คนทั้งหลายทราบเหตุดังกล่าว ท่านจึงได้ให้จารึกศิลาหลักที่ ๔ นี้
ไว้เป็นหลักฐานสืบไป

ในสมัยสุโขทัยจนถึงอยุธยาตอนต้น ยังไม่ปรากฏหลักฐาน
การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการเป็นชั้นหรือเป็นระดับ พระ
สงฆ์ที่บวชเรียนกับพระอุปัชฌาย์ หรือครูบาอาจารย์ จึงศึกษาคัมภีร์
สำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกด้วยการเรียนภาษา

บาลีก่อน เมื่อเชี่ยวชาญแล้วจึงเรียนแปลพระไตรปิฎก มาในสมัย
อยุธยาตอนกลางจึงมีการแบ่งเป็นชั้นบาเรียนตรี บาเรียนโท และ
บาเรียนเอก ตามลำดับของความสามารถในการแปลที่กำหนดให้
แปลพระสูตรและพระวินัย ตลอดจนถึงแปลพระอภิธรรมได้ การ
แปลพระสูตรพระวินัยและพระอภิธรรมได้มากน้อยเพียงใด จึงเป็น
เครื่องวัดความรู้ความสามารถแต่ละชั้นของผู้แปล

ในรัชกาลที่ ๒ แห่งยุครัตนโกสินทร์ได้มีการปรับปรุงแก้ไข
หลักสูตรและวิธีสอบบาลีใหม่โดยแบ่งการศึกษาออกเป็นประโยค
(ชั้น) มี ๔ ประโยค เปลี่ยนหลักสูตรจากการศึกษาพระไตรปิฎก
โดยตรงมาใช้คัมภีร์ระดับอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสแทน
(พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณวณโณ ๒๕๑๔ : พระมหาอุทัย พุทฺธวงโส
๒๕๐๙ อ้างใน ชาย โพธิสิตา, ๒๕๓๒) และในสมัยรัชกาลที่ ๕ การ
ศึกษาพระพุทฺธศาสนาตามหลักสูตรและวิธีสอบบาลีเป็นประโยคดัง
กล่าวข้างต้น จึงเริ่มแพร่ขยายออกสู่ทวยราษฎร์ พร้อมทั้งใช้คำ “เปรียญ”
แทน “บาเรียน” จึงได้มี “มหาเปรียญ” ตั้งแต่ประโยค ๓ ถึงประโยค
๔ เพิ่มขึ้นในแต่ละปี

การศึกษาของกุลบุตรไทยในสมัยก่อนนอกจากเป็นการศึกษา
ในครอบครัวและในวังแล้ว ยังมีการศึกษาในวัดโดยมีพระสงฆ์เป็น
ครูสอนเมื่อเรียนรู้การอ่าน-เขียนแล้ว ก็ศึกษาภาษาบาลีและคัมภีร์
พระพุทฺธศาสนาตามลำดับ โดยบวชเรียนอยู่กับ “ครุบา” ของตน
จนต่อมาเมื่อจัดเจนในพระธรรมคำสอนแล้ว ก็ทำหน้าที่สอนศิษย์
รุ่นต่อ ๆ ไป ดังนั้น คำว่า บา บาเรียน เปรียญ และครู ครุบา
ครุบาอาจารย์ จึงมีความสัมพันธ์สืบเนื่องเชื่อมโยงจนยากที่จะแยก
ออกจากกันโดยเด็ดขาดได้

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ในสมัยโบราณการเรียนการสอนในรูปแบบของการศึกษาเล่าเรียนเริ่มขึ้นในวัด ครูก็คือพระสงฆ์ผู้มีความรู้ทั้งในทางธรรม อักษรวิธี และศิลปวิทยาการอื่นๆ นักเรียน ก็คือ ลูกหลานของชนชั้นปกครอง ชุนนาง หรือสามัญชนผู้ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา มาสมัครเป็นลูกศิษย์ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะถูกส่งให้มาเป็นศิษย์วัดหรือเด็กวัดรับใช้พระสงฆ์ผู้เป็นครูอาจารย์ แล้วจึงบรรพชาเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นภิกษุศึกษาเล่าเรียนวิชาการ เพื่อให้เป็นคนดีและมีความรู้ความสามารถ ครูคือพระ สอนด้วยความรักความเมตตา ลูกศิษย์ก็ศึกษาเล่าเรียนด้วยความรักความเคารพในครูอาจารย์ของตนอย่างมาก จึงเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งระหว่างครูกับศิษย์ ฉะนั้นในอดีตครูจึงเป็นบุชฌิยบุคคลที่ศิษย์ผู้มอบกายถวายชีวิตฝากตัวเป็นลูกศิษย์มีความเคารพเทิดทูนบูชาและกตัญญูกตเวทิต์ประหนึ่งพ่อแม่ผู้บังเกิดเกล้าแน่นอนเทียว

ความเคารพนับถือและยำเกรงครูด้วยการเทิดทูนไว้อย่างสูงเทียบเท่าพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่เช่นนี้ จัดได้ว่าเป็นความรู้สึกล้ำลึกในสายเลือดไทยมาแต่โบราณทีเดียว จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช แห่งกรุงสุโขทัย พ.ศ. ๑๘๒๖ ซึ่งเป็นเอกสารล้ำค่าเป็นหลักฐานอ้างอิงแก่แก่ที่สุดของชาติไทยในการศึกษาประวัติศาสตร์ นิติศาสตร์ ประเพณี สังคม และชีวิตไทยให้ชนในชาติรุ่นหลังได้ศึกษาปรัชญาและภูมิปัญญาของชาวไทยในอดีต ได้จารึกข้อความแสดงถึงความเคารพบูชาครูอย่างสูงไว้หลายแห่ง เช่น จารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๒๖-๒๗ มีความว่า

“..... มีพิหารอันใหญ่ มีพิหารอันราม มีบุครุณิสสัยมุต...”
และในด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๒-๑๖ “..... จึงให้ช่างพันขดานหิน

ตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ ..... ผู้บุครุ แกร มหาเถร ขึ้นนั่งเหนือ
ชานหิน สุตธรรมแก่อบาสก ผู้ท่วยจำศีล.....”

และในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๕๒-๕๓
กล่าวว่า “..... กล่าวผิดต่อผู้เฒ่า ผู้แก่ พ่อแม่ ครูอุปัชฌาย์ มิตรสหาย
ทั้งหลาย พระมหาเถรศรีศรัทธาธาชาจุฬามุนีนั่น กล่าวด้วยแก่กม.....”

ไตรภูมิิกถาหรือเตภูมิกถา วรรณกรรมเก่าแก่ที่มีคุณค่าหา
เปรียบได้ยาก ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนา
ต่อชีวิตและภูมิปัญญาไทยในสมัยโบราณได้อย่างดี โดยบรรยายให้
เกิดความสะพรึงกลัวต่อผลของการทำชั่วทำบาปต่อครูอาจารย์ เช่น
กล่าวว่า คนที่ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ไม่ยำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่ไม่รักพี่
รักน้อง ไม่เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ย่อมทำบาปได้ทุกเมื่อ
เปรียบเสมือนสัตว์เดรัจฉาน และผู้ที่กล่าวโทษใส่ร้ายหรือปรักปรำ
ครูบาอาจารย์ และพระสงฆ์ผู้ทรงศีลนั้นจะเกิดเป็นเปรตจำพวก
หนึ่งมีร่างกายดงามดั่งสีทองแต่อดอยากมีปากเหมือนปากหมู
“..หาอันจะกินปมิได้สักสิ่งอัน เขานั้นมีตนงามดั่งทาทอง นั้นเพื่อตั้ง
ถาลัน เมื่อก่อนเขาได้บวชเป็นชีเจ้าศีลบริสุทธิ์ อันว่ามีปากดั่งปาก
หมูนั้นเพราะว่าเขาได้ประมาท แลกกล่าวขวิญครูบาอาจารย์และเจ้ากุ
สงฆ์ผู้มีศีล ...”

ตามความเชื่อของคนไทยโบราณเกี่ยวกับอายุขัยของมนุษย์ ซึ่ง
ได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิิกถาเช่นกัน ในข้อที่แสดงโทษของมนุษย์
ไม่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของครูบาหรือพระสงฆ์องค์เจ้าที่ให้จำ
ศีลภาวนาทำบุญทำทาน จะมีอายุลดน้อยลงเรื่อยๆ นั่นคือ อายุจะ
สั้นกว่าคนโบราณในอุตรกฐทวีปซึ่งอายุยืนถึง ๑๐๐๐ ปี ในอมรโล
ยานทวีปอายุยืนถึง ๔๐๐ ปี แต่มาถึงชมพูทวีป ยุคปัจจุบันมนุษย์
อายุสั้นไม่ถึง ๑๐๐ ปี ดังในคัมภีร์จารึกไว้ว่า “อายุบ่หอนจะรู้ขึ้นรู้ลง”

ในสุภาษิตพระร่วงก็มีข้อความสอนให้เชื่อฟังครูด้วยความเคารพ
ดังนี้

“...ที่หับจงมีไฟ   ที่ไปจงมีเพื่อน   ทมแกวเถื่อนไคลคลา
ครุบาสอนอย่าโกรธ   โทษตนผิดพึงรู้   สู้เสียนอย่าเสียดักดี...”

และจากคำกลอน “เดือนใจสมณ” ซึ่งพระครูสังฆรักษ์ข้าวได้
มาจากคำกลอนโบราณ อ้างถึงในเอกสาร “เดือนสติพระ” (ธรรมา
นุศาสตร์) ของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) มีความ
ตอนหนึ่งว่า

“...แล้วทำกิจวัตร   คอยปฏิบัติ   ครูบาอาจารย์
ดัดสันดานตน   ให้พ้นจากพาล   นบราบกราบกราน
ผู้แก่พรรษา .....”

ในนราวุธโรวาท (คำกลอน) หนังสือสำหรับผู้ใหญ่ใช้สอน
เด็กของกระทรวงธรรมการ ยุครัตนโกสินทร์ ร.ศก ๑๒๙ ได้กำชับ
ให้เด็กระลึกถึงบุญคุณพ่อแม่ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์ให้
รักษาความสัตย์ พูดคำจริงไม่พูดปด เพื่อเจ้า สับปลับ และไว้ใจ
บิดามารดาและครู (ภาคที่ ๖ ความสัตย์ ข้อ ๒ ไว้ใจบิดามารดา
และครู) “จงไว้ใจพ่อแม่แลครูบา อย่ามุสา เบือนบิด ปกปิดกริ่ง
สารภาพ ผิดพลั้งหวังประวิง ไซ้ท่านซิงซังเมื่อไร อวยกให้ดี”

และในภาคที่ ๔ ความกตัญญู ข้อ ๑ ต่อบิดามารดาพระมหา-
กษัตริย์และครู นราวุธโรวาท ได้สอนไว้ดังนี้ “คิดบุญคุณ
กรุณา ครู อาจารย์ บิดามารดาถัดกระษัตริย์สยาม จงจิตรม้น กตัญญู
อย่าว่าวาม ข้อใดห้าม จงประหยัด อย่าขัดคำ .....”

(นราวุธโรวาท ร.ศ. ๑๒๙ : ๑๑, ๑๕)

ความเคารพรักษายาเกรงและบูชาคุณครูบาอาจารย์ปานพ่อ-แม่
บังเกิดเกล้าของคนไทยในอดีตนั้นประจักษ์แจ้งชัดเจน เพราะต้อง

ภาคตัวเป็นศิษย์อยู่ในความเมตตาปรานีของครูบาอาจารย์ ให้ท่าน
 อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิทยาการ จนมีความรู้ความสามารถถึงขั้นได้
 รับมอบให้เป็นครูสอนผู้อื่นต่อไป ทั้งในด้านอ่าน-เขียน-ภาษาไทย
 และบาลีตลอดจนพระพุทธศาสนา หรือถ้ามีความรู้พิเศษก็อาจจะ
 ถ่ายทอดต่อเป็นครูสอนวิชาชีพอื่นได้ เช่น วิชาแพทย์ วิชาโหราศาสตร์
 วิชาช่างก่อสร้าง ช่างวาด ช่างแกะสลัก ช่างหล่อพระพุทธรูป ตามที่
 ตนได้รับการสั่งสอนอบรมและฝึกปฏิบัติมาจากครูบาอาจารย์ผู้มึ
 ความชำนาญในแต่ละวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญในศิลปวิทยา
 การมาแต่อดีต หรือ” ... ลูกศิษย์อาจจะขอย้ายสำนักไปศึกษาสาขา
 อื่นที่วัดที่ตนสนใจและมีชื่อเสียง ในสาขาวิชาที่ตนสนใจดังเช่น
 ครูบาวัดฝายหิน เมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นสูงสุดของวัดฝายหินแล้ว
 ท่านได้เข้ามาเรียนต่อในสำนักวัดป่าแดง เชียงใหม่ (ปัจจุบันเป็นวัด
 ร้าง) จนสามารถกลับไปตั้งสำนักสอนศิษย์ที่วัดฝายหินต่อมา” (ครู
 บาฝายหิน, ๔๔๑-๔๔๒ อ้างถึงใน การศึกษาล้านนาโบราณ-สมัย
 ใหม่, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ๒๕๒๗ : ๓๑-๓๒)

ด้วยเหตุที่ศิษย์เรียนวิชาจากครูด้วยความรักเคารพในครูของ
 ตนอย่างสูง มีความจงรักภักดีและมีความผูกพันที่ลึกซึ้งระหว่างครู
 กับศิษย์ จึงได้มีประเพณีแสดงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ของตน
 และได้กลายเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของคนไทย นั่นก็คือ **“พิธี
 ไหว้ครู”** อันเป็นพิธีกรรมสำคัญยิ่งที่แสดงให้เห็น ภูมิปัญญาไทย

บทวิเคราะห์คุณค่า

ในสมัยพุทธกาล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกัลยาณ-
 มิตรธรรม หรือ ครุฐานิยธรรมในฐานะที่ครูคือกัลยาณมิตรของ
 ศิษย์ ว่าผู้เป็นครูหรือผู้เป็นกัลยาณมิตร ต้องพร้อมด้วยองค์คุณ

๗ ประการ คือ

ปิโย : เป็นที่รัก หมายถึง มีความรักเมตตาและทำตนให้เป็น
ที่รักของศิษย์

ครู : นำเคารพหน้าครัทธา วางตนดีงาม มีความหนักแน่นน่า
เคารพยำเกรง

ภาวนีโย : ปฏิบัติตนน่าเลื่อมใส เพราะฝึกฝนอบรมตนให้
เจริญด้วยความรู้ความสามารถ

วตฺตา จ : พร่ำสอนพร่ำเตือนศิษย์ด้วยความหวังดีทุกเมื่อ

วจนฺทฺชโม : อดทนต่อถ้อยคำของศิษย์ แม้ศิษย์จะซัดไซ้
ลงดี หรือพูดเสียดสีกระทบกระทั่ง

คมภีรณฺ จ กถํ กตฺตา : สอนกระจ่างชัด เรื่องยากทำให้เข้าใจ
ง่าย คลี่คลายความสงสัย

โน จฏฺฐาเน นีโยชเย : ไม่ชักนำศิษย์ไปในทางเสื่อมเสีย

ครูที่มีคุณฐานियธรรมดังกล่าว เป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ จึง
จะเป็นปูชนียบุคคล ควรแก่การเคารพบูชา สมควรจะได้รับการ
ไหว้ครู

ตามธรรมเนียมไทย คนที่ไม่รู้จักบุญคุณของครูบาอาจารย์
เป็นคนที่น่ารังเกียจและมักถูกเหยียดหยามว่าเป็นคนเนรคุณ เพราะ
ในโบราณกาลถือกันว่า ครูเป็นผู้มีบุญคุณแก่ศิษย์รองจากพ่อแม่
บังเกิดเกล้า หรือถือว่าเป็นพ่อแม่ที่สองก็ว่าได้ จึงมีคำกล่าวต่อเนื่อง
กันว่า “ข้าพเจ้าขอบูชาคุณพระศรีรัตนตรัย คุณบิดามารดา ครูบา
อาจารย์.....” ในการกราบ ๕ ครั้ง ที่ผู้ใหญ่สอนให้เด็กไหว้พระสวด
มนต์บูชาคุณก่อนนอน ฉะนั้น “ถ้าศิษย์คนใดดูถูกดูหมิ่นครูก็ถือ
กันว่าเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ ขาดความกตัญญูเรียนวิชาความรู้จะไรไป
ก็จะเสื่อมหมด ดังที่มีนิทานเล่าถึงศิษย์อกตัญญูไว้หลายเรื่อง เช่น

ที่รู้จักแพร่หลายก็คือ คนที่เรียนวิชาเสกมะม่วงจากคนของท่าน ..... และมานพหนุ่มเรียนวิชากลืนดาบจากชายหุคตะเซ็ญใจ ได้แสดงวิชากลืนดาบจนเป็นที่โปรดปรานของพระราชชา เมื่อพระราชชาตรัสถามถึงครู ก็ไม่ยอมตอบตามความจริง ครั้นแสดงให้เห็นทอดพระเนตรอีกครั้งหนึ่งดาบก็บาดเอาถึงแก่ความตาย” (สมบัติ พลายน้อย, ๒๕๒๒ :๑-๒)

นอกจากจะเคารพบูชาครูผู้สอนความรู้ให้โดยตรงแล้ว แม้แต่ความรู้ที่ผู้เรียนไปจดจำเอามาจากผู้อื่น แล้วนำความรู้นั้นมาใช้ เช่น เห็นใครร้องเพลง หรือร่ายว่า เล่นดนตรีต่าง ๆ เป็นที่ชอบใจก็จดจำของเขาไว้ แล้วนำมาร้องมารำหรือเอาแบบอย่างมาเล่นบ้าง แม้แต่ได้อ่านบทกวีหรือคำประพันธ์ชอบใจวิธีแต่งวิธีเขียน การใช้ถ้อยคำสำนวนโวหาร ก็จดจำไว้นำมาใช้ตามโอกาสต่าง ๆ เช่นนี้ คนไทยโบราณก็ยังเคารพนับถือเจ้าของเดิมผู้แต่งหรือผู้ประพันธ์ว่าเป็นครูของตนเช่นกัน เรียกว่า **ครูพัก-ลักจำ** หรือ **ครูพักอักษร** สมบัติ พลายน้อย ได้ยกตัวอย่างบทไหว้ครูของนักเพลงพื้นบ้านบทหนึ่งดังนี้

“ จะไหว้พระพุทธรูปพระธรรม	ที่เลิศล้ำในโลก
ไหว้ทั้ง ครูพักอักษร	คุณพระ บิดมารดา
ให้ช่วยชูชอุปถัมภ์	มาแนะนำปัญญา
ลูกจะเดินร่ำทำทำ	เสียในเวลาสั้นเอย”

อีกบทหนึ่งว่า

“ สิบนิ้วลูกจะประนม	ถวายบังคมขึ้นเหนือศีรษะ
ต่างดอกไม้ธูปเทียน	ขึ้นเหนือเศียรบูชา
ไหว้ทั้งครูเฒ่าที่เก่าก่อน	ได้ฝึกสอนให้มีมานะ
หิ้งโชนทับกระจำปี	ที่ติดสีเป็นจันทระ

จะให้**ผู้รู้ครูพัก**

ไหว้**บิตุราสมาตรงค์**

ช่วย**ค้มครองบ้องกาย**

จะ**คิดแก้ไขให้ชยะ**

ทั้ง**คุณเอกออักขระ**

ด้วย**จิตจงอุตสาหะ**

ต่อ**ผู้ชวยสละมะณะ**

ไป**ตามจังหวัดะกลอนเอย”**

การแสดงความเคารพยกย่องผู้เป็นเจ้าของความรู้ที่ตนได้ไปจดจำมาใช้ประโยชน์ แม้จะไม่ได้เป็นครูสอนโดยตรง คนไทยสมัยก่อนก็ยังมีคำกล่าวบูชาคุณ**ครูพัก-ลักจำ** หรือครูพักอักษรหรือครูพัก (อาจมาจากภควัม : ผู้เขียน) เช่นนี้ แสดงให้เห็นภูมิปัญญาไทยที่มีความกตัญญูต่อเจ้าของความรู้ที่ตนไปจดจำมา เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบัน มีผู้ค้นคว้าวิจัยหรือทำวิทยานิพนธ์แล้วเสนอผลงานค้นคว้าวิจัยหรือวิทยานิพนธ์ด้วยการลอกถ้อยคำและข้อความรู้ของผู้อื่นที่เขาได้ค้นคว้าและพูดหรือเขียนไว้ โดยลืมนมรยาทของนักวิชาการมิได้อ้างอิงหรือเอ่ยถึงท่านผู้เป็นเจ้าของ ผู้แต่ง ค้นคว้าหรือเผยแพร่ข้อความรู้หรือผลงานนั้น ๆ แต่กลับทำเสมือนสมอ้างว่าเป็นข้อความรู้หรือผลงานของตน ผู้นั้นจึงน่าละอายยิ่งกว่าคนไทยโบราณหรือชาวบ้านที่รู้จักไหว้ครู แม้แต่ครูพักลักจำ แสดงว่าคนในปัจจุบันไม่มีคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และกตัญญูรู้คุณ มีหน้าซำยังไร้มารยาทของนักวิชาการสมัยใหม่อีกด้วย จึงน่าจะหันมาช่วยกันพัฒนาคุณธรรมดังกล่าว และส่งเสริมให้รู้จักระลึกถึงบุญคุณของผู้ที่ได้ทำสิ่งมีคุณค่าไว้จนตนได้นำมาใช้ประโยชน์ต่อไปในปัจจุบัน นั่นก็คือ ต้องปลุกฝั่งให้เยาวชนรู้จักมารยาทของนักวิชาการสมัยใหม่ และชื่นชมในภูมิปัญญาไทย ที่บรรพบุรุษของเราเคยประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาว่าเป็นสิ่งที่สอดคล้องต้องกัน คือ การเคารพยกย่องเทิดทูนครูบา ติครูหรือปูครู ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงศีลสั่งสอนอบรมทางพระพุทธศาสนาให้เราเป็นคนดีมีธรรมะ ชี้นำให้เดินไปสู่ความ

หลุดพ้นตามรอยบาทพระพุทธรูปองค์ เคารพบูชา ครูอาจารย์ ผู้แนะนำ ซึ่งทางให้ค้นคว้าหาความรู้ในปัจจุบัน ตลอดจนครูพักอักษรรหรือครูพักลักจำที่เราได้นำข้อความรู้ของท่านมาใช้จนได้ประโยชน์แก่ตนเอง ผู้ที่มีความซื่อสัตย์จงรักภักดีและกตัญญูกตเวทิต่อครูบา-อาจารย์ จึงจะเป็นผู้เจริญด้วยสิริมงคล ดังพระคาถาว่า

บูชา จ บูชนิยานัน

เอตมมมงคลมุตตม

สรุปสาระและมโนทัศน์

คำว่า ครู ปุครุ ตั้ครุ และครูบา ในสมัยโบราณ หมายถึง พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่สอนกุลบุตรทุกระดับอายุตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยรุ่น สอนทั้งด้านอักษรวิธี ทั้งภาษาไทยและภาษาบาลี สอนให้เป็นคนดีมีวิชาชีพ ตลอดจนความรู้ทางพระพุทธรศาสนา แม้เมื่อศิษย์อายุครบเกณฑ์บวชแล้ว ก็ยังคงศึกษาในวัดหรือสำนักนั้น ๆ ต่อไป จนมีความรู้ความชำนาญสามารถถ่ายทอดวิชาที่ได้รับการสั่งสอนฝึกฝนจากครูบาของตนให้แก่ศิษย์รุ่นหลังของสำนักต่อไป หรืออาจลาไปแสวงหาความรู้ความชำนาญต่อจากพระสงฆ์ หรือครูบา หรือตั้ครุ ณ สำนักอื่น เมื่อเชี่ยวชาญแล้วก็อาจกลับมาช่วยสอนในสำนักเดิมของตน จนได้เป็นครูบาสืบทอดต่อไป

การเรียนการสอนด้วยความรักเมตตาและศรัทธาอย่างลึกซึ้งระหว่างครูกับศิษย์ดังกล่าวนี้อาจให้เกิดคุณธรรมและภูมิปัญญาไทย จึงเกิดมีพิธีกรรมอันแสดงถึงความกตัญญูต่อครูผู้มีพระคุณท่วมล้นเศียรเกล้าของลูกศิษย์ พิธีนั้นคือ การไหว้ครู ซึ่งถือปฏิบัติกันมาช้านานจนเป็นวัฒนธรรมในวิถีชีวิตไทย ที่हे็ดทูนบูชาคุณความดีของครูบาอาจารย์

ปัจจุบันวิทยาการก้าวหน้ามีนวัตกรรมและเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ช่วยสอน ครูไม่ต้องเหนื่อยยากตรากตรำเสียสละสูงดังในยุคสมัยที่ผ่านมา "...ในทุกวันนี้ผู้ที่ได้ชื่อว่า "อาจารย์" มักคิดเพียงตัวเองมีหน้าที่สั่งสอนวิชาการตามสาขาที่ตนเรียนมาเป็นวิชาเอก สอนศิษย์ให้มีความเข้าใจในเนื้อหาวิชาเท่านั้น ครูคล้ายกับเป็นผู้ขายวิชารายชั่วโมง ประหนึ่งว่าศิษย์คือผู้มาซื้อความรู้และต่างคิดว่า การอบรมบ่มนิสัยด้านจริยธรรมไม่ใช่หน้าที่ของอาจารย์" (กนก จันทรชจร อั้งถึงในศรีหทัยมพานิชพันธ์, เวทีความคิด : "บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์ในสถานการณ์ปัจจุบัน" วารสารการศึกษาเอกชน ๔ : ตุลาคม ๒๕๓๒ : ๑๕)

ในฐานะที่ครู ครูบา หรือครูบาอาจารย์ ไม่ว่าจะสอนวิชาชีพใดด้วยสื่อหรือเครื่องมือเทคโนโลยีใด ควรหรือไม่ที่จะได้รับการเทิดทูนบูชาว่าเป็นปูชนียบุคคล สมควรแก่การไหว้ครู และในทำนองเดียวกันผู้เป็นครูบาอาจารย์ สมควรหรือไม่ที่จะพัฒนาและบำเพ็ญตนจนควรแก่ค่ายก่องว่าเป็นปูชนียบุคคล

บรรณานุกรม

- เกาสี้ออ ศาสตราจารย์. การตั้งชื่อและความหมายทางสังคมสำหรับชื่อที่ตั้งนั้นของเผ่าไทยในสิบสองปันนาของจีน เอกสารการประชุมนานาชาติ, ไทยศึกษา, คุณหมิง, ๒๕๓๓.
- จ.จ.ส. พจนานุกรมภาษาภาคเหนือ. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๔๔.

ชาย โพรซิตา. เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๑ ประกอบการสัมมนา เรื่อง หนึ่งศตวรรษ พระพุทธศาสนาในสังคมไทย. การศึกษา ของคณะสงฆ์ไทยในหนึ่งศตวรรษ. ๒๕๓๒.

ไตรภูมิโลกวินิจฉัยจำลองจากฉบับหลวง. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ร.ศ. ๑๓๑.

บุญเสริม สาตราภัย และ สังคีต จันทนะโพธิ. อดีตล้านนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สยามการพิมพ์, ๒๕๒๐.

แบรดเลย์, แดน บีช. อักษรภิกษานศรับท์. พระนคร: โรงพิมพ์พิมพ์มิม ป้อมปากคลองบางกอกใหญ่, ๒๔๑๖.

ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ เป็นจารึกสุโขทัยที่ได้พบก่อน พ.ศ. ๒๔๖๗. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทาง ประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๑.

ประเสริฐอักษร. นรังกุโรบาท. พระนคร: โรงพิมพ์ศุภการจำรูญ, ร.ศ. ๑๒๙.

พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลางฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาวิรวงศ์. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรม ถิ่นอีสาน, ๒๕๑๕.

พระอภัยสารทนะ. "ครุฑาฝ่ายหิน" คนดีล้านนา.

พุทธทาสภิกขุ. วิญญาณของความเป็นครุ. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๑.

มาลัย จันสัญญาชัย และ ประสิทธิ์บุรีรักษ์. หลวง. วจนานุกรม พ.ศ. ๒๔๖๖. พระนคร: โรงพิมพ์เจริญผล, ๒๔๖๖.

ศรีทับทิม พานิชพันธ์. "บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์ในสภาพการณ์ ปัจจุบัน." วารสารการศึกษาเอกชน, ๙ (ตุลาคม ๒๕๓๒) หน้า ๑๕.

สมบัติ พลายน้อย. การไหว้ครู. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ-
การวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๒. (เอกสารอัดสำเนา)

สิงฆะ วรรณสัย. สารประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งลานนาไทย.
เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๒.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาไทย-อังกฤษ,
อังกฤษ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พระนคร: เกษมบรรณกิจ,
๒๕๑๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. การศึกษาล้านนาโบราณ-สมัยใหม่ (รวม
บทความ: ที่ระลึกเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลอง ๖๐ ปี วิทยาลัยครู
เชียงใหม่) เชียงใหม่: วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

สั่งสอน

ผู้เขียน

สุมน อมรวิวัฒน์

ความหมาย

สั่งสอน หมายถึง การชี้แจงให้เข้าใจและบอกให้ทำ ผู้ที่สั่งสอนคือ ครู พ่อแม่ พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ และผู้ที่มีความรู้มีความสามารถ ส่วนผู้ที่รับคำสั่งสอนคือ เด็ก ผู้เยาว์ บุตรธิดา ศิษย์ และผู้ที่ยังรู้น้อย

ตามวิถีชีวิตไทย การสั่งสอนมีความหมายกว้างคลุมถึงการให้การศึกษาอบรมเพื่อให้เด็กเป็นผู้มีวิชาความรู้ เป็นผู้มีการยาทดี มีความประพฤติดี และเป็นผู้ที่มีศีลธรรมดีงาม วิธีการสั่งสอนส่วนใหญ่เป็นการสั่ง การตักเตือน การแนะแนวทางที่ดี การห้ามปราม การส่งเสริมให้กำลังใจ และการลงโทษ ทั้งนี้ผู้สั่งสอนได้แสดงน้ำใจที่รัก ท่วงไຍ และปรารถนาดีต่อศิษย์อย่างแท้จริง ศิษย์จึงมีความเคารพและสำนึกบุญคุณของครู หรือบุตรธิดามีความเคารพและสำนึกบุญคุณของพ่อแม่อยู่เสมอ

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ที่กล่าวว่า คำ "สั่งสอน" มีความหมายครอบคลุมถึงการให้การศึกษาแก่เยาวชนนั้น มีหลักฐานจากข้อเขียนของเสฐียรโกเศศในเรื่องชีวิตชาวไทยสมัยก่อนว่า

".....เด็ก ๆ ลูกชาวบ้าน ถ้ามีโอกาสได้เรียนหนังสือที่วัด ก็จัดว่าเป็นเด็กเคราะห์ดี ส่วนเด็กที่ไม่มีโอกาสอย่างนี้ ก็ไม่ได้เรียนหนังสือนอกจากอยู่บ้านช่วยพ่อแม่ ทำการ

งานอย่างง่าย ๆ ตามอาชีพของผู้ใหญ่ ..... ว่าเฉพาะเด็กผู้หญิง เมื่อโตมามีอายุตามสมควรก็ช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน เช่น ตักน้ำดำข้าว เก็บผักหักพิน หุงข้าวทอดผ้า และเย็บปักถักร้อยสิ่งง่าย ๆ ตลอดจนเลี้ยงน้อง ที่จะมีโอกาสเรียนรู้หนังสือนั้นหายาก ..... เวลาว่างงานการในบ้านเกี่ยวกับวิถีชีวิต มีเรื่องเกิด แต่งงานและตาย เป็นต้น ซึ่งมีพิธีทำขวัญและพิธีสวดมนต์เลี้ยงพระอยู่ด้วยแทบทุกประเพณี หรือเป็นเรื่องประเพณีอันเนื่องด้วยเทศกาลตรุษสารท เป็นต้น เด็ก ๆ ไม่ว่าจะหญิงหรือชายก็มีโอกาสได้ดูได้เห็นเรื่องเหล่านี้อยู่เสมอ เท่ากับเป็นการศึกษาอยู่ในตัว อย่างที่เรียกว่า ENCULTURATION ถ้าเด็กคนไหนเกเร เพราะพ่อแม่ละเลยไม่เอาใจใส่สั่งสอน มักดิกันอย่างแรงว่า **พ่อแม่ไม่สั่งสอน .....**

ทกมณัยที่เสฐียรโกเศศ อธิบายข้างต้นนี้ การสั่งสอนจึงมีลักษณะเป็นการให้เรียนรู้วิถีชีวิต เป็นการปลูกฝังบ่มเพาะ ให้กุลบุตรธิดามีความเจริญงอกงาม ทั้งทางด้านสังคม สติปัญญาความรู้ และด้านคุณธรรมวัฒนธรรม เด็กได้มีส่วนร่วมและซึมซับความดีงามไว้ตลอดมา

การสั่งสอนอีกนัยหนึ่ง คือ การสั่งสอนให้เด็กมีวิชาความรู้ หรือเป็นการสอนหนังสือ โดยมีความเชื่อมั่นว่าคนที่มีความรู้ นั้นจะสามารถเอาตัวรอดได้ และเป็นคนที่มีการติดั้งปรากฏในบทสอนแม่เกย หนังสือประถม ก กา ว่า

“..... ○ เกิดมาเป็นคน หนังสือเป็นต้น วิชาหนาเจ้า ถ้าแม้ไม่รู้ อดสูอายุเขา เพื่อนฝูงเยาะเย้ย ว่าเง่าว่าโง่

○ ลางคนเกิดมา ไม่รู้วิชา เคอะอยู่จนโต ไปเป็นข้าเขา เพราะเขาเง่าโง่ บ้างขี้เป็นคนไซ่ เทียวขอกี้มี

○ ถ้ารู้วิชา ประเสริฐนักหนา ชูหน้าราชา จะไปแห่งใด มีคนปรานี ยากไร้ไม่มี สวัสดิ์มงคล .....

หนังสือประถม ก กา แสดงวัตถุประสงค์ของการสั่งสอนไว้หลายตอน ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

๑. สั่งสอนให้จดจำ

“..... ○ ให้จำคำครุ ที่ได้ไม่รู้ ให้ดูให้จำ ที่จะเป็นผล ให้บันให้รำ อย่าเล่น เย็นค่ำ ครุพรำรำสอน .....”

“..... ○ คนดีนี้ไซ่ไร ท่านสอนสิ่งไร จำไว้มันคง คำสอนจับทราบ อาบน้ำใจจง เพราะใจนั้นปลง ลงในคำครุ

“..... ○ คนชั่วนี้นา ตักใส่ตะกร้า บอด้่างคงอยู่ สอนเข้าสอนคำ บอจำคำครุ เพราะใจไม่อยู่ในคำสั่งสอน .....”

๒. สั่งสอนให้รู้

“..... ○ ไร่เรียนสิ่งใด ชัดเจนในใจ ได้แจ้งทุกสิ่ง รู้จักหนักแน่น มันแม่นจริงจัง นับว่ารู้ยิ่ง บอรู้พลอมแพลม

“..... ○ รู้จริงถนัด รู้ให้สันหัด อยากรูหอมแหมม รู้จริงถี่ถ้วน สำนวนสอดแนม รู้ซ้อนรู้แถม จึงนับว่าคน

“..... ○ รู้หลักรู้แหลม รู้สอดรู้แถม รู้เล่ห์รู้กล รู้ทั้งสี่ด้าน รู้การกุศล รู้เท่าเทียมคน รู้กลสตรี .....”

๓. สั่งสอนให้เชื่อฟัง

“..... ○ คิดว่าวาสนา ของตนทำมา มีผู้เอ็นดู ได้มาสนิท ลูกศิษย์มีครุ จงตั้งสัตย์อยู่ในคำสั่งสอน .....”

๔. สั่งสอนห้ามปราม

หนังสือโบราณศึกษา มีคำสั่งสอนหลายประเภทมุ่งหมายให้ศิษย์รู้วิธีปรับปรุงการปฏิบัติตน ตัวอย่างการสั่งสอนที่ดักเตือนห้ามปราม เช่น

“..... อย่าทำระริกชิกชี่ พุดจาโป่งป่างเดินโลด กระโดด โผนโครมคราม หัวเราะหัวให้ครั้นเครง เป็นการแสดงกิริยาชั่ว และไม่เกรงครูบาอาจารย์ .....”

๕. สั่งสอนให้ทำตามอย่าง

“..... จงคิดถึงคนเก่า ๆ หรือเหล่ากอของเรานั้น ที่ท่านเป็นคนดี ๆ มาเป็นตัวอย่างแลรักษาตระกูลเป็นต้น ให้สืบความดีต่อไป .....”

“..... จงดูแมลงผึ้งเกิด ถึงอยู่ไกล ก็อุตส่าห์บินมา เขียวหาดอกไม้หอม เปรียบเหมือนคนหมั่นไปหาครูเรียนวิชา .....”

๖. สั่งสอนโดยให้รู้จำแนกวิธีการ

“... การเขียนมืองค์ ๓ ถ้ามือเขียน, ตาก็ดู, ใจสังเกตจำไปด้วย, การอ่านมืองค์ ๔ ถ้าปากอ่าน, มือชี้ตัว, ตาก็ดู, ใจกำหนดไปด้วย .....”

หนังสือสุภาพชนพระร่วงก็มีข้อความสั่งสอนให้รู้จักวิธีปฏิบัติให้สำเร็จการนั้น ๆ ว่า

“..... ผีจะบังบังจงลืบ ผีจะจับจับจงมัน ผีจะคั่นคั่นจงตาย ผีจะหมายหมายจงแท้ ผีจะแก้แก้จงกระจ่าง .....”

๗. สั่งสอนให้รู้จักระมัดระวังรักษาตัว

หนังสืออนางนพมาศ ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ มีเขียนไว้ว่า

เป็นครกเป็นสาก

ให้แม่ยายตำข้าว

เป็นน้ำเต้า

ให้แม่ยายเลี้ยงสด

เป็นชมด

ให้แม่ยายฝนทา

ฯลฯ

การสอนเป็นการให้การศึกษา ให้รู้วิชา ซึ่งทางให้ตี หนีสิ่งชั่ว กลัวเกรงบาปกรรม การสอนจึงประกอบด้วยเนื้อหาสาระ ด้านวิชาความรู้ ด้านการฝึกปฏิบัติ และด้านวัฒนธรรมคุณธรรม วิธีการสอนนั้นนอกจากการใช้คำพูดเป็นส่วนใหญ่แล้ว พ่อแม่และครูยังใช้สื่อการสอน เช่น นิทาน สุภาษิต คำพังเพย การละเล่น บทกลอน บทดอกสร้อย มาประกอบการสอนด้วย การใช้สื่อดังกล่าวนี้ได้ทำให้เด็กได้รับการฝึกหัดขัดเกลา ถ้อยคำสั่งสอนที่อิงสรรพนามกรรม และศิลปะทำให้เด็กมีนิสัยเจ้าบเจ้ากลอน รู้จักเข้าใจธรรมชาติ เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และมีสุนทรียภาพ

สาระที่ผู้ใหญ่นำมาสอนเด็กมักจะอิงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักผิดชอบชั่วดี โดยใช้พุทธศาสนสุภาษิต การกล่าวถึงนรกสวรรค์ในไตรภูมิกถา การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีทศชาติ การให้เด็กเข้าร่วมในพิธีกรรมและประเพณี การสอนเช่นนี้ช่วยให้เด็กได้มีพื้นฐานทางจิตใจและมีความรู้ด้านวัฒนธรรมอย่างดียิ่ง

การสอนแบบไทยเน้นการให้แบบอย่าง การเปรียบเทียบ และปลูกเร้าให้เด็กรู้จักคิดได้ด้วยตัวเอง เมื่อคิดได้แล้ว นำไปปรับปรุงตนอยู่เสมอ แต่ศิษย์คิดอะไรได้มักไม่แสดงออก หรือไม่มีการแสดงความคิดเห็นถกเถียงกัน นิยมเป็นผู้คงแก่เรียนประเภทคมในฝัก ดังภาษิตที่ว่า

“อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ ประเสริฐสุขซ่อนใส่เสียในฝัก
 แม้นพบพาลหาญฮึกคอกยศึกคัก จึงค่อยชักฟาดฟันให้บรลัย”

การสั่งสอนของครูให้เด็กรู้วิชานั้น ครูได้เอาใจใส่ติดตามผล
 การเรียนและกวาดขันความประพฤติของผู้เรียนตลอดเวลา (ดูคำ
 สอนขับ, ไล่หนังสือ, การลงโทษ) ศิษย์ที่มีครู จึงมีความรู้สึกผูกพัน
 กตัญญูรู้คุณ มีความตั้งใจศึกษาเล่าเรียน และเป็นผู้มีระเบียบวินัย
 สมควรที่นักการศึกษาในปัจจุบันจะนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม
 กับสภาพการณ์และกาลสมัย

บทวิเคราะห์และสรุป

“การสั่งสอน” ตามวิถีชีวิตไทย มีความหมายกว้างกว่า “การ
 สอน” หมายรวมถึง ๑) กระบวนการบ่มเพาะ ซึมซับลักษณะนิสัย
 ๒) กระบวนการถ่ายทอด ปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ๓)
 กระบวนการให้การศึกษาด้านวิชาความรู้ ๔) กระบวนการอบรมกิริยา
 มารยาทและความประพฤติ และ ๕) กระบวนการสร้างเสริมคุณ-
 ธรรมและพัฒนาจิตใจ

ผู้ใหญ่และครูมีบทบาทเป็น “ผู้ให้การสั่งสอน” ส่วนเด็กหรือ
 นักเรียนมีบทบาทเป็น “ผู้รับการสั่งสอน” แต่ละฝ่ายมีความเข้าใจ
 และปฏิบัติตามบทบาทของตน

ลักษณะเด่นของ “การสั่งสอน” คือ ตลอดกระบวนการของ
 การสั่งสอน ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต่างมีความรัก ความห่วงใย และความ
 ปรารถนาดีต่อกันและกัน คุณธรรมของความเป็นกัลยาณมิตรได้ทำ
 ให้การสั่งสอนไม่ว่าจะเป็นวิธีใดก็ตามประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์
 ประสงค์ตลอดมา

กรมศึกษาธิการ

ข้อบังคับความเคารพต่อครู และผู้ใหญ่

(วันที่ ๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๐)

คัดจาก เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ

ศธ ๖๒/๑

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

คุรุสภา. "ครูไทย ๒๐๐ ปี." โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๕.

ประเสริฐอักษรนิติ. ขุน. เรื่องโบราณคดีศึกษา. หนังสืออาชีวภาพน เล่ม ๔, ๕. พระนคร : ๒๕๓๙.

ศิลปากร, กรม. ประถม ก กา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๖.

. ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ๒๕๐๕.

. สุภาวดีพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ม.ป.ป.

เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). "การศึกษาของชาวบ้าน." ชีวิตชาวไทยสมัย ก่อน. พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐.

สถาบันวิทย์บริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

โรงเรียน

ผู้เขียน

อุมา สุคนธมาน

ความหมาย

โรงเรียน คือ สถานที่แห่งหนึ่ง แห่งใด ที่ได้มีการจัดให้เด็กมา
รับการสั่งสอน ฝึกฝนอบรมพร้อมๆ กัน การฝึกฝน อบรมในระบบ
โรงเรียนนี้ มีตารางแผนและจัดหลักสูตรแต่ละระดับเป็นพื้นฐาน
ครุมีบทบาทสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยมุ่งให้
นักเรียนได้พัฒนาไปจนสุดความสามารถ ตามวัตถุประสงค์ของ
หลักสูตร คำว่า "โรงเรียน" ในชั้นเดิมทีเดียวไม่เรียกว่า "โรงเรียน"
เพราะแต่โบราณมาเราไม่มีโรงเรียน การเรียนการสอนวิชาต่างๆ มี
แต่ในวัดและถ่ายทอดวิชากันภายในครอบครัวเท่านั้น แนวคิดของ
การจัดสถานที่ใดสถานที่หนึ่งให้เป็นที่สอนหนังสือเด็กนั้น ได้มีมา
แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา ซึ่งเรียกว่า โรงทาน ครั้นต่อมา
เมื่อฝรั่ง เริ่มตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นในเมืองไทย ก็เรียกโรงเรียน
ว่า สกูล ตามภาษาฝรั่ง จึงได้มีการเรียกทับศัพท์ว่า โรงสกูล ต่อมา
มีการบัญญัติศัพท์แทนโรงสกูลว่า โรงสอน ซึ่งมีปรากฏเป็นครั้งแรก
ในประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ และได้ใช้กันอยู่เป็นเวลานาน จน
กระทั่ง พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้มีประกาศของทางราชการฉบับหนึ่งเกี่ยวกับ
การสอบและกล่าวถึงโรงสอนแต่ใช้คำว่า โรงเรียน แทน

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

การศึกษาของไทยมีประวัติสืบเนื่องมาแต่สมัยล้านนาไทย
สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยา โรงเรียนของไทยในสมัยนั้น คือ วัด

พระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาการ คือ อ่าน เขียน คิดเลข และศึกษาพระศาสนา มีการสอนวิชาพิเศษ เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณ วิชาช่างศิลป์ โหราศาสตร์ และวิชาป้องกันตัว เป็นต้น พระมหากษัตริย์ไทยทุกรัชกาลได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดมา พระบรมมหาราชวังได้เป็นแหล่งวิชาการชั้นสูงในด้านอักษรศาสตร์ ศิลปกรรม และหัตถกรรม ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การศึกษายังได้รับการอุปการะจากราชวังและวัดอยู่มาก พระราชวังเป็นสถานศึกษาของเจ้านายและลูกหลานข้าราชการ ส่วนวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่กุลบุตรทั่วไป ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และใน พ.ศ. ๒๓๗๔ ทรงมีพระราชโองการให้จารึกโคลงโลกนิติ และตำราแพทย์หลวงลงบนแผ่นหินอ่อนสำหรับประดับบนกำแพงและเสาในวัดพระเชตุพน-วิมลมังคลาราม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจัดการศึกษาให้เป็นระบบโรงเรียน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสส่งบุตรหลานมาเรียนได้มากขึ้น โดยมุ่งฝึกหัดเล่าเรียนเพื่อจะารู้หนังสือ รู้จักคิดเลข และรู้ขนบธรรมเนียมราชการ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๑๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์สอนหนังสือไทยในพระอารามหลวงทุกอาราม และทรงประกาศตั้งโรงเรียนหลวง ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ผู้ที่เป็นอาจารย์ใหญ่คนแรกของโรงเรียนอันเป็นโรงเรียนแห่งแรกของประเทศไทย คือ หลวงสารประเสริฐ (น้อย อาจารย์ยางกูร ภายหลังเป็น พระยาศรีสุนทรโวหาร)

เมื่อตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นแล้ว ทรงพระราชปรารภ

ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอและหม่อมเจ้าต่างกรม ซึ่งได้เล่าเรียนอักษรสมัยภาษาไทยแล้ว ควรจะเล่าเรียนภาษาต่างประเทศให้ได้วิชาความรู้สูงขึ้นไป จึงโปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอนภาษาอังกฤษขึ้นอีกโรงเรียน โปรดให้นายฟรานซิส ยอช เบเตอร์สัน ชาวอังกฤษเป็นครูโรงเรียนหลวงทั้ง ๒ โรงเรียน โปรดให้ขึ้นอยู่ในกรมทหารมหาดเล็ก ในบริเวณโรงเรียนทหารมหาดเล็ก การเบิกจ่ายเลี้ยงดูสำหรับโรงเรียนได้อาศัยพนักงานในกรมทหารมหาดเล็กเป็นการสะดวก ผู้บังคับการทหารมหาดเล็กจึงมีหน้าที่เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนหลวงด้วยแต่ครั้งนั้นมา

โรงเรียนภาษาอังกฤษตั้งอยู่ไม่ถึง ๕ ปี ครูลากลับไปยุโรป ต้องเลิกโรงเรียน ต่อมาอีก ๓ ปี จึงโปรดให้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นที่พระราชวังนั้นทอหยาน แทนโรงเรียนที่เลิกนั้น โปรดให้ดอกเตอร์ แมกฟาแลนด์ ชาวอเมริกันเป็นอาจารย์ใหญ่ แต่มีกรรมการสำหรับจัดการทำได้ขึ้นอยู่ในกรมทหารมหาดเล็กไม่ โรงเรียนที่ขึ้นอยู่ในกรมทหารมหาดเล็กคงเหลือแต่โรงเรียนหนังสือไทยเท่านั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๒๔ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เริ่มตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกสอนผู้ที่จะเป็นนายร้อย นายสิบในกรมทหารมหาดเล็ก ให้ตั้งเป็นโรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก พ.ศ. ๒๔๒๕ ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ตั้งโรงเรียนท่าแพนที่ขึ้น ดังนั้น โรงเรียนจึงมีขึ้นในกรมทหารมหาดเล็กเป็น ๕ โรงเรียนด้วยกัน คือ โรงเรียนเดิมของพระยาตรีสุนทรโวหาร โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่พระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนท่าแพนที่ โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ และโรงเรียนพระปริยัติธรรม

การศึกษาได้เริ่มแผ่ขยายออกไปสู่ประชาชนในส่วนภูมิภาคมากขึ้น ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีสมเด็จพระ

เจ้าน้องยาเธอ ๒ พระองค์ ที่ทรงสนพระทัยและเล็งเห็นถึงความสำคัญของการศึกษา ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงวางนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยว่า ภารกิจของรัฐบาลจะต้องถือว่าการให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยทั่วถึงกันนั้นมีความสำคัญเท่ากับการปฏิรูประเบียบบริหารการปกครอง และการส่งเสริมเศรษฐกิจเพื่อยกระดับการครองชีพของประชาชน นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงสนับสนุนแนวทางการจัดการศึกษาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในการจัดการศึกษาส่วนภูมิภาคในสมัยนั้น โดยใช้วิธีจัดวัดทั้งปวงให้เป็นโรงเรียนทั่วไป แจกแบบเรียนหรือจำหน่ายราคาถูก และให้มีพระสงฆ์เป็นพนักงานจัดการตรวจตราให้การสอนตามวัดเป็นไปตามแบบหลวงอย่างทั่วถึง

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

๑. การตั้งโรงเรียน โรงเรียนซึ่งตั้งในรัชกาลที่ ๒ นั้นในชั้นแรกกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงตั้งขึ้นก่อน เมื่อรัชกาลที่ ๒ ทรงทราบจึงโปรดให้ตั้งขึ้นด้วยที่ริมประตูศรีสุนทร เพื่อ “พระราชทานงานเลี้ยงราษฎรที่มีความปรารถนามารับพระราชทานและจัดแสดงธรรมนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมทานที่โรงเรียนนั้นทุกวันมิได้ขาด” ที่โรงเรียนนี้ในเวลาต่อมาได้จัดให้เป็นที่สอนหนังสือเด็กด้วย และสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงถือว่าเป็นโรงเรียนหลวงแห่งแรกที่จัดตั้งขึ้นด้วย

ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ตั้งโรงเรียนขึ้นมา ว่าเพราะได้รับอิทธิพลมาจากพระเจ้ามินมวงแห่งเวียตนามที่ทรงอุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระเจ้ายาลองที่สวรรคต ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ก็คือ เพื่อทรงอุปถัมภ์นักเรียนและครูทั้งหลายโดยให้มีที่พักและเบี้ยเลี้ยง และเมื่อสอบไล่ผ่านแต่ละระดับก็จะมีสิทธิพิเศษเพิ่มขึ้น

การตั้งโรงเรียนในขณะนั้นเป็นการยากแก่การประเมินว่ามีคนมาเล่าเรียนจำนวนเท่าใด ผลทางอักษรวิเศษได้น้อย แต่ก็เชื่อว่า จะไร้คุณค่า สำหรับการอบรมบ่มจิตใจคงได้ผลมากกว่า รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำรัสถึงโรงเรียนนี้ในต้นรัชกาลว่า “เหมือนหนึ่งโรงเรียนพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งโปรดให้สอนหนังสือมาแต่ก่อนนั้น เด็กๆ ก็ได้รับรู้หนังสือกันไปมาก คนที่เป็นเสมียนเขียนหนังสือก็เป็นคนออกจากโรงเรียนอยู่โดยมาก แต่ไม่มีใครจะอ่านออกได้ ไม่ใคร่รู้จริงๆ” เหตุผลในเรื่องนี้ทรงอธิบายว่า ทั้งครูและเด็กขาดการเอาใจใส่อย่างแท้จริง ซึ่งก็เป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่มีความจำเป็นในเวลานั้นด้วย

๒. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๔) ทรงมีพระราชดำริว่า บุตรหลานของผู้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณล้วนเป็นผู้มีชาติमितระกูล ควรจะรับราชการในเบื้องต้นต่อไป แต่ยังไม่รู้หนังสือไทยและขนบธรรมเนียมราชการอยู่โดยมาก และการรู้หนังสือนี้ก็สำคัญข้อใหญ่ เป็นเหตุจะได้รู้วิชาและขนบธรรมเนียมต่างๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดโรงเรียน ขึ้นไว้ที่ในพระบรมมหาราชวัง และจัดคนในกรมพระอักษรณ์ ตั้งให้เป็นขุนนางพนักงานสำหรับเป็นครูสอนหนังสือไทย สอนคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการ พระราชทานเงินเดือนครูสอนให้สมควรพอใช้สอย ส่วนผู้เรียนหนังสือนั้นก็พระราช

ทานเสื้อผ้านุ่มหมกกับเบียดเสียดกลางวันเวลาหนึ่งทุกวัน ครูสอนนั้นก็ให้สอนโดยอาการเรียบร้อยไม่ให้คำติหยาบคาย

๓. ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎร ตามพระราชประสงค์ซึ่งจัดโดยชอวินิจฉัยที่ว่า ราษฎรย่อมส่งบุตรหลานไปเล่าเรียนอยู่ในสำนักพระภิกษุตามพระอาราม เป็นประเพณีบ้านเมืองมีมาแต่โบราณ โรงเรียนสำหรับราษฎรมีอยู่ตามวัดแล้วทุกวัดเป็นแต่การฝึกสอนตามอัธยาศัยของพระภิกษุซึ่งเป็นอาจารย์ อันมีความรู้ยิ่งบ้างหย่อนบ้าง สอนมากบ้างน้อยบ้างไม่เป็นระเบียบแบบแผน จึงยังไม่เป็นประโยชน์แก่มหาชนตามสมควรที่จะเป็น การที่จะสอนวิชาความรู้ราษฎรให้ดีขึ้น จำเป็นจะต้องให้สามารถฝึกสอนเด็กตามแบบหลวงให้ทั่วกันหมดได้ และมีการจัดโรงเรียนหลวงขึ้นให้แลเห็นก่อนว่า รัฐบาลต้องการให้ฝึกสอนเด็กอย่างนี้ เมื่อคนทั้งหลายมีความนิยมที่จะให้บุตรหลานเล่าเรียนตามแบบหลวง ผู้ที่รับเด็กไว้ก็คั่งหันมาฝึกสอนตามแบบหลวงแพร่หลายออกไป

สถานที่ที่จะตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรเล่าเรียนนั้น หากจะตั้งที่อื่นนอกจากในวัดก็เห็นว่าจะมีความขัดข้อง เพราะจะไปเป็นปรปักษ์กับประเพณีเดิมซึ่งฝากเด็กไปเล่าเรียนตามวัด ถ้าผู้ปกครองยังเลื่อมใสประเพณีเดิมนั้นก็คงจะไม่อุดหนุนโรงเรียนหลวง แต่ถ้านิยมโรงเรียนหลวงก็จะเป็นเหตุให้เลื่อมใสประโยชน์ที่พระสงฆ์และพระอารามเคยได้อยู่แต่ก่อนจากผู้ปกครอง และการตั้งโรงเรียนหลวงก็ต้องจ่ายเงินเดือน และค่าใช้สอยของหลวงเป็นเงินจำนวนมาก รวมทั้งค่าซื้อที่ดินและก่อสร้างโรงเรียนด้วย แต่หากว่าตั้งโรงเรียนที่ในวัดจะได้อาศัยทั้งที่ดินและศาลาซึ่งมีอยู่แล้วทั้งภูมิที่ก็เหมาะ ด้วยวัดมีอยู่ในชุมชนทั่วทุกหนทุกแห่งเป็นการสะดวกดี

ด้วยประการทั้งปวง จึงได้คิดจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นตาม
วัด ได้ตั้งขึ้นที่วัดมหารณพารามก่อนแห่งอื่น โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้น
ตามพระอารามที่ระบุไว้ตามบัญชีปีจอ พ.ศ. ๒๔๒๔ มีรวม ๓๐ โรงเรียน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช
ดำริเห็นว่า การวิชาหนังสือเป็นต้นทางของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควร
ที่จะทะนุบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพื้นบ้านเมือง
สยามนี้ ที่จนโตใหญ่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีโดยมาก ที่รู้พออ่านได้เขียนได้
แต่ไม่ถูกถ้วนั้นก็มีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบ
หลวงยังมีน้อยไม่พอกับผู้ที่จะได้เรียน มีพระราชประสงค์จะให้
พระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานข้าราชการและราษฎรทั้งปวง ได้
เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทย ให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง จึง
ทรงเสียดลพระราชทรัพย์ออกตั้งโรงเรียนและจ้างครูสอนบำรุง
การเล่าเรียน สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก โรงเรียนซึ่งได้โปรดเกล้าฯ
ให้ตั้งขึ้นแล้วตามพระอารามหลวงเป็นหลายแห่ง และยังทรงพระ-
ราชดำริจะให้ตั้งโรงเรียนให้มีสำหรับพระอารามหลวงทุก ๆ พระอาราม
เพื่อจะให้บุตรหลานของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินได้เล่าเรียนโดยสะดวกไม่
ต้องเสียเงินทองอะไรเลย และโรงเรียนสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์
ก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นแล้วที่พระตำหนักสวนกุหลาบแห่งหนึ่ง ยัง
จะตั้งโรงเรียนสำหรับข้าราชการอีกแห่งหนึ่ง พระราชดำริของพระ-
บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จัดการโรงเรียนทั้งปวงนี้
ก็เพราะทรงพระมหากรุณาแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน และมีพระราช-
ประสงค์จะให้วิชาหนังสือไทยรุ่งเรืองแพร่หลายเป็นคุณแก่ราชการ
และเป็นความเจริญแก่บ้านเมืองยิ่งขึ้นไป

การจัดตั้งโรงเรียนได้ขยายไปตามพระอารามใหญ่น้อยโดยลำดับ
มีพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการพากันศรัทธารับอุปการะโรง-

เรียนในวัดของวงศ์สกุลบ้าง ในวัดอันไกลสถานที่อยู่ข้างมากขึ้น
ทุกที ไม่ช้าเท่าใดโรงเรียนหลวงก็ตั้งแพร่หลายออกไปจนถึงหัวเมือง

บทวิเคราะห์คุณค่า

๑. ศูนย์การเรียนการสอนในสมัยโบราณ คือ พระราชวัง
และวัด สิ่งนี้เป็นความคิดที่ดีมาก เพราะไม่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณ
ในการก่อสร้าง สถานที่เรียน ในปัจจุบันได้มีโรงเรียนประถมศึกษา
จำนวนไม่น้อยที่อยู่ใกล้วัดหรืออยู่บริเวณเดียวกับวัด และได้พึ่งพา
อาศัยสถานที่ของวัดในการเรียนการสอน เช่น โครงการห้องเรียน
เงินล้านที่ใช้โบสถ์เป็นสถานที่สอนศีลธรรมแก่นักเรียน

๒. ครูผู้สอน คือ ภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการเล่าเรียนอ่าน
เขียนทั้งหมด ในปัจจุบันท้องถิ่นบางแห่งขาดครู หรือครูไม่ครบชั้น
ดังนั้นพระภิกษุก็สามารถที่จะไปช่วยสอนในวิชาต่างๆได้ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งวิชาในหมวดเสริมสร้างลักษณะนิสัย จะเห็นได้ว่าได้มีแนว
โน้มสนับสนุนให้พระภิกษุเป็นพระนักพัฒนาชุมชน มากกว่าจะ
เป็นพระที่เรียนรู้แต่ธรรมะและปฏิบัติธรรมเท่านั้น

๓. วิธีสอนเป็นการสอนแบบตัวต่อตัว ไม่มีชั้นเรียนและสอน
กลุ่มเล็ก ซึ่งความคิดนี้ในการเรียนการสอนปัจจุบันก็ได้นำมาใช้
ในกรณีที่เด็กอ่อนหรือเด็กเก่ง ครูอาจแบ่งเป็นกลุ่มย่อยมาสอน
ซ่อมสอนเสริมได้

๔. การศึกษามุ่งอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ
และสามารถอ่านออกเขียนได้ จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันถึงแม้วิทยาการ
จะก้าวหน้าเพียงใดก็ตาม แต่รัฐบาลและผู้บริหารการศึกษาก็มีได้
ทอดทั้งด้านคุณธรรมเลย กลับรณรงค์และเน้นคุณธรรมให้เด่นชัด
เทียบเท่าด้านการให้ความรู้วิชาสามัญ

๕. การจัดการศึกษาไม่มีระเบียบแบบแผน เพราะยังไม่มีระบบการจัดที่แน่นอนและชัดเจน ลักษณะการศึกษาเป็นการศึกษานอกระบบ ซึ่งกลับมาเป็นที่นิยมในสมัยปัจจุบัน

๖. การศึกษาที่จัดให้แก่ประชาชนในระดับประถมศึกษาชั้นนี้ให้จัดโดยที่ประชาชนไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน ซึ่งได้ยึดถือเป็นสิ่งปฏิบัติมาจนทุกวันนี้

สรุปสาระและมโนทัศน์

โรงเรียน คือ สถานที่ แห่งหนึ่ง แห่งใด ที่ได้มีการจัดให้เด็กมารับการสั่งสอนฝึกฝนอบรมพร้อม ๆ กัน

ในสมัยโบราณนั้นไม่มีโรงเรียน พระราชวังเป็นสถานศึกษาของเจ้านายและลูกหลานข้าราชการ ส่วนวัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่กุลบุตรทั่วไป

แนวคิดของการจัดสถานที่ใดสถานที่หนึ่งให้เป็นที่สอนหนังสือเด็กนั้น ได้มีมาแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา เรียกว่า โรงทาน ครั้นต่อมาเมื่อฝรั่งเริ่มตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นในเมืองไทยก็เรียกว่า โรงสกูล และได้มีการบัญญัติศัพท์แทนโรงสกูลว่า โรงสอน ซึ่งปรากฏในประกาศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๒๙ ได้มีประกาศใช้คำว่า โรงเรียน แทนโรงสอน

โรงเรียนซึ่งตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้แก่ โรงเรียนหลวงสำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ และโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎร โรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรกได้ตั้งขึ้นที่วัดมทรณพาราม โดยใช้

วัดเป็นสถานที่ศึกษา เพราะไม่ต้องเสียเงินซื้อที่ดินและก่อสร้างโรงเรียน สามารถอาศัยที่ดินและศาลาวัดได้ สถานที่ตั้งก็เหมาะสมเพราะวัดตั้งอยู่ในที่ชุมชนทั่วทุกหนทุกแห่ง ดังนั้นการจัดการศึกษาในส่วนภูมิภาคในสมัยนั้นจึงเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือ ใช้วิธีจัดวัดทั้งปวงให้เป็นโรงเรียนทั่วไป ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนประชาบาลต่อมา

บรรณานุกรม

- ประดิษฐ์ ชวบเจริญ. การประถมศึกษาแห่งชาติ และพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องรวม ๘ ฉบับ. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต, ๒๕๒๓.
- พนัส หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๑.
- วุฒิชัย มุลศิศิลป์. แนวความคิดทางการศึกษาไทย ๒๔๑๑-๒๔๗๕. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดพันธ์พิบูลย์ซิ่ง, ๒๕๒๖.
- สุนน อมรวีวัฒน์. การศึกษา. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๒. ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.
- โสมหัต เทเวศน์. เกียรติภาษาหนังสือไทย. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๒.

สถาบันวิจัยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

โรงเรียนมิชชันนารี

ผู้เขียน

สำลี ทองธิว

ความหมาย

โรงเรียนมิชชันนารี เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งโดยคณะแพร่ศาสนาคริสต์และวัฒนธรรมคริสต์ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งคือการให้ความรู้ด้านภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และวิชาชีพแก่คนไทย ทั้งนี้เป็นการปูพื้นฐานทางความคิดแบบตะวันตกให้คนไทย เพื่อนำคนไทยไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดคือ การบำบัดทางจิตวิญญาณและหันไปนับถือพระคริสต์ คณะมิชชันนารีมีความเข้าใจเป็นพื้นฐานว่าระบบการศึกษาแบบตะวันตกกับคริสต์ศาสนามีความสัมพันธ์กัน การเข้าใจการศึกษาแบบปรัชญาตะวันตกจะทำให้เข้าใจศาสนาคริสต์ได้เร็วและง่ายขึ้น

แม้ว่าคณะมิชชันนารีทุกนิกายจะยึดมั่นในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาโดยใช้การศึกษาเป็นสื่อเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะต่างกัน วิธีดำเนินงานอยู่บ้าง ที่สำคัญ คือ โรงเรียนมิชชันนารี คาทอลิกจะเน้นการเรียนรู้ศาสนาและวัฒนธรรมของชาวคริสต์ควบคู่ไปกับการรู้ทางวิชาการ ในขณะที่โรงเรียนมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ให้ความรู้ทางวิชาการ เพื่อปูพื้นฐานให้คนพร้อมที่จะรับความเชื่อทางศาสนาต่อไป

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

คณะแพร่ศาสนาคริสต์ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทยตั้งแต่

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยอยุธยาตอนกลาง ขณะนั้นมิชชันนารีที่เข้ามาเป็นพวกโรมันคาทอลิกเป็นส่วนใหญ่ และมุ่งเน้นการเผยแพร่งศาสนาคริสต์เป็นสำคัญ มีการจัดตั้งโรงเรียนบ้าง แต่เป็นโรงเรียนเพื่อเตรียมคนให้เป็นบาทหลวงทางคริสต์ศาสนาที่เรียกว่าโรงเรียนเสมินารัลย (seminary) บทบาทของคณะเผยแพร่งศาสนาคริสต์ในสมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น นอกจากจะเน้นการเผยแพร่งศาสนาซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานชัดเจนในบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า มิชชันหรือหน้าที่หลักของคนกลุ่มนี้คือการเผยแพร่งคริสต์ศาสนาและคนกลุ่มนี้ยังมีบทบาทสำคัญทางการเมืองและการทหาร อีกด้วย

แม้ว่าเป้าหมายของคณะมิชชันนารีทุกคนจะเหมือนกันคือ การเผยแพร่งศาสนา แต่วิธีดำเนินการแตกต่างกันออกไป ในขณะที่มิชชันนารีคาทอลิกตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ไม่สู้สนใจด้านการให้การศึกษาระดับสามัญเท่าใดนัก แต่มุ่งเน้นการตั้งเสมินารัลยสำหรับบาทหลวงในอนาคตและเน้นการเมืองในการเปลี่ยนความเชื่อของประชาชน มิชชันนารีนิกายอื่นๆ กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ กลับให้ความสนใจในการศึกษาสามัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการให้การฝึกภาษาอังกฤษแก่คนพื้นเมืองเพื่อใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่งศาสนา

นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา การเผยแพร่งคริสต์ศาสนาของทุกนิกายเปลี่ยนจากนโยบายการใช้การเมืองและการทหารเป็นสื่อในการเผยแพร่ง มาใช้การให้บริการต่างๆ แก่ประชาชนแทน โดยเฉพาะการจัดตั้งโรงเรียนคณะมิชชันนารีอเมริกันนิกายเพรสไบทีเรียนได้จัดตั้งสถานที่สำหรับให้เด็กชายหญิงเข้าเล่าเรียนเรียกว่า สกูล (school) ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนกินนอน

(boarding school) ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๘๓ แต่ยังไม่เป็นที่นิยมของ
คนไทยนัก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๗ ได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย
และอังกฤษแก่เด็กไทยเป็นครั้งแรกขึ้น

มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งสถานที่สอนเด็กหญิงขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.
๒๓๙๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อ
มาขยายเป็นโรงเรียนที่สอนทั้งเด็กชายและหญิงใน พ.ศ. ๒๓๙๕
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ หมู่บ้านมอญ
เก็บค่าเล่าเรียนรายวัน วันละ เฟื้อง (๑๒ สตางค์) ต่อคน และใน
ปีเดียวกันก็ตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กชายที่ริมวัดแจ้ง (วัดอรุณราช-
วราราม) ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๐๕ ได้ย้ายไปตั้งที่สำเหร่ได้ชื่อว่า
"โรงเรียนสำเหร่" เป็นโรงเรียนชายแห่งแรกที่ตั้งขึ้นเป็นแบบโรงเรียน
อย่างแท้จริง มีหลักสูตรวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์
และดาราศาสตร์ โรงเรียนสำเหร่นี้ต่อมาคือโรงเรียนเทพศิรินทร์
วิทยาลัยในปัจจุบัน ส่วนโรงเรียนสำหรับสตรีนั้น คณะมิชชันนารี
ได้จัดตั้งโรงเรียนกุลสตรีวังหลังขึ้นที่สำเหร่เช่นกันใน พ.ศ. ๒๔๑๗
เป็นโรงเรียนแบบตะวันตก ให้การศึกษาแก่สตรีสามัญทั่วไป ต่อมา
มีนักเรียนจำนวนมากขึ้น จึงได้ย้ายมาอยู่ ณ ที่ซึ่งเป็นโรงเรียนวัฒนา
วิทยาลัยในปัจจุบัน

คณะมิชชันนารีไม่ได้จำกัดการจัดตั้งโรงเรียนมิชชันนารี แต่
เฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังแพร่กระจายไปยังส่วนภูมิภาคด้วย
ตามบันทึกของมิชชันนารีอเมริกัน กล่าวอ้างว่า การศึกษาของสามัญ-
ชนในส่วนภูมิกษัตริย์นั้นมิชชันนารีมีส่วนในการก่อตั้งก่อนรัฐบาล เช่นที่
เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน และเชียงใหม่เริ่มมีการศึกษา
สตรีใน พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยการนำเด็กหญิงมานั่งเรียนที่ระเบียงบ้าน
และต่อมาได้พัฒนาเป็นโรงเรียนดาราวิทยาลัย และมีการจัดตั้ง

โรงเรียนชายครั้งแรกที่วัดสิงห์คำ ซึ่งปัจจุบันเป็นสำนักงานเหล่ากาชาด จังหวัดเชียงใหม่ ในตอนแรกมีนักเรียนเพียง ๔๕ คน ขาดทั้งตำรา และครู ต่อมากิจการดีขึ้นและย้ายไปอยู่ ณ ที่ตั้งของโรงเรียน ปรีณสรอแยะวิทยาลัยใน พ.ศ. ๒๔๔๔

ในขณะที่มิชชันนารีโปรเตสแตนต์เริ่มบุกเบิกจัดตั้งโรงเรียน มิชชันนารีสำหรับสามัญชนนั้น คณะมิชชันนารีโรมันคาทอลิกก็ได้พยายามทุ่มเทจัดตั้งโรงเรียนและวิทยาลัยต่างๆ ขึ้นมากมาย โดยมีนโยบายว่าทุก ๆ โบสถ์จะต้องมีโรงเรียนประจำ มีการส่งเสริมการจัดพิมพ์ตำราทางวิชาการและจัดการบริหารพร้อมด้วยสวัสดิการแก่ครูอาจารย์โดยเฉพาะแก่นักเรียน มีการแพร่กระจายสาขาจากส่วนกลางออกไปยังต่างจังหวัดทั่วประเทศภายใต้การดำเนินงานของบาทหลวงและกรรมการมูลนิธิ ตัวอย่างโรงเรียนมิชชันนารีนิกายคาทอลิก เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญ โรงเรียนมาแตร์เดอี และเซนต์-ฟรังค์ เป็นต้น จากหลักฐานที่เป็นเอกสารปรากฏ ณ กรุงวาติกัน ประเทศอิตาลี พบว่า คณะมิชชันนารีโรมันคาทอลิกได้ทำการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน มีการแบ่งเขตมิสซังในประเทศไทยออกเป็น ๑๐ เขต มีโรงเรียนตั้งอยู่ในโบสถ์ไม่น้อยกว่า ๓๖๕ โรง (สำรวจ ๒๕๒๖) มีโรงเรียนเสมินาราลัทธิน้อย (Minor Seminary) ทุกเขตมิสซังทั่วประเทศ โดยเฉพาะที่ศูนย์กลาง คือ โรงเรียนยอเซฟอุปถัมภ์ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม และบ้านฉัตรกลาง จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้ยังมีเสมินาราลัทธิใหญ่ (Major Seminary) ซึ่งก็ตั้งอยู่ที่อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม เช่นกัน

คณะมิชชันนารีมีความสนใจไม่เฉพาะแต่การศึกษาสามัญเท่านั้น แต่ยังได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกอาชีพขึ้นหลายแห่งทั้งในภาคเหนือ

และภาคใต้ โรงเรียนฝึกอาชีพของคณะมิชชันนารีมีทั้งที่เป็นโรงเรียน
สำหรับนักเรียนชายและหญิง ดังเช่นที่จังหวัดเพชรบุรี มีการก่อตั้ง
โรงเรียนมิชชันนารี เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๐๘ สอนสตรีใน
ด้านการฝีมือ การเย็บผ้าด้วยจักรทันสมัย ออกแบบเย็บเสื้อผ้าหญิงที่
เรียกว่า เสื้อ ๕ ตะเข็บ โรงเรียนนี้คือโรงเรียนอรุณสตรี ต่อมาตั้ง
โรงเรียนชายขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๒๐ และ ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ ก็ได้รวม
โรงเรียนชายและหญิงเป็นโรงเรียนอรุณประดิษฐ์ มีอยู่ถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันคำว่าโรงเรียนมิชชันนารีไม่มีปรากฏในระบบโรงเรียน
ไทย โรงเรียนเหล่านี้กลายเป็นโรงเรียนเอกชน รวมกลุ่ม
กันเองอยู่ในความดูแลจัดการขององค์การทางศาสนาคริสต์ นิกาย
โรมันคาทอลิก หรือ นิกายโปรเตสแตนต์ และภายใต้สังกัดสหกิจ
คริสเตียนแห่งประเทศไทย โรงเรียนเหล่านี้ให้การศึกษาแก่คนทั่วไป
อยู่ภายในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวง-
ศึกษาธิการ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

การที่คณะมิชชันนารีเห็นความสำคัญของการให้การศึกษาแก่
สามัญชนไทยเพื่อปูพื้นฐานทางภาษาอังกฤษและความคิดแบบตะวัน-
ตกเพื่อนำไปสู่การเป็นชาวคริสต์ในโอกาสต่อไป ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาไทยเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลง
นี้เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ทรงเริ่มสนพระทัยและเห็นความจำเป็นที่จะต้องจัดสอนภาษาไทย
อย่างเป็นระบบขึ้น มีการทำตำราสอนอ่านและเขียนขึ้น คือ หนังสือ
จินตามณี เพื่อให้คนไทยได้ใช้ภาษาอย่างถูกต้องในขณะที่ทรงสนับ-
สนุนการสอนภาษาต่างประเทศของคณะมิชชันนารีในอยุธยาช่วงนั้น
นอกจากนั้นยังทรงให้คณะมิชชันนารีคาทอลิกช่วยพัฒนาความรู้ด้าน

ช่างและการชลประทานควบคู่ไปกับการให้ความรู้ทางศาสนาคริสต์
อีกด้วย

ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะในรัชกาลพระบาท-
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงส่งเสริมให้มิชชันนารีสอนภาษา
อังกฤษให้แก่เจ้านายและคนไทยอย่างกว้างขวาง ทรงให้เกียรติและ
ความไว้วางใจแก่มิชชันนารีเป็นอย่างดีดังปรากฏในบันทึกของ ดร.
เฮาส์ อย่างชัดเจน การที่ทรงเปิดโอกาสให้คณะมิชชันนารีเข้าถึงประ-
ชาชนชาวไทย ถ่ายทอดความรู้ทางภาษาอังกฤษเพื่อเป็นสื่อในการ
เข้าถึงคริสต์ศาสนานั้น พระองค์เองตลอดจนเจ้านายหลายพระองค์
ได้ใช้ความรู้ ภาษาอังกฤษนั้นๆ ศึกษาวิทยาการที่ล้ำค่าจากประเทศ
ตะวันตก โดยเฉพาะพระองค์เองได้ทรงศึกษาวิชาคำนวณ ดาราศาสตร์
โหราศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ การเมือง และกฎหมายเป็นอาทิ
ประการสำคัญคือได้ทรงใช้ความคุ้นเคยเป็นการส่วนพระองค์กับ
สังฆราชปาเลอกัว (Pallegoix) ชาวฝรั่งเศสในการเจรจาความการเมือง
กับประเทศฝรั่งเศสมหาอำนาจในขณะนั้น ทำให้ไทยรอดพ้นจาก
วิกฤตการณ์ระหว่างประเทศมาได้

ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา คณะมิชชันนารี
อเมริกันได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาให้แก่สามัญชนมากขึ้น
มีการจัดตั้งโรงเรียนให้การศึกษิตามหลักสูตรตะวันตกสอนวิชา
ภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และดาราศาสตร์ เป็นต้น
ควบคู่ไปกับการสอนศาสนาคริสต์ จากตัวอย่างโรงเรียนนี้เองพระ-
บาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริจัดตั้งโรงเรียน
สำหรับสามัญชนแห่งแรกขึ้นให้การศึกษาตามแบบตะวันตกแก่คน
ไทย คือ โรงเรียนวัดมหรณพาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ ปรากฏว่า
ได้รับความไว้วางใจจากประชาชนมากกว่าโรงเรียนของมิชชันนารี

เนื่องจากเป็นโรงเรียนของคนไทยเองและจัดขึ้นในวัดซึ่งเป็นแหล่งความรู้และสถานที่ที่กุลบุตรได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาตั้งแต่โบราณตามวัฒนธรรมไทย นับว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาญาณล้ำเลิศผสมผสานวัฒนธรรมไทยเข้ากับการจัดการศึกษาตามแบบตะวันตกได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากนั้นรัฐบาลก็ได้เร่งรัดจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นตามวัดต่าง ๆ ทั้งในกรุงและหัวเมือง จัดการศึกษาแบบใหม่ตามแบบโรงเรียนวัดมหารณพาราม นับเป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่ประชาชนให้กว้างขวางทั่วประเทศ

นอกจากการขยายโอกาสทางการศึกษาแก่สามัญชนแล้ว รัฐบาลยังได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีขึ้นอีกด้วย ในสมัยโบราณนั้นคนไทยไม่นิยมให้สตรีศึกษาเล่าเรียน แต่หลังจากที่คณะมิชชันนารีจัดการศึกษาให้สตรีใน พ.ศ. ๒๓๕๑ ปรากฏว่าประชาชนเริ่มสนใจการศึกษาของสตรีมากขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๒๓ รัฐบาลได้ก่อตั้งโรงเรียนประจำสำหรับสตรีขึ้นเป็นครั้งแรก คือ โรงเรียนสุนันทาลัย และได้ตั้งโรงเรียนเบญจมราชาลัย และโรงเรียนสตรีวิทยาต่อมาในภายหลัง เป็นที่น่าสังเกตว่าโรงเรียนเหล่านี้นอกจากจะกำหนดให้นางเรียนเรียนวิชาตามแบบตะวันตกแล้วยังสอนวิชาการและวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบประกอบอีกด้วย แสดงให้เห็นถึงการยอมรับการเผยแพร่ของคณะมิชชันนารีในลักษณะของการผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยเพื่อประโยชน์ของประเทศเป็นสำคัญ

บทวิเคราะห์คุณค่า

ปัจจุบันโรงเรียนมิชชันนารีเป็นกลุ่มโรงเรียนภายใต้การดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) มีบทบาทหน้าที่

ความรับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาให้เยาวชนไทย ตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เช่นเดียวกับโรงเรียนเอกชนทั่วไป ในขณะที่รัฐบาลยังไม่สามารถจัดสรรงบประมาณและกำลังคนจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึงพอ การดำเนินตามนโยบายของรัฐบาลในสมัยก่อนถึงการส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนในกลุ่มนี้ ทำหน้าที่รับผิดชอบให้การศึกษแก่เยาวชนไทยจึงเป็นการสมควร เป็นการแบ่งเบาภาระในการขยายการศึกษาของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า โรงเรียนเอกชนในเครือสหคริสเตียนแห่งประเทศไทยนั้น นอกจากจะมีความพร้อมในแง่เศรษฐกิจและบุคลากรที่จะสามารถนำนวัตกรรม และเทคโนโลยีใหม่ๆ ทางการศึกษามาใช้ในโรงเรียนแล้วยังมีสมรรถนะในการติดต่อกับประเทศผู้นำทางการศึกษาที่อยู่ในเครือสหคริสเตียนด้วยกัน ดังนั้น จึงไม่เป็นการแปลกที่โรงเรียนดังกล่าวสามารถพัฒนาระบบการศึกษา การจัดการ บุคลากร เทคนิคการสอนใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นในระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการควรสนับสนุนให้โรงเรียนเหล่านี้มีโอกาสดำเนินการบุกเบิกทางการศึกษาดังที่เคยได้ทำมาแล้วในอดีต

สรุปสาระและมโนทัศน์

โรงเรียนมิชชันนารี เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งโดยคณะมิชชันนารีนิกายคาทอลิก และโปรเตสแตนต์มีประวัติความเป็นมาในการจัดตั้งเป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยุคชยาตอกลาง จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีวัตถุประสงค์ในการจัดให้เป็นการปูพื้นฐานการศึกษาให้

คนไทย เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาเป็นสำคัญ โรงเรียนเหล่านี้มีความสำคัญในการริเริ่มสร้างค่านิยมทางการศึกษาและวิทยาการแบบตะวันตกแก่คนไทยทำให้เกิดการกระจายการศึกษาไปยังสามัญชนและสตรีไทย ปัจจุบันเป็นโรงเรียนที่อยู่ภายในความดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ แม้ว่าจะไม่ได้เรียกว่า โรงเรียนมิชชันนารีดังในอดีต แต่ก็ยังคงวัตถุประสงค์เดิมคือการเผยแพร่คริสต์ศาสนาให้แก่ประชาชนโดยใช้การศึกษาเป็นสื่อ

บรรณานุกรม

กฤษณา รังสิยานนท์. การขยายตัวขององค์กรคริสเตียนและผลที่มีต่อสังคมไทย ๒๓๗๑-๒๕๐๐. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เวลล์, เคนเนท อี. ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย ๑๙๒๘-๑๙๕๘. พระนคร : สมาคริสจักรแห่งประเทศไทย, ๑๙๕๘.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ห้า. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.

คำ

โรงเลี้ยงเด็ก

ผู้เขียน

ประภัสสร รุจิพร

ความหมาย

โรงเลี้ยงเด็กเป็นสถานที่บำรุงเลี้ยงดูทารกและเด็กชายหญิงที่เป็นลูกของคนยากจน อาจเป็นเด็กกำพร้า หรือเด็กที่บิดามารดาเป็นคนพิการ ไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองได้ โรงเลี้ยงเด็กนี้รับเด็กตั้งแต่แรกเกิด อายุสูงสุดของเด็กที่จะรับคือ เด็กหญิงอายุ ๑๑ ปี และเด็กชายอายุ ๑๓ ปี มีพี่เลี้ยงคอยดูแลและคอยพยาบาลรักษาเมื่อเจ็บป่วย นอกจากนี้ยังมีครูฝึกสอนวิชาชีพต่างๆ ให้ด้วยการเลี้ยงดูเด็กของโรงเลี้ยงเด็กนี้เป็นบริการฟรี โดยบิดามารดาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย แต่ต้องทำสัญญายอมยกเด็กให้เป็นสิทธิ์แก่โรงเลี้ยงเด็กที่จะเลี้ยงไปจนโตพอที่จะสามารถประกอบอาชีพด้วยตนเองได้ ในระยะเวลาที่โรงเลี้ยงเด็กยังดูแลเด็กอยู่นี้ บิดามารดาจะรับเด็กคืนไปไม่ได้ ยกเว้นในรายที่เห็นว่าจะเป็นการดีแก่ตัวเด็ก อย่างไรก็ตาม ถ้าเด็กเจ็บป่วยบิดามารดาสามารถมาเยี่ยมเยียนและอยู่พยาบาลได้

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

โรงเลี้ยงเด็กหรือโรงเลี้ยงเด็กของพระอัครชายาเธอ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ตามประกาศเรื่องตั้งโรงเลี้ยงเด็กในราชกิจจานุเบกษาดังมีใจความพอสรุปได้ว่าพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ทรงมีพระดำริที่จะสงเคราะห์เด็กซึ่งบิดามารดามีฐานะยากจน หรือไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้เพราะเด็กเหล่านี้จะได้รับการเลี้ยงดูไม่ดี

เท่าที่ควรหรืออาจถูกทอดทิ้ง ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนตามวัยอันควร พระองค์ทรงมีพระประสงค์จะบำเพ็ญพระกุศลให้เป็นถาวร วัตถุที่ระลึกถึงและอุทิศส่วนพระกุศลประทานพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า นภาจรจรัสศรีพระธิดาซึ่งสิ้นพระชนม์ จึงทรงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็ทรงพระโสมนัสอนุโมทนาและจะทรงเป็นพระราชธุระช่วยอุปการะด้วยพระบรมเดชานุภาพ พระอัครชายาเธอฯ จึงได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมากเพื่อซื้อทั้งที่ดินและอาคารต่างๆ ที่ตำบลสวนมะลิ ริมถนนบำรุงเมือง รวมทั้งซ่อมแซมก่อสร้างบริเวณโรงเรียนเด็กและจัดหาเครื่องใช้ทุกอย่างทั้งหมด

โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ นี้เปิดเมื่อวันที่ ๑ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓) โดยในวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๐๘ บ่าย ๕ โมง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์ ๑๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ มีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงเป็นประธาน และในวันที่ ๑ เมษายน โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพรเสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่โรงเรียนเด็ก ทรงถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ที่สวดมนต์รับพระราชทานฉัน และถวายไทยทาน ในวันที่ ๘ เมษายน มีการสวดมนต์ฉลองเรือนในโรงเรียนเด็ก ซึ่งสร้างเพิ่มเติมขึ้นใหม่อีก ๔ หลัง

หลังจากพิธีสงฆ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรเรือนเลี้ยงเด็กเรือนที่ ๑ ซึ่งพระราชทานนามว่า เรือนยุคล เรือนที่ ๒ พระราชทานนามว่า เรือน

นภาจร ที่เรือนนี้ได้พระราชทานอาหารเลี้ยง มีมิหรีร้องดอกสร้อย
สุภาษิตเด็ก ๆ เสร็จแล้วพระราชทานตุ๊กตาของเล่นแก่เด็กทุกคน
แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ นอกจากนั้นในวันนี้มีเด็กโกนจุก
ตัดเปีย ๗ คนจากเด็กทั้งหมด ๔๘ คน ซึ่งได้รับพระราชทานชื่อ
ใหม่ทุกคนและพระราชทานเสมาสลักชื่อโดยทั่วกัน

ในด้านอาคารสถานที่ การเลี้ยงดู และความเป็นอยู่ในโรงเลี้ยง
เด็กของพระอัครราชาเธอ นั้นได้จัดไว้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จาก
ข้อความบางตอนเรื่องการฉลองโรงเลี้ยงเด็กเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓
คัดจากหนังสือราชกิจจานุเบกษามีใจความว่า "ตั้งแต่ย่างเข้าไปใน
โรงได้เดินทางอันเรียบราบแลเห็นสนามกว้างเต็มไปด้วยหญ้าอันเสมอ
ซึ่งสำหรับเด็กวิ่งเล่นได้สนุกสบายและมีคลองที่น้ำเข้าออกได้สำหรับ
เด็กใหญ่ว่ายอาบหรือใช้ได้ไม่ขัดขวาง รมรื่นไปด้วยไม้ดอกไม้ผล
น่านั่งเล่นเย็นใจมาก ที่อยู่ก็เป็นตัวเรือนฝากระดานอย่างดี มีที่นอน
กันเหลือบยุงและเครื่องเล่นเพลินใจ เครื่องนุ่งห่มก็ล้วนแต่ของดี
ใหม่ ๆ ไม่สกปรก มีพี่เลี้ยง นางนมผู้ตักเตือนใจให้พลัดเพลินใน
ความชอบความดีอยู่เสมอ อาหารก็ได้รับของที่ประณีต เมื่อเจ็บป่วย
ก็มีผู้รักษาพยาบาล เมื่ออายุเจริญรุ่งเรืองมากก็โกนจุกตัดเปียให้ ทั้งได้
รับศิลปวิทยาการเป็นเครื่องประดับสำหรับกายต่อไป และภายหลัง
การทำมาหาเลี้ยงชีพก็จะได้รับความอดหนุนโดยสมควร ดูไม่มีสิ่งใด
ขาดปกติจากเด็กพลเรือนที่เกิดมาเลย ถ้าจะว่าข้างความประพฤติก
แล้ว ความแนะนำของโรงเลี้ยงเด็กนี้จะดีทั่วไปกว่าเสียอีก เอาใจใส่
จนชั้นเรื่องร้องอะไรเล่น เรื่องที่นายอายุไม่เป็นประโยชน์ก็ให้งดเว้น
คิดแต่งคำที่จะเดินไปในประโยชน์มาให้ร้องเล่น ดังนี้เป็นตัวอย่าง"

แก่นความคิดที่แสดงภูมิปัญญาไทย

โรงเลี้ยงเด็กของพระอัครราชาเธอ เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อ

กิจการการสงเคราะห์เด็กกำพร้าและอนาถาจากพระเมตตาของพระ
อัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ใน
รัชกาลที่ ๕ อันเนื่องมาจากการประชวรและสิ้นพระชนม์ลงของ
พระราชธิดาองค์ที่ ๒ คือ พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านภพรจำรัสศรี ซึ่ง
แม้แต่แพทย์หลวงก็ไม่สามารถรักษาเยียวยาได้ ยิ่งความเศร้าสลด
พระทัยแก่พระอัครชายาเธอฯ เป็นอย่างยิ่ง ทำให้ทรงจินตนาการว่า
แม้แต่บุตรธิดาของผู้มีบรรดาศักดิ์มีทรัพย์เมื่อล้มป่วยลงแม้จะได้
รับการรักษาพยาบาลอย่างดีก็ยังคงต้องได้รับความทุกข์ทรมานแสน
สาหัสถึงเพียงนี้ หากเป็นบุตรธิดาของคนยากจนไม่มีเงินรักษา
พยาบาลจะต้องลำบากทนทุกข์ทรมานสาหัสสักเพียงใด บางรายได้
สามารถเลี้ยงดูได้ก็จำต้องยกบุตรให้เป็นบุตรบุญธรรมของผู้อื่น
หรือเลี้ยงดูไปตามยถากรรมโดยต้องอดมื้อกินมื้อ เด็กเหล่านี้จะไม่
มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ทั้งยังถูกปล่อยปละละเลยให้เป็นคนเกเร
เกี้ยวจ้อร่าแล้วประพตีสั่วประกอบอาชีพไปในทางสุจริตเที่ยวลัก
เล็กขโมยน้อยจนต้องติดคุกเป็นที่รังเกียจของสังคม เพราะไม่มีวิชา
ความรู้ที่สามารถจะเลี้ยงตัวในทางสุจริตได้ นอกจากนี้ก็ขาดการ
อบรมบ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดีด้วย โรงเรียนเด็กจึงมีขึ้นเพื่อบำรุง
เลี้ยงดูบุตรธิดาของคนยากจนอนาถาโดยมีระเบียบการในการรับ
เด็ก ๗ ประการด้วยกัน คือ

๑. โรงเรียนเด็กนี้จะรับเลี้ยงดูเด็กของคนยากจนและเด็ก
กำพร้าหรือเด็กที่บิดามารดาเป็นคนพิการทุกข์ยากไม่สามารถเลี้ยงดู
บุตรได้ด้วยตนเองโดยนำเด็กมาให้โรงเรียนเด็กเลี้ยงเป็นสิทธิตั้งแต่
เล็กจนโตที่จะสามารถไปประกอบอาชีพด้วยตัวเองได้

๒. กำหนดอายุเด็กที่จะรับนั้นรับตั้งแต่แรกเกิด สำหรับเด็ก
หญิงจะรับอายุไม่เกิน ๑๑ ปี ส่วนเด็กชายอายุไม่เกิน ๑๓ ปี

๓. การเลี้ยงดูเด็กในโรงเรียนเด็กนี้จะให้กินอยู่หลับนอนมีพี่เลี้ยงคอยดูแลและรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย เมื่ออายุพอสมควรจะให้เด็กเรียนหนังสือและมีครูฝึกสอนวิชาชีพให้ด้วย ต่อจากนั้นเมื่อสามารถประกอบอาชีพได้ก็จะพาไปฝากฝังให้มีที่ทำงานที่ดีทุกคน

๔. การเลี้ยงดูเด็กจะทำในลักษณะให้เป็นทานทั้งหมด บิดามารดาไม่ต้องเสียเงินค่าใช้จ่ายแต่อย่างใดเลย

๕. บิดามารดาต้องทำสัญญายอมยกเด็กให้เป็นสิทธิ์แก่โรงเรียนเด็กที่จะเลี้ยงเด็กไปจนโตพอจะประกอบอาชีพด้วยตนเองได้ โดยในระหว่างนี้บิดามารดาจะมาพาดูกินไปไม่ได้ เว้นแต่ในกรณี que เห็นว่าการที่คืนเด็กแก่บิดามารดาแล้วจะเป็นการดีแก่ตัวเด็กเอง โรงเรียนเด็กจึงจะยอมคืนเด็กให้ไป

๖. เด็กทุกคนจะได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีโดยทั่วหน้ากันและจะป้องกันไม่ให้ผู้ใดมารังแกทำร้ายเด็กให้ได้รับความเดือดร้อนได้

๗. โรงเรียนเด็กนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียกชื่อว่า "โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ" เพราะพระอัครชายาเธอฯ ได้ทรงพระดำริและทรงบริจาคทรัพย์สร้างขึ้น ทั้งจะทรงทำนุบำรุงโดยพิเศษส่วนพระองค์เองต่อไปเป็นนิตย์

จัดได้ว่าโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ นั้นก็คือ สถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าของหลวงในสมัยนั้นหรือเมื่อหนึ่งร้อยปีมาแล้ว จึงอาจกล่าวได้ว่าโรงเรียนเด็กนี้เป็นจุดกำเนิดของการสงเคราะห์เด็กกำพร้าและอนาถาในประเทศไทย ทั้งยังเป็นแนวทางที่ดีอีกด้วย แสดงถึงการที่เจ้านายพระราชวงศ์ได้ทรงมีความเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของราษฎรผู้ยากไร้เพื่อให้บรรดาเด็กกำพร้าอนาถาได้มีชีวิต

ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีการศึกษา มีอาชีพเลี้ยงตัวได้ในอนาคต พ้นจากการประพาศหรือทูลจริต กลายเป็นพลเมืองดีและเป็นกำลังของชาติต่อไป จัดว่าการตั้งโรงเรียนเด็กนี้เป็นกุศลทานมัยบุญราศร์อันยิ่งใหญ่ของพระอัครชายาเธอฯ ซึ่งสมควรที่จะยกย่องพระเกียรติยศให้ปรากฏและนำที่จะยินดีถวายอนุโมทนาพระเจตนานันเป็นกุศลอันพิเศษนี้

บทวิเคราะห์คุณค่า

โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ จัดได้ว่าเป็นสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าอนาถาที่มีความสำคัญในสังคมไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง เพราะขณะนั้นยังไม่มีสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าของทางราชการดังเช่นในปัจจุบันเลย โรงเรียนเด็กแห่งนี้จึงเสมือนเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นแนวทางของการจัดสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าของทางราชการต่อมาเพราะลักษณะการจัดตั้งกิจการโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ เป็นสถานที่ที่จัดได้อย่างดีพร้อมในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่การจัดสถานที่ การอบรมเลี้ยงดู การจัดความเป็นอยู่ของเด็ก ๆ การให้การศึกษา และฝึกอาชีพ

ด้านสถานที่นั้น พระอัครชายาเธอฯ ได้ทรงซื้อที่ดินริมถนนบำรุงเมืองแล้วทรงให้บุตรสะเอดินถมทำถนนผ่ากลาง ทำสนามและปลูกเรือนที่พัก เรือนพยาบาล โรงงานสำหรับฝึกหัดหัตถกรรมแต่ละเรือนมีการตกแต่งทาสีสร้างอย่างถูกสุขลักษณะ นอกจากนี้ยังมีการปลูกต้นไม้ร่มรื่น มีสนามหญ้าให้เด็กได้วิ่งเล่น มีคลองให้เด็กที่โตได้ว่ายน้ำ จากการที่โรงเรียนเด็กมีสถานที่ที่โอ้อ่า ร่มรื่นนี้เอง ทำให้ต่อมามีการขอยืมและขอเช่าสถานที่จัดเลี้ยงและอาศัยจัดเป็นโรงเรียนชั่วคราว เช่น ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ ชาวเดนมาร์กจัดงานเลี้ยงรับ-

รองปรินซ์วัลเดเจ้านายเดนมาร์กซึ่งมาเข้าเฝ้า ได้ขอพระราชทาน พระอัครชายาเธอฯ ใช้โรงเรียนเด็กเป็นสถานที่จัดงาน หรือใน พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้เกิดอหิวาตกโรคระบาดที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ทั้งครูและนักเรียน ล้มป่วยและเสียชีวิตไปหลายคนจนถึงกับต้องปิดโรงเรียน พระบาท สมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริขอให้ย้ายโรงเรียนราชวิทยาลัยมาอาศัยสอนชั่วคราวที่โรงเรียนเด็ก โดยเช่าเรือน หมู่ซึ่งสร้างใหม่ นอกจากนี้เมื่อสมาคมข้าราชการสยามพร้อมใจกันตั้ง โรงเรียนเบญจมราชูทิศถวายพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ จึง ทูลขออาศัยตั้งโรงเรียนในที่ซึ่งโรงเรียนราชวิทยาลัยเคยอาศัยมาแต่ ก่อน พระอัครชายาเธอฯ ก็ทรงยินดียินยอมอนุญาตและให้ เสียค่าเช่าเพียงพอรักษากรรรมสิทธิ์ เป็นต้น

ในด้านความเป็นอยู่และการอบรมเลี้ยงดูเด็กนั้น เด็กทุกคน ที่เข้ามาอยู่ที่โรงเรียนเด็กแห่งนี้แต่แรกเริ่มนั้นจะได้รับพระมหา- กรุณาธิคุณได้รับชื่อพระราชทานใหม่ ซึ่งจะมีคำขึ้นต้นชื่อว่า “บุญ” และรับพระราชทานเสมาสลักชื่อทุกคนด้วย เด็ก ๆ จะมีเสื้อผ้าเครื่อง นุ่งท่อนใหม่และสวยงามสะอาดพร้อมทั้งมีตุ๊กตา ของเล่น มีเตียง นอน หมอนมุ้งสะอาดใหม่ แม้แต่อาหารก็ได้รับพระราชทานที่อร่อย สะอาด ประณีต มีพี่เลี้ยงคอยดูแลอบรมเลี้ยงดูอย่างดีใกล้ชิด คอยเอาใจใส่ความประพฤติแนะนำ สั่งสอนอย่างดี เรื่องการร้องเล่น ที่ไม่มีประโยชน์ก็ให้เลิกและมีการแต่งบทดอกสร้อยสำหรับให้เด็ก ร้องเล่นแทน นอกจากนี้เมื่อเด็กเจ็บไข้ได้ป่วยก็มีแพทย์และพี่เลี้ยง คอยดูแลรักษาพยาบาล

ในด้านการศึกษาฝึกอาชีพให้ นั้น แม้ว่าในสมัยนั้นจะยังไม่มี

หลักสูตรการศึกษาในระดับต่างๆ ก็ตาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งขณะนั้นทรงเป็นผู้อำนวยการของโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ ก็ได้ทรงกำหนดระเบียบการฝึกสอนเด็กโดยทรงแบ่งเด็กเป็น ๓ ระดับ คือ ชั้นเด็กเล็กเริ่มตั้งแต่สอนคลาน สอนเดิน สอนพูด ชั้นกลางให้เรียนหนังสือวิชาการ ชั้นโตขึ้นมาสอนวิชาชีพ นอกจากนี้ยังทรงกำหนดความรู้ ๑๐ อย่างที่ควรจะสอนให้เด็กระหว่างอายุ ๗-๑๑ ขวบ คือ ๑. ให้อ่านออกเขียนได้ ๒. ให้คิดเลขเป็น ๓. ให้รู้จักรักษาอิริยาบถ ๔. ให้หุงข้าวต้มแกงเป็น ๕. ให้เย็บผ้าเป็น ๖. ให้ขึ้นต้นไม้เป็น ๗. ให้ว่ายน้ำเป็น ๘. ให้ปลูกทับกระท่อมที่อยู่เป็น ๙. ให้รู้จักปลูกต้นไม้ ๑๐. ให้รู้จักเลี้ยงสัตว์ และทรงกำหนดวิธีการสอนวิชาทั้งสิบประเภทไว้ด้วย เพื่อให้มีระเบียบแนวทางคือ ทรงกำหนดเวลาต่างๆ ให้เด็ก เช่น เวลาตื่น เวลาอาหาร เวลาเรียน เวลาเล่น และเวลานอน เพื่อสร้างนิสัยความมีระเบียบวินัย ความสม่ำเสมอ ความขยันหมั่นเพียรไม่เกียจคร้าน การรู้จักมารยาท รู้จักรักษาความสะอาด เป็นต้น การสอนก็ทรงให้ค่อยๆ เริ่มตั้งแต่ง่ายๆ ไปก่อนไม่เร่งรัด แล้วค่อยๆ ฝึกหัดที่ยากขึ้น และให้ผู้สอนทำให้การเรียนสนุกด้วยเป็นหลัก

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ ได้จัดทั้งสถานที่ความเป็นอยู่ การอบรมเลี้ยงดู การให้การศึกษาและการฝึกอาชีพได้อย่างดีเยี่ยมในทุกๆ ด้านดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งก็มีข้อพิสูจน์ได้จากการที่เด็กซึ่งออกจากโรงเรียนเด็กแห่งนี้เป็นไปแล้ว ได้รับราชการมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี เช่น เด็กชายบุญไทยได้เป็นถึงอำมาตย์เอก และนายพันตำรวจเอกพระยาวิชัยประชาบาล เจ้ากรมตรวจคนเข้าเมือง เด็กชายบุญรอดได้เป็นนายพันโทพระสุรณรงค์ ผู้บังคับกองพันที่ ๓ ทหารบก เด็กชายบุญสิบได้เป็นอำมาตย์ตรีหลวงสุวิชากร เด็กชาย

บุญหยัดได้เป็นรองอำมาตย์เอกทสวงพิทักษ์พัสดุการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยที่สุดโรงเรียนเด็กแห่งนี้ก็เป็นสถานที่อบรมเลี้ยงดูเด็กกำพร้าอนาถาช่วยชุบชีวิตเด็ก ซึ่งไร้อนาคตเหล่านี้ ซึ่งหากถูกเลี้ยงดูอย่างปล่อยปละละเลยก็จะเป็นปัญหาของสังคม เช่น อาจไปเป็นมิจฉาชีพเพราะไม่มีความรู้หรือวิชาชีพสำหรับเลี้ยงตนเองในทางสุจริตได้ ทำให้เด็กเหล่านี้มีอนาคตรุ่งเรืองสดใสกลายเป็นพลเมืองดีและเป็นกำลังของชาติ นอกจากนี้ยังป้องกันปัญหาเด็กวัยรุ่นและปัญหาสังคมอื่นๆ อีก โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ จึงจัดได้ว่าเป็นสถานที่ยังคุณประโยชน์ต่อชาติเป็นอย่างมาก

สรุปสาระและมโนทัศน์

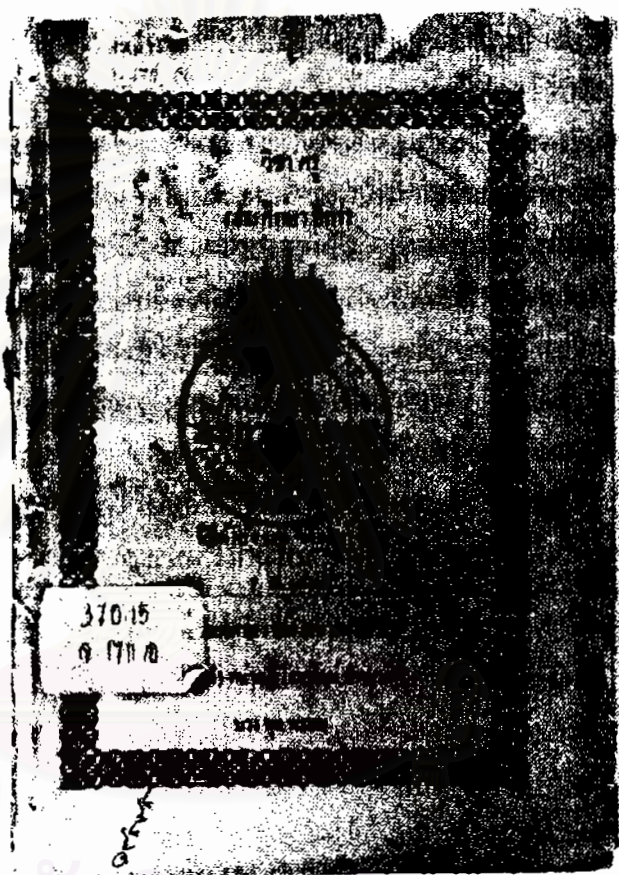
โรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอ' ตั้งขึ้นโดยพระตำริของพระอัครชายาเธอพระองค์เจ้าสายสวัสดิภริมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นการบำเพ็ญพระกุศลประทานพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้านภางจรจรัสศรีพระธิดาซึ่งสิ้นพระชนม์ และทรงมีพระประสงค์ที่จะสงเคราะห์บรรดาเด็กที่กำพร้าและยากจนให้ได้รับการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน มีการศึกษาและวิชาชีพ รวมทั้งได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดีเท่าเทียมกับบุตรผู้มีทรัพย์ จึงทรงซื้อที่ดินและอาคารริมถนนบำรุงเมือง ตำบลสวนมะลิ แล้วซ่อมแซมปลูกสร้างอาคารเพิ่มเติมทำสนามหญ้า ซุดคลองและปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น ในด้านอาหารเสื้อผ้าเครื่องใช้เครื่องนุ่งห่มของเล่น พระราชทานแต่ของที่ใหม่สะอาดและประณีต นอกจากนี้ยังพระราชทานนามใหม่ให้โดยขึ้นต้นว่า "บุญ" พร้อมทั้งพระราชทานเสมาสลักชื่อให้

แก่ทุกคนอีกด้วย ส่วนในด้านระเบียบการรับเด็กเข้ามาอุปการะที่โรงเรียนเด็กแห่งนี้ก็มีข้อแม่ที่บิดามารดาจะต้องยอมทำสัญญายกเด็กให้เป็นสิทธิ์ขาดแก่โรงเรียนเด็ก โดยที่บิดามารดาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเลยเพราะเป็นบริการให้เป็นทาน จึงจัดได้ว่าโรงเรียนเด็กของพระ-อัครชายาเธอฯ นี้เป็นสถานสงเคราะห์เด็กกำพร้าแห่งแรกในประเทศไทย เป็นจุดกำเนิดและแนวทางในการสังคมสงเคราะห์เด็กกำพร้าอนาถาที่จัดขึ้นอย่างดีเพียบพร้อมในทุก ๆ ด้าน ทำให้เด็กเหล่านี้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้รับการเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนการศึกษาวิชาการและวิชาชีพเพื่อการประกอบอาชีพสุจริตจนกลายเป็นพลเมืองดีและเป็นกำลังของชาติสืบไป นับว่าเป็นสถานที่สำคัญทางการศึกษาแห่งหนึ่งในประเทศไทย

สถาบันวิทยบริการ

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์. ตำนานโรงเรียนเด็กของพระ-อัครชายาเธอฯ. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

อรรถาตมวิทยา

ผู้เขียน

นิรมล สวัสดิบุตร

ความหมาย

อรรถาตมวิทยา (อ่าน อัด-ทะ-ยาด-ตะ-มะ-วิด-ทะ-ยา) เป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งกล่าวถึงอาการของจิตใจมนุษย์ ต่างจากสรีรวิทยา ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงอาการของร่างกาย

อรรถาตมวิทยาเป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับครู เพราะครูจำเป็นต้องรู้อาการแห่งจิตใจของศิษย์อย่างละเอียด เช่นเดียวกับที่แพทย์จะต้องรู้อาการแห่งร่างกายของคนไข้เป็นอย่างดีฉะนั้น

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

อรรถาตมวิทยาเป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาครูของไทย ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขุนจรสขวนะพันธ์ (สาตร สุทธเสถียร) ได้เขียน "แจ้งความในคราวพิมพ์ครั้งที่ ๑" เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ในหนังสือวิชาครูของกรมศึกษาธิการ "อรรถาตมวิทยา" ว่า "ตำราเล่มนี้เป็นวิชาใหม่ซึ่งข้าพเจ้าได้เริ่มสอนนักเรียนฝึกหัดอาจารย์ที่สองแต่ ศก ๑๒๒" จึงเชื่อได้ว่าอย่างน้อยก็มีการสอนวิชาอรรถาตมวิทยาให้ผู้ที่จะเป็นครู ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ และเข้าใจว่าจะไม่มีวิชานี้ก่อน พ.ศ. ๒๔๓๕ เพราะโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ซึ่งเป็นสถาบันผลิตครูแห่งแรกในประเทศไทย ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕

เอกสารหลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงว่ามีการสอนวิชาอรรถาตม

วิทยาในระยะนั้น คือ หนังสือ "หลักสูตรครุมูล, ประถม, มัธยม" ของ กรมราชบัณฑิต ซึ่งพิมพ์ใน ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) หรือ ๘ ปี หลังจากที่ยุทธจักรสวณะพันธ์เริ่มสอนวิชาอัยยาศตมวิทยาในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ปรากฏว่ามีวิชาอัยยาศตมวิทยาในหลักสูตรประโยคครูประถมและหลักสูตรประโยคครูมัธยมโดยแทรกอยู่ในหมวดวิชาครู ดังนี้

“๘. วิชาครู

ก. หลักการศึกษา ....

ข. วิธีจัดโรงเรียน ....

ค. วิธีสอนและปกครองโรงเรียน ....

ง. วิธีฝึกหัดความคิดให้ชอบด้วยเหตุผล ....

จ. วิธีดัดแปลงนิสัย อัยยาศตมวิทยา หลักของวิชาที่เป็นเค้ามูลให้นำมาใช้ในการกล่อมเกลาคเด็กได้จริง ....

ฉ. การฝึกหัดสอน ....”

(กรมราชบัณฑิต ร.ศ. ๑๓๐ : ๑๖-๑๗)

หลักสูตรประโยคครูมัธยม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ก็ให้ผู้ที่เรียนหลักสูตรนั้นเรียนวิชาครูเท่าหลักสูตรประโยคครูประถมดังกล่าวข้างต้น ส่วนหลักสูตรครุมูลไม่มีวิชาอัยยาศตมวิทยา

หลังจากที่ยุทธจักรสวณะพันธ์ได้เริ่มสอนวิชาอัยยาศตมวิทยาในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แล้ว อีก ๒๕ ปีต่อมาก็ยังคงมีวิชาอัยยาศตมวิทยาในหลักสูตรประโยคครูประถมสามัญชาย ซึ่งกระทรวงธรรมการประกาศใช้ เมื่อวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยให้ใช้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นหลักสูตรที่ให้เรียนในเวลา ๒ ปี ต่อจากมัธยมปีที่ ๖ ผู้สำเร็จหลักสูตรนี้แล้วจะไปสอนในชั้นมัธยมสามัญ (นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุต ๒๕๒๖ : ๗๑) คำอธิบายต่อทำวิชาอัยยาศตม-

วิชาในหลักสูตรดังกล่าว คือ “เรียนให้รู้หลักของวิชานี้ พอสำหรับนำไปใช้ในการกล่อมเกลานิสาสัยของเด็ก” (กจช. ร. ๗ ศ. ๑/๒๑) ซึ่งก็คือทำนองเดียวกับที่ปรากฏในหลักสูตรครูประถมและมัธยมใน พ.ศ. ๒๔๕๔ (ร.ศ. ๑๓๐) นั่นเอง ตำราที่ใช้กันอยู่ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ก็คือตำราเล่มเดิมของขุนจรัสชวนะพันธ์ซึ่งพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๗๓ โดยมีชื่อผู้เขียนเป็นพระยามหาธิบดีซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์ใหม่ของขุนจรัสชวนะพันธ์

วิชาอักษยามวิद्याเริ่มเปลี่ยนชื่อเป็นจิตวิทยาในหลักสูตรแผนกฝึกหัดครูมัธยม (ให้วุฒิ ป.ม.) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ (สัมภาษณ์ ม.ล.ต๋อย ชุมสาย นิสิต ป.ม.รุ่นแรก) ในขณะที่หลักสูตรประโยคครูประถมสามัญชาย พ.ศ. ๒๔๗๑ (ใช้จริง พ.ศ. ๒๔๗๒) ยังคงเรียกชื่อวิชา “อักษยามวิद्या” แต่เมื่อมีหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประถม พ.ศ. ๒๔๗๔ ชื่อวิชา “อักษยามวิद्या” ก็หายไปและมีวิชา “จิตวิทยา” มาแทน แต่เรื่องที่กำหนดให้เรียนในวิชาจิตวิทยาตามหลักสูตร พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้นก็ยังคงคล้ายคลึงกับเมื่อเรียกชื่อวิชาอักษยามวิद्या คือ “ให้เรียนรู้ถึงหลักของวิชาจิตวิทยาที่จะเป็นประโยชน์ในการสอนและการอบรมเด็ก เช่น ให้รู้จักลักษณะจิตตใจของเด็ก ชั้นความเจริญของจิตตสัญชาตญาณ ความพอใจ ความสนใจ ความตั้งใจ ความจำ ความสังเกต ความพิจารณา ฯลฯ” (วิทยาจารย์ ม.ค. ๒๔๗๔:๒๓๕)

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ตำรา “อักษยามวิद्या” ของขุนจรัสชวนะพันธ์ พิมพ์ครั้งแรก ๓,๐๐๐ ฉบับ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๕ (พ.ศ. ๒๔๔๔) พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ์ บางขุนพรหม เป็นหนังสือขนาด ๑๖ หน้ายก จำนวน ๑๗๖ หน้า ช่วยให้ทราบได้ว่าวิชาอักษยามวิद्याที่สอนกันอยู่ในระหว่าง พ.ศ.

๒๔๔๖ (ร.ศ. ๑๒๒ เมื่อขุนจรัสชวณะพันธ์เริ่มสอน) ถึงพ.ศ. ๒๔๗๘
 นั้นมีเนื้อหาอย่างไร

เรื่องในหนังสือตำรา "อชยาตมวิทยา" แบ่งเป็นตอนใหญ่ ๆ ๑๐
 ตอน คือ (สะกดตามต้นฉบับ)

๑. วิทยาศาสตร์แห่งร่างกาย และวิทยาศาสตร์แห่งจิตใจ

๒. ลักษณะทั้งสามของจิตใจ (ความกระตือรือร้นใจ

ความรู้ ความตั้งใจ) ๓. ความสนใจ ๔. ความพิจารณา

๕. ความเจริญของอาการทั้งห้า (รู้สึก เห็น ฟัง ชิม

ดม) ๖. ความจำ ๗. ความคิดคำนึง ๘. ความตกลง

ใจ ๙. ความพิเคราะห์ ๑๐. ความเข้าใจ

พิจารณาจากจำนวนพิมพ์ครั้งแรก ๓,๐๐๐ ฉบับ ซึ่งนับว่าเป็น
 จำนวนมากสำหรับการพิมพ์หนังสือสมัยนั้น เพราะผู้ศึกษาวิชาครู
 แต่ละปีมีไม่มาก ทำให้คาดได้ว่าตำรานี้จะต้องใช้กันอย่างแพร่หลาย
 ติดต่อมานานถึง ๒๔ ปี จนต้องมีการพิมพ์ครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ.
 ๒๔๗๓ จำนวน ๑,๐๐๐ ฉบับ ซึ่งการพิมพ์ครั้งนี้คงจะใช้สำหรับผู้
 เรียนตามหลักสูตรประโยคครูประถมสามัญชาย พ.ศ. ๒๔๗๑ (เริ่ม
 ใช้ พ.ศ. ๒๔๗๒) เพราะคำอธิบายวิชาอชยาตมวิทยาในหลักสูตร
 พ.ศ. ๒๔๗๑ คล้ายคลึงกับหลักสูตรสำหรับครู พ.ศ. ๒๔๕๔ มาก
 ในการพิมพ์ครั้งที่สอง พ.ศ. ๒๔๗๓ ที่โรงพิมพ์ศรีหงส์ พระนคร
 ไม่มี "แจ้งความ" บอกกล่าวเรื่องการจัดพิมพ์แต่อย่างใด แต่ผู้ที่ไม่รู้
 จักขุนจรัสชวณะพันธ์ หรือพระยาเมธาธิบดี ย่อมทราบได้ว่า ผู้เขียน
 ตำราทั้ง ๒ ครั้งนี้เป็นคนคนเดียวกันเพราะเนื้อหาความในตำราดังกล่าว
 เหมือนกันทุกประการ มีผิดกันบ้างที่การสะกดคำ ซึ่งเป็นเรื่องของ
 การเปลี่ยนแปลงทางภาษาเมื่อเวลาห่างกันถึง ๒๔ ปี เช่น วิทยา-
 ศาสตร์ เปลี่ยนเป็น วิทยาศาสตร์ จิตใจ (บางแห่งเขียนจิตใจ)
 เปลี่ยนเป็นจิตต์ใจ ศรีระวิทยา เปลี่ยนเป็น ศรีรวิทยา วิชา เปลี่ยน

เป็น วิชา เป็นต้น

ตำราอรรถาตมวิทยาของขุนจรัสชวนะพันธ์หรือพระยาเมธาธิบดี เป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในสมัย ๘๐ ปีที่แล้ว คือเมื่อได้ศึกษาหลักวิชา ทฤษฎี ของนักวิชาการทางตะวันตกแล้ว ก็สามารถนำความรู้นั้นมาเขียนโดยใช้ภาษาที่อ่านเข้าใจได้ง่าย และไม่ยืดยาวเกินไป คือมีเรื่องราวเท่าที่จำเป็นจะทำให้ผู้เป็นครูใช้ประโยชน์ในการสอน มีการเทียบเคียงเข้ากับสภาพในเมืองไทย มีการเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่าย มีการชี้ช่องทางที่จะให้ผู้เป็นครูนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้อย่างจริงจัง

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายและเขียนไม่ยืดยาวเกินไป มีเฉพาะเรื่องราวเท่าที่จำเป็นสำหรับครูจริง ๆ เท่านั้น เช่น ในหน้า ๑๓ กล่าวว่า

“ประสาทในร่างกาย ประสาทในกายตัวเรามีอยู่สอง
พะแนกคือ:-

(ก) ตั้งแต่มันสมองลงมาจนถึงเส้นประสาทใหญ่ใน
กระดูกสันหลัง เป็นเครื่องที่เกี่ยวข้องแก่การทำงานของจิตรีใจ

(ข) เส้นประสาทเล็ก ๆ ที่มีเป็นราวขนานอยู่ตามข้าง
กระดูกสันหลัง เส้นประสาทจำพวกนี้มีหน้าที่แต่จะทำการงานของ
ร่างกายให้สำเร็จ เช่น ช่วยให้หัวใจเต้นอยู่เสมอและช่วยในการละลาย
อาหาร เป็นต้น ไม่สู้จะเกี่ยวกับจิตรีใจนัก เพราะฉะนั้นจึงจะงดไว้
ไม่กล่าวต่อไป”

ตัวอย่างที่แสดงการเทียบเคียงเข้ากับสภาพในเมืองไทย เช่น ในตอนที่กล่าวถึง “ความพิจารณา” มีหัวข้อย่อยหัวข้อหนึ่งที่ใช้ชื่อว่า

'เด็กกรุงเทพฯ กับเด็กบ้านนอกมีความพิจารณาต่างกันอย่างไร'
และมีข้อความว่า

"เด็กกรุงเทพฯ ห้อมล้อมไปด้วยสรรพสิ่งต่าง ๆ และเสียงอึกทึกครึกโครมเสมอเป็นนิจ เมื่อมีของที่จะต้องสังเกตมากเช่นนี้ ความพิจารณาก็ระส่ำระสาย ไม่จับแน่นลงไปในที่ใดได้ อาศรัยเหตุเช่นนี้ ความพิจารณาของเด็กในกรุงจึงไม่เจริญได้เต็มที่ ถ้าจะเปรียบอีกอย่างหนึ่ง เด็กจำพวกนี้ได้แก่นกกระจอกที่ประเดี๋ยวมาจับอยู่ถนนนี้ ประเดี๋ยวบินไปถนนนั้น ได้เห็นได้รู้มากและมีความว่องไวดี แต่ความรู้ความเห็นนั้น ทาหยังลึกลงไปถึงไหนไม่ ฝ่ายเด็กบ้านนอกนั้นเล่าเป็นผู้ที่อยู่ในที่ที่เงียบเหงา ไม่สู้จะได้ยินได้เห็นอะไรก็มากนัก ถ้าเผชิญได้เห็นอะไรเขาก็เอาใจใส่จนได้คุ่นเคยซ้ำของดี เพราะเช่นนั้นครูในกรุงเทพฯ จึงควรระวังฝึกหัดให้เด็กใช้ความพิจารณาให้ถูกต้อง กล่าวคือ ให้คอยระวังอย่าให้นักเรียนใช้ความพิจารณาในสิ่งที่ไม่สำคัญ ส่วนครูบ้านนอกนั้นมีหน้าที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ จะต้องคิดหาอุบายให้เด็กพิจารณาของให้มากสิ่งและให้กว้างขวางออกไปตามแต่จะได้" (หน้า ๖๔-๗๐)

การเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่ายมีตัวอย่างให้เห็นตลอดทั้งเล่ม
เช่น ในหน้า ๑๕๖-๑๕๗

“คิดค้น กับ คิดสอบ ผิดกันอย่างไร

คิดค้น (induction : ผู้เขียน)   **คิดสอบ** (deduction:ผู้เขียน)

(๑) เป็นกิริยาที่คิดจากต่ำขึ้นไปหาสูง คือคิดจากของเฉพาะสิ่ง ๆ ขึ้นไปสู่ความจริงอันเป็นหัวใจของสรรพสิ่งทั่วไป	(๑) เป็นกิริยาที่คิดจากสูงลงมาหาต่ำ คือคิดจากความจริงซึ่งเป็นหัวใจของสรรพสิ่งทั่วไปลงมาจากของเฉพาะสิ่งๆ
(๒) เป็นสิ่งที่จะนำไปถึงการตั้งกฎ, ตั้งเกณฑ์, ตั้งหลัก, ตั้งหัวใจ และตั้งคำจำกัดความของสิ่งต่างๆ	(๒) เป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดเข้าใจกฎสาธารณ (definition:ผู้เขียน), เกณฑ์, หลัก ฯลฯ ดีขึ้น
(๓) ทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ	(๓) ไม่ทำให้เกิดความรู้ใหม่
(๔) ทำให้เป็น “คนต้นคิด” คิดทำของขึ้นได้แปลกๆ	(๔) ทำให้เชื่อและให้แลเห็นความจริงมากขึ้น

คิดค้นกับคิดสอบมีประโยชน์แก่การศึกษา ต่างกันอย่างไร

คิดค้น

คิดสอบ

(๑) เป็นวิธีแห่งการศึกษา	(๑) เป็นวิธี แห่งการสั่งสอน
(๒) เป็นสิ่งที่ทำให้ได้ความรู้ช้า เพราะจะต้องตรวจของทั้งสิ้นให้ทราบตลอดไป เป็นสิ่ง ๆ ก่อน	(๒) เป็นสิ่งที่ทำให้ได้ความรู้เร็ว เพราะสิ่งที่รู้อยู่แล้วนั้นชักจูงให้ทราบถึงสิ่งที่ยังไม่รู้
(๓) เป็นวิธีที่เป็นไปตามธรรมดา เพราะในชั้นต้นเด็กจักคิดถึงของเป็นสิ่ง ๆ ก่อน ครั้นต่อมาภายหลัง จึงคิดเป็นพวกๆ ถ้าจะจัดลงเป็นชั้น ๆ ตามที่เกิด	(๓) เป็นวิธีที่ไม่เป็นไปตามธรรมดา เพราะเรากลับลำดับที่เกิดก่อน และหลังเสีย คือเอาความตกลงใจขึ้นตั้งไว้หน้าดวงความคิด และเอาดวงความคิดขึ้นตั้งไว้หน้า

ก่อนและหลังแล้วต้องมีเป็นลำดับ ดังนี้

ก. มีความสังเกต

ข. มีดวงความคิด

ค. มีความตกลงใจ

ความสังเกต ถ้าจะกลับพูดเสียอีกอย่างหนึ่งก็ว่าตั้งกฎเสียก่อนแล้วจึงเที่ยวไล่หาความจริง

(๔) เป็นสิ่งที่**หมายได้แน่** เพราะเหตุว่าเมื่อจะรู้จักภูษาชารณได้นั้นเราจำเป็นต้องได้ส่วนของจะเพาะสิ่ง ๆ ทีละเล็กทีละน้อย กิริยาที่กระทำเช่นนั้นทำให้นักเรียนเข้าใจได้ดีและอาจถือเอาเป็นหลักสำหรับตัดสินใจเรื่องอื่น ๆ ได้ถูกต้องด้วย

(๕) เป็นวิธีที่**ทำให้นักเรียนเชื่อใจตัวเอง** ถ้าครูคนใดหัดให้นักเรียน "คิดค้น" อยู่เสมอแล้ว ก็เช่นเดียวกับสอนให้เด็กเชื่อความสังเกต, ความคิด และความตกลงใจของตนเองเหมือนกัน

(๔) เป็นสิ่งที่**หัย:หมายแน่ไม่ได้** ทั้งนี้เป็นด้วยเด็กมักไม่สามารถจะเข้าใจกฎชารณต่างๆที่ครูบอกนั้นได้ ถึงจะรู้ก็มักรู้เพียงแต่ว่าได้ปากเปล่าเสียโดยมาก เมื่อเป็นเช่นนี้การตัดสินใจเรื่องอื่น ๆ ต่อไปก็ย่อมไม่ถูกต้องแน่นอนอันอยู่เองเป็นธรรมดา

(๕) เป็นวิธีที่**ทำให้นักเรียนไม่เชื่อใจตนเอง** เพราะเหตุว่า ได้รับความบอกเล่าอยู่เสมอ ไม่ได้ได้สวนดูให้เห็นจริงด้วยสติปัญญาของตนเอง เมื่อเช่นนั้นจะให้มันนิสัยที่เชื่อใจตัวเองอย่างไรได้

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงการเปรียบเทียบหรือยกตัวอย่างให้เข้าใจได้ง่ายคือ ที่หน้า ๒๒-๒๓

"ลักษณะทั้งสามของจิตร์ใจ

ตามธรรมดาอาการของจิตร์ใจมีซับซ้อนและยุ่งเหยิงมาก แต่ผู้รู้ในทางนี้ตกลงพร้อมกันแยกออกเป็นพวกใหญ่ ๆ ได้สามอย่าง คือ

๑. **ความกระเทือนใจ** เช่น ความกระหาย, ความรัก, ความโกรธ, และความรู้สึกเจ็บ, รู้สึกสุข, รู้สึกทุกข์ เป็นต้น

๒. **ความรู้** เช่น การแยกย้ายให้รู้ว่า ความรู้สึกอย่างนี้ ผิด

กับความรู้อย่างนั้นอย่างไร กับทั้งความจำ, ความคิดคำนึง, และความพิเคราะห์ ฯลฯ ท่านก็จัดเข้าในจำพวกความรู้ทั้งสิ้น

๓. **ความตั้งใจ** เช่น ความสนใจ, ความตกลงใจ, ความอุสาห, และความมานะ เป็นต้น

ให้จำไว้ว่าความกระตือรือร้นใจ ความรู้ และความตั้งใจ ทั้งสามอย่างนี้ เป็นสิ่งที่ปนกันอยู่ในจิตร์ใจ จะแยกออกจากกันเป็นส่วนๆ ให้เด็ดขาดไม่ได้

ความกระตือรือร้นใจ ความรู้ และความตั้งใจ เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องแก่กันและกัน เช่น:-

(ก) เด็กคนหนึ่งล้มลงที่สนามหญ้า แขนหัก เานึกสมเพช (ความกระตือรือร้นใจ) ครั้นเข้าไปตรวจดูเห็นว่า ควรจะเข้าเฝือกเสีย (ความรู้), แล้วก็ลงมือช่วยทำให้ (ความตั้งใจ)

(ข) เราได้ยืมว่าสหายคนหนึ่งสอบไล่วิชาครุมัธยมได้ (ความรู้), เรามีความยินดี (ความกระตือรือร้นใจ), แล้วรีบไปหาที่บ้านเพื่ออวยพร (ความตั้งใจ)

ตามตัวอย่างทั้งสองนี้ เราเห็นได้ว่าเมื่ออาการอย่างหนึ่งอย่างใด เกิดขึ้นในจิตร์ใจแล้วก็ย่อมกระทำให้ลักษณะอย่างอื่น ๆ เกิดติดต่อกันไปเป็นทอด ๆ ด้วย"

สำหรับตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการชี้ช่องทางให้ผู้เป็นครุณาความรู้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ในการสอน เช่น เรื่อง "สิ่งที่รู้ควรถือเอาเป็นหลักในเวลาที่จะทำให้นักเรียนจำ" หน้า ๑๑๖-๑๑๗ "สิ่งที่ควรให้นักเรียนท่องขึ้นใจ" หน้า ๑๑๘ "ข้อที่ครุควรระวังในเวลาที่จะให้นักเรียนจำ" หน้า ๑๑๙-๑๒๐ "สิ่งที่ไม่ควรให้ท่อง" หน้า ๑๒๑-๑๒๒ และยังมีเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นข้อแนะนำครุอีกมาก

บทวิเคราะห์คุณค่า

วิชาอักษยามติวิทยาตามที่ปรากฏในหนังสือ "อักษยามติวิทยา" ของ ชุนจรัสชวณะพันธ์ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นวิชาที่น่าจะให้ประโยชน์อย่างจริงจังแก่ผู้ที่เตรียมตัวไปเป็นครู เพราะเป็นเรื่องเฉพาะเจาะจง ซึ่งจำเป็นที่ครูจะต้องรู้ ผู้สอนหรือผู้เขียนตำราช่วยย่อยความรู้ที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้ชี้ให้เห็นความจริง ทฤษฎี และหลักการไว้แล้ว และสอนหรือเขียนตำราให้ศิษย์สามารถติดตามเนื้อหาความรู้นั้นได้ถูกทางและไม่เสียเวลา การให้เรียนหรืออ่านตำราที่มีลักษณะดังกล่าวจึงเหมาะแก่การเรียนในหลักสูตรที่ไม่มีเวลาให้ศึกษามากนัก และมีจุดมุ่งหมายให้ผู้สำเร็จการศึกษาแล้วไปทำงานชนิดนั้นได้โดยตรง เช่น หลักสูตรประโยคครูประถม ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) และหลักสูตรประโยคครูประถมสามัญชาย (พ.ศ. ๒๔๗๑) เป็นหลักสูตร ๒ ปี สำหรับผู้ที่จะออกไปเป็นครู วิชาต่างๆ ที่จัดให้ศึกษา ซึ่งรวมทั้งวิชาอักษยามติวิทยาด้วย จึงล้วนแต่เป็นวิชาที่จำเป็นสำหรับครูและมีขอบเขตของวิชาพอเหมาะกับเวลาที่มีอยู่จำกัดนั้น

อย่างไรก็ดี ตำราที่บรรจุแต่เรื่องซึ่งต้องการให้แนวคิดสำคัญแก่ผู้ศึกษา ทำนองเดียวกับตำรา "อักษยามติวิทยา" นั้น น่าจะใช้ได้สำหรับการศึกษาในทุกระดับ เพราะจะช่วยให้ผู้ศึกษาจับจุดสำคัญของเรื่องนั้นไว้ได้มั่นคง ไม่ต้องเขวหรือเลอะเลือนไปเพราะมีเรื่องอย่างอื่นที่ไม่จำเป็นเข้ามาปะปนมากเกินไป และเมื่อเข้าใจหลักสำคัญแล้วก็อาจอ่านหนังสือเล่มอื่น ๆ ที่เขียนละเอียดลออในแต่ละแง่มุมของเรื่องนั้น เพื่อให้มีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งต่อไปได้

อนึ่ง วิธีเขียนตำราอักษยามติวิทยาของชุนจรัสชวณะพันธ์ เป็นตัวอย่างอันดีที่นักวิชาการปัจจุบันควรสนใจ เพราะแม้ว่าจะต้องอาศัยเนื้อหาสำคัญของวิชาจากตำราของนักปราชญ์ต่างประเทศ ผู้เขียนก็

สามารถเขียนให้คนไทยที่อ่านตำราอัชยาตมวิทยาเข้าใจได้ดี โดยใช้ภาษาเรียบง่ายตรงไปตรงมา และอธิบายเรื่องราวต่างๆ ได้กลมกลืนกับสภาพของคนไทยตรงกับคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีกลิ่นนมกลิ่นเนยติดอยู่เลย”

สรุปสาระและมโนทัศน์

วิชาอัชยาตมวิทยาเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรสำหรับครู ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นวิชาที่เทียบได้กับวิชาจิตวิทยาสำหรับครู

อัชยาตมวิทยาที่สอนกันอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๘ นั้น ว่าด้วยเรื่องวิทยาศาสตร์แห่งร่างกายและวิทยาศาสตร์แห่งจิตใจ ลักษณะทั้งสามของจิตใจ (ความกระเหื่อนใจ ความรู้ ความตั้งใจ) ความสนใจ ความพิจารณา ความเจริญของอาการทั้ง ๕ (รู้สึก เห็น ฟัง ชิม ดม) ความคิดคำนึง ความตกลงใจ ความพิเคราะห์ และความเข้าใจ

วิชาอัชยาตมวิทยาเริ่มเปลี่ยนชื่อเป็นวิชาจิตวิทยาใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ตามหลักสูตรของแผนกฝึกหัดครูมัธยมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ส่วนทางกระทรวงธรรมการเปลี่ยนเป็นวิชาจิตวิทยาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๔ ตามหลักสูตรโรงเรียนฝึกหัดครูประถม พ.ศ. ๒๔๗๔

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสาร ร. ๗ ศ. ๑/๒๑ ระเบียบการและข้อบังคับหรือหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ (ประกาศกระทรวงธรรมการ เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคครูประถมสามัญชาย ลงวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑)

จรัสชวณะพันธ์, ชุน. อัจฉยาตมวิทยา. โรงพิมพ์อักษรนิติ์ บางขุนพรหม.
พิมพ์ครั้งแรก. ๒๔๔๔.

นิรมล ตีรณสาร สวัสดิบุตร. แนวคิดทางการศึกษาของบุคคลสำคัญของ
ของไทยในรอบสองร้อยปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ : พระวรวงศ์
เชอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์ตีรณสาร. ๒๕๒๖.

เมธาธิบดี. พระยา. อัจฉยาตมวิทยา. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหนังสือ
พิมพ์ครั้งที่ ๒, ๒๔๗๓.

ราชบัณฑิต, กรม. หลักรัฐธรรมนูญ ประถม มัชฌม. โรงพิมพ์อักษรนิติ์
บางขุนพรหม. ร.ศ. ๑๓๐.

วิทยากรย์. เล่มที่ ๓๗ ตอน ๑ ประจำเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔.

สัมภาษณ์ ม.ล.ด้อย ชุมสาย (นิติต ป.ม.รุ่นแรก) เมื่อวันที่ ๑๒
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

วัย

ผู้เขียน

สุมน อมรวิวัฒน์

การแบ่งวัยตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา

ความหมายและความเป็นมา

คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอนจบ ฉบับของมหา-
มกุฏราชวิทยาลัยได้แบ่งอายุ ๑๐๐ ปี ของมนุษย์ออกเป็น ๓ ส่วน
และ ๑๐ ส่วน

การแบ่งวัยออกเป็น ๓ ส่วน มีดังนี้

๓๓ ปีแรก	จัดเป็นปฐมวัย
๓๔ ปีถัดไป	จัดเป็นมัชฌิมวัย
ต่อนั้น ๓๓ ปี	จัดเป็นปัจฉิมวัย

การแบ่งวัยออกเป็น ๑๐ ส่วนมีดังนี้

มันทสกะ	๑๐ ปีแห่งเด็กอ่อน
ชัชชาทสกะ	๑๐ ปีแห่งการเล่น
วันณทสกะ	๑๐ ปีแห่งผิวพรรณ
พลทสกะ	๑๐ ปีแห่งกำลัง
ปัญญาทสกะ	๑๐ ปีแห่งปัญญา
หानทสกะ	๑๐ ปีแห่งความเสื่อม
ปัพพาทสกะ	๑๐ ปีแห่งความค้อม
วังกทสกะ	๑๐ ปีแห่งความค้อม
โมมุททสกะ	๑๐ ปีแห่งความหลงลืม
สยันทสกะ	๑๐ ปีแห่งความนอน

[ขยายความ]

ในทศกะเหล่านั้น ๑๐ ปีแรกของบุคคลผู้มีชีวิตอยู่ ๑๐๐ ปี ชื่อว่า มันทศกะก่อน ด้วยว่าในตอนนั้น บุคคลนั้นยังเป็นเด็กอ่อนซุกซนอยู่ ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ ซิททาทศกะ ด้วยในตอนนั้นเขามากไปด้วยความยินดีในการเล่น ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ วัณณทศกะ ด้วยในตอนนั้น ส่วนผิวพรรณของเขาย่อมถึงความไพบุลย์ ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ พลทศกะ ด้วยในตอนนั้น กำลังและเรี่ยวแรงของเขา ย่อมถึงความเต็มเปี่ยม ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ ปัญญาทศกะ ด้วยในตอนนั้นปัญญาของเขาย่อมมั่นคงดี ได้ยินว่าปัญญาแม้ชนิดน้อยของคนทีโดยปกติเป็นคนโง่ ก็เกิดขึ้นได้ในกาลนั้นเหมือนกัน ๑๐ ปีต่อ่นั้นไปชื่อ ทานิทศกะ ด้วยในตอนนั้นความยินดีในการเล่น ผิวพรรณ กำลัง และปัญญาของเขา ย่อมเสื่อมถอยไป ๑๐ ปีต่อ่นั้นไปชื่อ ปัทภการทศกะ ด้วยในตอนนั้นร่างกายของเขาย่อมค่อมไปข้างหน้า ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ วังกทศกะ ด้วยในตอนนั้นร่างกายของเขาย่อมค่อมลง ดุจทางไถ ๑๐ ปีต่อ่นั้นไปชื่อ โมมุตทศกะ ด้วยในตอนนั้นเขาเป็นคนมักหลงลืม ย่อมลืมการที่ทำ ๆ แล้ว ๑๐ ปีต่อ่นั้นไป ชื่อ สยันทศกะ ด้วยคนมีอายุถึง ๑๐๐ ปี ก็มากไปด้วยการนอน นั้นแล

นอกจากนั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ยังได้อธิบายต่อไปถึงการแบ่ง ๑๐๐ ปีของชีวิตมนุษย์ ออกเป็น ๒๐-๒๕-๓๓-๕๐ และ ๑๐๐ ส่วน ซึ่งเป็นการอธิบายความไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาและสภาวะเกิดดับในไตรลักษณ์

การแบ่งวัยในวรรณกรรมล้านนา

ความหมายและความเป็นมา

คำคล้องจองในวรรณกรรมล้านนา ได้มีการกล่าวถึงการแบ่งช่วงอายุคน และลักษณะของคนแต่ละช่วงอายุไว้ดังนี้

	คำเมือง		คำแปล	
	๑๐ ปี	อาบน้ำบ่หนาว	อายุ ๑๐ ปี	อาบน้ำไม่หนาว
(สาวปี)	๒๐ ปี	แอ้วสาวบ่ก้าย	อายุ ๒๐ ปี	คุยกับสาวไม่เบื่อ
	๓๐ ปี	บ่หน่ายสงสาร	อายุ ๓๐ ปี	ร่างกายแข็งแรง
	๔๐ ปี	เยยะก้าน เหมือนฟ้าผ่า	อายุ ๔๐ ปี	ทำงานเหมือนฟ้าผ่า
	๕๐ ปี	สาวน้อยด่าบ่เจ็บใจ	อายุ ๕๐ ปี	สาว ๆ ด่าว่าไม่เจ็บใจ
	๖๐ ปี	ไอเหมือนฟานไซก	อายุ ๖๐ ปี	ไอก็เหมือนเสียงเนื้อ ฟานไซก
	๗๐ ปี	มะโทกเต็มตัว	อายุ ๗๐ ปี	เนื้อตัวเป็นปุมเป็นปม
	๘๐ ปี	ไค่หัวเหมือนไต้	อายุ ๘๐ ปี	หัวเราะเหมือนร้องไห้
	๙๐ ปี	ไช้ก็ตาย บ่ไช้ก็ตาย	อายุ ๙๐ ปี	เป็นไช้ก็ตาย ไม่เป็นไช้ก็ตาย

จากคำคล้องจองข้างต้นจะเห็นได้ว่า คนที่อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี นั้น ยังเป็นเด็ก ต่อเมื่ออายุ ๒๐ ปีขึ้นไปแล้วเริ่มมีความรัก อายุ ๓๐ ปี ถึง ๕๐ ปีเป็นวัยฉกรรจ์ที่กำลังทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ครั้นอายุ ๖๐ ปี ก็เริ่มแก่เฒ่า สุขภาพเสื่อมโทรม และสติปัญญาถดถอยรอวันตายเมื่ออายุ ๙๐ ปี

ภษิต อีสาน (ปริชา พิณฑอง : ๒๕๒๘) ก็ได้มีกล่าวถึงเรื่อง
"วัย" ไว้ดังนี้

สิบปีอาบน้ำบ่หนาว
 ชาวปีเล่นสาวบ่เบ็ด
 สามสิบปีตื่นก่อนไก่
 สี่สิบปีไปไต่มาทอดขา
 ห้าสิบปีไปนมาทอดหุ่ย
 หกสิบปีเฝ้าขลุ่ยบ่ดัง
 เจ็ดสิบปีตีลังม้งบ่ม่วน
 แปดสิบปีหนักหนวด่วนมาหู
 เก้าสิบปีพี่น้องมาดูต้องให้
 ร้อยปีบ่ไข้บ่ตาย
 ร้อยสิบปีเห็นแดดทงายว่าแม่นไฟไหม้
 ร้อยยี่สิบปีไข้บ่ไข้กะตาย

เบญจวัย

ความหมายและความเป็นมา

เบญจวัย คือ การแบ่งวัยตามช่วงอายุของมนุษย์ เป็น ๕ ช่วง
คือ

วัยทารก คือ ช่วงอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง ๗ ปี

วัยเด็กหรือวัยกุมาร คือ ช่วงอายุตั้งแต่ ๗-๑๔ ปี

วัยหนุ่มสาว คือ ช่วงอายุตั้งแต่ ๑๔-๒๕ ปี

ทั้ง ๓ ช่วงอายุ หรือ ๓ วัยนี้ รวมเรียกว่า ปฐมวัย (ปฐมะวัย)

วัยผู้ใหญ่ คือ ช่วงอายุตั้งแต่ ๒๕-๖๐ ปี เรียกว่า มัชฌิมวัย

(มัชฌิมะวัย)

วัยคนแก่ หรือวัยผู้เฒ่า คือ ช่วงอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป เรียกว่า
ปัจฉิมวัย (ปัจฉิมะวัย)

พระประเสริฐอักษร ได้เขียนนราทรกุโรวาทคำกลอนซึ่งเป็น
ตำราคู่มือสำหรับผู้ใหญ่ใช้ในการสั่งสอนและอบรมเลี้ยงดูเด็ก แบ่ง
ช่วงชีวิตของมนุษย์ไว้ดังนี้

วัยมนุษย์, บุษย์,สตรี,มีหทัยค	เหมือนกันทุก,ชาติชั้น,ผ้นไม่ไหว
แบ่งเป็นสาม,ตามนิยม,ปฐมะวัย	แรกเกิดใหม่,จนประจวบ,เจ็ดขวบควร
เรียกทารก,หมกมุ่น,วันแต่เล่น	กินนอนเห็น,แต่สนุก,คลุกคลีล้วน
แต่เจ็ดปี,จนสิบสี่,นี้ใครครวญ	เรียกเด็กส่วน,กุมารสนุก,เชิงซุกซน
แต่สิบสี่,ถึงยี่สิบห้า,นั้น	เรียกหนุ่มสาว,คราวฉกรรจ์,กระต๋ลผล
ยี่สิบห้า,ห้าหกสิบ,ไหวพริบทน	ท่านเรียกคน,ผู้ใหญ่อ้อม,มัชฌิมะวัย
หกสิบเศษ,เข้าเขตร,เป็นคนแก่	ผู้เฒ่าแท้,ย่ำปัจฉิมะวัย,ไสมย
อันนราทร,กุโรวาท,นุศาสน์ไว้	สำหรับใช้สอนเด็ก,แต่เล็กมา ..."

(ประเสริฐอักษร : ร.ศก. ๑๒๔)

การอบรมเลี้ยงดูเด็กในแต่ละวัยนั้น พระประเสริฐอักษรได้อธิบายไว้ละเอียดแล้วในนราทรกุโรวาท ส่วนการสอนที่สัมพันธ์กับพัฒนาการของมนุษย์นั้นมีข้อสังเกตที่น่าสนใจมาก กล่าวคือ ท่านผู้แต่งได้ให้เกณฑ์ไว้ว่า เมื่อยังอยู่ในวัยเด็ก ต้องให้ผู้ใหญ่สั่งสอน เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มสาว ต้องให้ครูอาจารย์สั่งสอน เมื่อเป็นผู้ใหญ่ คืออายุ ๒๕ ปีขึ้นไปแล้ว ต้องสอนทางอ้อม โดยผู้ใหญ่ด้วยกันเอง ใช้วิธีแลกเปลี่ยน เปรียบเทียบ อธิบายความเห็นอย่างใจเย็น มีเหตุผล อย่างขู่เชิญชวนนักจกหมางใจกัน เมื่อวัยล่วงเข้าเป็นผู้เฒ่าแล้ว ย่อมไม่มีผู้ใดสอนได้ หากผู้เฒ่ารู้ว่าถูกสั่งสอนก็ยอมขุ่นเคือง ต้องรู้จัก โสภล่อยอง พยุง ขู่ ตามแต่โอกาสและปฏิบัติอย่างเหมาะสม

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

พื้นฐานด้านหนึ่งของความเข้าใจในการจัดการศึกษา คือ พื้นฐานทางด้านความเจริญเติบโตของมนุษย์ ครูต้องมีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็กนับตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงเป็นผู้ใหญ่ ความรู้เกี่ยวกับวัยของผู้เรียนช่วยสร้างเสริมให้ครูมีความเข้าใจต่อพฤติกรรม วิธีการคิด และการแสดงออกของศิษย์ ตลอดจนสามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมด้วย

พุทธศาสตร์ นับว่าเป็นแหล่งวิทยาการอันสูงส่งที่มีความลึกซึ้งเกี่ยวกับความรู้เรื่อง "มนุษย์" การแบ่งวัยตามนัยแห่งพระพุทธรศานานั้นมิได้เป็นเพียงนำเข้าสู่ความเข้าใจในเรื่องของ "สังขาร" และ "ไตรลักษณ์" เท่านั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ยังได้มีสาระอธิบายถึงความรู้สีกพฤติกรรม และระดับความเจริญเติบโตของร่างกาย สติปัญญาของมนุษย์อีกด้วย ชอบที่นักการศึกษาไทยจะนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับหลักจิตวิทยาพัฒนาการในปัจจุบัน

ในบทความขอและวรรณกรรมล้านนา ได้มีการแบ่งช่วงอายุของคนไว้เป็น ๕ ช่วง และมีการอธิบายที่สอดคล้องกันด้วย กล่าวคือ ใน ๕ ช่วงอายุแรก (อายุ ๐-๕๐ ปี) เป็นวัยที่มนุษย์กำลังเจริญเติบโตตามลำดับ และเริ่มเสื่อมถอยลงใน ๔ ช่วงอายุหลัง คนอายุ ๕๐ ปี นั้น เป็นวัยที่นอนรอความดับสูญ

ส่วนการจัดวิธีการสอนให้เหมาะกับพัฒนาการของผู้เรียนนั้น ได้มีมานานแล้ว ในการศึกษาอบรมแบบไทยๆ ในสมัย ร.ศ. ๑๒๕ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๔๕๓ อันเป็นปีที่พระประเสริฐอักษรได้แต่งตำรารنگอุรวาหีนนั้น ได้จัดให้เด็กวัยตั้งแต่แรกเกิดถึงสิบสี่ปี เป็นวัยที่ยังต้องอยู่ในความคุ้มครองและการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่

ต่อเมื่อเข้าวัยหนุ่มสาวแล้ว จึงไปสู่สำนักของอาจารย์ เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ เรียนรู้วิชาการต่างๆ ส่วนผู้ที่เป็นผู้ใหญ่อยู่ในวัยทำงาน ต้องเรียนรู้จากประสบการณ์และลองถูกลองผิด แก้ไขปัญหา และศึกษาจากสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองจนถึงอายุ ๖๐ ปีก็ล่วงเข้าปัจฉิมวัย

บทวิเคราะห์คุณค่า

เกี่ยวกับการแบ่งอายุและวัยของมนุษย์นั้น ตามวิถีวัฒนธรรมไทย มักแบ่งออกเป็น ๓ ช่วงอายุ คือ ๓ วัย ได้แก่ ปฐมวัย คือ วัยเด็ก มัชฌิมวัย คือ วัยผู้ใหญ่ หรือวัยกลางคน ปัจฉิมวัย คือ วัยชรา ส่วนวัยเด็กจะมีช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนถึงปีนั้น เท่าที่ค้นคว้าไม่มิก้หนดไว้ตายตัว มีแต่ที่ปรากฏเป็นค่านิยมว่า เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ก็สามารถบวชเรียนได้ และเมื่อสึกจากเพศบรรพชิต ก็นับได้ว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว มีความรู้และความรับผิดชอบเป็นหลักของผู้เยาว์ได้ จึงมีคำไทยว่า “ผู้หลักผู้ใหญ่”

ปัจจุบันการแพทย์และสาธารณสุขเจริญขึ้น คนไทยรู้จักรักษาสุขภาพและมีวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้สมบูรณ์แข็งแรง มีอายุยืนยาว สภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป การจัดช่วงอายุและการแบ่งวัยก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย แม้กระนั้น การจัดแบ่งวัยและช่วงชีวิตมนุษย์ที่มีอยู่ในวิถีวัฒนธรรมไทยก็ยังสามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานของการจัดการเรียนการสอนได้ดี การตีความถ้อยคำที่พบ เช่น คำว่า “เด็กอ่อน” หรือวลีที่เปรียบเทียบว่า “อาบน้ำปนหนาว” นั้น มีความหมายที่กว้างกว่าที่พบในคำหรือวลีนั้น วัย ๑๐ ปีแรกที่เรียกว่า มานทสกะ นั้นมิได้หมายความว่า เป็นวัยของทารก แต่ครอบคลุมไปถึงวัยเด็กที่มีความเจริญเติบโตรวดเร็ว และมีพฤติกรรมที่ซุกซนว่องไว ซึ่งครูต้องนำมาปรับใช้ในหลักการจัดการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

การแบ่งช่วงอายุในวรรณกรรมล้านนา นั้น หากวิเคราะห์ที่ ถ้อยคำที่ใช้ จะเห็นได้ว่าเป็นการกล่าวถึงพัฒนาการทางร่างกายและ จิตใจของผู้ชายสังเกตได้จากประโยคที่ว่า “๒๐ ปี แอ้วสาวบักาย หรือ “๕๐ ปี สาวน้อยตาบ่เจ็บใจ” เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแบ่ง ช่วงอายุดังกล่าวนี้น่าจะนำมาใช้กับพัฒนาการของหญิงได้ด้วย นัก การศึกษาสามารถตั้งสมมติฐานได้ว่า ระยะ ๒ ช่วงอายุแรกคือตั้งแต่ แรกเกิดถึงอายุ ๒๐ ปีนั้น ครุจำเป็นต้องจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และสิ่งแวดล้อมที่จะพัฒนาสุขภาพอนามัย สติปัญญา อารมณ์ บุคลิกภาพ สังคม และคุณธรรมให้แก่เขาเป็นการเตรียมพร้อมเข้าสู่ วิทยาลัย วิทยาลัย และ การสร้างครอบครัว เมื่ออายุ ๒๐-๕๐ ปี นอกจากนั้น คำคล้องจองที่ยกมาข้างต้นยังได้ให้คติเตือนใจมิให้มีความประมาท เมื่ออายุล่วงเข้า ๖๐ ปีแล้ว ร่างกายก็เสื่อมทรามลง มีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน และกำลังกายอ่อนล้า จึงต้องหมั่นขยัน สร้างฐานะให้เป็นปีกแผ่น ลูกหลานจะได้ดูแลต่อไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ส่วนการแบ่ง “เบญจวัย” ในหนังสือรางวัลโรวาทให้มี ๕ ช่วง อายุ นั้น ยังทันสมัยอยู่และสอดคล้องกับหลักจิตวิทยาพัฒนาการ ท่านผู้แต่งคือพระประเสริฐอักษร ได้อธิบายวิธีการนำมาใช้เป็นพื้นฐานของการจัดเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอนไว้อย่างละเอียดแล้ว (ดูคำ นรางวัลโรวาท) นับว่าเป็นภูมิปัญญาไทยที่ลึกซึ้ง สมควรที่ครุรุ่นใหม่จะได้นำมาปรับปรุงใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัย และความก้าวหน้าทางสังคม

สรุปสาระและมโนทัศน์

การแบ่งวัยของมนุษย์ที่ยกมาอธิบายในเรื่องนี้ ได้นำมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค หยิบยกมาเฉพาะการแบ่งอายุ ๑๐๐

ปี ของมนุษย์ ออกเป็น ๓ ส่วนคือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย และการแบ่งวัยออกเป็น ๑๐ ส่วน คือ ๑๐ ปีแห่งเด็กอ่อน ๑๐ ปี แห่งการเล่น ๑๐ ปีแห่งผิพรรณ ๑๐ ปีแห่งกำลัง ๑๐ ปีแห่งปัญญา ๑๐ ปีแห่งความเสื่อม ๑๐ ปีแห่งความค้อม ๑๐ ปีแห่งความค้อม ๑๐ ปีแห่งความหลงลืม และ ๑๐ ปีแห่งการนอน

คำคล้องจองในวรรณกรรมล้านนาได้กล่าวถึงช่วงอายุของคนไว้เป็น ๔ วัย แสดงถึงความเจริญเติบโตในช่วงอายุ ๑-๖๐ ปี เมื่ออายุ ๖๐ ปีแล้ว ร่างกายก็เริ่มชราลง มีโรคภัยเบียดเบียนจนถึงช่วงอายุที่ ๔ คือ ๙๐ ปีก็รอความตาย

หนังสือนราทรุโราทได้แบ่งช่วงอายุของมนุษย์ไว้ ๕ ช่วง เรียกว่า เบญจวัย แสดงจุดเน้นเด่นชัดว่า มนุษย์มีความเจริญตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ ๖๐ ปี หลังจากนั้นก็เป็นคนแก่หรือผู้เฒ่า

แหล่งข้อมูลทั้ง ๓ ได้แสดงสาระที่ตรงกันว่าชีวิตมนุษย์ควรได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ สังคม และทางด้านวัฒนธรรมตั้งแต่ยังเยาว์ และหมั่นขยันทำงาน พัฒนาตนเอง จนถึงอายุ ๖๐ ปี ทั้งนี้เมื่ออายุล่วงเข้าปัจฉิมวัยแล้ว จะได้ดำรงชีวิตและสถานะของตนอย่างมีความสุข

บรรณานุกรม

ประเสริฐอักษร, พระ (พระศรี). นราทรุโราท ตากลอน. กรุงเทพฯ-
มหานคร : โรงพิมพ์ศุภการจ่ารัฐ, ร.ศ.๙๑ ๑๒๕.

ปรีชา พิณทอง. ภาษิตโบราณอีสาน. (ฉบับสมบูรณ์) พิมพ์ครั้งที่ ๔
เพิ่มเติมและเปลี่ยนแปลง. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม.
๒๕๒๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. วิสัทธิมรรค แปล ภาค ๓ ตอนจบ. กรุง-
เทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมวดที่ ๒

หลักสูตรและการเรียนการสอนวิชาการต่าง ๆ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำที่นำมาเขียนอธิบายในหมวดที่ ๒ จำนวน ๑๖ คำ แสดงถึงการจัดหลักสูตรและการสอนวิชาต่างๆ ได้แก่ ปรากฏโรบาท ทัศนศึกษา ประโยค แบบเรียน การสอนหนังสือไทย ไล้หนังสือ ลมฉบับ แจกลูก สรพษรค่านวน เลขปกรณ ส้งขยา กลเลข ความรู้เรื่องเมืองไทย พรรณพฤษษา-สัตว์ภิกษาน แสดงกิจจานุกิจ และ หัตถกรรมของเด็ก

สาระสำคัญที่ได้จากการอธิบายคำดังกล่าวข้างต้น แสดงว่า นักปราชญ์ทางการศึกษาไทยมีความรู้ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรแม่บท การจัดเนื้อหาสำหรับผู้เรียนในแต่ละช่วงอายุ วิธีการสอนเด็กตั้งแต่อายุ ๑ ขวบ ๖ เดือน จนถึงอายุ ๑๔ ขวบ การจัดระดับการศึกษา การจัดชั้นเรียน เวลาเรียน ตลอดจนจนความสามารถในการนำหลักวิชาการที่เป็นสากลมาใช้กับเด็กไทยอย่างแนบเนียนสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทย

การสอนเนื้อหาวิชาต่างๆ เน้นการอ่านเขียนเรียนเลข ซึ่งนอกจากจะเป็นการสอนภาษาไทย การคิดคำนวณและธรรมชาติศึกษาแล้ว ผู้สอนและผู้เขียนตำรายังสอดแทรกการอบรมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนปลูกฝังนิสัยรักธรรมชาติ เจ็บทเจ้ากลอน ให้ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมด้วย ส่วนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยนั้น มุ่งสอนให้นักเรียนเป็นพลเมืองดี รู้จักบ้านเมืองของตนและรักชาติ นำเสียดยที่ปัจจุบันวิชานี้ได้กลายเป็นเพียงหัวข้อหนึ่งในสังคมศึกษา

วิชาหัตถกรรมของเด็ก เป็นหลักฐานยืนยันว่า การอบรมปมนิสัยให้เด็กรักการทำงานและมีเมื่อนั้น ได้มีการจัดสอนทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน เน้นการฝึกปฏิบัติจริงและคุณธรรมของการทำงานด้วย

การอธิบายคำในหมวดที่ ๒ นี้ อาจให้คำตอบแก่ผู้อ่านได้ว่า เหตุใดเด็กไทยสมัยก่อนจึงมีความแม่นยำจัดเจนในการอ่านเขียน

ภาษาไทยและการคิดคำนวณ ได้รับการสั่งสอนอบรมทั้งในด้าน
เนื้อหา การฝึกปฏิบัติ การเห็นแบบอย่างที่ดี มีคุณธรรมและสุนทรีย-
ภาพ ผู้อ่านสามารถวิเคราะห์และสรุปคุณค่าของภูมิปัญญาไทยได้
เพิ่มเติมอีกมาก นอกเหนือจากที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นราทรวิเศษ

(คำกลอน)

นิพนธ์โดย

ศาสตราจารย์ (พิเศษ)

ศาสตราจารย์ ดร. วิเศษ

(มหาวิทยาลัย)

กรุงเทพฯ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

นรางกูโรวาท

ผู้เขียน

สุนน อมรวัดณ์

ความหมาย

นรางกูโรวาท เป็นชื่อหนังสือคู่มือสำหรับพ่อแม่ผู้ปกครอง ในการอบรมสั่งสอนเด็กตั้งแต่อายุ ๑ ขวบ ๖ เดือน จนถึงอายุ ๑๔ ปี แสดงเป็นคำกลอนสุภาพ โดย พระประเสริฐอักษร ชื่อหนังสือ "นรางกูโรวาท" มาจากคำ นร + อังกูร + โอวาท แปลว่า คำสั่งสอน คนซึ่งเป็นหน่อเนื้อเชื้อสาย

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

นรางกูโรวาท (คำกลอน) เป็นตำราจริยศึกษา ที่แสดงหลัก คำสอน (วิทโยวาท) เทียบหลักทางจริยศาสตร์ของญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอังกฤษ แต่งโดย พระประเสริฐอักษร ใช้นามปากกา (นามใน ฌม) ว่า "พระศรี" การแต่งเนื้อหาสาระ มีลักษณะเป็นกลอนสุภาพ ทั้งเล่มจบท้ายด้วยโคลงสี่สุภาพ ผู้แต่งอธิบายว่า ได้ใช้เวลาแต่ง ตำรานรางกูโรวาท นี้ รวม ๗ วัน ก็แต่งได้จบ เริ่มเขียนตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม และเสร็จในวันที่ ๗ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ ๑๑๑ ลี้รุ่ง

ตำรา นรางกูโรวาท มีขนาดเล่ม ๘ หน้ายก หนา ๑๘ ยก พิมพ์ครั้งแรกที่โรงพิมพ์ศุภการจำรูญ จำนวน ๑,๐๐๐ ฉบับ การเผยแพร่มีทั้งแจกและขาย ห้องสมุดและโรงเรียนใดต้องการก็มีจดหมาย ขอได้ที่ ปรีดาลัย แพร่งนราธิปฯ ถ้าผู้ขอไม่สามารถมารับได้ ขอให้ สอดแสตมป์ ๑๒ สดางค์มาด้วยเป็นค่าส่งทางไปรษณีย์ ส่วนราคา

ขาย หนังสือปกอ่อนเล่มละ ๑.๕๐ บาท (ร้อยห้าสิบบาท) หนังสือปกแข็งหุ้มผ้า ราคา ๒.๐๐ บาท

หนังสือนี้มีประทับตรา กระทรวงธรรมการ แสดงว่าเป็นตำราที่ได้รับการรับรองคุณภาพและใช้กันแพร่หลาย ตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ผู้แต่งได้แสดงวัตถุประสงค์ของการแต่งไว้ใน “แจ้งความจำหน่ายหนังสือนรางกุโรวาท” ดังนี้

๑. “สำหรับสอนป้อนวิชาปัญญาแก่ม เพื่อส่อความสวัสดิชีวิโลก์”
๒. เพื่อเผยแพร่สาระความรู้เกี่ยวกับการอบรมเด็ก
“ผู้เลี้ยงเด็กสอนเด็กเล็ก ๆ จำ สกิดตำรที่ผู้ใหญ่ได้ยามครู่
คนไม่รู้ก็จะได้ไซความรู้ คนรู้ผู้ฉลาดรอบคองชอบใจ”
๓. เป็นอุบายส่งเสริมให้ผู้ใหญ่ที่ปรารถนาอบรมเลี้ยงดูเด็กให้ได้
ดี ได้มีความสามารถเพิ่มขึ้น จะได้สมปรารถนา
๔. เพื่อแจกจ่ายเป็นสาธารณประโยชน์แก่แหล่งศึกษา วิทยาลัย
โรงเรียน หอสมุด วัด บ้าน โรงทานกลาง ทุกตำบล
๕. เพื่อส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการสอนเด็ก

ตำรานรางกุโรวาทมีสาระเนื้อหาประกอบด้วย คำปรารพท์
ข้อแนะผู้ใหญ่ผู้จะเลี้ยงเด็ก เบญจไวย นรางกุโรวาทสำหรับทารกอายุ
๑ ขวบครึ่ง ถึง ๗ ขวบ นรางกุโรวาทสำหรับเด็กอายุ ๗ ขวบถึง ๑๔
ขวบ มูลเหตุของการแตงนรางกุโรวาท นำที่ผู้ปกครองเด็กและคำ
สั่งท้าย

นับว่า “นรางกุโรวาท” นี้ เป็นตำราจริยศึกษาที่ทันสมัยในช่วง
เวลา ๑๐๐ ปี ที่ผ่านมา ผู้แต่งสามารถนำหลักการสอนเด็ก หลัก
จิตวิทยาพัฒนาการ ที่เป็นของสากลมาประยุกต์เรียบเรียงให้เหมาะ
สมกับเด็กไทย เป็นคู่มือสำหรับพ่อแม่ในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก

ตลอดจนวิธีการแต่งการใช้ถ้อยคำมีความไพเราะ อ่านเพลิน เป็น
คติสอนใจ สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมไทยแท้ ๆ สมควรเป็น
เยี่ยงอย่างของนักเขียนตำราทางวิชาการรุ่นหลังได้อย่างดี

ความเป็นมา และวัตถุประสงค์

ตำรานางกุโรวาทนี้ ผู้แต่งได้บอกไว้ว่ามีสาระพื้นฐานมาจาก
หลักวิชาของฝรั่งและญี่ปุ่น ดังมีชื่อเรื่องที่ปกว่า "นารากุโรวาท (คำ
กลอน) เป็นหลักวิทย์วาท สำหรับสอนเด็ก (อย่างใหม่) เทียบหลัก
ยี่ปุ่น, ฝรั่งเศส, แลอังกฤษ" และในโคลงที่เป็นบทส่งท้าย บทหนึ่ง
บอกไว้ว่า "... เลียนลิขิตบริตเตียนเค้า คติเกื้อกุมารสอน ฯ"

มูลเหตุของการแต่งตำรานี้ ผู้แต่งได้อธิบายไว้ว่า ในช่วงเวลา
นั้น โรงเรียนในลอนดอน ประเทศอังกฤษ ได้ขยายการสอนให้มีวิชา
จริยศาสตร์ โดยอิงหลักคำสอนของคริสตศาสนา วิธีการนั้นใช้แต่ง
เป็นนิทานโบราณ ส่วนในประเทศญี่ปุ่น (ในยะแปน แคว้นยี่ปุ่น) มี
การสอนวิชาจริย เพื่อชักจูงให้ผู้เรียนเกิดความรักชาติ และฝรั่งเศส
ก็มีการสอนแทรกโอวาททางศาสนาด้วย มีการอบรมครู ด้านวิธี
สอนให้เกิดปัญญาทางอ้อม ใช้หลักจิตวิทยา (ไซโคโลยีศาสตร์) เน้น
เทคนิคการสอนให้เด็กเพลิดเพลิน ตามวัยของเด็ก ดังจะขอยกข้อ
ความจากนารากุโรวาทมาประกอบ คือ

"... รู้ว่าเด็ก, เล็กอายุ, จูเพียงไหน ก็ผ่อนใช้, พอพะลัง, ไม่รังเหลิง
เหมาะแก่กาย, เหมาะแก่ญาณ, กุมารทเบ็ง เพียรประกอบ, ชอบเชิง,
สำเร็จเขาวน..."

นอกจากนี้ ผู้แต่งยังหวังว่า ตำรานางกุโรวาทจะเป็นคู่มือ
สำหรับพ่อแม่ พี่เลี้ยงเด็ก ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กของตนก่อนเข้า

โรงเรียน หรือควบคู่ไปกับการเรียนในโรงเรียน ดังข้อความว่า

...เพื่อพ่อแม่,แลพี่เลี้ยง,เคียงปกครอง ทุกบ้านช่อง,ชวนกุมาร,ละครันเขลา
 และสำนัก,รู้ศึกตัว,ไม่มัวเขา กะทั้งเข้,สกุลศึกษา,ครูอาจารย์"

ท่านผู้แต่งมุ่งแต่งตำรานี้ให้ผู้ใหญ่ คือ พ่อแม่ และครูอาจารย์ เป็นผู้อ่าน แล้วนำไปสอนเด็กอีกต่อหนึ่งตามวิธีการที่แนะนำไว้ ดังนั้น ตำรานางกุโรวาท จึงมีลักษณะเป็นคำกลอนที่อ่านได้เพลิน จดจำได้ง่าย แต่มีเนื้อหาที่ละเอียดจัดไว้ตามความยากง่าย เหมาะกับการนำไปใช้สอนเด็กวัยต่าง ๆ

ผู้แต่งได้ใช้คำว่า "มูลประสงค์" อธิบายถึงสาเหตุและเจตนา-
 ธรรม์ของการแต่งตำรานี้ว่า

"หนังสือนาง,กุโรวาท,นุศาสน์สมไสมยะโชค,โลกนิยม,ซังข่มชี่
 บอกหัวข้อ,พอให้เห็น,เป็นวิธี เยี่ยงจารย์,ที่จะผ่อน,สอนกุมาร
 แต่มิใช่,สำหรับให้,เด็กอ่านกลอน สำหรับสอน,เด็กดึก,ให้ผู้ใหญ่อ่าน
 ไซ้เท่าว่า,วิชาชนิด,พิศดาร ครูอาจารย์,คงจะแจก,จำแนกนำ
 ถึงพ่อแม่,สอนแต่,แค่ที่ว่า ยิ่งดีกว่า,หลับตาสอน,รอนถลา
 ถึงเป็นผู้,รู้่น้อย,เผยถ้อยคำ เท่าที่จำ,แนกฉนี้,ยังมีคุณ ..."

ผู้แต่งได้เน้นว่า ท่านแต่งหนังสือนี้ เพื่อแนะวิธีสอนเด็กหลาย ๆ
 วิธี ตามเนื้อหาที่จัดไว้ตามวัยของเด็ก (จัดเป็นชั้น, ปับวิชา, ตามอายุ)
 จัดหลักการและคำสอนที่ยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เห็นจริง พัฒนา
 เด็กให้ฉลาด พัฒนาเด็กฉลาดให้สามารถฉลาดแหลมขึ้น คำสั่ง
 สอนของผู้ใหญ่ต้อง "คัดแต่ดี, มีคุณ, เคยคุ้นฟัง" ท่านผู้แต่งได้สรุป
คำปรารภ ไว้ว่า

"... เพื่อพ่อแม่,แลครู,ผู้ปกครอง ทราบทันอง,สอนมนุษย์,ได้อุตหนุน
 ทางชอบชูป,อุประถัมภ์,ช่วยคำจุน สอนตรุน,บุตรอุบาย,แยกคายเอย"

เนื้อหาสาระของหนังสือ นราภุโรราท

นราภุโรราท เป็นตำราอบรมเด็กที่จัดเนื้อหาสาระ จากง่ายไปหายาก ตามวัย และความพร้อมของเด็ก แบ่งออกเป็น ๗ ภาค พร้อมทั้งมีข้อแนะนำผู้ใหญ่ และวิธีอบรมสั่งสอน ตามหน้าที่ของผู้ปกครอง ดังจะขอเสนอสรุปเป็นตาราง ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

จาก “แจ้งความ” และ “คำปรารภ” จะเห็นได้ว่า ผู้คงแก่เรียน สมัยก่อนนั้น (ร.ตีก ๑๒๙) มีความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของเด็ก และเห็นความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูเด็กให้พัฒนา ทั้งทางด้าน ร่างกาย สติปัญญา นิสสัยในการทำงาน คุณธรรม สังคม บุคลิกภาพ มุ่งเน้นความรักชาติและความมีอุดมการณ์

แนวความคิดในการเผยแพร่ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูและ ผู้สอนเด็กเล็ก ๆ นับว่าทันสมัยมากในยุคนั้น ยิ่งเป็นการพิมพ์เผยแพร่ทั้งแจกห้องสมุด และขายแก่ผู้สนใจ โดยคิดค่าส่งทางไปรษณีย์ ด้วยแล้ว ก็นับว่า พระประเสริฐอักษร เป็นผู้ที่มีความตั้งใจในการ ให้การศึกษาแก่พ่อแม่อย่างแท้จริง ท่านมุ่งเผยแพร่ความรู้ให้เป็น วิทยาทาน มิได้แสวงหาผลกำไร สมควรเป็นแบบอย่างของนักวิชาการที่ดีในปัจจุบัน

วิธีเขียนนั้น ท่านผู้แต่งได้ทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ทั้งยัง เขียนเป็นกลอนทั้งเล่ม ได้ใจความสมบูรณ์ สำนวนภาษาสละสลวย สมกับเป็นกวีและนักวิชาการ สันนิษฐานว่า ท่านผู้แต่งเขียนรวดเดียวจบ ใช้เวลาแต่งเพียง ๗ วัน ก็เขียนจบลงในเวลาใกล้รุ่ง นรางกูรว่าทึ่งมิได้เป็นเพียงคู่มืออบรมเลี้ยงดูเด็กเท่านั้น แต่ยังเป็น วรรณกรรมที่ฉายภาพของสังคมไทย และวิธีการเรียนรู้แบบไทย นิสสัยเจ้าบทเจ้ากลอนและการประจักษ์ค่านิยมในครอบครัวไทยอีกด้วย

ผู้แต่ง นรางกูรว่าท ได้ชี้แจงว่า หนังสือนี้เป็น “หลักวิทยาทาน” ที่เทียบหลักญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอังกฤษ แสดงว่า วิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทย ต้องใช้การสั่งสอนโดยอิงหลักวิชาการ (วิทย+โอวาท) นับเป็นการให้ความรู้แก่พ่อแม่ และเปลี่ยนเจตคติของการอบรม

เลี้ยงดู มิให้เป็นไปตามบุญตามกรรม การเปรียบเทียบกับหลักสากลนั้น ดูจะเน้นด้านการปลูกฝังคุณธรรมและบุคลิกภาพอยู่มาก สังเกตจากการใช้คำทับศัพท์อันเกี่ยวกับความเป็นนักกีฬาและความเป็นสุภาพบุรุษ เช่น ฮอบบี้ เต็นเน็ต คริกเก็ต แฟรงก์เนส บิงชวล แอม-บีเซียส เป็นต้น เนื้อหาสาระสำหรับเด็กแต่ละวัย จะมีการสอดแทรกธรรมะ สอดแทรกหลักจิตวิทยาพัฒนาการ (ดูคำ วัย) และเน้นการอบรมบ่มนิสัยเป็นสำคัญ

นราภุโรราท เป็นคู่มือสำหรับพ่อแม่ได้ใช้สอนลูก สาระที่สอนสำหรับเด็กเล็กจะเน้นเกี่ยวกับตัวเด็ก เช่น ความสะอาด และกิริยามารยาท รวมทั้งคุณธรรมด้านความโอบอ้อมอารี ความสัตย์ ความกล้า ความกตัญญู เมื่อเด็กเติบโตขึ้น โอรุาทที่สั่งสอนได้ขยายจากตัวเด็กออกไปสู่สังคม ประเทศชาติ ชีวิตการงานและอุดมการณ์ของมนุษย์ ลักษณะของคำสอนเป็นนามธรรมมากขึ้น สรุปได้ว่าการสอนเด็กตามตำรานี้ มุ่งไปสู่การอบรมบ่มนิสัย ให้รักชาติ รักการทำงาน ชอบประหยัดเป็นผู้รู้จักผิดชอบชั่วดี และรู้จักบาปบุญคุณโทษ

จุดเด่นของการจัดเนื้อหาสาระอีกประการหนึ่ง คือ ผู้แต่งได้จัดเนื้อหาซึ่งเป็น **แกน** ให้สอนเด็กทุกวัย และ **เนื้อหาประกอบ** ที่เปลี่ยนไปตามวัยของเด็ก

นอกจากการการเสนอเนื้อหาสาระที่ผู้ใหญ่สามารถนำไปสอนเด็กแต่ละวัยแล้ว ผู้แต่งยังได้เสนอแนะวิธีสอนเด็กหลาย ๆ วิธี เช่น ให้ผู้ใหญ่รู้จักพูดจาชักจูงว่านล้อมจนเด็กเชื่อฟัง อย่าขู่เข็ญเด็ก เพราะจะทำให้เด็กเชื่อฟังชั่วคราวช่วยยามเท่านั้น ต้องรู้จักอธิบายเหตุผล สร้างศรัทธา เสริมแรงให้เด็กสนใจ พิสูจน์จนเห็นจริงในสิ่งดีชั่วและการทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี ผู้ใหญ่ต้องสังเกตพฤติกรรม

ของเด็กที่อยู่เสมอ และรู้จักห้ามปรามอย่างใจเย็น การอบรมเด็กนั้น ต้องใช้เวลาและอดทนค่อยเป็นค่อยไป ดังกลอนที่ว่า

“ข้อสอนนี้, ปืหนึ่ง, ไม่ถึงไหน
ค่อยสอนค่อยไป, ใฝ่ฝัน, จิตรชื่นฉ่ำ
ครูก็จำ, ช้าเด็ก, เล็กก็จำ
ต่างคนช้า, ของชบวน, สมควรรู้ ...”

สรุปวิธีสอนเด็กเล็กในหน้าสุดท้าย ได้แก่การ “ชวน” “ช่วย” “ก่อกวน” “พรวนสันดาร์” “ยั่วนิยม” “หักรักรเรียน” เพราะเด็ก เหมือนพืชพันธุ์ หากได้หวานในเนื้อดินดี ย่อมมีผลงอกงามเป็นที่ ชื่นใจของพ่อแม่อยู่ตลอดไป

แม้ว่าผู้แต่งจะได้แจ้งว่า คำสั่งสอนและวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็ก นี้ นำมาเปรียบกับหลักการของต่างประเทศด้วย แต่วิธีการนา เสนอนั้นเป็นการประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดของวัฒนธรรมไทยโดย แท้ การสอนเด็กวัยต้นจนเข้าสู่วัยเริ่มรุ่นให้เติบโตอย่างฉลาด มี มรรยาทและคุณธรรมเช่นนี้ นับเป็นวิธีการอบรมเด็ก ที่ “มุ่งอุดม คติ” และใฝ่หาสันติในสังคมมนุษยชาติอย่างน่านิยม

บทวิเคราะห์คุณค่า

คุณค่าที่นักการศึกษาในปัจจุบันควรเรียนรู้จาก “นราภุโรบาท” คือ วิธีการประยุกต์และผสมผสานหลักการสั่งสอนอบรมเด็ก จาก ทฤษฎีต่าง ๆ ของต่างประเทศและของไทย แล้วนำเสนอให้เหมาะสม สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมไทย บทกลอนเล่มนี้ แม้บางแห่งจะมีค่า ทับศัพท์ภาษาต่างประเทศอยู่บ้าง แต่วิธีการเสนอเนื้อหาสาระและ การอธิบายนั้น มีบรรยากาศเป็นไทยอย่างยิ่ง การเสนอแนวคิด (concept) ของการอบรมเด็ก การจัดสิ่งแวดล้อม อุปกรณ์การสอน

และหัวข้อเนื้อหาล้วนมีลักษณะแบบไทย ชนิดที่เรียกว่า "หมดกลิ้งนมกลิ้งเนย" มีการเปรียบเทียบที่ดี เช่น เปรียบว่า "การสอนเด็กให้ดีนั้นเหมือนการทำกากจุนสีให้เป็นนาก" เป็นต้น

เจตนาารมณ์ของหนังสือที่ผู้แต่งได้เขียนไว้ แสดงถึงความเข้าใจในจิตวิทยาของการอบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างน่าสนใจยิ่ง ท่านได้ให้ทั้ง "ข้อห้าม" และ "ข้อแนะ" ใน "ท่านองสอนมนุษย์" ไว้อย่างทันสมัย คือ ห้ามดูดำเด็กด้วยถ้อยคำหยาบคาย ห้ามลงโทษด้วยโทษะ อย่าเห็นเด็กเป็นทาสรับใช้ ควรมีใจปรานี อย่าปล่อยให้เด็กใช้จ่ายฟุ้งเฟ้อ อย่าหยอกเย้ากันฉันเมียดัวให้เด็กเห็น ต้องสอนเด็กมิให้ทำตัวทะเล้นสอดรู้ อย่าให้เด็กเลียนแบบผู้ใหญ่ในการเสพติดและเล่นการพนัน ควรให้เด็กนอนแต่หัวค่ำและตื่นแต่เช้าตรู่

ในแง่จิตวิทยาการสอน ผู้แต่งได้บอกว่า เมื่อเป็นเด็กต้องให้ผู้ใหญ่สอน เมื่อเป็นหนุ่มสาว ผู้สั่งสอนคือ ครู อาจารย์ เมื่อเป็นผู้ใหญ่ต่างก็สอนกันเองทางอ้อม ส่วนผู้เฒ่านั้นไม่มีใครสอนได้ ต้อง "โลม ล่อ ยอ จูง พยุง ชู" ตามควรแก่กรณี

คำสอนบางตอนใน นราภุโรราท นั้น มีค่ามากต่อการทำงานและการดำเนินชีวิต ซึ่งคำสอนนี้มีได้มีปรากฏสอนกันในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การสอนเรื่อง "จิ้งหะจะโคน" เน้นการทำงานที่มีระเบียบเรียบร้อยไม่สะเพร่า การทำงานทันเวลาและตรงเวลา การมีท่วงท่ากระฉับกระเฉง ทำงานได้สำเร็จ คุณลักษณะดังกล่าวนี้สมควรต้องนำมาใช้สอนคนรุ่นใหม่มาก

โอวาทที่สมควรนำมาสอนเยาวชนในปัจจุบันอีกประการหนึ่งคือ ความรักมนุษยชาติ เริ่มตั้งแต่ ความกตัญญา สามัคคี ปรานีกัน ฉันทัน้อง วโรราทให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการเกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกันทั่วพิภพ

คำสอนที่มีคุณค่ามาก แต่คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยได้รับการฝึกหัดอบรม คือ "การคิดก่อนพูดก่อนทำ" นอกจากนี้ยังมีการปรัมปราให้ตะกละตะกลามหลายอย่าง เช่น ตะกลามกินดื่ม ตะกลามงาน ตะกลามสนุก ซึ่งจะเกิดโทษมากกว่าคุณ

คุณค่าที่เด่นมากของ นราทรุโรบาท คือ คุณค่าของการศึกษาวิชาการ และการเรียกร้องให้รัฐจัดการศึกษาแพร่หลาย ดังที่อธิบายว่า "ยิ่งรู้ดี, ก็ยิ่งมี, คนดีหลาย ยิ่งมากมาย, มัทธนา, กว่าแต่ก่อน ยิ่งวัฒนา, ก็ยิ่งหนา, วิชาธร เป็นอาภรณ์, พิภพมนุษย์, สุดสำคัญ ..." และ "... เพราะฉะนั้น, บัณฑิตย์, จึงคิดว่า ศึกษากล้า, ชุบมนุษย์, ขึ้นผุดแผ่ โง่งลาด, ซาติอุบัติ, เหลือดัดแปร ศึกษาแพร่, แก้ให้ยึด, ประพฤติงาม ..."

เยาวชนที่ได้รับการสั่งสอนตามแนวทางของ นราทรุโรบาท จะเกลียดชังการมีอภิสิทธิ์ เพราะท่านสอนว่า มนุษย์ควรเสมอหน้ากันในกฎหมาย ...“เศรษฐีหรือคนจนเป็นคนไทย ทั้งเจ้าไพรในกฎหมาย จึงคล้ายกัน ...”

ผู้ที่สนใจในวิชากฎหมาย การเมืองการปกครอง หน้าที่พลเมือง ศิลธรรม ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ จะได้ประเด็นความคิดมากมายในสาระตอนท้ายของตำราเล่มนี้ แม้ข้ออธิบายเกี่ยวกับคำ “ไทย” และ “สยาม” ก็มีอยู่อย่างชัดเจน สมควรที่จะใช้เป็นพื้นฐานการสอนสังคมศึกษาได้

นราทรุโรบาท จึงเป็นหลักคำสอนเด็กวัย ๑ ขวบครึ่ง ถึง ๑๕ ขวบ ที่มีความสมบูรณ์ ทั้งเนื้อหาสาระ วิธีการสอนและอรรถรสของวรรณกรรม สามารถนำมาใช้เป็นคู่มือของผู้ใหญ่ พ่อ แม่ และผู้ปกครองในการอบรมเลี้ยงดูเด็กได้เป็นอย่างดี

สรุปสาระและมโนทัศน์

นราภุโรราท เป็นหนังสือที่ใช้เป็นคู่มือพ่อ แม่ เกี่ยวกับ สาระความรู้ในการอบรมเด็กตั้งแต่อายุ ๑ ขวบครึ่ง ถึง ๑๔ ปี ประกอบด้วยหลักจิตวิทยาพัฒนาการ วิธีการอบรมสั่งสอน คุณธรรมและลักษณะนิสัยที่ควรฝึกหัดอบรมเด็กแต่ละวัย นอกจากนี้ยังได้ให้เนื้อหาและคำอธิบายข้อธรรมะสำหรับเด็ก เนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมาย การปกครอง หน้าที่พลเมือง ประวัติ-ศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ตลอดจนกิจกรรมมารยาทตามแบบวัฒนธรรมไทยอีกด้วย

ผู้ที่ศึกษาดำราเล่มนี้ นอกจากจะได้รับความรู้ที่ทำได้ยาก และยังทันสมัยอยู่จนปัจจุบันนี้แล้วยังได้รับอรรถรส เพลิดเพลินกับสำนวนกลอนที่ใช้ถ้อยคำง่าย ไพเราะ มีการเปรียบเทียบ วิจารณ์สังคมอย่างมีกลเม็ดเด็ดพราย นับว่าเป็น แหล่งความรู้ที่สำคัญสำหรับผู้สนใจหลักการศึกษาระดับ ประถมศึกษาและการศึกษาปฐมวัย

บรรณานุกรม

ประเสริฐอุกษร, พระ (นามในนาม "พระศรี"). นราภุโรราท. โรงพิมพ์ศุภการจำรูญ, ๗ มกราคม ร.ศ.๙๓ ๑๒๕. (สำนักพิมพ์ จำหน่าย ปรีดาลัย แพร่งนราธิป)

คำ

มาติกาการศึกษา

ผู้เขียน

สุมน อมรวิวัฒน์

ความหมาย

มาติกา อ่านว่า มาดติกา แปลว่า แม่บท หัวข้อ หัวข้อเนื้อหา หัวข้อวินัยปฏิภักจัดตามพระธรรมชั้นตรี โครงสร้าง เนื้อหา สังเขปข้อ สารบาญ

มาติกาการศึกษา ปรากฏในเรื่องโบราณศึกษา แต่งโดยขุนประเสริฐ ธิษฐานิติ (แพ ตาละลักษมณ) ภายหลังเป็นพระยาปริยัติธรรมธาดา คำนี้เกี่ยวกับวิธีการสอนและการเล่าเรียนของไทย ตีพิมพ์ในหนังสือ วิจารณ์ ปีที่ ๕ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) เล่ม ๔ และเล่ม ๕ เป็นการแบ่งวิธีการสอนและการศึกษาเล่าเรียนออกเป็นข้อใหญ่ๆ ๘ ข้อ เรียกว่า มาติกาการศึกษา มาติกาทั้ง ๘ มี ดังต่อไปนี้

มาติกาที่ ๑	ตำบลเล่าเรียน
มาติกาที่ ๒	สถานโรงเรียน
มาติกาที่ ๓	จำนวนนักเรียนแลครู
มาติกาที่ ๔	เวลาเรียนแลหยุด
มาติกาที่ ๕	เครื่องเล่าเรียน
มาติกาที่ ๖	วิชาหนังสือ
มาติกาที่ ๗	วิชาเลข
มาติกาที่ ๘	ข้อบังคับการเรียน

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

การจัดแบ่งหัวข้อของวิธีสอนและการศึกษาเล่าเรียนโดยใช้คำว่ามาติกาการศึกษา นี้ น่าจะมีต้นเค้ามาจากคำว่า มาติกา ซึ่งหมายถึงหัวข้อพระอภิธรรมในพระไตรปิฎก อีกทั้งพิธีกรรมในงานศพก็มีการสวดสรุปหัวข้อธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า สวดมาติกา ที่ขึ้นต้นด้วย กุสลา ฌมมก อกุสลา ฌมมก อพยกตก ฌมมก

ในการศึกษาเล่าเรียนของสงฆ์ก็มีการลำดับหัวข้อเนื้อหาซึ่งเรียกว่า มาติกาเช่นกัน ดังปรากฏในพระตำราสั่งของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งทรงเห็นว่าการลำดับบทมาติกาแห่งปกรณ์สารัตถสังคหะ ทำความลำบากให้ผู้แปล จึงให้เลิกการลำดับบทมาติกาในการสอบประโยค '๔-๕' เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕)

คำว่า มาติกา มีกล่าวถึงในวิชาหนังสือไทยอีกด้วย เป็นการตั้งแม่บทมาติกาของหนังสือไทย ๓ ประการคือ (๑) เขียน (๒) อ่าน (๓) เลข

การสรุปสาระของมาติกาการศึกษา

มาติกาที่ ๑ ตำบลที่เล่าเรียน

พระอารามทั้งหลายทั้งที่เป็นพระอารามหลวงและวัดที่ราษฎรสร้างเป็นบ่อเกิดของศิลปวิทยาสืบการเล่าเรียนมาแต่โบราณ การศึกษาเป็นของไม่สูญหายจากประชุมชน วิชาหนังสือนั้นก็นับว่าเป็นคู่กับความเป็นอิสราภาพ จึงเป็นธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ทรงบำรุงความสุขของไพร่บ้านพลเมือง •ย่อมทรงทะนุบำรุงการศิลปวิทยามีวิชาหนังสือ เป็นต้น

ตำบลมีความหมายว่าเป็นที่ที่ประชุมใหญ่ ซึ่งมีประชาชนมา
อยู่รวมกันอย่างต่อเนื่อง จัดการศึกษาขึ้นในวัด เพื่อบรรเทาความโง่
เขลาของประชุมนั้นให้หาย ให้น้อย ให้เบาบางลง ให้เป็นคนฉลาด
เฉลียวเปรียบร้อย ให้รู้จักบุญบาปอย่างวิเศษประเสริฐหาที่สุดมิได้

มาตราที่ ๒ สถานโรงเรียน

แต่เดิมมาสถานที่ที่ใช้เป็นโรงเรียนนั้น คือ หอฉัน หอสวด
มนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิบริหาร ซึ่งถือเป็นโรงเรียนใหญ่ เมื่อพระ
ฉันภัตตาหารที่หอฉันเสร็จแล้ว ก็เลี้ยงอาหารศิษย์ด้วย หลังจากนั้น
จึงใช้เป็นที่เล่าเรียนต่อไป ส่วนหอสวดมนต์นั้น ส่วนใหญ่
พระใช้สวดมนต์เวลาค่ำ เวลากลางวันจึงใช้เป็นสถานที่เล่าเรียน

นอกจากนี้ตามกุฏิและห้องของพระสงฆ์ยังใช้เป็นโรงเรียน
ขนาดเล็กสอนนักเรียนแห่งละ ๒ ถึง ๕ คน

มาตราที่ ๓ จำนวนนักเรียนแลครู

นักเรียนที่ศึกษาอยู่ในพระอารามนั้นล้วนแต่เป็นชายทั้งสิ้น
และออกเป็น ๓ พวก คือ

๑. ศิษย์วัด เป็นพวกมูลศึกษาชั้นแรก มีอายุตั้งแต่ ๗ ขวบ
ไปจนถึง ๒๑ ปี แล้วแต่ว่าพ่อแม่จะส่งไปเป็นศิษย์วัดเมื่อใด หาก
เรียนเป็นที่ศิษย์วัดนี้มีทั้งประเภทนักเรียนนั้ไปกลับ และนักเรียนที่
อยู่ประจำ

๒. นักเรียนสามเณร เมื่อศิษย์วัดอายุได้ ๑๑ ขวบ ถึง ๑๓
ปี ศึกษาจบอักษรสมัยคือ อ่านออกเขียนได้แล้วจึงบรรพชาเป็นสาม
เณร เล่าเรียนชั้นต้นตั้งแต่ ก.ข. นโม, การอ่านเขียนทุกอย่างทั้งสี่ล
กัจึงวัดร ประพฤติสามเณรจนศึกษาและเล่าเรียนศึกษากิจวัช
ระไป

๓. นักเรียนพระสงฆ์ เมื่อสามแฉกรอายุ ๒๐ ปี แล้ว ก็อุป-
สมบทเป็นพระภิกษุ เรียนชั้นสูงในมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งอื่น แยก
ออกเป็นฝ่ายคัมภีร์ คือ เรียนพระปริยัติธรรม และฝ่ายวิปัสสนา
ธุระ คือ ศึกษาภาคปฏิบัติโดยเจริญกรรมฐานอย่างยอดมุ่งสู่พระ
นิพพาน

ครุมี ๒ ประเภทตามระดับการบริหารคือ

๑. ครูใหญ่ ได้แก่ องค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีคุณความรู้ทั้งภาษาไทย
และภาษาอังกฤษ เป็นผู้ให้โอวาทคำสั่งสอนแนะนำหน้าที่จึงวัตรการ
แก่เรียน วิจัยวิจัยเด็ดขาดได้ทุกอย่าง

๒. ครูรอง คือ ข้าราชการและพระลูกวัด หรือครูสามัญก็ได้ สอน
ได้วิชาทั้งวิชาชั้นสูงหรือต่ำไปอย่างไม่มีบริบูรณ์ (ซึ่งในหนังสือวิ.ร.ภ.๓
คือวิชาเรียน โรงเรียนตามอำเภอใจ)

มาตกาที่ ๕ เวลาเรียนและหยุด

นักเรียนและพระสงฆ์ เรียนวันละวิชา

คืนวันพระสงฆ์	ทำกิจวัตรของสงฆ์
เรียนวันขึ้น	ท่องบ่นวิชาและพระปริยัติ
ตั้งเวลา ๕ โมง (๗.๐๐ น.) ไป	ปัญหาบท
๕ โมง (๑๑.๐๐ น.)	ลงมือทำวิชา และพระปริยัติ
เที่ยง	พัก
	เลิกเรียนด้วยใบติ๋ว (๑๖.๐๐ น.)
	บางครั้งอาจารย์ตรวจเลขต่อเติมบทเรียน
เวลาบ่าย ๔ โมงครึ่งหรือ ๕ โมง	
(๑๖.๓๐ หรือ ๑๗.๐๐ น.)	เลิกการเรียน
วันไหนหยุดบ่าย ๓ โมง วันพระหยุดทั้งวัน	

นักเรียนประเภทที่ ๒ สามเณร และนักเรียนประเภทที่ ๓ ศิษย์วัด

เวลา ๑ โมงเศษ ถึง ๒ โมง

ฉันและรับประทานอาหารเช้า

เวลา ๒ โมง

ห้องบ่นเล่าเรียนเขียนอ่านกัน

ขรมไป

(๘.๐๐ น.) ไป

ตลอดบริเวณวิทยาลัย เขียน

อ่าน ๓ เที้ยว แล้วลบตาก

๔ โมงหรือ ๔ โมงครึ่ง

นักเรียนชั้นรุ่นไปทำการหุงต้ม

ตักน้ำ

(๑๐.๐๐ หรือ ๑๐.๓๐ น.)

ปู้ดอาสาสมัครเตรียมการฉนเพล

๕ โมงครึ่ง

ฉนเพล

(๑๑.๓๐ น.)

อาหารกลางวัน

หลังเพล

ครูจำวัดหมด บางทีมีครูรอง

คอยกำกับอยู่

(บ่ายโมงหรือบ่าย ๒ โมง)

นักเรียนเขียนอ่านห้องบ่นไป

เขียนอ่าน

๑๓.๐๐ หรือ ๑๔.๐๐ น.)

๓ เที้ยวแล้วลบตาก

อาจารย์ตื่นนอนมาตรวจงานว่า

ถูกต้อง

แมนยาหรือไม่ ถ้าแมนยาจึง

ต่อเติมขึ้นไปอีก

บ่าย ๔ โมงครึ่งหรือ ๕ โมง

เลิกการเรียน

(๑๖.๓๐ น. หรือ ๑๗.๐๐ น.)

วันกันหยุดบ่าย ๓ โมง วันพระหยุดทั้งวัน บางวันหยุดวันโกน

วันพระหยุดเดือนละ ๘ วัน รวมกับวันพิศิตต่าง ๆ ได้แก่ บวชนาค

พิธีสมโภชชาติ ทอดกฐิน เป็นต้น

มาตราที่ ๔ เครื่องเล่นเรียน

เครื่องเล่นเรียน ได้แก่ บรรพหัตถุสิ่งของที่นักเรียนใช้หรือเป็นของมีในโรงเรียนนั้น ได้แก่ ปากกา กระดาษขงวน กระดาษดำ ดินสอขาว ดินสอหินอย่างชากบ่อย่างเหลือือง ไม้บรรทัด หนังสืออ่านที่รองอ่าน ไม้ชี้ตัวหนังสือเล็กๆ สมุดขาว ปากกามึกแห้ง หินฝนหมึก ไม้บรรทัดคู่ เมล็ดสะบ้าขีดสมุด ดินสอตะกั่วขีดเส้น สมุดไทย หนังสือคัมภีร์มูล ผ่าห่อคัมภีร์ กากะเย็บใช้เป็นที่วางหนังสือคัมภีร์ ปากกาที่ใช้กับ รง และ หมึก ไบลาน เหล็กจาร บรรทัด เส้นคู่ น้ำเซมา บรรทัดแก้ว สันบรองลาน บันไดแก้วที่วางพระคัมภีร์และลานสำหรับจาร

นอกจากนั้นนักเรียนที่เรียนชั้นสูงขึ้นไปถึงชั้น ๘ ชั้น ๙ มีเครื่องเล่นเรียนอื่นอีกหลายอย่าง ตั้งแต่เครื่องมือปิดทองลงชาดทำลวดลายและตีหนังสือ (ดูรายละเอียดศัพท์เครื่องเล่นเรียน)

มาตราที่ ๖ วิชาหนังสือ

วิชาหนังสือมีโบราณตำรา ๕ เล่ม คือ (๑) ประถม ก ก (๒) สุนันท์กุมาร (๓) ประถมมาลา (๔) ประถมจินดามณี เล่ม ๑ (๕) ประถมจินดามณี เล่ม ๒

หนังสือสำหรับฝึกหัดอ่านให้แตก เช่น เสือโค จันทโครบ สังข์ทอง สวัสดิรักษา

ตำราพิเศษศึกษา ได้แก่ ตำราโทรหมอดู ๑ ตำราหมอยา ๑ ตำราวิชาเลขโจทย ค้าขาย ๑ ตำราวิชาช่างทอง ๑ วิชาเสมียน คืออ่านเขียนแต่งตั้งในบัตรท้องตราฎหมาย ๑ •

นอกจากนี้ยังมีตำราหนังสือขอม ได้แก่ ขอมไทย พระมาลัย ๑ หนังสือเทศน์ ๑ พระมหาชาติ ๑ คัมภีร์พระบาลีอีกมาก

สรุปวิชาหนังสือไทย ซึ่งตั้งเป็นแม่บทมี ๓ ประเภทคือ (๑) ฎีกา (๒) อาน (๓) เลข

มติกาที่ ๗ วิชาเลข

การเรียนเลขโบราณเริ่มด้วยสูตรเลข มีการเล่าสูตร ๕ แม่ คือ แม่เอก แม่โท แม่ตรี แม่จัตวา แม่เบ็ญจ แม่ฉอ แม่สัปต์ แม่อัฏฐ

เมื่อเล่าสูตรจบแล้วครูสอนเล่าวิธีเทียบด (ลบหรือยืม) ต่อจากนั้นให้ทำนพพลด้วยเลข คุณ ทาร ทำโคศัพท์ ครูฝึกหัดนพพล นพพวง นพพวง หันสมุด แล้วเล่าเบ็ญจมาตรา ๕ อย่าง คือ มาตรา สัต ๑ (ขนาด) มาตราตวง ๑ (จุ) มาตราชั่ง ๑ (น้ำหนัก) มาตราเวลา ๑ (กำหนด) มาตราเงิน ๑ (ราคา) แล้วหัดกระจายและรวมมาตรา

โจทย์ ๕ อย่าง ได้แก่ โจทย์ตลาด มาตรา เสนา หน้าไม้ ฉวง

มติกาที่ ๘ ข้อบังคับการเรียน

มติกานี้ว่าด้วย ข้อห้ามและการฝึกกิริยามารยาท ๑ การลงโทษ ๑ การชมเชย ๑

ข้อบังคับนั้นว่าด้วยการตรงต่อเวลา การบังคับตนเองให้หมั่นเขียนฝึกหัดอ่านเขียน มรรยาทในการกราบครู การต่อหนังสือ การกราบหนังสือ และกระดานที่ใช้ฝึกอ่านเขียน การดูแลรับใช้ครู การห้ามพูดคำหยาบหลอกลวง ห้ามทะเลาะวิวาท ห้ามเอะอะอึกทีกครึก ครึมเมื่อครูจำวัด ห้ามฉกฉกสิ่งของ ห้ามเล่นเวลาเรียน นอกจากนี้ยังมีข้อบังคับและการฝึกหัดกิริยามารยาทในกิจการประจำวันที่ต้องทำงาน บัดกวดเช็ดล้างทำความสะอาดและรับใช้พระสงฆ์แต่ ละวัดก็มีกฎเกณฑ์แตกต่างกันไป ศิษย์คนใดปฏิบัติตนไม่ถูกต้อง ย่อมได้รับโทษ คือ ถูกเขียน ถูกมัดตามโทษหนักเบา ศิษย์ที่ดียอม

ได้รับคำชมเชยดังปรากฏในคำสั่งสอนที่เรียกว่า กิจการวิชา (ดูเพิ่มเติมใน การลงโทษ)

การที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) ได้รวบรวมหลักและกระบวนการศึกษาเล่าเรียนแต่โบราณมาเป็นมาติกา การศึกษานี้ นับว่าท่านเป็นปราชญ์ทางการศึกษาโดยแท้ หากจะเปรียบเทียบกับหลักการศึกษานในปัจจุบัน มาติกาการศึกษาคือหลักสูตรแม่บทที่ครอบคลุมขอบข่ายกว้างขวางทั้งปรัชญา จุดหมายของการศึกษา เนื้อหาสาระ กระบวนการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการบริหารหลักสูตร คุณสมบัติเด่นที่ปรากฏชัดในมาติกาการศึกษาทั้ง ๘ มาติกา ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาไทยมีดังต่อไปนี้

๑. มาติกาการศึกษา เป็นหลักสูตรแม่บทที่เสนอปรัชญาและจุดหมายของการศึกษาอย่างชัดเจน กล่าวคือ การศึกษาเป็นความจำเป็นของชีวิต “การทำงานทั้งปวงที่มนุษย์ต้องการนั้น หรือกิจการทั้งปวงที่มนุษย์ทำนั้น ความประพฤตินั้นไปของพื้นบ้านพลเมืองนั้น ต้องมีครู มีตำรา มีการฝึกหัดเล่าเรียน เป็นธรรมดาขาดจากมนุษย์สักคนหนึ่งไม่ได้เลย ...” (โบราณศึกษา : ๓) การจัดให้มีตำบลดที่เล่าเรียน ซึ่งมีความหมายกว้างกว่าคำว่าโรงเรียนนั้น เพื่อ “เป็นตำบลดที่บรรเทาความโง่เขลาของประชุมนั้นให้หาย ให้น้อย ให้เบาบาง ให้เป็นคนฉลาด ให้สุภาพ ให้เรียบร้อย ให้รู้จักบุญบาป อย่างวิเศษ ประเสริฐหาที่สุดมิได้ ...” (โบราณศึกษา : ๑๑)

๒. มาติกาการศึกษา เน้นความสำคัญของการประสานสัมพันธ์กันระหว่าง วัง วัด และชุมชนในการจัดการศึกษา ดังมีข้อความว่า “... พระอารามทั้งหลาย ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งศิลาปวิทยานั้น จะมากน้อยเท่าใด เราไม่สามารถที่จะประมาณได้ ... ..ธรรมเนียมพระมหากษัตริราชเจ้าผู้ทรงพระเดชานุภาพ บำรุงความสุข

ผู้ปกครองพบผลเมือง คือของทรงทะนุบำรุงการศึกษาให้มีวิชาหนึ่ง
นี้ เป็นแต่ใน "โบราณศึกษา" ๑๑ และ "การศึกษาเป็นของ
และอยู่ห่างจากประชุมชน" "โบราณศึกษา" ๑๒:

๓. หมวดทั้ง ๓ ของมหาวิทยาลัยศึกษาไม่แบ่งแยกการสอบ
หรือการวัดและประเมินผลออกเป็นหมวดหนึ่งต่างหาก แต่สอด
เข้ารวมอยู่ในกระบวนการเรียนการสอน โดยครูเป็นผู้ตรวจดู สอบ
ดูนักเรียนท่องอ่านเขียนคิดเลขได้ถูกต้องแม่นยำอย่างไร แล้วจึง
ออกหนังสือให้ก้าวหน้าต่อไป นอกจากการวัดผลโดยครูเป็นผู้วัดแล้ว
นักเรียนยังวัดผลการเรียนของตนด้วยตนเอง เมื่ออ่านหนังสือแตก
ตลอดแล้ว หรือเขียนกระดาษได้ถูกต้องก็กราบ ๓ หน แล้วลบ
ชื่อวิชาลง รุ่งเช้าก็ไปขอต่อหนังสือจากครูต่อไป

๔. ตำบลที่เล่าเรียนและสถานโรงเรียนนั้น เป็นอาคาร
อันมีประสงค์ที่ใช้ได้ทั้งกิจการพระศาสนา กิจการการศึกษา และ
กิจการของชุมชน

๕. มีการแบ่งกลุ่มศิษย์ตามวัยและพื้นฐานความรู้ มีศิษย์ที่
ชอบเรียน ศิษย์ที่เป็นเด็กอยู่ประจำ และศิษย์ที่อยู่บ้าน ครูใหญ่
มีระสมภารเจ้าวัดที่มีศรัทธาบารมีสูง เป็นที่เคารพยำเกรงของบรรดา
ศิษย์ทั้งปวง

๖. การจัดเวลาเรียนมีลักษณะที่กลมกลืนกับชีวิตประจำวัน
เน้นการฝึกฝนสร้างลักษณะนิสัยและคุณธรรมควบคู่ไปกับการ
เรียนรู้วิชาการ ..แต่ละวันครูกับศิษย์จึงมีความสัมพันธ์กันทั้งในด้าน
กิจการวิชา กิจวัตรประจำวันของนักเรียน และในวิธีการเล่าเรียน

๗. เนื่องจากจำนวนครูและจำนวนนักเรียนไม่แตกต่างกัน
มากนัก วิธีการสอนจึงเป็นการฝึกฝนเป็นรายบุคคลหรือเป็นการ
สอนตัวต่อตัว

๘ เนื้อหาวิชาในมาติกานั้นเน้นการอ่านเขียนเรียนเลข การฝึกกิริยามารยาท การเคารพครู ฝึกนิสัยหมั่นขยันทำงานและความซื่อสัตย์ในวิชาชีพ

ในกิจการวิชาได้มีคำอธิบายลักษณะของความรู้ที่ไว้นำสนใจมากคือ " ให้รู้ถนัด ๑ รู้ให้สันทัด ๑ ไม่ให้รู้พลอมแพลง ๑ รู้ให้ถี่ถ้วน ๑ รู้สำนวนสอดแนม ๑ รู้ข้อ ๑ รู้เกม ๑ อธิบายต่อไปอีกว่า รู้หลัก ๑ รู้แหลม ๑ รู้สอด ๑ รู้แนม ๑ รู้เล่ห์ ๑ รู้กล ๑ รู้ทั้ง ๔ ด้าน ๑ รู้การกุศล ๑ รู้เท่าเทียมคน ๑ รู้กลสตรี ๑ ..." ถ้ารู้เช่นนี้เรียกว่าเป็นคนรู้จริง

มาติกาที่ ๖ และมาติกาที่ ๗ ได้อธิบายรายละเอียดของวิชาหนังสือ และวิชาเลขไว้นำสนใจ สมควรที่อนุชนในปัจจุบันจักได้ศึกษาค้นคว้าอัจฉริยลักษณะของภาษาไทย สุตร มาตรา และ โจทย์เลขของไทยอย่างลึกซึ้งและนำมาเผยแพร่ต่อไป เพราะเนื้อหาวิชาเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาของไทยเราแท้ ๆ

๙. สื่อการเรียนสมัยก่อน มักใช้วัสดุที่ได้ตามธรรมชาติและไม่ต้องสิ้นเปลืองซื้อหา นักเรียนใช้แล้วก็ลบและใช้ได้อีกตลอดจนได้รับการฝึกฝนให้ถนัดวัสดุที่ใช้ในการเรียน

๑๐. การสอนศิษย์นั้นครุมีความเข้มงวดในเรื่องระเบียบวินัย มีการลงโทษด้วยการเขียนตี แต่ศิษย์กลับมีความเคารพครูอย่างสูงและปรนนิบัติรับใช้ครูอย่างเต็มใจ ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์จึงมีลักษณะที่เป็นกัลยาณมิตรซึ่งสมควรธำรงรักษาไว้

บทวิเคราะห์คุณค่า

ปรัชญาการศึกษาแต่เดิมาที่เห็นว่า วิชาหนังสือนั้นคู่กับความ เป็นอิสรภาพ เนื่องด้วยหลุดพ้นจากความโง่เขลานั้น ควรได้รับการ

ผู้ลารณาให้่องแท้ หากพิจารณาจากมาติกาการศึกษา ซึ่งเป็นหลัก
 อุดรแม่บท ย่อมเห็นได้ชัดว่า "วิชาหนังสือ" นี้ได้มีความหมายแคบ
 เฉพาะส่วนที่เป็นเนื้อหาวิชาเท่านั้น หากแต่ผสมกลมกลืนกับวิธีการ
 ศึกษาเล่าเรียน คุณธรรม และการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันอย่าง
 ล้วนได้ชัด

คุณค่าที่พบในมาติกาศึกษาอีกประการหนึ่ง คือ หลักของ
 ความสัมพันธ์ระหว่าง ชีวิตบุคคลกับการศึกษา มาติกาทั้ง ๘ หมวด
 ได้แสดงให้เห็น (๑) ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ (๒) ความ
 สัมพันธ์ระหว่างวิชาการกับคุณธรรมและวิชาชีพ (๓) ความสัมพันธ์
 ระหว่างความรู้กับความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติ (๔) ความสัมพันธ์
 ระหว่างวิธีการเล่าเรียนกับการดำเนินชีวิตประจำวัน (กิจวัตร) (๕)
 ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับวัฒนธรรม (วิถีดำรงชีวิต) และ
 ๖) ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับพระศาสนาและชุมชน

แม้ว่าสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แต่นักวิชา
 การศึกษาย่อมตระหนักว่าคุณค่าและภูมิปัญญาไทยดังกล่าวยังคงนำ
 ไปใช้เป็นหลักการศึกษได้อยู่ ทั้งนี้โดยปรับให้เหมาะสมกับสภาพ
 ของจริงในปัจจุบัน สถาบันของสังคมไทยยังมีวัง วัด และบ้านเป็น
 หลัก คุณค่าทั้ง ๖ ประการดังกล่าวข้างต้นยังมีใช่หลักการที่ล้ำสมัย
 ลมครที่จะนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับลักษณะของสังคมผู้เรียน ความ
 เดิรัฐก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนนวัตกรรมและเทคโนโลยี
 ทางการศึกษา

สรุปสาระและมโนทัศน์

มาติกาศึกษา คือ แม่บทของการจัดการศึกษาเล่าเรียน
 ที่ได้รับกฤษฎาในพระอาราม มีพระสงฆ์เป็นครูผู้สั่งสอน

ส่วนศิษย์นั้นมิทั้งพระ เณร และเด็กชายที่พ่อแม่นำมาฝาก เพื่อศึกษาวิชาหนังสือและอบรมจริยธรรมรยาทให้รู้จักผิดชอบชั่วดี

มาติกาการศึกษาเทียบได้กับหลักสูตรรวมบท แสดงจุดหมายโครงสร้างของเนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน และความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ สาระของมาติกาการศึกษาได้แสดงให้เห็นคุณค่าอันสูงส่งของภูมิปัญญาไทย ที่สามารถจัดการบวนการศึกษาได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตในสังคมไทย

การค้นพบวิธีการอันชาญฉลาดของครูในอดีต ความเข้าใจ สาระความรู้และคุณธรรมที่ครูสมัยก่อนได้พร่ำสอนนิพนธ์อบรมศิษย์ ย่อมทำให้ครูรุ่นหลังตระหนักและสังวรในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของความเป็นครู การวางแผนการศึกษา และการพัฒนาหลักสูตร จึงไม่ควรหลงทางรุดหน้าสู่หลักสากลเพียงด้านเดียว หากแต่ต้องคำนึงถึง "หลัก" และ "ฐาน" ของความเป็นไทยอยู่เป็นนิจ

บรรณานุกรม

ประเสริฐอักษรนิติ, ชุน. เรื่องโบราณคดีศึกษา. หนังสือวชิรญาณ ปีที่ ๕ เล่ม ๔.๕. พระนคร, ๒๔๓๙. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพวงเพชร เอี่ยมสกุล ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๒) โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์) ๒๕๐๒.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ ปทานุกรมบาลี
 ไชย อังกฤษ สันสกฤต (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
 ในคราวอายุครบ ๕ รอบ หม่อมหลวงบัว กิติยากร ในพระ-
 วรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน
 พ.ศ. ๒๕๑๒) พิมพ์เพิ่มเติมโดย พระบรมราชานุญาติ พ.ศ. ๒๕๑๓.

สถาบันวิทย์บริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความหมาย

คำว่า "ประโยค" นอกจากจะหมายถึงข้อความที่ประกอบด้วย ประธาน กริยาและกรรม ที่มีความหมายสมบูรณ์อยู่ในตัวตามหลักภาษาศาสตร์แล้ว คำว่า "ประโยค" ในทางการจัดการศึกษานั้น หมายถึง การแบ่งชั้นและหลักสูตร เป็นคำที่เริ่มใช้มาตั้งแต่สมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความหมายที่สำคัญ คือ การกำหนดชั้นเรียนและหลักสูตรให้เป็นที่เข้าใจ และรับรู้กันทั่วไปว่า นักเรียนผู้นั้นได้รับการศึกษาถึงระดับใด ระดับของการศึกษาประกอบด้วย ประโยค ๑ เรียน ๓ ปี ประโยค ๒ เรียน ๓ ปี และประโยค ๓ เรียน ๓ ปีซึ่งต่อมาขยายเป็น ๔ ปี ในการเรียนแต่ละประโยคนั้นมีการกำหนดเนื้อหาที่ผู้เรียนต้องเรียนไว้อย่างชัดเจน ผู้ที่สอบไล่ได้ในแต่ละประโยค จะได้รับหนังสือรับรองว่าสอบไล่ได้ในประโยคนั้น ๆ เรียกว่า "หนังสือสำหรับตัว" หนึ่งฉบับ

ในทางพระพุทธศาสนา มีการใช้คำว่า "ประโยค" เป็นลำดับชั้นและหลักสูตรบาลีที่กำหนดให้ผู้เรียนเรียนไปตามลำดับเช่นกัน โดยกำหนดลำดับชั้นและหลักสูตรสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่ต้องสอบผ่าน โดยการแปล โดยกำหนดเนื้อหาที่จะต้องแปล ดังนี้

ประโยค	๑	ต้น	จำนวนประโยคละ ๒ ล้าน
	๒	ธรรมดา	
	๓	ปลาย	
ประโยค	๔	มงคลสูตรที่นับต้น	จำนวนประโยคละ ๒ ล้าน

- ข้อ ๕ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ๕ สถาน
- ข้อ ๖ มีกัลยาณมิตรเป็นบวชอยู่ ๕ สถาน
- ข้อ ๗ ปลูกอาสนวิหาร ๕ แห่ง
- ข้อ ๘ ปลูกวิหารพระพุทธรูป ๕ แห่ง
- ข้อ ๙ ปลูกสวนพฤกษศาสตร์ ๕ แห่ง

การสอบไล่ในแต่ละระโยคนั้น พระสงฆ์ผู้สอบจะต้องแปล
แปลหมวด ท่ามกลางพระสงฆ์ฐานันดรศักดิ์ โดยมีพระสังฆปริณายก
เป็นผู้ดำเนินกรสอบ บางครั้งพระมหากษัตริย์ก็เสด็จพระราชดำเนิน
ทรงฟังสอบด้วย (โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย, ๒๕๐๒)

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

การแบ่งชั้นเรียนและหลักสูตรบาลีออกเป็น "ประโยค" นั้น
เดิมในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ส่วน
"ประโยค" ในการศึกษาทางโลกนั้นได้เริ่มในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนหน้านั้นนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย การ
รับการศึกษาของไทยยังไม่เป็นไปอย่างมีระบบ ยังเป็นการจัดการ
ศึกษาโดยเอกชน เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม
ประเพณี และอาชีพต่างๆ สถานศึกษาที่ใช้ได้แก่ วัด วัง ราชสำนัก
วังในครอบครัว วัตถุประสงค์ของการเรียนก็มุ่งเพียงให้อ่านออก
แปลได้ คิดเลขได้ และมีคุณธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ส่วน
การเรียนนั้นจะขึ้นอยู่กับเวลาว่างของผู้สอนของแต่ละคน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ทรงได้ทรงให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาของชาติเป็นอย่าง
จริงจัง ทั้งนี้เพราะในรัชสมัยของพระองค์ได้มีการเปลี่ยนแปลงทาง
วัฒนธรรมการวิจัย นับเป็นช่วงของการขยายอำนาจและขอบเขต
ของเขตมหาอำนาจทางทวีปยุโรป ไทยเราได้รับแนวความคิด

ต่าง ๆ รวมทั้งแนวคิดทางด้านการศึกษาจากชาวต่างประเทศที่เข้ามาค้าขายหรือตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย เช่น ความคิดของหมอบรัดเลย์ ที่เสนอให้มีการจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเหตุให้คนไทยเกิดความตื่นตัวทางด้านการศึกษาเป็นอย่างมาก ที่สำคัญ คือ เป็นระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสต่างประเทศหลายประเทศและได้ทรงนำแนวคิดในการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ เหล่านั้นมาเป็นแนวในการจัดการศึกษาในสมัยของพระองค์ นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เลิกทาสและทรงเห็นว่าควรให้การศึกษาแก่พวกทาสเหล่านั้น เพื่อให้มีวิชาความรู้ติดตัวไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้ สภาพการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมืองการปกครองและการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้พลเมืองมีความรู้ความสามารถไปรับใช้บ้านเมืองได้ พระองค์จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบขึ้น โดยในชั้นแรกใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้กำหนดให้มีชั้นเรียนและหลักสูตร ที่เรียกว่า "ประโยค" ชั้น ๑ ชั้น คือ ประโยค ๑ ประกอบด้วยประโยค ๑ ชั้น ๑, ๒ และ ๓ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้กำหนดให้มีประโยค ๒ ชั้นประกอบด้วย ประโยค ๒ ชั้น ๑, ๒ และ ๓ เนื้อหาที่กำหนดให้เรียนในแต่ละประโยคมี่ดังนี้ ประโยค ๑ กำหนดให้เรียนหนังสือ ๖ เล่ม ซึ่งแต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์ณฑ์ และประโยค ๒ กำหนดให้เรียน ๘ อย่าง คือ การคัดลายมือหวัดและบรรจง เขียนหนังสือใช้ตัววางวรรคตอนถูกต้องตามใจความไม่ต้องดูแบบทวนหนังสือที่คัดผิดจากลายมือหวัด คัดสำเนาความและย่อความ แต่งจดหมายเหตุ แต่งแก้กระทู้ความร้อยแก้ว เลขและบัญชี

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น เพื่อดูแลการจัดการศึกษา โดยเฉพาะ ใน พ.ศ. ๒๔๓๘ ตามแผนการศึกษาได้มีการปรับการแบ่งชั้นเรียนและหลักสูตรใหม่ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประโยค คือ ประโยค ๑ ประโยค ๒ และเพิ่มประโยค ๓ ขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น สาเหตุสำคัญที่ทำให้มีการปรับการแบ่งชั้นและหลักสูตรใหม่ คือ กรมศึกษาธิการในสมัยนั้นเห็นว่าถ้าผู้เรียนเรียนหนังสือทั้ง ๖ เล่มที่กล่าวมาแล้วจะเสียเวลาเรียนมากเกินไป จึงให้ยกเลิกเสียแล้วแต่งหนังสือแบบเรียนเร็วจำนวน ๓ เล่มขึ้นมาใช้แทน ดังนั้นจึงมีการปรับปรุงการแบ่งชั้นเรียนและหลักสูตรเสียใหม่ตามหนังสือแบบเรียนเร็ว ทั้ง ๓ เล่มนั้น สำหรับการศึกษาระดับ ประโยค ๓ นั้น ในระยะแรกกำหนดให้ใช้เวลาเรียน ๓ ปี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้ขยายเป็น ๔ ปี รวมเวลาเรียนใน ๓ ระดับ ๑๐ ปี วิชาที่เรียนนั้นประกอบด้วย ภาษาไทย เลขคณิต ภาษาบาลีหรือภาษาอังกฤษหรือภาษามลายู พิศนคณิตรวมทั้งเรขาคณิต ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น และวาดเขียน โดยการเรียนรู้วิชาต่างๆ ในแต่ละระดับ หรือแต่ละประโยคนั้นจะมีความยากและลึกซึ้งขึ้นไปทุกระดับ ตั้งแต่ระดับประโยค ๑ ไปจนถึงประโยค ๓

ต่อมาในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการเรียกชื่อระดับการจัดการศึกษาออกเป็น ระดับมูลศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาไทยเมืองกลาง และโรงเรียนพิเศษ ส่วนการแบ่งชั้นเรียนและหลักสูตรนั้นยังคงใช้การแบ่งเป็นประโยค ดังนี้ คือ

มูลศึกษา เทียบเท่ากับประโยค ๑ (อายุภายใน ๗ ปี) ใช้เวลาเรียน ๓ ปี

ประถมศึกษา เทียบเท่ากับประโยค ๒ (อายุภายใน ๑๐-๑๓ ปี) ใช้เวลาเรียน ๓ ปี

มัธยมศึกษาเบื้องต้น เทียบเท่ากับประโยค ๓ (อายุภายใน ๑๔-๑๗ ปี) ใช้เวลาเรียน ๔ ปี

หลังจากจบการศึกษาทั้ง ๓ ระดับ ดังกล่าวแล้ว ผู้เรียนก็จะไปสู่โรงเรียนพิเศษอีก ๔ ปี (อายุภายใน ๑๘ ปี) หรือ สากลวิทยาลัย อีกอย่างน้อย ๔ ปี

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้มีการปรับปรุงโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ ใหม่และใช้ชื่อว่า แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๕ มีสาระที่เปลี่ยนแปลงไปดังนี้คือ แบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทสามัญศึกษา กับ ประเภทวิสามัญศึกษา การจัดการศึกษาประเภทสามัญศึกษานั้น แบ่งออกเป็น ระดับมูล-ประถมศึกษา เทียบเท่ากับประโยค ๑ ขั้นต้น ใช้เวลาเรียน ๓ ปี มัธยมศึกษาเทียบเท่ากับประโยค ๒ ชั้นกลาง ใช้เวลาเรียน ๓ ปี และอุดมศึกษา เทียบเท่ากับประโยค ๓ ชั้นสูง ใช้เวลาเรียน ๕ ปี จะเห็นได้ว่า ในแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๕ นี้ ได้มีการปรับเปลี่ยนการจัดชั้นเรียนและหลักสูตรเป็นประโยคที่แตกต่างไปจากเดิม

เมื่อมีการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติอีกครั้งหนึ่ง คือในแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีการเรียกชื่อการแบ่งชั้นและหลักสูตรของการจัดการศึกษาสายสามัญศึกษาเป็นชั้นมูล ๓ ปี ชั้นประถม ๓ ปี และชั้น มัธยม ๓ ปี ไม่ใช่คำว่า “ประโยค” แต่ยังคงเรียกระดับการศึกษาที่ต่อไปจากชั้นมัธยมว่าประโยค ๓ ต่อมาในแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๒ ไม่มีการเรียกระดับการแบ่งชั้นและหลักสูตรว่า “ประโยค” แต่ในโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ ใช้คำว่า “ประโยค” ในการแบ่งระดับการศึกษาสายวิสามัญของสตรี โดยเรียกว่า

ประโยคประถมซึ่งมีเพียงประถมปีที่ ๓ และประโยคมัธยมซึ่งมีเพียงมัธยมปีที่ ๖ ส่วนในแผนการศึกษาหรือโครงการศึกษาลำดับอื่น ๆ ต่อมาเช่นในแผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๒ แผนการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๘ โครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๖๔ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๔ ไม่ปรากฏการใช้คำ "ประโยค" ต่อมาในการแบ่งระดับชั้นในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีการใช้คำ "ประโยค" อีกครั้งหนึ่ง ดังนี้ คือ ประโยคประถมศึกษาตอนต้น ใช้เวลาเรียน ๔ ปี ประโยคประถมศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียน ๓ ปี ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เวลาเรียน ๓ ปี และประโยคมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียน ๓ ปี

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการของการกำหนดชั้นเรียนและหลักสูตรออกเป็นประโยคดังที่ได้กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และความสามารถของข้าราชการไทยที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาของประเทศในขณะนั้น เป็นผู้ทรงความรู้และภูมิปัญญาที่ลึกซึ้งอย่างยิ่ง สามารถวางแผนและจัดระบบการศึกษาของไทยได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมและสอดคล้องกับสากลประเทศ

สิ่งที่น่ายกย่องและสมควรจะนำมากล่าวเป็นประการแรก คือ การเริ่มจัดชั้นเรียนและหลักสูตร โดยเรียกว่า ประโยค ๑ ซึ่งประกอบด้วยประโยค ๑ ชั้น ๑ ประโยค ๑ ชั้น ๒ และประโยค ๑ ชั้น ๓ ให้เป็นเสมือนการให้การศึกษาขั้นพื้นฐานแก่ประชาชน โดยคำนึงถึงความต้องการและความเหมาะสมกับสภาพชีวิตของสังคม

ไทยในขณะนั้นเป็นสำคัญ แม้แต่ในปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ประชาชน ก็ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงและปฏิบัติ อยู่เช่นกัน

ประการที่ ๒ สิ่งที่นักการศึกษาไทยในระยะต้นของการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบคำนึงถึง คือ วัตถุประสงค์ของการจัดชั้นเรียนและหลักสูตร ในประโยค ๑ นั้น มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ๓ ด้าน หรือไตรภาค คือ อ่าน เขียนและคิดเลขได้ ซึ่งความคิดในการให้ความรู้ขั้นพื้นฐานใน ๓ ด้านนี้สอดคล้องกับความรู้ขั้นพื้นฐานของประเทศตะวันตกเป็นอย่างยิ่งที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะทั้ง ๓ คือ การอ่าน การเขียน และการคิดคำนวณ

ประการที่ ๓ การปรับปรุงหนังสือเรียนให้เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละประโยคนั้นแสดงถึงความเข้าใจการใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสมกับหลักสูตร มีการปรับปรุงหนังสือเรียนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนได้เร็วขึ้น พร้อมกันนั้นได้ขยายการศึกษาออกไปเป็นประโยค ๓ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้เพิ่มขึ้น นับเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคิดที่ลึกซึ้งของนักการศึกษาไทยในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง

ประการที่ ๔ เกี่ยวกับการจัดแบ่งระดับชั้น อาจจะกล่าวได้ว่า การแบ่งระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในปัจจุบันมีรากฐานมาจากการจัดระบบการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการแบ่งชั้นและหลักสูตรออกเป็นประโยค ดังรายละเอียดที่กล่าวแล้ว

บทวิเคราะห์คุณค่า

การวางรากฐานการศึกษาอย่างเป็นระบบของไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการแบ่งระดับชั้น

และหลักสูตรออกเป็น “ประโยค” นั้นเป็นการเริ่มต้นที่สอดคล้อง
 รัฐบาลประเทศ เป็นการแสดงถึงพระอัจฉริยะของผู้รับผิดชอบทาง
 การศึกษาของไทยในสมัยดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชา
 สามารถและการเล็งเห็นการณ์ไกลทางการศึกษาของพระองค์ สิ่งที่
 ชนรุ่นหลังรวมทั้งนักการศึกษาในปัจจุบันได้เรียนรู้จากการจัดการ
 ศึกษาอย่างเป็นระบบของพระองค์ท่านและยังนำมาเป็นแนวทางใน
 การปฏิบัติในปัจจุบันนี้ พอจะสรุปได้ดังนี้ คือ

๑. การกำหนดชั้นและหลักสูตรโดยการแบ่งเป็นช่วง ๆ ซึ่ง
 ในสมัยเริ่มแรกเรียกว่า ประโยค ๑ ประโยค ๒ และประโยค ๓

๒. การจัดทำแผนการศึกษาชาติ หรือโครงการศึกษาเพื่อเป็น
 แนวทางในการจัดการศึกษาของชาติ ซึ่งต่อมาได้มีการปรับปรุงเปลี่ยน-
 แปลงให้เหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเราในแต่ละยุค
 แต่ละสมัย แม้กระทั่งในปัจจุบันนี้

๓. การคำนึงถึงความรู้ขั้นพื้นฐานของประชาชนว่าประชาชน
 ควรจะต้องมีความรู้พื้นฐานเพียงใดจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้
 อย่างมีความสุข สามารถเลี้ยงตัวเองและครอบครัวได้ ซึ่งในปัจจุบันนี้
 ก็ยังคงเป็นหลักการสำคัญของการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา

๔. การพิจารณาปรับปรุงหนังสือแบบเรียนให้เหมาะสมและ
 ได้ผลยิ่งขึ้น

๕. การติดตามผลของการกำหนดระดับชั้นและหลักสูตร
 แล้วเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม เช่น จากประโยค ๑ และประโยค
 ๒ ได้เพิ่มมาเป็นประโยค ๓ และในประโยค ๓ ซึ่งกำหนดเวลาเรียน
 ๓ ปี ในระยะเริ่มแรกนั้นก็ปรับเปลี่ยนมาเป็น ๔ ปี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้
 เรียนได้เรียนเนื้อหาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งแนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ นักการ

ศึกษาในระยะหลัง ๆ ก็ได้คำนึงถึงและนำมาเป็นหลักในการปฏิบัติ อยู่เสมอ

สรุปสาระและมโนทัศน์

คำว่า “ประโยค” ในความหมายด้านการจัดการศึกษาของไทยเรานั้น หมายถึง การแบ่งลำดับชั้นและหลักสูตร เริ่มใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นการเริ่มการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบของไทย โดยมีการแบ่งลำดับชั้นและหลักสูตรออกเป็นประโยค ๑ ใช้เวลาเรียน ๓ ปี ประโยค ๒ ใช้เวลาเรียน ๓ ปี และต่อมามีประโยค ๓ ใช้เวลาเรียน ๓ ปี แต่ต่อมาเปลี่ยนเป็น ๔ ปี เพื่อความเหมาะสม รวมเวลาที่ศึกษา ๑๐ ปี ส่วนวิชาที่ให้เรียนใน ๓ ประโยคดังกล่าวนั้น มี ๘ อย่าง คือ ภาษาไทย เลขคณิต ภาษาบาลี หรือภาษาอังกฤษ หรือภาษามลายู พืชคณิต รวมทั้งเรขาคณิต ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น และวาดเขียน

บรรณานุกรม

หนังสือ

ประเสริฐอักษรนิติ. ขุน เรื่องโบราณศึกษา, หนังสือวชิรญาณปีที่ ๕ เล่ม ๔, ๕ พระนคร ๒๔๓๔ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางพวงเพชร เอี่ยมสกุล) โรงเรียนการช่าง วุฒิมัธยมศึกษา (แผนกการพิมพ์) ๒๕๐๒

พนัส หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๑.

วุฒิชัย มูลศิลป์. การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, แห่งประเทศไทย.

รายงานการวิจัยเรื่อง แนวความคิดทางการ
ศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.
๒๔๗๕ โครงการพัฒนาสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา,
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี
มนตรี

สุพัตรา ชุมเกต. การศึกษาไทย : อดีตกาล ปัจจุบัน และแนวโน้ม. นคร-
ปฐม : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี พระราชวัง
สนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๗.

เอกสาร

พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการ ในรัชกาลที่ ๕ และ ๖ กับเรื่อง
ประกอบ (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานใน
งานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, ๑๗
มีนาคม ๒๕๐๗) พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ : พระนคร, ๒๕๐๗.
หน้า ๕๓-๕๗.

เอกสารเรื่อง จัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว คณะกรรมการจัดฉลองวันเถลิงถวัลยราช-
สมบัติครบ ๑๐๐ ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว รวบรวมจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบ ๑๐๐ ปี ๑ ตุลาคม
๒๕๑๑.

คำ

แบบเรียน

ผู้เขียน

วารี ธีระจิตร

คำว่า “แบบเรียน” มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามยุคสมัย แต่เดิมมาใช้คำว่า สมุด ตำราเรียน เพราะสันนิษฐานว่าสมัยนั้น วิชาการต่าง ๆ เขียนลงในสมุดไทย

คำว่า ตำรา เป็นคำเก่ากว่าแบบเรียน หมายถึง แบบแผนที่ทำด้วยวิชาการต่าง ๆ บางครั้งก็ใช้ตำราเรียน

* ต่อมามีการใช้คำว่า หนังสือเรียน จากหลักฐานบันทึกของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เบี้ย มาลากุล ต่อมาคือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) พุทธสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๙ มีเรื่องเกี่ยวกับปัญหา “หนังสือเรียน” และจากหลักฐานที่พบหลังจากนั้นใช้คำว่า แบบเรียน และ หนังสือเรียน ทั้ง ๒ คำ

ความหมาย

๑. เป็นหนังสือให้เด็กหัดอ่าน เขียน แต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๒. เป็นหนังสือให้ความรู้ในเรื่องอักษรศาสตร์ชั้นสูง และวรรณคดีไทย

๓. แบบหัดอ่าน เขียน ที่เป็นแบบแผนที่คัดลอกลงในสมุดไทยและใบลานซึ่งประดิษฐ์จากพืชหรือต้นไม้ที่ทำได้จากท้องถิ่น

๔. แบบหัดอ่านหัดเขียนเป็นแบบแผน โดยรัฐยังไม่ได้กำหนดมาตรฐานในยุคแรก ๆ

๕. แบบแผนที่ว่าด้วยวิชาการต่าง ๆ เป็นลักษณะหลักสูตร และวิธีสอน

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ศูนย์กลางการศึกษาในอดีตตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ที่วัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน เนื้อหาวิชาที่ใช้สอนในระยะแรก ๆ มีลักษณะเป็นความทรงจำของครูแล้วนำมาถ่ายทอดให้ศิษย์เรียน ยังไม่มีตำราเรียนเป็นแบบแผนแน่นอน ครูส่วนใหญ่มีความรู้และมีคุณธรรม นอกจากนั้นก็มิราชบัณฑิตเป็นผู้สอนอยู่บ้าง

การศึกษาในสมัยก่อนสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ปรากฏว่ามี แบบเรียนโดยตรง จนกระทั่งถึงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญขึ้น มีชาวต่างประเทศหลายชาติได้เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการเผยแพร่ศาสนาและการศึกษา เริ่มมีการสอนภาษาต่างประเทศด้วยในยุคนั้น

ไทยเริ่มมีตำราเรียนหนังสือไทย เล่มแรก คือ จินตามณี โดยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชดำริให้พระโหราธิบดี แต่งขึ้นเพราะพระองค์ทรงเห็นว่า ถ้าไทยเราไม่เอาธุระในการจัดการศึกษาเล่าเรียนให้รุ่งเรืองแล้ว จะเสียเปรียบฝรั่ง เพราะฝรั่งหลายชาติได้เข้ามาเผยแพร่ศาสนาและการศึกษากันมากในสมัยนั้น

จินตามณีเป็นแบบเรียนที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการหัดอ่านเขียนโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน **โดยเน้นการแต่งคำประพันธ์** ส่วนหนังสือพระราชพงศาวดารนั้น จะแต่งเป็น ตำราเรียน สำหรับให้ความรู้แก่ทูตต่างประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้น ดังนั้นในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญขึ้นมาก และเป็นสมัยที่รู้ถึงระบบของการศึกษาและแบบเรียนของไทยที่ดีกว่าสมัยที่ผ่านมา

ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้ความเห็นที่เชื่อว่า จินตามณี เป็นตำราเรียนเล่มแรกก็เพราะเป็นที่ยอมรับของนักการศึกษา แต่ไม่มีหลักฐานยืนยัน

อาจารย์ เป็ลื่อง ณ นคร ผู้เชี่ยวชาญภาษาไทย เชื่อว่า จินตามณีเป็นตำราเล่มแรก เพราะยังไม่พบหลักฐานว่ามีหนังสือเล่มอื่นก่อน จินตามณี หนังสือจินตามณีโดยเฉพาะฉบับของพระโหราธิบดีมีลักษณะขั้นตอนการเรียนอย่างละเอียด มีเนื้อหาเรื่อง สระ พยัญชนะของไทย อักษรวิธี วจีวิภาค การแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เป็นต้น

การศึกษาเล่าเรียนในสมัยก่อน พ่อแม่จะนำบุตรหลานของตนไปฝากฝังไว้กับครู อาจารย์ที่เป็นพระที่วัดให้ศึกษาเล่าเรียนก่อนสอนครูจะต้องให้เด็กท่องบทกลอน เช่น จากหนังสือกาพย์ พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ ที่เขียนสอดแทรกไว้ในหนังสือมูลบทบรรพกิจของพระยาศรีสุนทรโวหาร

คือ สาธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสรณา พ่อแม่แลครูบา ..... ให้เด็กท่องก่อนเรียน บทเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นกิจวัตรของเด็กที่จะต้องกระทำ

ภายหลังจากสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนถึง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีรายชื่อแบบเรียนที่ใช้ตามลำดับดังนี้คือ

ประถม ก กา

สุนันทกุมาร

ประถม มาลา

ประถมจินตามณี เล่ม ๑

ประถมจินตามณี เล่ม ๒

หนังสือที่เรียนในยุคแรกๆ เนื่องจากยังไม่มีการพิมพ์ โดยมากศิษย์จึงต้องคัดลอกจากครูหรืออาจหาได้จากโปลานและสมุดข่อย หนังสืออ่านประกอบในยุคนั้นมี เสือโค จันทโครบ สังข์ทอง กากิ พระยาฉัททันต์ สวัสดิรักษา ที่เรียนสูงขึ้นไปที่ให้อ่านอนิรุทธคำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ นอกจากแบบเรียนแล้วยังมีตำราพิเศษศึกษา ซึ่งให้ความรู้สาขาวิชาชีพ ได้แก่ ตำราโหรหมอดู ตำราหมอยา ตำราวินิจฉัยโรคภัยไข้เจ็บ ตำราวินิจฉัยช่างทอง และวิชาเสมียน นับว่าเมื่อมีแบบเรียนแล้วช่วยให้มีหนังสืออื่นๆ เช่น หนังสืออ่านเพิ่มเติม และหนังสือเกี่ยวกับวิชาชีพอีกด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โปรดให้มีโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกคือ โรงเรียนวัดมทรณพาราม และโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สำหรับพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และเจ้านายได้เล่าเรียนในพระบรมมหาราชวัง และโปรดให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นผู้แต่งแบบเรียนหลวง ๖ เล่ม ใช้เวลาเรียน ๓ ปี มีชื่อเรียกแบบเรียนชุดนี้เป็นคำคล้องจองกันดังนี้ คือ

มูลบทบรรพกิจ

วาทินตินิกร

อักษรประโยค

สังโยคพิธาน

ไวพจน์พิचारณ์

พิศาลการันต์

หนังสือแบบเรียนหลวงทั้ง ๖ เล่มดังกล่าว เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมจากหนังสือจินตามณี มีการขยายความและยกตัวอย่างให้มากขึ้น โดยมุ่งด้านภาษาเท่านั้น มีการกล่าวถึงการแต่งคำประพันธ์

ในสมัยนี้เริ่มมีโรงเรียน มีวิชาที่สอน มีครูเป็นฆราวาส แทนพระสงฆ์ การศึกษาเปลี่ยนจากเดิมมาเป็นระบบโรงเรียน มีหลักสูตรครูที่เป็นฆราวาส และมีหนังสือแบบเรียนมากขึ้น

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะที่ยังทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการสมัยนั้น ทรงมีความเห็นสรุปได้ว่า เด็กนักเรียนตามหัวเมืองเรียนหนังสือโดยใช้เวลาถึง ๓ ปี แต่ไม่ค่อยได้ความรู้ เพราะปีหนึ่ง ๆ เด็กจะเรียนเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วออกไปช่วยพ่อแม่ทำนา เมื่อหมดหน้านาจึงกลับมาเรียนใหม่ ต้องกลับไปทบทวนของเก่าอีก เพราะลืมหมดแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงทรงดำริว่า ควรจะมีแบบเรียนให้นักเรียนเรียนจบเล่มภายในเวลา ๖ เดือน เมื่อจบเล่มหนึ่ง ๆ แล้วก็เป็นเวลาที่จะออกไปทำนาเมื่อกลับมาใหม่ก็ขึ้นเล่มใหม่ต่อไปไม่ต้องมาทบทวนของเก่าให้เสียเวลา

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทรงแต่งแบบเรียนเร็วขึ้น ใช้แทนแบบเรียนหลวง ๖ เล่ม แบบเรียนเร็วชุดนี้มี ๓ เล่ม ใช้เวลาเรียน ๑ ปี ถึง ๑ ปีครึ่ง จากการเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคช่วยให้ผู้รับผิดชอบด้านการศึกษามองเห็นว่า แบบเรียนมิใช่เป็นหนังสือที่จะต้องใช้แบบเดิมตลอดไป อาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะกับกาลสมัย และแนวการศึกษา ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นกับนักเรียนในยุคนั้น ๆ ดังนั้นนับแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ปรากฏว่ามีแบบเรียนหลายชุด เช่น แบบสอนอ่านต่าง ๆ หนังสือสยามไวยากรณ์ และหนังสือมูลปกรณ์ เป็นต้น

หนังสือแบบสอนอ่านมีทั้งหมด ๔ เล่ม คือ

เล่ม ๑ เรื่องเกี่ยวกับสัตว์ และสิ่งของ

เล่ม ๒ เรื่องข้าวที่เรากิน และเรื่องอื่น ๆ

เล่ม ๓ เรื่องนิทานต่างๆ

เล่ม ๔ เรื่องเวลา อัฐ และเงิน

เมื่อมีการปรับปรุงการศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๔๑ ทั้งด้านหลักสูตรและแบบเรียน หนังสือแบบเรียนที่แต่งขึ้นใหม่ ได้แก่ แบบเรียนใหม่ ของ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในยุคนั้นต่อมา สาเหตุที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงแบบเรียน เพราะครูไม่รู้วิธีสอน เมื่อนำแบบเรียนเร็วไปใช้แล้ว เด็กอ่านหนังสือไม่ออก จึงมีคำวิจารณ์ว่าสู้มูลบทบรรพกิจไม่ได้ เมื่อมีแบบเรียนใหม่ ท่านผู้แต่งได้ทดลองสอนที่โรงเรียนจุลนาคก่อน นอกจากแบบเรียนใหม่สำหรับวิชาภาษาไทยแล้วยังมีแบบเรียนวิชาเลข หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่เรียนกันอยู่ในสมัยนั้นด้วย

ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้มีแบบเรียนเร็วใหม่ ของ หลวงจรูญกจิวิฑูร และนายฉันทน์ ขำวิไล เป็นแบบเรียนที่เริ่มมีรูปแบบเป็นสากลมากขึ้น คือ เริ่มมีสารบัญ คำนำ วิธีสอนทั่วๆ ไปอย่างพิสดาร พร้อมทั้งมีเลขหน้าของบทเรียนในหนังสือเป็นบทๆ ไป วิธีสอนจะเริ่มจากง่ายไปยาก มีภาพประกอบ และในสมัยต่อมาช่วง พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๐๐ ได้มีการเคลื่อนไหวใหม่ๆ ในการทำแบบเรียนตามหลักจิตวิทยาสมัยใหม่ และได้นำมาทดลองสอนตามโรงเรียนอยู่ระยะหนึ่ง คือ แบบเรียนที่สอนอ่านเป็นคำๆ โดยไม่มีการผสมอักษรได้แก่ แบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้าของ หลวงกัรรดิวิทย์ไพโร และชุดสุดา คาวี ซึ่งเรียบเรียงโดย อธิบดีรัฐมนตรีกว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ฯพณฯ นายอภัย จันทวิมล และยังมีแบบเรียนของบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน ระยะหลังๆ ได้มีการเขียนแบบเรียนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และชนส่วนน้อยที่พูดภาษาอื่นด้วย

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

คนไทยในยุคก่อนนี้ได้แสดงความคิดและภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าในแง่ของการให้การศึกษาแก่เด็กในสมัยนั้น ทั้งในเรื่องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง การสอน และการเขียนแบบเรียนให้อ่านซึ่งพบสาระสำคัญหลายประการดังต่อไปนี้คือ

๑. การที่คนไทยเริ่มมีหนังสือจินดามณี ซึ่งเป็นแบบเรียนเล่มแรก แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยสมัยนั้น ที่สามารถรวบรวมและเรียบเรียงในเรื่องของ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ช่วยให้คนไทยได้ศึกษาเล่าเรียน มีภาษาไทยไว้ใช้สำหรับสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนเพื่อไม่ให้สูญหายไป ถึงแม้ว่าเนื้อหาแบบเรียนในยุคแรกๆ เน้นทางด้านภาษาค่อนข้างมาก ซึ่งยากเกินไปสำหรับเด็กก็ตาม

๒. ช่วยให้เห็นภาพของการศึกษาสมัยนั้นว่าสอนให้คนรู้จักเคารพสิ่งที่ควรเคารพคือ พ่อแม่ ครูอาจารย์ สอนให้เด็กสนใจเรียน หมั่นเขียน หมั่นท่องจำ และเชื่อฟังพ่อแม่ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังคมในสมัยนั้น เน้นทางด้านจริยธรรมมาก

๓. เนื้อหาของแบบเรียน ผู้เขียนมักสะท้อนให้เห็นภาพสังคมและสภาพแวดล้อมของบุคคลในยุคนั้นๆ และการแก้ปัญหา ตลอดจนการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแบบเรียนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ ตลอดมา แม้ว่าแบบเรียนในระยะแรกจะยากไปสำหรับเด็กในยุคนั้น แต่ต่อมาก็ได้มีการมองเห็นความสำคัญของการจัดทำแบบเรียนง่าย ๆ นำมาก่อนแล้วจึงใช้แบบเรียนที่ยากขึ้น เช่น ใช้ประถม ก กาสอนนำมาก่อนที่จะให้เรียนประถมมาลา และจินดามณี เป็นต้น

๔. เนื้อหาของแบบเรียนให้ความรู้หลาย ๆ แขนงทางด้านการเขียน อ่านรู้เรื่องราวค่าประพันธ์ ฉันทลักษณ์ วิธีคำนวณโจทย์เลข

การทำนายโชคชะตา ซึ่งเป็นเรื่องของโหราศาสตร์ที่คนสมัยนั้นสนใจ นับว่าเป็นที่รวมของศาสตร์หลายๆแขนงเข้าด้วยกัน ช่วยให้ทราบวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนในสมัยนั้น ที่เน้นให้คนไทยเรียนรู้ภาษาไทย การคิดคำนวณเพื่อเป็นเครื่องมือในการศึกษาหาความรู้ต่อไป

๕. ผู้แต่งแบบเรียนสมัยนั้นเป็นผู้ที่มีภูมิความรู้สูงทั้งในภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาไทย อย่างแตกฉาน สามารถคิดและเขียนแบบเรียน ซึ่งสมัยนั้นยังไม่มีแบบอย่างที่เขียนนำมาก่อนให้ศึกษา ต้องคิดวางลำดับเนื้อเรื่องแบบเรียนเอง

๖. คนไทยในสมัยนั้นได้แสดงความสามารถในการแต่งแบบเรียน และได้พยายามรวบรวม สิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเด็กมาจัดลำดับและเรียบเรียงให้มีสาระน่าสนใจและเป็นประโยชน์ เช่น ให้เรียนเรื่อง สัตว์ สิ่งของ เวลา เป็นต้น ผู้แต่งสามารถแต่งนิทานที่น่าสนใจ น่าติดตามอ่าน พร้อมทั้งให้คติสอนใจ นอกจากนี้ยังให้ความรู้เรื่อง ศิลธรรม ธรรมชาติ และวิทยาศาสตร์

๗. ช่วยขัดเกลาอุปนิสัยใจคอของเด็กให้ละเอียดอ่อนได้เป็นอย่างดี ช่วยให้เด็กจำได้แม่นยำ แม้ว่าได้เรียนมาแล้วเป็นเวลานานก็ตาม เช่น แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม ๑ ที่พูดถึง เด็กชายใหม่ รักหมู เป็นเด็กดี ตื่นนอนแต่เช้า ๆ ทุกวัน ... หรือ ที่บ้านพี่สะอากับพี่สะอาดมีกระจาดกระบุง ... และแต่ก่อน ๆ นานมาแล้ว คนเรายังโง่บ้านเมืองก็ยังไม่มั่งคั่งที่เราเห็นกันเดี๋ยวนี้ คือยังเป็นป่าเป็นดงทั้งสิ้น ... เป็นต้น

๘. ผู้แต่งแบบเรียนเริ่มให้ความสนใจต่อความทันสมัยของแบบเรียนมากขึ้น ตั้งแต่ในเรื่องรูปเล่ม วิธีเขียน เนื้อเรื่อง และภาพประกอบ เริ่มมีวิวัฒนาการดีขึ้นในระยะหลัง ๆ แม้ว่าจะระบบการ

พิมพ์เริ่มมีวิวัฒนาการดีขึ้นในระยะหลัง ๆ แม้ว่าระบบการพิมพ์สมัยนั้นยังไม่ก้าวหน้าเท่าเทียมยุคปัจจุบันก็ตาม

๔. หนังสือแบบเรียนในยุคก่อน ๆ มีสำนวนไพเราะ มีเกร็ดความรู้ที่เขียนได้สนุก แสดงถึงภูมิปัญญาของคนในยุคนั้น ส่วนงานเขียนชวนอ่านทำให้เพลิดเพลิน เนื้อเรื่องช่วยขัดเกลาจิตใจของเด็กให้ละเอียดอ่อน ละมุนละไม ช่วยขยายจินตนาการของเด็กให้กว้างไกล

๑๐. การวาดภาพประกอบของแบบเรียนในยุคต่อมา จัดทำได้ประณีต ถูกต้องกับสัดส่วนในสิ่งที่วาด แม้ว่าจะเป็นภาพขาวดำหรือภาพสองสีก็ตาม ใช้ตัวหนังสือสวย มีคำบรรยายใต้ภาพ

โดยสรุปแล้วความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนไทยในยุคนั้นคือ ได้สรุปแบบเรียนออกเป็นชุดและทำบัญชีรายชื่อหนังสือแบบเรียน แบ่งออกเป็นชุดสอนอ่าน ชุดแบบสอนอ่าน (ฝึกหัด) ชุดจินตภาพนิพนธ์ ชุดจรรยา ชุดพงศาวดาร ชุดคำนวณ ชุดภูมิศาสตร์ ชุดอักษรวิธี ชุดแบบเรียนอังกฤษ และชุดวิทยาศาสตร์ ซึ่งต่างไปจากบัญชีแบบเรียนยุคปัจจุบันซึ่งแบ่งเป็นระดับชั้น และแบ่งแบบเรียนตามกลุ่มประสบการณ์ เป็นต้น และนอกจากนั้นได้ริเริ่มให้มีพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ หนังสือเรียนขึ้น โดยชักชวนให้คนหันมาแต่งหนังสือเรียนกันมากขึ้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา

บทวิเคราะห์คุณค่า

จากการศึกษาเรื่องของแบบเรียน ช่วยให้มองเห็นความสำคัญบางประการที่มีผลต่อการเขียนแบบเรียนในยุคปัจจุบันหลายประการ ดังต่อไปนี้คือ

๑. การเน้นเนื้อหาทางศีลธรรมในแบบเรียนค่อนข้างมากในแบบเรียนยุคก่อนเป็นสิ่งที่มີคุณค่า ผู้เขียนแบบเรียนในยุคปัจจุบัน

เวลาที่สะดุดแทรกเนื้อหาที่เน้นคุณธรรมเพื่อช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น
ในปัจจุบัน

๒. การที่เนื้อหาของแบบเรียนยุคก่อน ค่อนข้างยากต่อการ
นำมาใช้เป็นแบบเรียนสำหรับเด็ก ได้ช่วยให้ผู้เขียนแบบเรียนใน
ยุคต่อมา มองเห็นแนวทางที่จะปรับปรุงแก้ไขให้สอดคล้องกับความ
สนใจและความต้องการของเด็กแต่ละระดับชั้นให้มากขึ้น

๓. สำนวนภาษาและความประณีตในการเขียนแบบเรียนยุค
ก่อน มีหลายอย่างที่น่าประทับใจ และช่วยขัดเกลาอุปนิสัยใจคอ
ของเด็กให้ละเอียดอ่อน เป็นสิ่งที่ผู้เขียนแบบเรียนในยุคปัจจุบันควร
ยึดถือเป็นแบบอย่าง และควรสืบทอดแนวทางการเขียนในลักษณะ
นี้ให้คงอยู่ต่อไป

๔. การดำเนินเรื่องที่เขียนในรูปของนิทาน และให้เกร็ดความ
รู้ที่ผู้เขียนแบบเรียนในยุคก่อนเขียนได้สนุก ช่วยให้จำได้ง่าย สำนวน
ภาษาไพเราะ ชวนอ่าน เป็นสิ่งที่ผู้เขียนแบบเรียนในปัจจุบันน่าจะ
ให้จัดทำให้ดียิ่งขึ้น

๕. วิวัฒนาการของแบบเรียนที่มีความเปลี่ยนแปลงมาโดย
ตลอดและมีความทันสมัยมากขึ้นเป็นตัวอย่างที่ดีให้ผู้เขียนแบบเรียน
ในยุคปัจจุบันคำนึงถึงความทันสมัยของแบบเรียน

๖. การให้ความรู้หลายอย่างในแบบเรียนในยุคก่อน ส่งผลให้
ผู้เขียนแบบเรียนยุคปัจจุบันได้มองเห็นแนวทางการเขียนแบบ-
เรียนให้มีลักษณะบูรณาการเนื้อหามากยิ่งขึ้น

โดยสรุปแล้ว การมีตัวอย่างที่ดีของแบบเรียนในยุคก่อน ๆ
ช่วยส่งเสริมให้มีการสร้างแบบเรียนที่เป็นระเบียบแบบแผนดีขึ้น
นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์แบบเรียนจากหลักเกณฑ์ที่ได้มาตรฐาน

ทำให้ผู้เขียนแบบเรียนในปัจจุบันมองเห็นแนวทาง ในการพัฒนา
แบบเรียนให้ดียิ่งขึ้น

สรุปสาระและมโนทัศน์

คำว่า "แบบเรียน" มีชื่อเรียกต่างกันในแต่ละยุค เช่น ตำรา
ตำราเรียน หนังสือเรียน และแบบเรียน

แบบเรียนเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ที่มีระบบ เป็น
สิ่งจำเป็นและสำคัญในการสอนอ่านและเขียนให้ความรู้ใน
เรื่อง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และความรู้ทั่วไปที่จำเป็น
และสำคัญของคนในยุคหนึ่ง ๆ

แบบเรียนมีประวัติความเป็นมาช้านาน การมีแบบเรียน
เพื่อช่วยให้คนไทยมีความรู้ความเข้าใจภาษาไทย ซึ่งเป็นภาษา
ประจำชาติ ช่วยให้คนไทยสามารถพูด อ่าน เขียนภาษาไทย
ตลอดจนการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และได้รู้วิชาชีพ
มากยิ่งขึ้น

แบบเรียนช่วยให้วิชาการต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมา รวมทั้ง
ให้มีหนังสืออื่น ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อเสริมความรู้ในแบบเรียนให้กว้าง-
ขวาง เช่น หนังสืออ่านเพิ่มเติม

เนื้อหาในแบบเรียนมักจะสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคม
ความรู้สึกรีกคิด ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีของคน
ในแต่ละยุค

แบบเรียนช่วยสืบทอดความรู้ให้แก่เด็กอย่างมีระบบ
แบบเรียนในสมัยก่อนเป็นทั้งหลักสูตรและวิธีสอน

คนไทยเชื่อว่าแบบเรียนเปรียบเสมือนเป็นครู จะแสดงความเคารพนับถือแบบเรียนโดยการกราบไหว้ ไม่เดินข้าม หรือนั่งทับแบบเรียน ก่อนเรียนจากแบบเรียนจะต้องสวดมนต์ไหว้พระ บิдамารดา และครู

บรรณานุกรม

กฤษณา สิ้นไชย. บรรณานุกรมแบบหัดอ่าน ก.ข.. พระนคร. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๗.

กฤษณา สิ้นไชย และคณะ. ความเป็นมาของแบบเรียนไทย. กรุงเทพมหานคร. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐.

จดหมายเหตุแห่งชาติ. กอง. ร.๕ ศ ๑๐/๒ รัชกาลที่ ๕ กระทรวงธรรมการ.

จดหมายเหตุแห่งชาติ. กอง. ศธ ๕.๒/๖๓ คำสั่งกระทรวง รัชกาลที่ ๕ กระทรวงธรรมการ.

จดหมายเหตุแห่งชาติ. กอง. ศธ ๕.๒/๑๒๕ รัชกาลที่ ๖ กระทรวง-ธรรมการ.

ตำราราชานูภาพ. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช. แบบเรียนเร็ว ๓ เล่ม.

ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. "จินตตามณี" ตำราเล่มแรกจริงหรือ. ศิลปวัฒนธรรม. (พฤษภาคม ๒๕๒๔) : ๖๐-๗๕.

เปลื้อง ณ นคร. ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา. พระนคร. นิยมวิทยา, ๒๔๕๘.

รอง ตยยามานนท์. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๔๕๕. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลอง

วันครบรอบหกสิบปีของกระทรวง วันที่ ๑ เมษายน พุทธ-
ศักราช ๒๕๕๕)

วชิรญาณโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. ลายพระหัตถ์
เกี่ยวกับการศึกษา. พระนคร. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๑๔.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

การสอนหนังสือไทย

ผู้เขียน

ประคอง สุทธสาร

ความหมาย

การสอนหนังสือไทย คือการสอนให้เด็กอ่านออกเขียนได้ โดยใช้หนังสือเป็นหลักสูตรในการสอน นอกจากการสอนให้อ่านออกเขียนได้แล้ว ยังสอดแทรกความรู้ด้านคุณธรรม และวัฒนธรรม อันเป็นต้นทางของความรู้ทั้งปวง เป็นหนทางเสริมสร้างความฉลาดของสติปัญญา และการศึกษาในชั้นสูงต่อไป

เด็ก ๆ จะเรียนรู้หนังสือได้จากหลายสำนักตามฐานะและโอกาส เช่น บ้าน วัด สำนักราชบัณฑิต พระราชวัง โรงเรียน แต่ละสถาบันมีวิธีการสอนแตกต่างกันออกไป

ประวัติ ความเป็นมา และวิวัฒนาการ

การสอนในบ้าน

บ้านเป็นสถานศึกษาแห่งแรกของเด็ก ครูคนแรกของเด็กคือแม่ ซึ่งเป็นผู้สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ตั้งแต่คลอด แม่สอนทุกเรื่องตั้งแต่มิถุนัน อยู่ หลับ นอน การเล่น หัดพูด หัดเดิน กิริยามารยาท ขนบ-ธรรมเนียมนิยมประเพณี ไปจนกระทั่งความรู้ในการประกอบอาชีพ

การสอนในบ้าน เป็นการสอนแบบมุขปาฐะ พ่อ แม่ พี่ น้อง ลูก ย่า ตา ยาย ต่างเล่าเรื่องสืบต่อ ๆ กันมาเป็นทอด ๆ ไม่มีจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการสื่อความหมายในด้านการพูด การฟัง เด็กเริ่มเรียนตั้งแต่ยังเป็นทารก เรียนจากการได้ยิน ได้ฟังเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งเป็นกรฝึก การฟังทางหู และทางตา ดูการเคลื่อนไหวของริมฝีปาก แม่จึงถ่ายทอดทักษะภาษาไทยให้ลูกด้วยการร้องเพลง

กลุ่มให้อ่าน ถ่ายทอดภาษาผ่านทางทางการสัมผัส การถ่ายทอด หรือปลูกฝังแนวความคิดต่าง ๆ แก่เด็กตอนใกล้หลับนั้นดูจะเกิดผลดี เพราะเป็นเวลาจิตใจเป็นสมาธิมากที่สุด ง่ายต่อการรับและซึมซับความรู้สึกที่ดีงาม เมื่อเด็กเติบโตขึ้น เด็กได้ฝึกทักษะภาษาไทย กับวงศาคณาญาติ ตลอดจนได้ฝึกในด้านความคิดด้วย เช่น การเล่นปริศนาคำทายที่เป็นร้อยแก้ว ร้อยกรอง ซึ่งเป็นการฝึกให้เด็กรู้จักสังเกตสิ่งรอบข้างแล้วนำมาคิดหาคำตอบ การสอนบทเพลงประกอบการเล่น บทร้องล้อเลียนเด็กเป็นการสอนให้เด็กมีความรู้ ความคิด ตลอดจนปลูกฝังลักษณะนิสัยที่ดีงาม

ในสมัยก่อนยังมีผู้อ่านออกเขียนได้น้อยมาก คนจึงนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนกับพระที่วัด ถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็จะเรียนกับมารดาที่บ้าน วิชาที่สอนคือ วิชาการฝีมือ การบ้านการเรือน และวิชาการประกอบอาชีพ การฝึกอาชีพในครอบครัวนั้น ได้มีการฝึกฝน และถ่ายทอดกันจากต้นตระกูลมาสู่ลูกหลาน ครอบครัวไทยจึงมีตระกูลช่าง และหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพช่างอยู่มาก

ต่อมา การศึกษาได้พัฒนาขึ้น จนมีหนังสือแบบเรียนที่ชาวบ้านพอจะนำมาสอนลูกหลานได้ เช่น มูลบทบรรพกิจ ประถม ก กา ประถมมลา พ่อแม่จึงใช้หนังสือเหล่านี้เป็นแบบเรียนหลักให้เรียนก่อนที่จะส่งเข้าโรงเรียนของรัฐ การสอนในบ้านจะมีวิธีการสอนต่าง ๆ กัน วิธีที่นิยมกันมาก คือ สอนให้อ่านตามหนังสือมูลบทบรรพกิจ และใช้ก้านธูปเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญ โดยใช้ก้านธูปชี้ไปตามตัวหนังสือแล้วอ่านให้เด็กฟัง เด็กอ่านตาม เมื่อหยุดเรียนก็เอาก้านธูปคั่นหนังสือไว้ บางท่านใช้วิธีนำกระดานดำมาสลักเป็นตัวหนังสือให้ลึกลงไปเป็นร่อง ใช้ก้านธูปลากไปตามร่องที่กำหนดไว้ จนจำได้หมด

การสอนในวัด

วัดเป็นสถานที่เล่าเรียนอีกแห่งหนึ่งต่อจากบ้าน วัดเป็นแหล่งของความรู้ทั้งมวล คนไทยอาจศึกษาหาความรู้แทบทุกสาขาได้จากวัด จึงถือได้ว่า วัดทั้งหลายเป็นป้อมกอดแห่งศิลปวิทยา ครุในสมัยโบราณคือ พระสงฆ์ วัดจะจัดสอนบรรดาบุตรหลานของขุนนางและราษฎรทั่วไป เด็กที่เรียนในวัดล้วนเป็นเด็กชายที่อายุประมาณ ๗-๘ ขวบ พ่อแม่จะพาไปฝากเรียนกับพระสงฆ์ที่ทรงคุณวุฒิ เมื่อถึงวัยอันสมควรก็ต้องบวชตามประเพณี เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือศึกษารัทธิธรรมะ ตลอดจนศิลปวิทยาการอื่น ๆ ในวัด ผู้ที่ยังมิได้บวชเรียนถือว่าเป็นคนดิบ ต่อเมื่อบวชเรียนแล้วจึงจะถือว่าเป็นคนสุก คือพร้อมที่จะดำรงชีวิตของผู้ใหญ่ มีความรับผิดชอบต่อไปได้ จึงเป็นความนิยมของคนไทยในสมัยก่อนที่จะให้ชายหนุ่มทุกคนเมื่อครบวัยบวชได้บวชก่อนแต่งงาน แม้บวชเป็นเพียงสามเณรก่อนก็ยังดีกว่าไม่เคยบวชเรียน

การสอนในวัดนี้ พระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาไตรภาค คือ อ่าน เขียน คัดเลข ซึ่งไม่มีแบบเรียนอะไรเป็นแบบแผนแน่นอน นอกจากนี้ยังมีการสอนวิชาพิเศษ เช่น แพทย์แผนโบราณ วิชาช่างศิลป์ โหราศาสตร์ และวิชาป้องกันตัว เป็นต้น ส่วนการสอนด้านธรรมะ พระสงฆ์จะสอนภาษาบาลีที่เขียนหรือจารเป็นอักษรขอม ซึ่งถือว่ามีความขลัง ดังนั้น ในสมัยโบราณคนจึงนิยมนำลูกหลานไปฝากพระเพื่อเล่าเรียนหนังสือซึ่งสืบทอดต่อกันมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา วัดในกรุงศรีอยุธยาทุกแห่งเป็นโรงเรียน พระสงฆ์ทุกรูปเป็นครู สถานที่เรียนก็จะสมมุติใช้หอฉัน หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ วิหาร เป็นห้องเรียน จนกระทั่งในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีหนังสือแบบเรียนที่ใช้เป็นหลักในการเรียนภาษาไทยเล่มแรก คือ

จินตามณี พระโหราธิบดี นักปราชญ์ในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นผู้แต่งขึ้น หนังสือเล่มนี้จึงใช้เป็นแม่บทในการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างแพร่หลายมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ วิธีการสอนในวัดนั้น จะใช้วิธี “ต่อหนังสือ” ที่ละคน ใครปัญญาไวก็ต่อได้มาก ใครปัญญาทึบก็ต่อได้น้อย ผู้เรียนจะต้องเล่าปน ท่องเขียน จนแม่นยำทลายตัวได้ จึงจะให้ลบบับได้ (ดูค่าลบบับ) แล้วให้ต่อใหม่ การสอนแบบนี้จะต้องสอนบอกหรือต่อหนังสือให้ทีละคน มากน้อยตามความสามารถของผู้เรียน เมื่อต่อหนังสือให้แล้วใครมีหน้าที่อ่านหรือเขียนก็ทำไป ถ้าเป็นผู้ที่เพิ่งเริ่มเรียน ผู้สอนจะจับมือเขียน เวลาที่ใช้สอนตอนเช้า ๘.๐๐ - ๑๑.๐๐ น. เป็นการสอนเขียนอ่านเล่าท่องปน เวลา ๑๑.๓๐-๑๔.๑๐ น. ผู้เขียนฝึกเขียนอ่านท่องปนไปตามลำพังในขณะที่ผู้สอนจำวัด เวลา ๑๔.๐๐-๑๗.๓๐ น. ผู้สอนตื่นมาตรวจและต่อเติม เป็นดังนี้ไปเรื่อยๆ จนจบแม่เกย เป็น

อ่านออกเขียนได้ เมื่ออ่านหนังสือไทยออกแล้ว ก็อาจจะมี การสอนเบื้องต้นขึ้นไป ได้แก่ การแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เรียนรู้ศัพท์จากภาษาอื่นที่เกี่ยวข้องกับภาษาไทย เช่น ภาษาชวา ภาษาเขมร ภาษาบาลี-สันสกฤต เป็นต้น

การสอนในสำนักราชบัณฑิต

การสอนในสำนักราชบัณฑิตนี้ จัดสอนเฉพาะเจ้านาย และ บุตรหลานขุนนางและข้าราชการเท่านั้น ส่วนบุตรหลานของราษฎรทั่วไปจะเรียนที่วัด สำนักราชบัณฑิตจึงเป็นสถานที่เรียนที่จัดขึ้นใน พระราชวัง เป็นแหล่งวิชาการชั้นสูง ในด้านอักษรศาสตร์ ศิลปกรรม และหัตถกรรม

ในสถานศึกษานี้เอง จะมีนักปราชญ์และกวีที่ผลิตผลงานต่าง ๆ ออกมามากมาย ดังเช่น พระโหราธิบดี นักปราชญ์ในราชสำนัก สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้แต่งหนังสือแบบเรียนขึ้นเป็นเล่มแรก มีชื่อเรียกว่า จินตามณี ใช้เป็นแม่บทในการเรียนการสอน ภาษาไทย และใช้กันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การสอนจากหนังสือ จินตามณี เป็นการสอนคำศัพท์ต่าง ๆ โดยให้เด็กท่องจำตัวสะกด และความหมาย จนกระทั่งสามารถแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนได้ นับว่าเป็นการเรียนอักษรศาสตร์ชั้นสูงและยากเกินไปสำหรับเด็ก ผู้ใดเรียนได้ตามหนังสือเล่มนี้ ก็จะมีความรู้แตกฉานในอักษรศาสตร์ของไทย สามารถนำไปใช้ได้ทุกสถานการณ์เหมือนมีแก้วสารพัดนึก

ในสมัยเดียวกันนี้เอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ดำรัสสั่ง ให้พระโหราธิบดีแต่งหนังสืออีกเล่มหนึ่ง คือ พระราชพงศาวดาร เพื่อใช้เป็นหนังสือเรียนกวดชั้นให้ลูกผู้ดีได้เล่าเรียนหนังสือไทย และ แต่งสำหรับให้เป็นความรู้แก่ทูตต่างประเทศที่เข้ามาในครั้งนั้น

พระมหากษัตริย์ทุกรัชกาลได้ทรงทำนุบำรุงการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดมา พระบรมมหาราชวังได้เป็นแหล่งวิชาการชั้นสูง เป็นสถานศึกษาของเจ้านาย และลูกหลานข้าราชการ ในขณะที่วัดเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่กุลบุตรทั่วไป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจัดการศึกษาให้เป็นระบบโรงเรียน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสส่งบุตรหลานมาเรียนได้มากขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ดังนั้นการศึกษาในโรงเรียนจึงเริ่มต้นในรัชสมัยของพระองค์ และได้วิวัฒนาการมาจนเป็นการศึกษาในปัจจุบันนี้

การสอนในโรงเรียน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อยังเป็นหลวงสารประเสริฐ เรียบเรียงแบบเรียนชุดแบบเรียนหลวง คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยค พิธาน ไวพจน์พิจารณ์ พิศาลการ์ณฑ์ หรือเรียกว่า หนังสือแบบเรียนหลวง ๖ เล่ม เพื่อใช้เป็นหลักสูตรและหนังสือเรียน โดยมุ่งเน้นให้มีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้ หลังจากตั้งโรงเรียนหลวงแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ เปิดสอนวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และวิชาสำหรับพลเรือน และในปีเดียวกันนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไป โดยจัดตั้งเป็นแห่งแรกที่วัดมทรณพาราม มีชื่อว่า โรงเรียนวัดมทรณพาราม มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ในวิชาหนังสือเน้นการเรียน อ่าน เขียน เลข เป็นสำคัญ

การสอนในโรงเรียนเมื่อแรกเริ่มยังไม่มีหลักสูตรที่เป็นแบบแผนเช่นปัจจุบันนี้ เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้แต่งหนังสือชุดแบบเรียนหลวงขึ้น จึงให้ยึดถือเป็นหลักสูตร และหนังสือเรียน พระยาศรีสุนทรโวหารได้เขียนถึงวิธีสอนหนังสือไทยเพื่อเป็นหลักให้ครูผู้สอน โดยทั่วไปว่า การสอนหนังสือไทยต้องสอนให้เรียนนะโม ซึ่งเป็นการไหว้ครูเสียก่อน ครูต้องรู้ถึงธรรมชาติ ระดับสติปัญญา ความสามารถของเด็ก และเลือกวิธีสอนให้เหมาะ การสอนอ่านต้องให้นักเรียนใช้ปากก่อน มือชี้ตัว ตาดู และใจกำหนดไปด้วย ส่วนการเขียน ให้ใช้มือเขียน ตาดู ใจสังเกตจำไป เล่าท่อง เล่าปนจนจำได้ การสอนต้องอธิบายให้ละเอียด และให้เรียนรู้ของเดิมให้ได้แม่นยำก่อน แล้วจึงสอนของใหม่ให้ และต้องแปลงตำราให้เป็นแบบอย่าง que เด็กจะรู้ง่ายง่าย ให้การติชมเป็นรางวัลและให้กำลังใจด้วย ทั้งให้หมั่นสอบสวนทบทวนสิ่งที่เรียนไปแล้วอยู่เสมอ วิธีสอนในระยะต้นๆ นี้ ส่วนใหญ่จะใช้วิธีให้ท่องปนจนจำได้ โดยเริ่มสอนให้เด็กอ่าน ก ข ก กา แจก ลูก แจกตัวสะกดจนจบมาตรา เกย แล้วครูผู้สอนจะหาหนังสือมาให้เด็กอ่านซ่อมเรียกว่า "ขึ้นสมุด" อ่านไปหลาย ๆ เรื่อง จนอ่านหนังสือได้คล่อง การใช้หนังสือแบบเรียนหลวงเป็นหลักในการสอนนี้ ต้องใช้เวลาเรียนติดต่อกันเป็นระยะเวลาานจึงจะจบเล่ม เป็นปัญหาสำหรับเด็กในชนบทที่มีเวลาเรียนน้อย ทำให้อ่านหนังสือออกช้า ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งหนังสือแบบเรียนเร็วขึ้นใช้ เพื่อให้เด็กรู้หนังสือได้เร็วขึ้น โดยให้ครูสอนนักเรียนอ่านออกด้วยความเข้าใจ สังเกตด้วยตามากกว่าการท่องจำด้วยปากเปล่า ในเวลาต่อมาก็ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิอีกหลายท่านที่ปรับปรุงหนังสือแบบเรียนขึ้นมาอีกมากมายหลายเล่มสำหรับใช้ในโรงเรียน

การวิเคราะห์คุณค่า

การสอนหนังสือไทยแก่เด็กในสมัยก่อน มีคุณลักษณะหลายประการที่มีคุณค่ามาก แสดงถึงภูมิปัญญาไทย ดังนี้

๑. การสอนหนังสือไทย มีลักษณะกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของเด็กแต่ละวัย เมื่อยังเป็นทารกนอนเปล แม่จะร้องเพลงเท่กล่อมให้ลูกฟัง เด็กเริ่มเรียนรู้ด้วยการฟังเสียงเพลงกล่อมเด็ก ในสมัยก่อนจึงมีเพลงกล่อมเด็กมากมายทั่วทุกภาคของประเทศ เช่น แม่นกกาเหว่า จันทรเอยจันทรเจ้า เป็นต้น เนื้อเพลงกล่อมเด็กมีข้อความสอดแทรกคุณธรรมและวัฒนธรรม สำหรับสอนเด็กเอาไว้ด้วย เมื่อเด็กนอนเปล แม่เท่กล่อมและसानปลาตะเพียนผูกไว้เหนือเปลให้ลูกดู เพื่อให้ลูกรู้จักใช้สายตามองสิ่งที่เคลื่อนไหวไปมา พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ช่วยกันเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนเด็ก เด็กเล็ก ๆ จึงมีโอกาสคลุกคลีกับผู้ใหญ่ เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากผู้ใหญ่ เมื่อโตพอที่จะช่วยพ่อแม่ทำงานได้แล้ว ก็ช่วยทำงานบ้าน เช่น ตักน้ำ ตำข้าว หาดัก หักฟืน ดูแลน้อง หรือช่วยพ่อแม่ทำการงานอย่างง่าย ๆ ตามอาชีพของผู้ใหญ่ เท่ากับได้เรียนวิชาชีพในทางปฏิบัติด้วย เด็กที่พ่อแม่เป็นชาวนา ก็ช่วยไถนกล้าที่ลงมากินข้าวในนา หรือช่วยเลี้ยงวัวควาย เด็ก ๆ จึงมีชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ นับว่าเป็นการปลูกฝังให้มีความรักธรรมชาติแวดล้อมด้วย

๒. การสอนหนังสือไทย สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก เด็กที่เรียนตามบ้าน มีพ่อ แม่หรือวงศ์าคณาญาติคอยสั่งสอน คอยอบรมอยู่ตลอดเวลา เด็กคนไหนที่เกเรเพราะพ่อแม่ละเลยไม่เอาใจใส่สั่งสอน ก็มักจะถูกตักท้วงว่า พ่อแม่ไม่สั่งสอน เด็กบางคนมีโอกาสไปเรียนที่วัด พ่อแม่พาไปฝากกับพระที่สมควรใจสอนให้ พระสงฆ์จัดกลุ่มสอนพิเศษ คราวละ ๔-๕ คน ท่านสอน

แบบต่อหนังสือ คือเรียงตัวเข้าต่อหนังสือทีละคน ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างศิษย์กับอาจารย์จึงเป็นไปอย่างใกล้ชิด ครูสอนได้เรียงตัวทั่วถึงดี นอกจากจะต่อหนังสือกันทีละคนแล้ว ลูกศิษย์ยังต้องคอยรับใช้ปรนนิบัติอาจารย์อีกด้วย

๓. ในการสอนหนังสือไทยสมัยก่อน ลูกศิษย์ยกย่องบูชาครูมาก ก่อนเรียนหนังสือแต่ละครั้ง เด็กต้องท่องบทไหว้พระ และบทไหว้ครูเสียก่อน เช่น นะโม พุทธายะ สิทธัง แล้วจึงจะเรียนบทต่อไป นักปราชญ์แต่โบราณถึงว่า การเล่าเรียนวิชาทั้งปวง ถ้าได้ว่าคำนมัสการพระรัตนตรัย หรือคำไหว้ครูขึ้นก่อนแล้ว จะเป็นสวัสดิ-มงคลแก่ผู้เรียน เด็กที่พ่อแม่พาไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์พระ ก่อนจะเป็นลูกศิษย์ต้องนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปบูชาครูเป็นการขึ้นครู ไหว้ครู ดอกไม้ที่นำไปไหว้ครูนั้นมักใช้ หญ้าแพรก ดอกเข็ม ดอกมะเขือ ตามประเพณีไทยเมื่อเริ่มการศึกษาเล่าเรียนวิชาใด ต้องทำพิธีขึ้นครูเสียก่อน การเรียนนั้นจึงจะขลัง แม้การสอนในแต่ละวัน เด็กจะมาต่อหนังสือกับอาจารย์ ก็จะทำดอกไม้มาถวายอาจารย์ ที่เรียกว่าดอกไม้ต่อหนังสือ

๔. การสอนหนังสือไทย เน้นการฝึกให้ท่องจำ ทั้งการอ่าน การเขียน ฝึกจนคล่อง และแม่นยำ ศิษย์จึงใช้ภาษาได้ดี และเป็นพื้นฐานในการเรียนวิชาอื่นให้ประสบความสำเร็จได้อย่างดีเยี่ยม เมื่อจะสอนหนังสือครูจะบังคับให้เล่าท่องนะโม ให้จำได้เสียก่อน จึงจะเล่าปน ก ข ก กา และแจกลูกต่อไป การเรียนในสมัยก่อนจึงเน้นคำว่า เล่าเรียน ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน หรือการเขียน ต้องใช้วิธีเล่า บ่นจนขึ้นใจ จำแม่น หายตัวได้ ถึงกับมีคำกลอนเพื่อกลั่นลิ้มว่า “จำจิตจำใจ ไปไหนไม่ลืม” บางทีก็ใช้กระดานกระแทกศีรษะสามครั้ง แล้วพูดว่า “จำ จำ จำ” การจะให้จดจำนั้น ต้องใช้มีอชู้ตัว ตาดู

หูฟัง ปากท่อขบป่น และเอาใจกำหนดไปด้วย เป็นการเรียนที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า เมื่อเล่าป่นหนังสือเล่มใดจนขึ้นใจแล้วจึงจะต่อหนังสือเล่มใหม่ได้ ด้วยวิธีการเช่นนี้ แม้จะเป็นการเรียนรวมกันหลายคน ก็ไม่มีการแบ่งชั้นเรียน ใครเรียนได้เท่าใดก็ท่องป่นของตนไป หัดเขียน หัดอ่านไปตามลำพัง ตามความสามารถของแต่ละคน นับว่าเป็นการสอนตามเอกัตภาพ

๕. สื่อการสอนที่ใช้สอนหนังสือในสมัยก่อนนั้น ใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หาง่าย ไม่ต้องทำให้ยุ่งยาก ซับซ้อน เป็นของที่มีอยู่รอบๆ ตัว เช่น ก้านธูปหน้าพระที่จุดแล้ว เอามาขีดตัวหนังสือเวลาอ่าน หรือคั่นหนังสือเมื่ออ่านจบตอนหนึ่งๆ เป็นต้น ลักษณะของคนไทยสมัยก่อนเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน จึงใช้สื่อการสอนที่คิดขึ้นเองตามภูมิปัญญา ได้แก่ เพลง นิทาน ปริศนาคำทาย คำคล้องจอง จะเห็นได้จากแบบฝึกอ่านมาตราแม่ต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นบทกลอนทั้งสิ้น อ่านแล้วจำได้ง่าย บทดอกสร้อยสุภาสุคติก็นำมาให้ได้กร้อเล่นเป็นทำนองเพลงต่าง ๆ เป็นเครื่องช่วยจำที่ดี ผู้ใหญ่จะผูกนิทานพื้นบ้านหรือนิทานชาดกที่สอดแทรกคุณธรรมนำมาเล่าให้เด็กฟัง จะใช้ปริศนาคำทายที่ฝึกสมองลองเขาวนปัญญา ฝึกให้เด็กเป็นคนช่างคิด ช่างสังเกต ช่างจดจำตั้งแต่ยังเป็นเด็ก แม้จะอ่านหนังสือไม่ออกก็ถ่ายทอดกันต่อ ๆ มา เด็กจะถูกสอนหรือถูกฝึกอบรมโดยไม่รู้ตัว เพราะจะสอดแทรกการเรียนไปกับการเล่นที่สนุก ๆ ซึ่งเป็นการสอนโดยให้เรียนปนเล่น หรือ เล่นปนเรียน

๖. การสอนหนังสือไทยนั้นสอนควบคู่กันไปกับการอบรมในด้านคุณธรรม และวัฒนธรรม การสอนสมัยก่อนจึงใช้วิธีการที่เรียกว่า สั่งสอนอบรม เมื่อมีงานประเพณีต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การตาย หรือประเพณีอันเนื่องด้วย

เทศกาลตรุษ สารท เด็ก ๆ ไม่ว่าหญิง หรือชาย จะมีโอกาสติดตามผู้ใหญ่ไปงาน และได้รู้ได้เห็นเรื่องเหล่านี้อยู่เสมอ จึงมีความรู้เรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นอย่างดี มีความรักในสุนทรียภาพ

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารประกอบการพิจารณาปรับปรุงหลักสูตรในปีการศึกษาระหว่างชาติ พ.ศ. ๒๕๑๓
 อันดับ ๑ ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗. โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๐๐ ปี ของการศึกษาไทย. โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๒๖.
- กฤษฎณา สิ้นไชย. บรรณานุกรมแบบหัดอ่าน ก.ข. กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๗.
- โบราณศึกษาและวิธีสอนหนังสือไทย. โรงเรียนการช่างวุฒิศึกษา (แผนกการพิมพ์) ธนบุรี, ๒๕๐๒.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. ว่าด้วยเรื่องแบบเรียนภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๒๑.
- เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๑๐.
- อรุณี สถิตย์ภาคีกุล. วิวัฒนาการของหลักสูตรและวิธีสอนภาษาไทย ระดับประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาค วิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

คำ

ไต่หนังสือ

ผู้เขียน

กิตติยวดี

บุญชื้อ

ความหมาย

“ไต่หนังสือ” เป็นกระบวนการเรียนขั้นสุดท้ายของนักเรียน ก่อนที่จะเริ่มบทเรียนบทใหม่หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การประเมินผลนั่นเอง

คำว่า “ไต่” นี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามไว้ความหมายหนึ่งว่า หมายถึง “สอบดูลำดับก่อนหลังเพื่อทบทวนความรู้ ความจำ เป็นต้น” และนิยาม คำว่า “หนังสือ” ไว้ความหมายหนึ่งว่า “เครื่องหมายใช้ขีดเขียนแทนเสียง หรือคำพูด, ลายลักษณ์อักษร”

เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “ไต่หนังสือ” ก็พอจะสรุปความหมายได้ว่า หมายถึง “การสอบดูลำดับก่อนหลังเพื่อทบทวนความรู้ความจำเกี่ยวกับเครื่องหมายที่ใช้ขีดเขียน หรือลายลักษณ์อักษร ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า การสอบ (ถ้าเป็นการสอบเป็นระยะ ๆ เรียกว่า สอบซ่อม) ถ้าเป็นการสอบครั้งสุดท้ายก่อนขึ้นชั้นใหม่ก็เรียกว่า สอบไต่

วิธีการไต่หนังสือนี้ มีกระบวนการขั้นตอนก่อนหน้านี้อีก ๒ ขั้นตอน คือ การต่อ และการท่อง การต่อคือ การรับบทเรียนใหม่แล้วมาท่องทบทวนฝึกหัดจนแม่นยำ จากนั้นจึงขอให้ครู “ไต่” เพื่อทดสอบว่ามีความแม่นยำในบทเรียนนั้นแล้ว พร้อมทั้งจะรับบทเรียนใหม่ แล้วจึงให้ลบบฉบับและต่อฉบับใหม่ เช่น นักเรียนแรกเข้า ต่อ

บท นะโม อ่านเขียนฝึกหัดจนแม่นยำแล้ว ก็ไป “ไล้” กับครู ครบ ๓ เที้ยว แล้วจึงต่อฉบับ กข ต่อไป

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ในกระบวนการเรียนการสอนนั้น ต้องมีการทดสอบหรือประเมินผล เพื่อจะได้ทราบว่าผู้เรียนได้รับความรู้มากน้อยเพียงไร บทเรียนมีความยากง่ายเหมาะสมกับผู้เรียนหรือไม่ และในบางแห่ง ก็มีการประเมินผู้สอนด้วยเช่นเดียวกัน

การประเมินผลจึงเป็นขั้นสุดท้ายของการเรียนก่อนที่จะสรุปได้ว่า ผู้เรียนประสบความสำเร็จจากการเรียนบทเรียนนั้น ๆ มากน้อยเพียงไร การทดสอบอาจจะทำได้เป็นระยะ ๆ แล้วแต่ความเหมาะสม ในสถานที่ทำงานบางแห่ง จัดการทดสอบรับคนเข้าทำงาน เพื่อเลือกคนที่เหมาะสมที่สุด ในสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่ ก็มีการทดสอบประเมินความรู้เบื้องต้นของผู้เรียนก่อนจะรับเข้าเรียน และในช่วงสุดท้ายของภาคการศึกษาหรือปีการศึกษา ก็มีการทดสอบเพื่อประเมินความรู้ความเข้าใจของนักเรียนต่อบทเรียนแต่ละบท

การศึกษาในสมัยก่อนเห็นความสำคัญและความจำเป็นของการทดสอบมาก และมีกนนิยมทดสอบเป็นรายบุคคล เพื่อให้ครูได้ทราบอย่างเที่ยงแท้ ถึงสมรรถภาพในการเรียน และการรับรู้ของนักเรียนแต่ละคน

ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) ได้กล่าวถึงสภาพการเรียนการสอน ไว้ในโบราณคดีศึกษา ดังนี้

“... ฝ่ายพระที่ต่อหนังสือ ต่อครูก็ต่อไป ที่ต่อแล้วก็
ไปเล่าท่องบ่นไป ฝ่ายเณรที่เขียนก็เขียนไป เขียนแล้วอ่าน
ที่ต่อก็ต่อไป ต่อแล้วท่องบ่น ฝ่ายเด็กที่เขียนก็เขียนไป

เขียนแล้วอ่านที่ต่อกี่ต่อไป ต่อแล้วเล่าท่องบ่น ที่เขียนไม่ได้ ต้องจับมือให้เขียน ว่ากันขรมไปตลอดบริเวณวิทยาลัย..."

นี่เป็นการเรียนในช่วงเช้า มีการหยุดพักกลางวันตั้งแต่ ๕ โมง (๑๑.๐๐ น.) ถึงเที่ยงเพื่อรับประทานอาหาร ใครมีหน้าที่ดูแลอาหารก็ไปก่อนเวลาเล็กน้อยเพื่อจัดเตรียม เมื่อรับประทานอาหารเสร็จ ครูทั้งหลายจะพักผ่อนจำวัด แต่นักเรียนก็ยังคงท่องบ่นและฝึกหัดทบทวนทั้งอ่านและเขียนต่อไป เพราะหลังจากพระตื่นแล้วจะมีการสอบสวนทวนความ ไล่เรียง ให้อ่าน ให้รู้ว่า ไม่รู้อะไรตรงไหน จะได้ซ่อมเสริมและทบทวนจนกว่าจะผ่านการทดสอบแต่ละบทนั้นไปได้

ขุนประเสริฐรัฐอักษรนิติ (แพ ตระละลักษมณ์) ได้เล่าถึง สภาพการเรียนในช่วงบ่ายไว้ดังนี้

"... ต่อบ่าย ๑ โมง ๒ โมง อาจารย์ตื่นนอนมาตรวจให้อีกพักหนึ่ง **สอบ** ดูพวกที่ต่อเขียน อ่านไปตอนเช้า นั้น จะถูกต้องแม่นยำอย่างไรบ้าง ถ้านักเรียนบางคนที่ไม่แม่นยำดี ก็จะได้เรียนต่อเติมขึ้นไปอีก ..."

แต่บางครั้งก็มีการสลับเวลากัน แล้วแต่ความพอใจของอาจารย์ผู้สอน ดังที่มีบรรยาย ต่อไปว่า

"... หนึ่ง ที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ตอนเช้าเป็นเวลาเรียนเขียน อ่าน ต่อ เล่า ท่อง บ่น ตอนบ่ายจึงเป็นเวลาตรวจแลต่อเติมนั้น อาจารย์บางวิทยาลัยท่านก็เปลี่ยนตอนเช้าเป็นตรวจสอบที่นักเรียน อ่าน เขียน ต่อ มาแต่เมื่อตอนบ่ายวันก่อน แลต่อเติมบ้าง ไปตอนบ่ายจึงเรียนเขียน อ่าน เล่า ท่อง บ่น ต่อไว้ เพื่อตอนเช้าวันหน้านี้บ้าง

ไปจนบ่าย ๔ โมงครึ่ง หรือ ๕ โมงครึ่ง จึงเลิกเรียน ถ้าวันโกน หรือ ๗ คำ ตอนบ่าย ๓ โมง วันพระหยุดทั้งวัน บางวัด วัดโกน หรือ ๗ คำนั้น หยุดเหมือนวันธรรมดา..."

ขั้นตอนในการเรียน และเลื่อนชั้นขึ้นไป จะขึ้นอยู่กับ การ "สอบ" ซึ่งกระทำท้ายบทเรียนอย่างกระชั้นชิด เรียกได้ว่า วันต่อวัน เช่น ต่อ เล่า ท่อง ตอนเช้า สอบตอนบ่าย หรือสอบแล้วต่อ เล่า ท่องตอนบ่าย แล้วไปสอบตอนเช้า จัดเป็นการ "ไล่" ตามความรู้ที่รับมาจากครูอย่างกดดันและใกล้ชิด เมื่อไล่หนังสือผ่านแล้ว นักเรียนก็จะได้สอบใหม่ เนื้อหาใหม่ไปเรื่อย ๆ เริ่มจากชั้นที่ ๑ ไปจนถึงชั้นที่ ๗ ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) ได้สรุปการเรียนสมัยก่อนไว้ว่า "... การเล่าเรียนของโบราณศึกษา สำเร็จความรู้ วิชาชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง จนถึงเป็นเปรียญได้ตามคติโบราณประเพณี มา ดังนี้ ..."

การต่อหนังสือ ไล่หนังสือ หรือสอบจับ ทุกขั้นตอน นักเรียนจะต้องกระทำด้วยความเคารพต่อเครื่องมือในการเรียน โดยเฉพาะกระดานดำและหนังสือตำรา จึงต้องมีการกราบไหว้อยู่ทุกขั้นตอนดังที่ ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) ได้เขียนบรรยายไว้ในหนังสือ โบราณศึกษา เกี่ยวกับข้อบังคับการเรียนว่า การกราบเป็นหนึ่งในข้อบังคับสำหรับนักเรียน ดังนี้

"...เวลาลบนั้น ต้องกราบกระดานนั้น ๓ หน จึงลบได้ บางครูลงมือเขียนก็ต้องกราบ ๓ หน ก่อน ถึงพวกที่อ่านหนังสือ สมุด ก็ต้องกราบอย่างเดียวกัน เมื่อเวลาเริ่มจะอ่าน กราบ ๓ หน อ่านจบแล้วหรือเวลาเลิกกราบอีก ๓ หน ..."

ทุกขั้นตอนของการเปลี่ยนอริยาบถในการเรียน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปหาครู ถอยออกมาจากครู แม้กระทั่งทำกระดานหรือหนังสือตก ก็ต้องกราบกระดาน หรือหนังสือนั้นทุกครั้ง ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการประสิทธิ์ประสาทวิชาที่จะต้องให้ความเคารพเสมือนหนึ่งครูเสมอไป

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

จากหลักฐานที่ปรากฏ การไล่หนังสือเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการเรียนการสอนสมัยก่อนซึ่งมีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเอาใจใส่ จ้าจี้จ้ำไชของครูที่จะให้ศิษย์ได้รู้วิชาที่สอนอย่างลึกซึ้งและแม่นยำ การไล่หนังสือหรือการทดสอบนี้มีไ้ทำเพียงครั้งเดียว แล้วก็ผ่านเลยไป แต่ต้องสอบแล้วสอบอีกในวิชาเดียว ในเนื้อหาเดียวกันนี้ จนกว่าจะไม่มีข้อผิดพลาดวิชาที่กวดขันกันเป็นพิเศษคือ วิชาเขียน วิชาอ่าน และวิชาเลข ซึ่งถือว่าเป็นหลักใหญ่ของเนื้อหาวิชาทั้งปวง ถ้าหลักทั้ง ๓ นี้ไม่แม่นยำจะไปต่อเนื้อหาอื่น ๆ ก็คลอนแคลนไปด้วย

ภูมิปัญญาของคนไทยสมัยก่อนอีกประการหนึ่งที่ได้เห็นได้ชัดคือ คำกล่าวที่ว่า ศิษย์ย่อมมีครู นักเรียนแต่ละคนเมื่อเข้ามาอยู่ในสำนักเรียนใด ต้องได้มีโอกาสทั้งเรียนและทั้งรับใช้ครูใกล้ชิดได้รับการถ่ายทอดศิลปวิทยาการทั้งหลายจากครูอย่างเต็มที่เท่าที่สติปัญญาและความสามารถของแต่ละบุคคลจะรับได้ ครูจึงมีโอกาสรู้จักศิษย์ของตนอย่างถ่องแท้ ได้เห็นจุดเด่นและจุดด้อย ได้เข้าใจลักษณะนิสัย ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของศิษย์ รวมทั้งความสามารถในแขนงวิชาต่างๆ อย่างลึกซึ้ง ความผูกพันฉันครูกับศิษย์นี้ ยืมนานไปตราบชั่วชีวิตของทั้งศิษย์และครู ศิษย์ทุกคนมีความภูมิใจในครูของตน และครูก็มีความชื่นใจในศิษย์ที่ได้ตั้งใจ สบายเแห่งความ

ผูกพันนี้โยงไปชั่วลูกชั่วหลาน เมื่อมีลูกก็พามาให้เป็นศิษย์ของครูเก่า ก็ยิ่งทำให้ครูได้รู้จักศิษย์รุ่นต่อ ๆ ไปชัดเจนยิ่งขึ้น

ความพิเศษของกระบวนการเรียนการสอนแบบนี้ก็อย่างหนึ่งคือ เมื่อครูได้มีโอกาสใกล้ชิดกับนักเรียนและได้รู้จักนักเรียนอย่างถ่องแท้ คำรับรองจากครู หรือจากแหล่งที่เรียนนั้น ๆ ย่อมจะเป็นที่ไว้วางใจได้ ต่างจากการสอนในสมัยปัจจุบัน ซึ่งผู้สอนแต่ละคนมีผู้เรียนในแต่ละครั้งมากมาย โอกาสที่จะได้ใกล้ชิดสนิทสนม และรู้จักผู้เป็นศิษย์ของตนในทุกแง่ทุกมุมทำได้ไม่ถนัดนัก การออกไปรับรองให้ศิษย์จึงทำได้ยาก ยิ่งการเรียนการสอนที่ใช้สื่อทางไกล ครูไม่มีโอกาสได้เห็นหน้าศิษย์เลยด้วยซ้ำไป และศิษย์ก็ไม่มีโอกาสได้รับการประเมินคืนกลับจากครูในทันทีทันควัน ทำให้ไม่ทราบจุดบกพร่องของตนเอง บางครั้งจึงไม่อาจแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นตามที่ควรจะเป็น

นอกจากนั้น การได้สอบซ้ำแล้วซ้ำอีกหลายครั้งหลายคราอย่างที่ได้จัดไว้ในสมัยก่อน ทำให้นักเรียนมีความแม่นยำ และรู้จักจริง ต่างกับการเรียนในสมัยปัจจุบันซึ่งสอบครั้งเดียวแล้วก็ผ่านไป โอกาสจะทบทวนตอกย้ำให้ลึกซึ้งอย่างสมัยก่อน เป็นสิ่งที่ถูกละเลยไปอย่างน่าเสียดาย

บทวิเคราะห์คุณค่า

ในสมัยก่อน การวัดหรือประเมินความรู้ความสามารถของผู้เรียน มักจะนิยมกระทำเป็นรายบุคคล นักเรียนต้องพร้อมและแม่นยำอย่างแท้จริง จึงจะผ่านแต่ละระดับขั้นขึ้นไปได้ "การไล่หนังสือ" ในสมัยก่อนก็คือ การทดสอบและประเมินผลในสมัยนี้ ซึ่งโดยความหมายอาจจะคล้ายกัน คือหมายถึง การสอบสวนทวนความ เพื่อวัด

ความรู้ของนักเรียนทั้งในส่วนกว้างและส่วนลึก แต่ในทางปฏิบัติแตกต่างกัน คือ ไล่นั่งสือ เน้นการทดสอบเป็นรายบุคคล ในขณะที่ การทดสอบในปัจจุบัน ทำเป็นกลุ่มใหญ่ คือ สอบทั้งชั้นเรียนในเวลาเดียวกัน

ส่วนที่แตกต่างกันอีกอย่างหนึ่งคือ การทดสอบในปัจจุบัน ลูกศิษย์ไม่ได้รับการประเมินคืนกลับจากครูในทันทีทันควัน ไม่ได้ทราบข้อผิดพลาดหรือบกพร่องของตนเอง จนกว่าเวลาจะผ่านไป นั่นคือครูตรวจเสร็จ แล้วมาเฉลยข้อสอบทีหลัง แต่การไล่นั่งสือนั้น ต้องทดสอบและแก้ไขข้อบกพร่องทันที หากทำไม่ได้ตามมาตรฐานที่ครูตั้งไว้ นักเรียนต้องกลับไปเรียนและทบทวนใหม่ แล้วจึงกลับมาสอบอีกจนกว่าจะผ่าน

การทดสอบด้วยวิธีไล่นั่งสือทำให้ผู้เรียนมีความแม่นยำมากจดจำได้นาน แม้เมื่อจบการเรียนออกไปประกอบอาชีพต่างๆ ก็ยังคงจดจำบทเรียนนั้นได้ สามารถย้อนระลึกได้รวดเร็วและแม่นยำ

ปัจจุบัน การเรียนการสอนรวมทั้งการทดสอบ แบบตัวต่อตัวลดน้อยลงไป สาเหตุเพราะจำนวนผู้เรียนมีมาก จึงต้องใช้วิธีเรียนและสอบพร้อมกันหลายคน แต่กระนั้น ในการเรียนบางวิชา โดยเฉพาะการเรียนพิเศษ ก็ยังถือกันว่า ถ้าได้เรียนตัวต่อตัว ย่อมจะมีประสิทธิภาพสูงกว่า ส่วนการสอบตัวต่อตัว มักจะนิยมปฏิบัติอยู่ในการสอบคัดเลือกที่เหลือจำนวนผู้แข่งขันลดน้อยลงไปแล้ว เป็นที่ยอมรับว่า การทดสอบเป็นรายบุคคลสามารถให้ข้อมูลชัดเจน

การไล่นั่งสือ หรือการทดสอบสมัยก่อน มุ่งเน้นคุณภาพมากกว่าปริมาณ ฉะนั้น ครูคนหนึ่งจึงมีศิษย์ในแต่ละรุ่นไม่มากนัก แต่เป็นที่เชื่อได้ว่า ศิษย์ที่จบไปจากสำนักของครูท่านใด ย่อมจะเป็นที่เชื่อถือได้ ยิ่งครูท่านนั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่นับหน้าถือตา

การไล่นั่งสอ ยิ่งเข้มงวดกวาดขันเพื่อรักษาหน้า รักษาชื่อของครู
ท่านนั้น สำนักนั้นเลยทีเดียว

ในปัจจุบันนี้ การรักษาเกียรติภูมิของสถาบันการศึกษา ยัง
คงมีอยู่ จะเห็นได้จาก การที่นักเรียนหรือผู้ปกครอง พากันไป
สมัครหรือส่งลูกหลานให้เข้าเรียนในสถานศึกษาที่มีชื่อจนล้นหลาม
ทำให้ต้องมีการสอบคัดเลือก แม้แต่เด็กเล็กๆ ที่อ่านยังไม่ออก เขียน
ไม่ได้ ต้องพลอยเข้าระบบการสอบคัดเลือกไปด้วย แต่สิ่งที่น่าสังเกต
คือ ความเข้มงวดในเชิงคุณภาพ ดูจะน้อยลงไป ในขณะที่ความต้องการ
การชิงปริมาณเพิ่มมากขึ้น ผู้เรียนมีความสนใจที่จะเข้าเรียนมากขึ้น
แต่เมื่อเข้าไปแล้วความเข้มข้นในการเรียนลดลงไป การสอบแบบไล่
หนังสืออย่างแต่ก่อน คือ ตัวต่อตัวออกจะเป็นสิ่งสุดวิสัย เพราะ
จำนวนนักเรียนในแต่ละชั้น มีมากเกินไปที่ครูจะเรียกมาต่อหนังสือ
หรือไล่หนังสือเรียงเดี่ยวได้ เนื้อหาวิชาที่เด็กแม่ในชั้นเริ่มเรียนต้อง
เรียนมีมากมายจนต้องเฉลี่ยเวลาออกไป วิธีการเรียนก็เปลี่ยน-
แปลงไปด้วย คือ เด็กเรียนทั้งอ่าน เขียน พูด ฟัง ไปพร้อมกัน การ
กวาดขันอ่าน เขียน เรียนเลขเป็นรายบุคคล ทำได้ยาก พอถึงเวลา
สอบก็สอบพร้อมกันหมด บางคนทำได้ บางคนยังทำไม่ค่อยได้ แต่
ครูต้องต่อเนื้อหาพร้อมกันทั้งชั้น ใครยังไม่แม่น ก็ต้องช่วยตัวเอง
หรือแม่ก็พอกพูน สิ่งที่ไม่รู้ไม่เข้าใจเข้าใจ เมื่อความรู้ใหม่พร้อมเพื่อนๆ
ก็ยิ่งพอกพูนสิ่งไม่รู้ขึ้นไปทุกที จนในที่สุดก็เรียนไม่ไหว ต้องสอบ
ตกเรียนซ้ำชั้นอยู่ทั้งปี นำเสียดายเวลาและเงินทองที่เสียไปเปล่าๆ
โดยไม่ได้อะไรตอบแทน นอกจากความรู้สึกลด้อยของนักเรียน และ
ความผิดหวังของทั้งครูและพ่อแม่

สรุปสาระและมโนทัศน์

“ไล่นั่งสือ” หมายถึง การทดสอบเพื่อประเมินความรู้ของนักเรียน ซึ่งนิยมปฏิบัติกันในการศึกษาสมัยก่อน

การไล่นั่งสือกระทำในทุกขั้นตอนของการเรียน เป็นได้ทั้งการประเมินผลเพื่อเลื่อนชั้นเพื่อเพิ่มเนื้อหาวิชา หรือเพื่อทดสอบความแม่นยำของนักเรียนเป็นรายบุคคล กล่าวคือ นักเรียนแต่ละคนจะหมุนเวียนกันเข้าไปสอบกับครู ซึ่งจะสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก จนไม่มีข้อผิดพลาด แล้วจึงจะให้ผ่านได้ โดยที่บทเรียนแต่ละบทที่ได้เรียนไปแล้ว ประทับแน่นอยู่ในความทรงจำ และเป็นที่เคารพนับถือ ถึงกับต้องกราบไหว้กระดานดำและหนังสือตำราทุกครั้งที่เรียนและเลิกเรียน

การไล่นั่งสือ เมื่อเทียบกับการวัดผลในปัจจุบัน มีความคล้ายคลึงกันในความหมายที่ว่าเป็นการทดสอบความรู้ ความเข้าใจของผู้เรียน แต่ต่างกันในการวิธีการคือ ไล่นั่งสือ ส่วนใหญ่จะทำเป็นรายบุคคล ในขณะที่การสอบในปัจจุบัน ทำเป็นกลุ่มใหญ่ๆ เป็นสิบ ๆ คน หรือร้อย ๆ คน โดยใช้ข้อสอบอย่างเดียวกัน ภายในเวลาอันจำกัด จะผิดหรือถูกมากน้อยเพียงใด นักเรียนไม่มีโอกาสทราบ จนกว่าครูจะบอกภายหลัง ส่วนการไล่นั่งสือนั้น ทุกคนมีเวลาของตัวเอง นักเรียนจะต้อง “ผ่าน” ให้ได้ จนกว่าจะเป็นที่พอใจของครู มิฉะนั้นก็จะได้ไม่ได้รับการต่อบทเรียน การไล่นั่งสือไม่มีคะแนน แต่ใช้ความพอใจของครูเป็นเกณฑ์ ในขณะที่การสอบมีคะแนนเฉลี่ย บ่งบอกความสามารถของผู้เรียนแต่ละคน

อย่างไรก็ตาม การ "ไล่นั่งสือ" แบบเรียงเดี่ยว ก็เป็นวิธีทดสอบซึ่งเป็นที่ยอมรับ แม้ในปัจจุบัน ว่ายังคงมีประสิทธิภาพ เห็นได้จากการสอบเพื่อคัดเลือก นั่นคือ การสัมภาษณ์ แต่มีวัตถุประสงค์ที่ต่างออกไปคือ สอบเพื่อเลือกคนที่ดีที่สุด ไม่ใช่เพื่อวัดความก้าวหน้าเป็นรายบุคคลอย่างไล่นั่งสือในสมัยก่อน

บรรณานุกรม

ประเสริฐอักษรนิติ. ชุน. (แพ ตาละลักษมณ์). ไบรณศึกษา ร.ร. การช่างวุฒิศึกษา (แผนกการพิมพ์) วังเวียนใหญ่, ๒๕๐๒.
พระศรีสุนทรโวหาร ภ.ม. วิธีสอนหนังสือไทย ร.ร. การช่างวุฒิศึกษา (แผนกการพิมพ์) วังเวียนใหญ่, ๒๕๐๒.

เด็กเริ่มเรียน ก.ข. หัดอ่านกับกระดานชนวนตามแบบที่ครู (พระ) ตั้งไว้ให้

ถ่ายที่ตำหนักแดง พ.ศ. ๒๔๗๔

คำ

ลบบั๊บ

ผู้เขียน

กิตติยวดี บุญเชื้อ

ความหมาย

“ลบบั๊บ” เป็นคำที่ใช้ในระบบการเรียนการสอนของไทยสมัยก่อน แต่เดิมนั้นไม่มีตำราหรือแบบเรียน ครู ซึ่งมักจะเป็นพระกับนักเรียนซึ่งเป็นลูกศิษย์วัด ต้องช่วยกันสร้างสื่อการเรียนขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมการเรียนโดยใช้กระดานดำเป็นอุปกรณ์สำคัญ

เมื่อเริ่มเรียน ครูจะเขียนอักษรหรือคำลงในกระดานชนวนตามพื้นฐานความรู้ของเด็กแต่ละคน เมื่อเขียนแล้วก็ถือเป็นบทเรียน ๑ ฉบับ นักเรียนต้องฝึกฝนอ่าน เขียน ท่อง จนแม่นยำขึ้นใจ แล้วจึงมาให้ครูทดสอบโดยการอ่านหรือเขียนต่อหน้าครู เรียกว่า “ต่อ” การต่อหนังสือนี้ทำซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง จนครูแน่ใจว่านักเรียนเรียนคำได้แม่นยำแล้ว จึงอนุญาตให้ลบอักษรหรือคำและข้อความที่เขียนลงในกระดานชนวนได้ ถือว่าผ่านบทเรียนบทนี้ไปแล้ว การลบกระดานนี้มีคำเฉพาะว่า “ลบบั๊บ” ซึ่งหมายถึงลบบทเรียนฉบับเก่าเพื่อพร้อมที่จะต่อบทเรียนฉบับใหม่

ฉบับ ในที่นี้ หมายถึง ต้นแบบ

ลบบั๊บ ก็หมายถึง การลบต้นแบบนั่นเอง

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ความเชื่อมั่นของคนไทยตั้งแต่อดีตในเรื่องของการเรียนการสอนหรือการศึกษานั้นคือ ศิษย์ทุกคนต้องมีครู มีตำรา มีการฝึกหัด

เล่าเรียน โดยที่ครูเป็นผู้คอยควบคุมแนะนำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในบทเรียนแต่ละบท แต่ละตอน นักเรียนเองก็ต้องฝึกหัด ทบทวน ท่องบ่น เพื่อให้เข้าใจจดจำเนื้อหาสาระของบทเรียนให้ได้ นอกจากท่องจำแล้ว นักเรียนต้องหัดอ่าน คัด และเขียนให้แม่นยำด้วย

อุปกรณ์ เครื่องเล่าเรียนซึ่งถือเป็นอุปกรณ์หรือเครื่องเล่าเรียนที่สำคัญนั้น จากหลักฐานในโบราณคดีศึกษาซึ่งเขียนโดย ขุนประเสริฐ อักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) ได้รวบรวมเข้าตามหมวดหมู่ของนักเรียนเป็นพวก ๆ ดังนี้

"..... นักเรียนชั้นแรก **พวกเขียน** ต้องมีอุปกรณ์ ๓ อย่าง คือ กระดานดำ ๑ ดินสอขาว ๑ ไม้บรรทัด ๑ ..."

การจัดการเรียนการสอนในสมัยนั้น ก็ได้กำหนดเวลาไว้เช่นเดียวกัน เวลาที่ใช้สอนขึ้นอยู่กับเด็กแต่ละคนว่าคนใดจะ "ลบบับ" ได้แล้วหรือยัง

ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ์) ได้บรรยายอัตราเวลาไว้ดังนี้

ตอนเช้า

ตอนบ่าย

๑	พวก	นะโม	เขียน	อ่าน	๓	เที่ยว	ลบตาก	เขียน	อ่าน	๓	เที่ยว	ลบตาก
๒	"	กข	เขียน	อ่าน	๓	เที่ยว	ลบตาก	เขียน	อ่าน	๓	เที่ยว	ลบตาก
๓	"	ก กา	เขียน	อ่าน	๓	เที่ยว	ลบตาก	อ่าน	กลอน	ก	กา	
๔	"	กก	"	"	๓	"	"	"	"	"	"	กก
๕	"	กง	"	"	๓	"	"	"	"	"	"	กง
๖	"	กต	"	"	๓	"	"	"	"	"	"	กต
๗	"	กน	"	"	๓	"	"	"	"	"	"	กน
๘	"	กบ	"	"	๓	"	"	"	"	"	"	กบ

๔	"	กม	"	"	๓	"	"	"	กม
๑๐	"	เกย	"	"	๓	"	"	"	เกย

ลำดับที่ ๑๑ ถึง ๑๕ จะเป็นการเล่าท่อง และอ่าน ไม่มีการเขียนและลบบนบอย่างในระดับต้น

การแบ่งพวกในสมัยนั้น ไม่ได้แบ่งอย่างละเอียดนัก สุดแต่ว่าใครเรียนอะไรไปถึงไหน จำได้แล้ว อ่านต่อไป เขียนต่อไป และเล่าท่องต่อไปจนหมดวัน หรือจนกว่าครูจะสั่งให้หยุด

วิธีการเรียนภาษาไทยในส่วนที่เกี่ยวกับการลบบนบนั้น เสฐียรโกเศศ ได้บรรยายไว้ว่า

"... เมื่อเริ่มเรียน พระผู้เป็นอาจารย์จะเขียนพยัญชนะ ก ข ลงบนกระดานดำให้อ่านก่อนเรียกว่า บอกหนังสือ แต่ให้ว่า โนม พุทธาย สิทธิ เสียก่อน แล้วจึงว่าตัวพยัญชนะ เด็กจะต้องเล่าท่องดั่ง ๆ จนจำได้ อย่างนี้แหละที่เรียกว่า เล่าเรียนแล้วจึงหัดเขียนโดยใช้ก้านธูปจี้ไปตามตัวหนังสือจี้กันไปเกิดจนเกือบมองไม่เห็นตัว ต้นฉบับที่อาจารย์เขียนให้มันถ้าทำให้ลบบเลือนหายไป เป็นต้องถูกทำโทษ เมื่อจำอ่านได้คล่องดีแล้ว ก็หัดเขียนด้วยตนเอง การเขียนก็ให้เขียนตามตัวอย่างที่อาจารย์เขียนให้ เขียนแล้วก็อ่านไปไม่น้อยกว่า ๗ เทียวแล้วก็ลบบเขียนอ่านตัวใหม่ จนจำได้ จึงลบบต้นแบบให้หมด แต่จะลบบออกตามลำพังไม่ได้ ต้องอาจารย์สั่งให้ลบบ จึงจะลบบได้ บางที่อาจารย์ลบบต้นแบบครึ่งหนึ่งหรือทั้งหมดเพื่อทดลองให้เขียนเอง ถ้าเขียนไม่ถูก ก็บังคับให้เอาหัวไชทงกระดานเสีย ๓ ครั้งอย่างนี้ก็มี เมื่อจำต้นฉบับได้

แม่นยำดี ก็ได้ชื่อตามภาษาว่า ลบฉบับ ได้แล้ว เวลา
ลบนั้นต้องกราบกระดาน ๓ หน จึงจะลบได้ ...”

บทวิเคราะห์คุณค่า

วิธีสอนภาษาไทยในสมัยก่อน มุ่งเน้นในด้านคุณภาพของตัว
ผู้เรียนเป็นสำคัญ จะเห็นได้จากกรรมวิธีการลบฉบับซึ่งจะเน้นมาก
ในกลุ่มผู้เรียนระดับต้น หากไม่มีความแม่นยำอย่างแท้จริงแล้ว
ยากที่จะได้คืบหน้าต่อไป แนวการสอนในลักษณะนี้ เมื่อเทียบกับ
การเรียนการสอนปัจจุบัน ก็คือ การเรียนแบบเอกัตถภาพ นั่นเอง

การเรียนวิธีนี้ ครูและนักเรียนมีความใกล้ชิดกันมาก เพราะทุก
คนต้องหมั่นเวียนกันเข้าไปให้ครูทดสอบก่อนที่จะต่อบทเรียนใหม่
ครูจึงได้มีโอกาสรู้จักศิษย์ของตนแต่ละคนอย่างถ่องแท้ นักเรียน
เองก็ต้องพากเพียร เขียนอ่าน และท่องบ่นด้วยความอดทน มีวินัย
ในตัวเอง มีความมุ่งมั่นอย่างเต็มที่ที่จะ “ลบฉบับ” ให้ได้ เพื่อให้ได้
ต่อ “ฉบับ” ใหม่ ไม่เช่นนั้นแล้วก็ต้องเรียนซ้ำแล้วซ้ำอีก จนกว่าจะ
เป็นที่พอใจ ครูเองก็ต้องหาวิธีและกลอุบายต่าง ๆ ที่จะช่วยและเร้าใจ
เด็ก ให้มีมานะและเห็นคุณค่าของการเรียน นักเรียนแต่ละคนมี
แผนการเรียนเฉพาะตัว เริ่มจากพื้นเดิมของตน การจะเรียนให้คืบ
หน้าสูงขึ้นไป ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญา และความสามารถ ซึ่งครูจะ
กำหนดได้จากการที่ได้สังเกตและประเมินอย่างใกล้ชิด

เมื่อนักเรียนสมัยก่อนเรียนจบหลักสูตรจึงมีความแม่นยำใน
การใช้ภาษาไทย และความสามารถเป็นที่ประจักษ์ แม้กาลเวลาจะ
ผ่านไป แต่ความจำเกี่ยวกับบทเรียนต่าง ๆ ยังคงฝังแน่นยากที่จะ
ลบเลือนไป ยิ่งนักเรียนคนใดที่ครูออกปากรับรองแล้ว ก็ย่อมเป็น
ที่ปรารถนาของหน่วยงานต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง หัวสมองของนักเรียน

สมัยก่อน เปรียบเสมือนแผ่นคอมพิวเตอร์ ซึ่งต้องบรรจุสรรพวิชา
ความรู้ลงไปให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะเมื่อมีการลบฉบับเกิดขึ้น
ก็หมายความว่าความรู้นั้นได้ถูกบันทึกลงไปแล้วอย่างแม่นยำ

เมื่อเปรียบเทียบกับการเรียนการสอนปัจจุบัน สิ่งที่น่าสังเกต
คือ นักเรียนที่จบชั้นแต่ละชั้นแต่ละพวกนั้นดูจะมีความแม่นยำใน
บทเรียนน้อยกว่า อาจเป็นไปได้ว่า แม้การศึกษาในปัจจุบันจะมีการ
ฝึกหัดและทบทวน แต่ก็คงไม่ได้ทำซ้ำ ๆ กันถึง ๓ ครั้ง ๓ ครา ทั้งเช้า
และบ่ายอย่างสมัยก่อน ยิ่งกว่านั้น เนื้อหาในหลักสูตรปัจจุบันก็กว้าง
ขวางพิสดารกว่าสมัยก่อนมาก เวลาในการเรียนแต่ละบทเรียน มัก
ถูกกำหนดเป็นรายชั่วโมงสลับผลัดเปลี่ยนไปกับวิชาอื่น ทำให้สมาธิ
และความจดจ่อต่อบทเรียนลดน้อยลงไป เด็กบางคนยังไม่ทันจะ
จดจำบทเรียนบทแรกได้ก็ต้องต่อบทต่อไปเพื่อให้ทันกับหลักสูตร
ของโรงเรียนที่กำหนดไว้ ครูไม่มีเวลาได้ใกล้ชิดกับเด็ก อาจจะเป็น
เพราะต้องสอนพร้อม ๆ กันทั้งชั้น การสอบก็ทำรวมกันพร้อมกัน
ไม่ได้มาสอบตัวต่อตัวอย่างสมัยก่อน นอกจากนั้นครูผู้สอนไม่ใช่
พระแต่เป็นฆราวาสทั้งหญิงและชายในฐานะที่เป็นผู้ครองเรือนก็
ย่อมจะต้องแบ่งเวลาให้แก่ครอบครัวบ้างจึงไม่อาจทุ่มเวลาให้ลูกศิษย์
ได้จนมิดจนค้ำอย่างแต่ก่อนที่ครูกับนักเรียนพักด้วยกันในวัด ครู
จะต้องการให้ลูกศิษย์ฝึกหัดหรือต่อบทเรียนเมื่อไร ก็ทำได้

อย่างไรก็ตาม แนวการจัดการเรียนการสอนแบบเอกัตภาพนี้
ก็ยังมีปฏิบัติอยู่บ้างในปัจจุบัน แม้รูปแบบจะเปลี่ยนแปลงไปจาก
เดิมบ้างตามสมัยที่เปลี่ยนไป แต่แนวความคิดที่จะให้เด็กได้เรียน
และพัฒนาจากฐานของตน ยังคงมีอยู่ เพียงแต่ไม่เป็นที่นิยมแพร่
หลายทั่วไปอย่างแต่ก่อน หากจะได้มีการนำมาปรับปรุงทั้งในด้าน

เนื้อหา รูปแบบ และกิจกรรมให้รัดกุมยิ่งขึ้น ก็จะเป็นวิธีสอน
ที่ได้ผล และมีประสิทธิภาพอีกวิธีหนึ่ง

สรุปสาระและมโนทัศน์

“ลบบับ” หมายถึง ลักษณะการเรียนการสอนที่มุ่งเน้น
ความเป็นเอกัตภาพ กล่าวคือ นักเรียนเรียนจากพื้นฐานดั้งเดิม
ของตน โดยมีครูเป็นผู้ควบคุมการเรียนอย่างใกล้ชิด การจะ
เพิ่มบทเรียนแต่ละครั้งจะต้องผ่านการทดสอบจากครูจนเป็น
ที่พอใจเสียก่อน

“ลบบับ” ที่กล่าวถึงนี้ คือต้นแบบที่ครูกำหนดให้สำหรับ
นักเรียนแต่ละคน โดยมากครูจะเขียนลงในกระดานดำ ซึ่งทำ
ขึ้นเอง แล้วให้นักเรียน อ่าน เขียน และท่อง จนแม่นยำ
แล้วจึงมาให้ครูทดสอบเป็นการประเมินผล การทดสอบต้อง
ทำบทเรียนละ ๓ ครั้ง เมื่อครูเห็นว่าแม่นยำแล้ว จึงให้ “ลบบ”
ได้ เพื่อรับบทเรียน “ลบบับ” ต่อไป นักเรียนอาจลบบแบบฝึก
ของตนเองได้ แต่จะลบบต้นแบบของครูไม่ได้ จนกว่าจะได้รับ
อนุญาต หากกลับไปอาจถูกลงโทษ ครูจะเป็นผู้เขียนต้นแบบให้
เท่านั้น ครูบางท่านจึงสลักต้นฉบับลงในไม้บรรทัด เพื่อจะได้
ไม่ต้องเขียนซ้ำแล้วซ้ำอีก

แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิธีนี้ ยังมีปรากฏ
อยู่บ้างในปัจจุบัน แต่ไม่เป็นที่นิยมแพร่หลาย ด้วยเหตุผล
หลายประการ ซึ่งหากได้นำมาปรับปรุง และพัฒนาให้เข้ากับ
สภาพการณ์ในปัจจุบันก็อาจเป็นวิธีสอน อีกวิธีหนึ่ง ที่ได้ผล
และมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- ประเสริฐอักษรนิติ. ชุน เรื่องโบราณคดีศึกษา หนังสือวารสารปีที่ ๕ เล่ม ๔, ๕ พระนคร ๒๔๓๔ พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนางพวงเพชร เอี่ยมสกุล. ร.ร. การช่างวุฒิมัธยมศึกษา (แผนกการพิมพ์) พ.ศ. ๒๕๐๒.
- พระศรีสุนทรโวหาร ภ.ม. "วิธีสอนภาษาไทย" ร.ร. การช่างวุฒิมัธยมศึกษา (แผนกการพิมพ์) พ.ศ. ๒๕๐๒.
- เสฐียรโกเศศ. "ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน" ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๐.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

แจกลูก

ผู้เขียน

พนัส สุข บุญยสวัสดิ์

ความหมาย

แจกลูก เป็นวิธีฝึกหัดอ่านหนังสือไทยแบบหนึ่ง เพื่อให้ผู้เรียนอ่านคำได้ด้วยการผันสระและเทียบเสียง โดยตั้งพยัญชนะขึ้น ๑ ตัว เป็นเสมือนแม่ แล้วผันไล่สระไปที่ละตัวเหมือนแจกให้ลูก ทำเช่นนี้ทั้งคำที่เป็น แม่ ก กา และแม่ตัวสะกด ตัวอย่าง เช่น

แม่ ก กา กำหนดพยัญชนะ ก แล้วผันไล่สระ กะ กา กิ กี้ กี่ กุ ฤ ฦ ฯลฯ

แม่ กก กำหนดพยัญชนะ ข แล้วผันไล่สระ ขก ชัก ชาก ชิก ชิก ชิก ชิก ชุก ชุก ฯลฯ

นอกจากนี้ อาจกำหนดสระเป็นแม่ แล้วผันไล่พยัญชนะไปที่ละตัว เช่น

แม่ ก กา กำหนดสระ ะ แล้วผันไล่พยัญชนะ กะ จะ ดะ ตะ บะ ปะ อะ ฯลฯ

แม่ กก กำหนดสระ ำ แล้วผันไล่พยัญชนะ กาก จาก ดาก ตาก บาก ปาก อาก ฯลฯ

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

การอ่านแบบ “แจกลูก” เป็นวิธีฝึกหัดอ่านหนังสือไทยที่คนไทยใช้กันมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ดังข้อความที่ปรากฏในหนังสือจินตตามณี ฉบับที่เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ

(หมายเลขที่ ๑/ก) เป็นสมุดไทยดําเส้นรง (กระดาษสีดํา ตัวหนังสือสีเหลือง เพราะใช้รงซึ่งเป็นยางไม้ชนิดหนึ่ง) ความว่า

“ศักราช ๖๕๕ ปีมแมศก พญาร่วงเจ้าได้เมืองศรี-
 ลีชนาลัย จึงแต่งหนังสือไทย แล แม่อักษรทั้งหลาย
 ตามพากยทั้งปวงอันเจรจาซึ่งกันและกัน แลครั้งนั้นแต่ง
 แต่แม่อักษรไว้ จะได้แต่งเป็นปรกตวิการณหามีได้ แล
 กุลบุตรผู้อ่านเขียนเป็นอันยากนัก แลหนึ่งแม่หนังสือ
 แต่ ก กา ถึง กน ฯลฯ จนถึง เกย นั้น เมืองขอมก็แต่ง
 มียอยู่แล้ว พญาร่วงเจ้าจึงแต่งแต่รูปอักษรไทต่างต่าง แล
 อักษรขอมคำสิงหลพากยนั้น เดิมมีแต่ตั้งนี้ พระอาจารย์
 เจ้าผู้มีปัญญาจะให้วิจารณ์ จึงแต่งกำกับไว้ตั้งนี้ เพื่อจะ
 ให้กุลบุตรอันเล่าเรียนพิจารณาเห็นแต่เดิมมีแต่แม่อักษร
 ขอมตั้งนี้ ...”

ต่อไปเขียนเป็นอักษรขอม

“นโม พุทธาย สิทธิ อะ ฮา...” จนถึง ฟ อ แล้วแจกลูก ก ก
 จนถึง เกย และมีคำอธิบายต่อไปว่า

“อันนี้เป็นคำขอม แลคำพระอาจารย์เจ้าตกแต่งไว้
 ดั่งนี้ก่อน พญาร่วงเจ้าจึงทำรูปอักษรไทยทั้งปวง ครั้น
 จุลศักราช ๑๐๓๔ ปีชวดศก จึงพระอาจารย์เจ้าผู้มีปัญญา
 แต่งจินตามณีถวายหวังจะให้กุลบุตรอันจะเล่าเรียนนั้น
 รู้ที่กำหนดคกฏหมาย พิน เอก โท แลไม้ม้วน ไม้มลาย
 และไม้ตรี จัตวา และครุลฑ์ คือ ตั้งเดิมแม่อักษรไทย
 ตั้งนี้ ...”

แล้วเขียนเป็นตัวอักษรไทยว่า นโม พุทธาย สิทธิ
 อ ฮา ฯลฯ ฟ อ ฮ ต่อไปมีการบอกแจกลูก แบ่งอักษร
 สามหม่มผันด้วย ไม้เอก โท ตรี จัตวา เป็นต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แสดงวิธีแจกลูกไว้ในหนังสือแบบเรียนประเภทสอนอ่านหลายเล่ม เช่น

๑. ชุดมูลบทบรรพกิจ ของ พระยาตรีสุนทรโวหาร (น้อย ภาคารยางกูร)
๒. แบบเรียนเร็ว ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
๓. ประถมมาลา ของ พระเทพโมฬี (ผึ่ง) วัดราชบูรณะ
๔. ประถม ก กา ของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละ- ลักษมณฺ์ หรือ ขุนประเสริฐอักษรนิติ)
๕. หนังสือสอนอ่านมูลศีกษา แบบหัดอ่านเบื้องต้น และ แบบหัดอ่าน ก ข ก กา ของพระยาผดุงวิทยาเสริม (กำจัด พลงกูร)
๖. แบบแรกเรียน ของ นายบุญ อ่องละออ
๗. แบบเรียนเหมาะ ก ข ก กา ของ อำมาตย์ตรี หลวง- สันหัตถวิทยาสาส์น
๘. แบบสอนอ่านชั้นแรก ของ หลวงนิพนธ์นิติสาส์น (เขย สิงหเสนี)
๙. แบบหัดอ่านหนังสือไทย ของ พระวิภาชน์วิทยาสีหิธิ (สังข์ พุกกะเวส)
๑๐. แบบเรียนหนังสือไทยเบื้องต้น ของ ส่วย เครือแพทย์
๑๑. แบบเรียนทันสมัย ของ รองอำมาตย์โท เนย อิศรางกูร ณ อยุธยา
๑๒. แบบเรียนเร็วใหม่ ของ หลวงตรุณกิจวิฑูร และ นายฉันท ข้าวิไล
๑๓. แบบหัดอ่านขั้นต้น ของ พระเสริมวิชาพูล (ไผ่ หุตะโกวิท)
๑๔. แบบเรียนรู้เร็ว ของ ร.อ. หลวงสุนทรสารสาส์น

๑๕. หนังสือเตรียมศึกษา ของ เจษฎาจารย์ ฟฮีแลร์

การแจกลูกในหนังสือแบบเรียนเหล่านี้ เริ่มตั้งแต่ให้เด็กจำพยัญชนะ ก ถึง ฮ และ สระ อ า อี อื อี อื แอ ไอ โอา ေး ได้แม่นยำก่อน แล้วจึงให้หัดผสมพยัญชนะและสระเข้าด้วยกัน จาก ก ถึง ฮ ตามลำดับ โดยให้อ่านผันสระ เทียบเสียงจากแม่ ก กา ไปจนถึงแม่ตัวสะกด แม่ กก กง กต กน กบ กม และ เกย ดังตัวอย่างในประถม ก กา และมูลบทบรรพกิจ ต่อไปนี้

๑. แจกลูกแม่ ก กา : ก กา กิ กิ กี้ กี้ กุ กู เก แก ไก โก โท เกา ก่า กะ

๒. แจกลูกแม่ กก : กก กัก กาก กิก กีก กี้ก กี้ก กุก กูก เกก แกก โกก กอก กวก เกียก เกียก เกือก

๓. แจกลูกแม่ กง : กง กัง กาง กิง กิง กิ่ง กิ่ง กุง กุง เกง เกง โกง กอง กวง เกียง เกิง เกื่อง

๔. แจกลูกแม่ กต : กต กัด กาด กิต กิต กี้ด กี้ด กุด กุด เกต แกต โทต กอด กวด เกียด เกิด เกือด

๕. แจกลูกแม่ กน : กน กัน กาน กิน กิน กีน กีน กุน กุน เกน แกน โคน กอน กวน เกียน เกิน เกื่อน

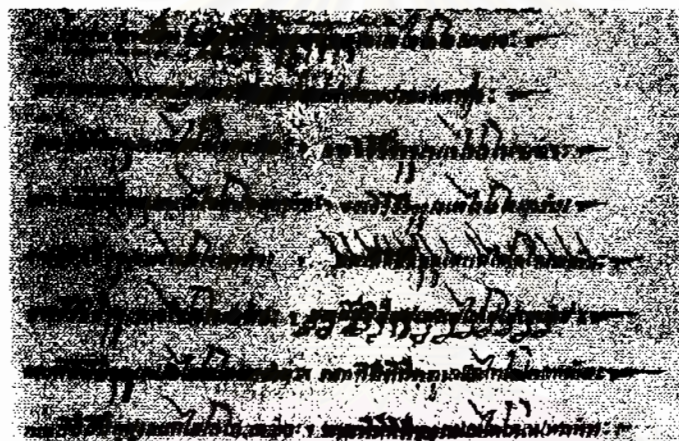
๖. แจกลูกแม่ กบ : กบ กับ กาบ กิบ กิบ กีบ กีบ กุบ กุบ เกบ แกบ โทบ กอบ กวบ เกียบ เกียบ เกือบ

๗. แจกลูกแม่ กม : กม กัม กาม กิม กิม กีม กีม กุม กุม

แกม แกม โทม กอม กวม เกียม เกิม
เกื่อม

๘. แจกลูกแม่ เกย : เกย กัย กาย กาว กิว กิว กีย กีย กุย
กุย เกว แกว โทย กอย กาย เกียว
เกือย เกีย เกียะ เกือ เกือะ เกอ
เกอะ กัว กัวะ เกะ แกะ โกะ เกาะ
กุม กรรม กอ กือ

การแจกลูก ถ่ายจากแบบเรียน ก กา

ภ.สพ. ๔๔/๒๘

แสดงการอ่านอักษรก่อน แล้วจึงแจกไปตามสระ

โดยเรียงไปที่ละอักษร

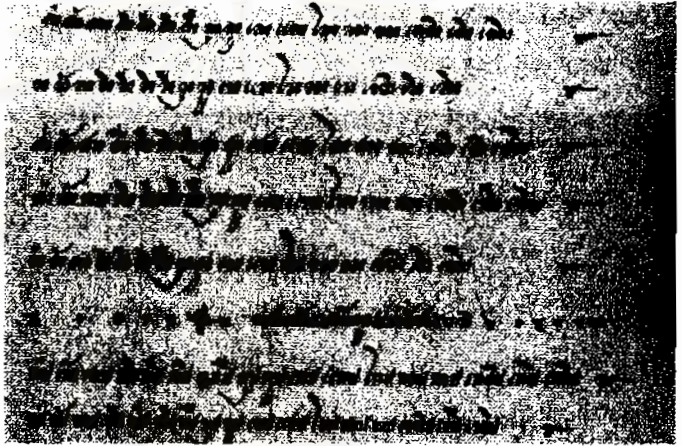
หลังจากแจกลูกตัวพยัญชนะ ก ถึง ฮ กับสระ ตามแม่ต่าง ๆ
ทั้ง ๘ แล้ว จึงให้ใช้พยัญชนะต้น ๒ ตัว ความกัน ประสมกับสระ
ดังตัวอย่าง

กร : กร กรา กริ กรี กรี้ กรุ กรู ฯลฯ

กล : กล กลา กลิ กลี กลี้ กลุ กลู ฯลฯ

กว : กว กวา กวิ กวี กวี กวี กวฺ กวฺ ฯลฯ

ทร : ทร ทรา ทริ ทรี ทรี ทรี ทรี ทฺ ทฺ ฯลฯ

การแจกลูก ถ่ายจากแบบเขียน ก กา

ภ.สป. ๔.๔/๒๘

แสดงการอ่านอักษรควบ แจกไปตามสระ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ต่อจากนั้นจึงให้ผันกับวรรณยุกต์ ' ˊ ˋ ˊ ˋ ' โดยแบ่งพยัญชนะ ๔๔ ตัว เป็น ๓ พวก คือ อักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ ดังตัวอย่าง

อักษรพวกสูง :

ข ชี ชู แช ไช เชา
 ชุ ชี ชู แช ไช เชา
 ชั ช็ ชู้ ชั้ ชั๊ ช๊า

อักษรพวกกลาง :

ก กา กิ กู แก
 กั ก่า กี้ กู๋ แก่
 กั ก้า กี้ กู๋ แก๊

อักษรพวกต่ำ :

ค ค้า คั คั้ คั๊ ค๊า
 ค ค้า คี คิ คู คำ
 คั คำ คี คิ คู คำ

ต่อไปจึงเป็นการแจกลูกพยัญชนะต้น ๒ ตัว ซึ่งเป็นอักษรนำ เช่น หนุ, หน, หนม, หนย, หนร, หนล, หนว, หนญ, หนน, หนย ดังตัวอย่าง

หน หนา หนี หนี หนี หนี ฯลฯ ไหน ไหน ไหน เหน่า

หน่า หนะ

หนย หนยา หนย หนย หนย หนย ฯลฯ ไหน ไหน ไหน เหน่า หน่า

หนะ

อน อนา อนิ อนี อนี อนี ฯลฯ ไอน ไอน ไอน เอนา อน่า

อนะ

อย อยา อยิ อยี อยี อยี ฯลฯ ไอย ไอย ไอย เอยา อย่า

อยะ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

การสอนอ่านหนังสือไทยโดยวิธีแจกลูกนี้ บางท่านเรียกว่า วิธีเทียบเสียงหรือผันอักษรเพราะเป็นวิธีการที่ฝึกให้เด็กถอดเสียงหรือเปล่งเสียงคำใหม่ออกมาให้สัมพันธ์กับคำที่รู้จักมาก่อน เพื่อให้เด็กอ่านคำใหม่ๆ ได้ด้วยตนเองและจดจำคำได้ดี เช่น เด็กเคยอ่านคำว่า กา มาแล้ว เมื่อพบคำใหม่ที่เปลี่ยนพยัญชนะต้น เป็น ตา ปา อา ทา ยา นา ฯลฯ ก็จะสามารถใช้คำ กา เป็นแนวเทียบเสียงเพื่ออ่านคำใหม่เหล่านี้ด้วยตนเองได้ หรือคำใหม่ที่พบเปลี่ยนสระเป็น กิ ก็ กิ ก็ กิ ก็ กุ กุ ฯลฯ ก็สามารถใช้คำ กา เทียบเสียงได้เช่นกัน ดังนั้นไม่ว่าอักษร คือ พยัญชนะ หรือสระจะผันหรือเปลี่ยนไปอย่างไร เด็กก็สามารถเทียบเสียงกับคำเดิมที่รู้จักได้ทั้งสิ้น การสอนหรือฝึกให้เด็กอ่านโดยวิธีแจกลูกจึงทำให้เด็กอ่านหนังสือได้เร็ว อ่านออกเสียงได้ถูกต้อง และรู้จักคำมากมาย นอกจากนี้ขณะที่เด็กเทียบเสียงโดยเปล่งเสียงพยัญชนะและสระออกมาดังๆ เป็นการสะกดคำไปด้วยซึ่งช่วยให้เด็กรู้จักและเข้าใจหลักเกณฑ์ของการเรียงลำดับอักษรภายในคำและมีความสุขไปด้วย จึงช่วยให้เด็กสามารถเขียนคำเหล่านั้นได้ถูกต้องและแม่นยำยิ่งขึ้น

บทวิเคราะห์คุณค่า

การแจกลูก เป็นวิธีที่มีความสำคัญมากในการหัดอ่าน เท่ากับช่วยให้เด็กมีสูตรประจำตัวที่จะเรียนคำได้เองโดยไม่ต้องพึ่งครู เด็กยิ่งเจนจัดในการแจกลูกหรือผันอักษร เทียบเสียง มากเท่าใดก็ยิ่งจะอ่านหนังสือได้ผลดีมากเท่านั้น แม้ว่าใน พ.ศ. ๒๔๘๕ จะได้มีการทดลองสอนอ่านแบบใหม่หรือการสอนแบบเบสิก ซึ่งเป็นวิธีสอนภาษาอังกฤษโดยให้อ่านเป็นคำและประโยคซึ่งมีภาพประกอบใน

แบบสอนอ่านมาตรฐาน เพื่อช่วยให้การหัดอ่านของเด็กเริ่มเรียนมีความหมาย และใกล้กับความสนใจของเด็ก ผลการทดลองปรากฏว่าเด็กอ่านหนังสือได้ไม่กว้างขวาง เพราะขาดความสามารถในการอ่านคำใหม่ได้เอง ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะปรับปรุงวิธีสอนอ่านแจกลูกแบบเก่า และวิธีสอนเป็นคำ เป็นประโยคแบบใหม่มาผสมผสานให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยสอนคำและประโยคให้เด็กรู้ความหมายเสียก่อน จนพออ่านได้บ้างแล้ว จึงให้หัดวิเคราะห์คำ ด้วยวิธีแยกพยัญชนะ สระ และเครื่องหมายอื่นๆ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะสังเคราะห์โดยรวมสัญลักษณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นเข้าเป็นคำใหม่ได้ และให้หลักเกณฑ์การอ่านที่ถูกต้องด้วยการแจกลูกและสะกดคำต่อไป

หลักการสอนแจกลูกเทียบเสียงที่เหมาะสมแก่การที่จะนำมาใช้ในปัจจุบัน ควรปฏิบัติเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑. ตอนเริ่มต้น ควรหัดให้เด็กอ่านเรื่องราวเป็นคำ เป็นประโยค ที่มีคำง่าย ๆ พยางค์เดียว โดยหัดให้จำทั้งคำจนคุ้นตา ยังไม่สอนแจกลูก

๒. ตอนหัดแจกลูกและเทียบเสียง แบ่งเป็น ๓ ระยะ
ระยะแรก เป็นระยะให้เด็กเกิดความรู้ที่จะเทียบเสียงด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ก-า กา, น-า นา; ว-ะ น วัน, ฉ-ะ น ฉัน, ม-ะ น มัน, ฟ-ะ น ฟัน; ข-า ขา, ช-ไ ช้, ช-เ-า เชา ฯลฯ บางครั้งผู้สอนอาจบอกกฎเกณฑ์ของการเทียบเสียงให้เด็กโดยตรงก็ได้ เช่น การผันคำที่มีวรรณยุกต์ ผู้สอนบอกเด็กว่า อักษรกลางมีอยู่ ๕ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ ผันได้ ๕ เสียง เช่น กา ก่า ก้า ก๊า ก๋า หรือบอกตรง ๆ ว่า อักษร ช ฉ ฎ ผ ผ ฝ ฝ ฝ เป็นอักษรสูง ผันได้ ๓ เสียง เช่น ผา ผ่า ผ้า เป็นต้น การบอกตรง ๆ นี้บางครั้งได้ผลดีและประหยัดเวลา แต่บอกแล้วควรให้เด็กลองหาคำมาพิสูจน์ให้เข้าใจยิ่งขึ้น

ระยะที่ ๒ เป็นระยะที่ให้เด็กมีนิสัยที่จะหัดเทียบเสียงเพื่ออ่านคำใหม่ ๆ ได้ เช่น เมื่อเด็กมีความรู้อ่าน ก-า กา, น-า นา, ม-า มา ได้แล้ว เมื่อเห็นคำว่า พา เด็กก็หัดเทียบเสียงเองโดยไม่ต้องฟังครู

ระยะที่ ๓ เป็นระยะที่ให้เด็กเกิดความชำนาญในการเทียบเสียงจนกลายเป็นทักษะขึ้น โดยให้เด็กได้มีโอกาสฝึกเทียบเสียงและอ่านคำต่างๆ ในแบบฝึกหัด หรือในหนังสือแบบเรียน ซึ่งมีคำต่างๆ คล้ายกับคำที่เด็กเคยเรียนรู้มาแล้ว และควรเป็นคำที่มีความหมายด้วย

เด็กที่จะอ่านหนังสือไทยโดยใช้วิธีแจกลูกได้ จะต้องจดจำพยัญชนะและสระทีละตัว แล้วหัดประสมพยัญชนะกับสระในมาตราทั้ง ๘ ซึ่งเรียกว่า ผันสระ โดยเริ่มจากแม่ ก กา ที่ไม่มีตัวสะกดไปยังแม่ที่มีตัวสะกด คือ แม่ก ก แม่ง ก แม่ด ก แม่กน ก แม่กบ ก แม่กม และแม่เกย ตามลำดับ การนำพยัญชนะและสระมาประสมกัน แล้วอ่านเป็นคำหรือเปล่งเสียงคำได้นั้น ได้ใช้วิธีเทียบเสียงคำที่รู้จักมาก่อน ซึ่งอาจเทียบเสียงคำที่มีพยัญชนะต้นเปลี่ยนไปแต่ใช้สระเดิมหรือที่มีสระเปลี่ยนไปแต่ใช้พยัญชนะต้นตัวเดิมก็ได้ การแจกลูกจึงทำให้เด็กที่ฉลาดและขยัน อ่านหนังสือได้แตกฉานเพราะใช้วิธีเทียบเสียงคำเช่นนี้

สรุปสาระ และความคิดรวบยอด

แจกลูก เป็นวิธีฝึกหัดอ่านหนังสือไทย โดยให้ผู้เรียนรู้หลักในการผสมคำ หรือเทียบเสียงหรือผันอักษร ด้วยการแยกพยัญชนะสระ ตัวสะกด และวรรณยุกต์ออกจากคำ แล้วอ่านรวมอีกครั้งหนึ่ง

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา (น้อย อาจารย์ยางกูร). มูลบทบรรพกิจ.

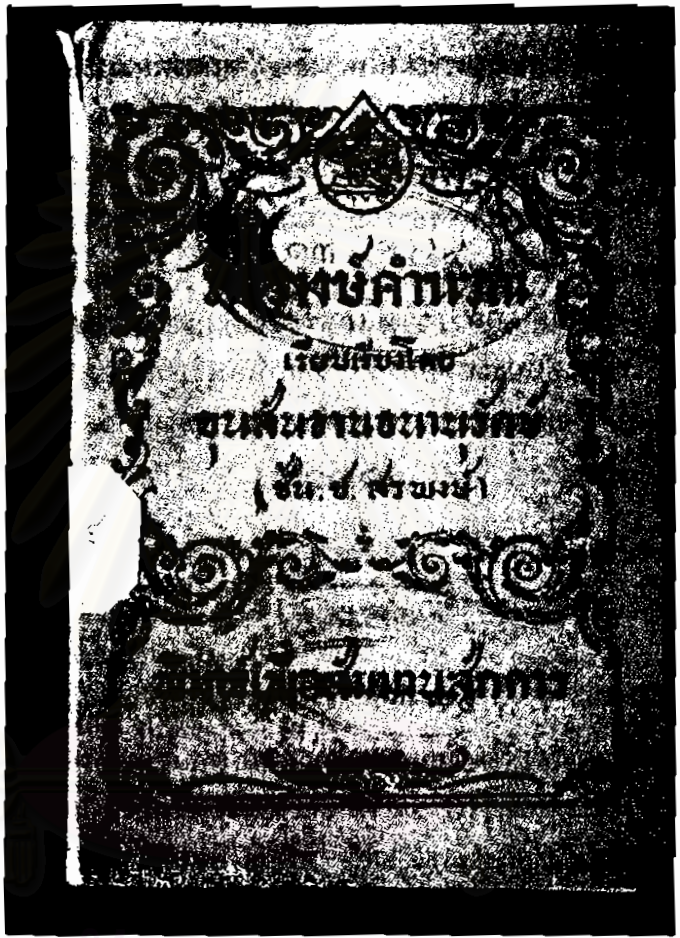
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีหลวงชำนาญยุทธ-
ศิลป์ (เชย รมยะนันท์) กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.

ศึกษาธิการ, กรม. แบบเรียนหนังสือไทยสำหรับมูลศึกษา ประถม
ก กา. เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (หม่อมราชวงศ์ จิตร) รวบรวม.
โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ร.ศ. ๑๒๕.

อรุณี สติถิตย์ภาคีกุล. วิวัฒนาการของหลักสูตรและวิธีสอนภาษา
ไทยระดับประถมศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต
ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๒๔.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

สรพวงษ์คำนวณ

ผู้เขียน

วรรณี ศิริโชติ

ความหมาย

สรพวงษ์คำนวณ เป็นหลักในการคำนวณบางอย่าง ประกอบด้วย สูตรคูณ การแยกแฟกเตอร์ มาตราวัดระยะ มาตราชั่งน้ำหนัก มาตราวัดพื้นที่ มาตราตวง มาตราลูกบาศก์ (วอลุ่ม) การเปรียบเทียบ มาตรา วิธีเปลี่ยนมาตราต่างๆ มาตราเวลา มาตราของ มาตรากระดาษ มาตรานับ มาตราจักรวาล ชื่อเดือนตามปีสุริยคติ วิธีหาวันรวมใน ระยะเวลา เทียบศักราชต่างๆ ที่ตรงกับ พ.ศ. ๒๕๗๔ วิธีคิดศักราช ต่างๆ วิธีหาปีสุริยคติหรือปৌธิกสุรทิน ปีจันทรคติ วิธีหาดอกเบี้ย เงินรวม ต้นทุน เวลา ค่าร้อยละ (เปอร์เซ็นต์) วิธีเปลี่ยนปรอทวัด ความร้อนหนาว วิธีหาเนื้อที่ต่างๆ วิธีหาเส้นรอบวง วิธีหาด้านของ เนื้อที่และลูกบาศก์ วิธีคิดราคาเฉลี่ยของที่เป็นแถบ วิธีคิดหน้าไม้ กฎแห่งเครื่องหมายพีชคณิต วิธีสังเกตเลขที่จะหารลงตัว การคูณ การหารโดยวิธีลัด วิธีตรวจผลบวก ผลลบ ผลคูณ ผลหาร มาตรา วัดระยะ มาตราตารางเหลี่ยม วิธีหาผลลัพธ์โดยทวิตัวเองที่ละหนึ่ง วิธีเบ็ดเตล็ดต่างๆ

รายละเอียดที่น่าสนใจบางประการ ได้แก่

๑. สูตรคูณ

ใช้คำว่า "หน" แทน แม่ เช่น ๒ หนแทนที่จะเรียกแม่ ๒ อย่างในปัจจุบันและจำนวนครั้งที่คูณมีไปถึง ๗ แทนที่จะมีเพียง แม่ ๑๒ อย่างที่ใช้ในปัจจุบัน

๑๕ HN	๑๕ HN	๑๖ HN	๑๗ HN
๑ เป็น ๑๕	๑ เป็น ๑๕	๑ เป็น ๑๖	๑ เป็น ๑๗
๒,, ๒๖	๒,, ๓๐	๒,, ๓๒	๒,, ๓๔
๓,, ๔๒	๓,, ๔๕	๓,, ๔๗	๓,, ๕๑
๔,, ๕๖	๔,, ๖๐	๔,, ๖๔	๔,, ๖๘
๕,, ๗๐	๕,, ๗๕	๕,, ๘๐	๕,, ๘๕
๖,, ๘๔	๖,, ๙๐	๖,, ๙๖	๖,, ๑๐๒
๗,, ๙๗	๗,, ๑๐๕	๗,, ๑๑๒	๗,, ๑๑๙
๘,, ๑๑๒	๘,, ๑๒๐	๘,, ๑๒๗	๘,, ๑๓๖
๙,, ๑๒๖	๙,, ๑๓๕	๙,, ๑๔๔	๙,, ๑๕๓
๑๐,, ๑๔๐	๑๐,, ๑๕๐	๑๐,, ๑๖๐	๑๐,, ๑๗๐
๑๑,, ๑๕๕	๑๑,, ๑๖๕	๑๑,, ๑๗๖	๑๑,, ๑๘๗
๑๒,, ๑๖๗	๑๒,, ๑๘๐	๑๒,, ๑๙๒	๑๒,, ๒๐๔
๑๓,, ๑๗๒	๑๓,, ๑๙๕	๑๓,, ๒๐๗	๑๓,, ๒๒๑
๑๔,, ๑๘๖	๑๔,, ๒๑๐	๑๔,, ๒๒๔	๑๔,, ๒๓๗
๑๕,, ๒๑๐	๑๕,, ๒๒๕	๑๕,, ๒๔๐	๑๕,, ๒๕๕

๒. การแยกแฟกเตอร์

การแยกตัวประกอบของเลข ๒ หลัก (๑๒ ถึง ๙๙) และเลข ๓ หลัก (๑๐๐ ถึง ๑๖๙) โดยที่ตัวประกอบเป็นเลขหลักเดียวมี ๒ ถึง ๙ ส่วนตัวประกอบที่เป็นเลขสองหลักมี ๑๐ ถึง ๑๓ เท่านั้น

เทียบมาตราวัดระยะ

<u>สยาม</u>	<u>อังกฤษ</u>	<u>เมตริก (ฝรั่งเศส)</u>
๓ นิ้ว	= ๗๖.๒๐๗ นิ้ว	= ๒.๐๓๓๓ เมตร
๓ คืบ	= ๘.๗๖๒ นิ้ว	= ๒๕ เซนติเมตร
๑ คืบ	= ๓.๗๖๒ นิ้ว	= ๙ เซนติเมตร
๓ วา	= ๗๖.๒๐๗ นิ้ว	= ๒ เมตร
๑ เส้น	= ๓๓๓.๓๖๗ ฟุต	= ๕ กิโลเมตร

การเทียบมาตราที่สำคัญคือ มาตราวัดระยะอังกฤษกับต่าง-ประเทศที่มีความสัมพันธ์กัน คือ ฝรั่งเศส รัสเซีย อิตาลี ไอร์แลนด์ สกอตแลนด์ สเปน เยอรมัน อังกฤษ

๔. มาตราชั่งน้ำหนักและมาตราวัดพื้นที่

มาตราชั่งน้ำหนักและมาตราวัดพื้นที่ ได้แก่ สยาม อังกฤษ และเมตริก มีการเทียบมาตราทั้งสามดังกล่าวในการชั่งน้ำหนักและในการวัดพื้นที่

๔. มาตราตวง

มาตราตวง ได้แก่ สยาม อังกฤษ และเมตริก

มาตราสยาม ระบุสำหรับตวงเข้าเปลือกหรือเข้าสาร (สะกดตามต้นฉบับ) สำหรับตวงน้ำมัน

มาตราอังกฤษ ระบุสำหรับตวงของแห้ง
สำหรับตวงของน้ำ
สำหรับตวงยา

การเทียบมาตราตวงมี อังกฤษ กับ เมตริก (ฝรั่งเศส)

๑ หาบ	„	๖๐ กิโลกรัม
๑ หาบ	„	๑๓๓ ปอนด์
๑ กิโลกรัม	„	๒.๒ ปอนด์
๑ กิโลกรัม	„	๗๑ บาท
๑ ตัน	„	๑๐๑๕ กิโล.ก. หรือ ๒๒๔๐ ปอนด์
๑ ตัน	„	๘๔๐ ชั่ง
๑ ไร่	„	๒๐๐๐ ตารางวา

๔. วิธีเปลี่ยนมาตราต่างๆ

การเปลี่ยนมาตราระบบต่าง ๆ ได้คิดคำนวณตัวเลขไว้เรียบร้อยแล้ว เพียงแต่นำมาคูณกับหน่วยที่ประสงค์จะใช้เท่านั้น ดังตัวอย่าง

วิธีเปลี่ยนมาตราต่างๆ

ถ้าจะเปลี่ยน	มิตติ.ม.	ให้เป็น	นิ้ว	ให้คูณด้วย	๐.๓๙๓๗
„	„	นิ้ว	„	มิตติ.ม.	„ ๒.๕๔๘๘๕๔
„	„	เซ็นต์เมตร	„	นิ้ว	„ ๐.๓๙๓๗
„	„	นิ้ว	„	เซ็นต์ม.	„ ๒.๕๔๘๘๕๔
„	„	เมตร	„	ฟุต	„ ๓.๒๘๐๘
„	„	ฟุต	„	เมตร	„ ๐.๓๐๔๗
„	„	เมตร	„	ยาร์ด	„ ๑.๐๙๓๖
„	„	ยาร์ด	„	เมตร	„ ๐.๙๑๔๔
„	„	กิโลเมตร	„	ไมล์	„ ๐.๖๒๑๕
„	„	ไมล์	„	กิโลเมตร	„ ๑.๖๐๙๓
„	„	ลิเตอร์	„	ปอนด์	„ ๑.๗๕๘๘๐

„	„	ไปนค์	„	ดิเคอร์	„	„	๕๖๘
„	„	ดิเคอร์	„	แกดดอน	„	„	๒๒๐๐๘
„	„	แกดดอน	„	ดิเคอร์	„	„	๕.๕๕๓๕๕

ถ้าจะเปลี่ยนปอนต์ ให้เป็น พิโดกรัมให้ด้วยตัวบ.๕๕๓๖

„	„	พิโดกรัม	„	ปอนต์	„	„	๒.๒๐๕๖
„	„	กรัม	„	เกรน	„	„	๓๕.๔๓๒๓
„	„	เกรน	„	กรัม	„	„	๑๐๖๕๘
„	„	มีเรียกรัม	„	ตัน	„	„	๑๗๘๕๒๐๕
„	„	ตัน	„	มีเรียกรัม	„	„	๓.๑๓๖๐๕
„	„	ค.เซ็นต์เมตร	„	ค. ฟุ	„	„	๓๕๕๐๐๕
„	„	ค. ฟุ	„	ค.เซ็นต์ม.	„	„	๖.๕๕๓๓๖
„	„	ค. เมตร	„	ค. ฟุต	„	„	๓๐.๗๖๕๓
„	„	ค. ฟุต	„	ค. เมตร	„	„	๑๑๗๕๗
„	„	เฮเคอร์	„	เฮ็กตาร์	„	„	๕๐๕๖๗
„	„	เฮ็กตาร์	„	เฮเคอร์	„	„	๒.๕๗๕๓
„	„	ถ.บ.ช.ม.	„	ถ.บ. นว	„	„	๑๐๖๓๐๒๗
„	„	ถ.บ. นว	„	ถ.บ.ช.ม.	„	„	๓๖.๓๗๖๓๗
„	„	ถ.บ. เมตร	„	ถ.บ. ฟุต	„	„	๓๕.๓๓๕๖
„	„	ถ.บ. ฟุต	„	ถ.บ. เมตร	„	„	๑๒๗๓๕๕

สถาบันวิจัยจักรกล

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๙. เมตราซั้ง

เมตราซั้งแยกตามประเภทของสิ่งที่จะซั้ง เป็นต้นว่า ทองคำ สยาม เพชร เงิน และ ของในระบบสยามกับอังกฤษ มีการเทียบ เมตราซั้งของกับเมตราซั้งทองและเพชรด้วย

๑๐. เมตราเวลา

รายละเอียดของเมตราเวลานี้มีความสมบูรณ์ในการนำไปใช้ สำหรับชีวิตประจำวัน

	เมตราเวลา	
๖๐ วินาที	เป็	๑ นาที
๖๐ นาที	"	๑ ชั่วโมง
๒๔ ชั่วโมง	เป็น	๑ วัน
๗ วัน	"	๑ สัปดาห์
๑๕ วัน	"	๑ ปักษ์
๔ สัปดาห์	"	๑ เดือน
๒๘, ๒๙, ๓๐, หรือ ๓๑ วัน	"	๑ เดือน
๑๒ เดือน	"	๑ ปี
๓๖๕ วัน	"	๑ ปี (สุริยคติ)
๓๖๖ วัน	"	๑ ปี (อธิกสุรทิน)
๑๐๐ ปี	"	๑ รอบ (ศตวรรษ)

๑๑. เมตราของ เมตรากระดาษ

เมตราทั้งสองนี้ยังมีใช้อยู่ในปัจจุบันบางส่วน เช่น

๑๒ สิ่งเป็น ๑ โทล

๑ รีมเป็น $๒๕ \times ๒๐ = ๕๐๐$ แผ่น

มาตราของ

๓๒ ตั้ง (อัน)	เป็น	๓ โทด (คัมภ์)
๒๐ ตั้ง (อัน)	,,	๓ ตโกวี
๓๔๔ ตั้ง (อัน)	,,	๓ กรอด้ถ

มาตรากระดาด

๒๔ แฉ่น (ซ้ท)	เป็น	๓ ไคววี
๒๐ ไคววี	,,	๓ รีม
๒ รีม	,,	๓ มัด (บ้นเค็ด)
๓๐ มัด (บ้นเค็ด)	,,	๓ ห่อ (เบด)

๑๒. มาตรานับ

มาตรานับ หมายถึง หลักเลขในคณิตศาสตร์ที่ใช้อยู่เป็นส่วนใหญ่

๑๓. มาตราจักรราศี

มาตรานี้มีทั้งระบบของสยามและอังกฤษ

๑๔. ชื่อเดือนตามปสุริยคติ

เดือนแรกของปีเริ่มเดือนเมษายน ถึงมีนาคมปีถัดไป นอกจากนี้ยังมีหมายเหตุสำหรับปีอธิกสุรทิน และปีคริสตศักราช

๑๕. วิธีหาวันรวมในระหว่างปี

รายละเอียดของการหาวันว่ามีกี่วันในรอบปี

๑๖. เทียบศักราชต่าง ๆ ที่ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๗๔ และวิธีคิดศักราชต่าง ๆ

ศักราชต่าง ๆ ได้แก่ พุทธศักราช จุลศักราช รัตนโกสินทรศก

คริสต์ศักราช ศักราชขุม (ญี่ปุ่น) ศักราชฮิซรา (มหะหมัด)
และศักราชยิว

๑๗. วิธีหาปีสุริยคติหรือปือธิกสุรทิน และวิธีหาปีจันทรคติ

วิธีหาปีทั้งสองแบบนี้ เป็นรายละเอียดที่มีคุณค่ายิ่งในการศึกษา

๑๘. วิธีหาทุนและดอกเบี่ย

การเริ่มต้นจากวิธีหาทุน วิธีหาเงินรวม วิธีหาต้นทุน วิธีหา
เวลา วิธีหาค่าร้อยละ (เปอร์เซ็นต์) วิธีหาดอกเบี่ยซึ่งละเป็นร้อยละ
และเทียบดอกเบี่ย ซึ่งละต่อเดือนเป็นร้อยละต่อปี โดยมีอธิบาย
กฎ และตัวอย่าง ทำให้เข้าใจได้ชัดเจน

๑๙. วิธีหาเวลาเทียบกันทั่วโลก

ในการหาเวลานี้ มีบรรยายความ อีควาเตอร์ เมริเดียน ละติ
จูด ลองจิจูด ความหมุนของโลก กฎการหาเวลา หมายเหตุ ตัวอย่าง
อธิบายวิธีทำ ช่วยให้เห็นภาพและสามารถหาได้ง่าย นอกจากนี้ยังมี
เทียบเวลาต่าง ๆ ทั่วโลกสำหรับบางเมืองที่สำคัญ

๒๐. วิธีเปลี่ยนปรอทวัดความร้อนหนาว

ค่าชี้แจงวิธีเปลี่ยน หมายเหตุ และตัวอย่างซึ่งมีประโยชน์มาก

๒๑. การหาเนื้อที่ต่าง ๆ

วิธีหาเนื้อที่สี่เหลี่ยมจตุรัส สี่เหลี่ยมผืนผ้า จะมีอธิบาย กฎ
และตัวอย่าง อาจจะมีหมายเหตุช่วยในการคิดด้วย

วิธีหาด้านของเนื้อที่ ๒ รูปข้างต้น มีคำอธิบายและตัว
อย่างที่ใช้ภาษาง่าย ๆ เหมาะกับการคำนวณ

กฎ ให้เอาด้านกว้าง และด้านยาวคูณกัน
ผลตกเป็นเนื้อที่

ตัวอย่าง นาแห่งหนึ่ง ยาว ๕ เด็น ๓๐ วา
กว้าง ๓ เด็น ๑๕ วา ๕ ๕ เป็นเนื้อที่เท่าใด

$๓๓๐ \times ๗๕ = ๒๔๗๕๐$ ตารางวา หรือเท่ากับ
๒๐ ไร่ ๒ งาน ๕๐ ตารางวา ๒๐ ไร่
๒ งาน ๕๐ ตารางวา

หมายเหตุ เนื้อที่คำนวณกว้างและยาวมาตรา
ใหม่เมื่อจะกันคุณกันไม่ได้ ให้แตกเป็นมาตรา
อย่างเดียวกันเสียก่อน แล้วจึงคูณกัน ตาม
ตัวอย่าง ยาว ๕ เด็น เท่ากับ ๓๐๐ วา วกด้วย
๓๐ วา จึงเป็น ๓๓๐ วา ดังนี้ ส่วนที่คูณกันแล้ว
เป็นมาตราเกินกว่ากำหนด ของมาตรานั้น ๆ
ให้ถอนขึ้นตามหลักมาตรา

วิธีหาเนื้อที่สามเหลี่ยมหน้าจั่ว

มีการอธิบายส่วนประกอบของเนื้อที่ เส้นฐาน เส้นตั้ง
ตัดฉาก กฏ ตัวอย่าง และข้อควรจำ

วิธีหาเนื้อที่รูปชายธง

มีการอธิบาย และกฏ

วิธีหาเนื้อที่รูปคางหมู

มีการอธิบาย กฏ และตัวอย่าง

วิธีหาเนื้อที่รูปขนมหีบปืน

มีการอธิบาย และกฏ

วิธีหาเนื้อที่รูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า แต่มีด้านขนานกันคู่หนึ่ง
มีอธิบายและกฎ เช่นเดียวกับวิธีหาเนื้อที่หลายเหลี่ยม
ด้านไม่เท่า ตั้งแต่ห้าเหลี่ยมขึ้นไป

วิธีหาเนื้อที่รูปวงกลม

มีบรรยายความ อธิบาย และกฎ ที่สามารถเข้าใจและ
คำนวณได้

วิธีหาเนื้อที่ของรูปหลายเหลี่ยมด้านเท่าซึ่งอยู่ภายในวงกลม

ให้ทราบแต่เพียงกฎที่ใช้เท่านั้น เช่นเดียวกับวิธีหาเส้น
รอบวงกลมรูปไข่ตัด วิธีหาเนื้อที่ของรูปไข่ตัด วิธีหาเนื้อที่ผิวนอก
รูปกระบอกตัน วิธีหาเนื้อที่ผิวนอกรูปกรวยตัน รูปกรวยตัดตัน

วิธีหาเนื้อที่เหลี่ยมลูกบาศก์

วิธีหานี้มี อธิบาย หมายเหตุ กฎ ตัวอย่างพร้อมหมายเหตุ
ประกอบการคิดด้วย

วิธีหาฐานของลูกบาศก์

มีอธิบายและกฎ ซึ่งรายละเอียดชัดเจน

วิธีหาเนื้อที่เหลี่ยมลูกบาศก์รูปกระบอก รูปกรวยแหลม รูป
กรวยตัด รูปไข่ รูปสี่ม

มีอธิบายและกฎ ๓ รูป แต่รูปไข่ รูปสี่ม มีกฎเท่านั้น

๒๒. เส้นวัดผ่าศูนย์กลางของสิ่งต่าง ๆ

อธิบายการวัดเส้นผ่าศูนย์กลางของพระอาทิตย์ พระจันทร์ โลก
(พิภพ) ดาวพระพุธ ดาวพระอังคาร ดาวพระพฤหัสบดี ดาวพระ
ศุกร์ ดาวพระเสาร์

๒๓. วิธีคิดราคาเฉลี่ยของที่เป็นเถา

การคิดในเรื่องนี้เข้าใจยาก เนื่องจากสภาพของที่เป็นเถาไม่

ชัดเจน

๒๔. วิธีคิดหน้าไม้

มือซ้ายบาช้อควรจำ กฏ ตัวอย่าง และหมายเหตุ ซึ่งสามารถคิดตามได้เป็นขั้นตอน

๒๕. กฏแห่งเครื่องหมายพิชคณิต

กฏมีทั้งหมด ๑๕ กฏ ถ้าพิจารณาและศึกษาให้เข้าใจจะเป็นประโยชน์ในการเรียนพีชคณิต

๒๖. วิธีสังเกตเลขที่จะหารลงตัว

เลข ๒ ถึง ๑๐ หารลงตัว ตัวตั้งจะมีลักษณะเฉพาะ ช่วยให้การคำนวณผิดพลาดน้อยลง หากจำวิธีสังเกตเหล่านี้ได้

๒๗. การคูณโดยวิธีลัด

- มีกฏต่างๆ
- ๑) คูณด้วย ๑๐, ๑๐๐, ๑๐๐๐ และต่อๆไป
  - ๒) คูณด้วย ๕, ๒๕, ๗๕, ๑๒๕, ๑๗๕, ๒๗๕, ๓๗๕, ๖๒๕, ๘๗๕
  - ๓) คูณด้วย ๙๙
  - ๔) คูณด้วยจำนวนเวียนสลับ ซึ่งมี ๕ อยู่ท้าย
  - ๕) คูณด้วยเวียนสลับหรือเวียนร้อย ซึ่งตัวตั้งและตัวคูณมี ๕ อยู่ท้ายด้วยกัน
  - ๖) คูณเวียนสลับด้วย ๑๑
  - ๗) คูณเวียนสลับต่อเวียนสลับ
  - ๘) คูณกำลังสอง หรือคูณทศด้วยตัวเอง ด้วยตัวคูณและตัวตั้งเป็นเวียนสลับด้วยกัน

๒๘. การหารโดยวิธีลัด

- ๑) การหารด้วย ๕, ๒๕, ๑๒๕, ๓๗๕

๒) การหารด้วย ๑๗๕, ๒๗๕, ๖๒๕, ๘๗๕ ให้ทำอย่างกฎวิธีคูณ

๓) การหารด้วยเลขเวียนสิบ โดยมีเลข ๕ อยู่ท้าย

๒๙. วิธีตรวจ

๑) ผลบวก มีอธิบาย กฎ และตัวอย่าง

๒) ผลลบและผลคูณ มีกฎ และตัวอย่าง

๓) ผลหาร (ที่หารลงตัว) มีกฎและตัวอย่าง แต่ผลหาร (ที่หารไม่ลงตัว) มีกฎ ตัวอย่าง หมายเหตุ และอธิบาย

๔) มาตราวัดระยะ มาตราตารางเหลี่ยม มีอธิบาย ตัวอย่าง กฎ และวิธีทำ

๓๐. วิธีหาผลลัก โดยทวีตัวเองทีละหนึ่ง

มีคำอธิบายวิธีคิดเพื่อทราบผลลักของเลขที่บวกกัน โดยแต่ละตัวเพิ่มขึ้นทีละหนึ่ง เช่น $1+2+3+4+5$ จะเป็นเท่าใด

๓๑. วิธีเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ

ความหมายของตัวเฉพาะ (ต.พ.) ตัวหารเฉพาะ (ต.ท.พ.) ตัวหารร่วม (ท.ร.) ตัวหารร่วมมาก (ท.ร.ม.) ผลคูณร่วมน้อย (ค.ร.น.) บวกเศษส่วน ลบเศษส่วน คูณเศษส่วน หารเศษส่วน บวกทศนิยม ลบทศนิยม คูณทศนิยม และหารทศนิยม

ประวัติ ความเป็นมาของคำ

ขุนสันธานธนานุรักษ์ (ชั้น ช. สรพงษ์) เรียบเรียงและรวบรวมตำรับ "สรพงษ์คำนวณ" ด้วยมีความประสงค์อยู่ ๓ ประการ คือ

- ๑) เพื่อให้มีมาตราต่าง ๆ มารวมอยู่เป็นหมวดหมู่เดียวกัน
- ๒) เพื่อรักษาความรู้เบ็ดเตล็ดอันมีอยู่มิให้สาปสูญ
- ๓) เพื่อเป็นเครื่องช่วยเหลือการคำนวณบางอย่างให้ง่ายขึ้นตามกฎหมายเกณฑ์ที่ให้ไว้

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ ๑ มีจำนวนสองพันฉบับ ฉบับหนึ่งมี ๑๐๐ หน้า เพื่อเป็นสัมมานสังการ เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๔

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

การเรียบเรียงและรวบรวมตำรับ “สรรพหษ์คำนวณ” ในสมัย ปลายรัชกาลที่ ๕ มีคุณค่าอย่างยิ่งในการเรียนเลข เพราะสามารถนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการคำนวณโดยตรง ทั้งการทำตามตัวอย่าง หรือตามกฎเกณฑ์ที่เด็กท่องจนขึ้นใจด้วยความเข้าใจจริง ๆ เป็นพื้นฐาน และมีแหล่งค้นคว้าอย่างละเอียดได้ทันที

การท่องจำขึ้นใจสูตรหรือกฎให้ได้หมด โดยไม่ต้องเสียเวลาคิด จะช่วยคิดเลขได้เร็ว ดังนั้น การฝึกหัดคิด และนำไปใช้อย่างถูกต้องจึงจำเป็นมาก สูตรหรือกฎเป็นเครื่องช่วยให้เด็กทำงานเกิดความชำนาญ

การสอนมาตราแก่เด็ก เพื่อนำไปใช้จริง ๆ ได้เหมาะ ขึ้นอยู่กับมาตราต่าง ๆ ที่เรียนรู้และรู้จักเลือก พร้อมทั้งจำมาตราได้ถูกต้องแม่นยำ

การตรวจหรือประมาณค่าสำคัญต่อการคาดคะเนจะใกล้เคียงมาก หากให้เด็กฝึกหัดอยู่เสมอในสิ่งที่เป็นไปได้อย่างสมเหตุสมผล ใกล้ตัว และเด็กเข้าใจจริง ๆ

วิธีง่าย ๆ ที่ให้ไว้เป็นเพียงตัวอย่างแบบหนึ่ง เด็กอาจแสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้กว้างขวางได้ และความละเอียดลออจะช่วยให้การคำนวณผิดพลาดน้อยลง ถ้าสามารถสังเกตได้คล่อง จะคิดได้รวดเร็ว ประหยัดเวลา และไม่ยุ่งยาก การเข้าใจเหตุผลก่อนการฝึกทักษะจะทำให้เด็กสนุกสนาน รักการคำนวณ ต่างกับการปฏิบัติตามครู โดยไม่ได้รับโอกาสในการคิด หรือได้รับการแนะนำ นักเรียนที่ได้เรียนรู้ขั้นตอนและเข้าใจคำอธิบาย จะทำต่อได้ง่าย

เด็กที่มีภูมิปัญญาไทยในทางคณิตศาสตร์ ย่อมอาศัยความพยายาม ความตั้งใจของครูที่มีความอุตสาหะในการแสวงหาวิธีการเพื่อช่วยเด็กให้เจริญก้าวหน้าทางการคิดคำนวณยิ่ง ๆ ขึ้น

บทวิเคราะห์คุณค่า

คุณค่าและความเหมาะสมของ “สรรพหษ์คำนวณ” สามารถนำมาใช้ในปัจจุบัน ดังประเด็นต่อไปนี้

๑) เนื้อหาของคณิตศาสตร์ มิได้เปลี่ยนแปลงมากนัก จึงสามารถเลือกเนื้อหาที่ตรงกับหลักสูตรในปัจจุบันมาใช้ได้ ถึงแม้จะค่อนข้างละเอียด แต่สามารถตัดทอนให้เหมาะสมกับวัยของเด็กได้ และผู้สนใจคณิตศาสตร์ได้รับความรู้กว้างขวางเกี่ยวกับการใช้มาตราของประเทศต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเทศไทย

๒) วิธีการคำนวณค่า วิธีการคิด วิธีสังเกต วิธีตรวจ นำมาเป็นแนวทางในการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี ถ้ารู้จักประยุกต์ให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ คำนี้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

๓) การรวบรวมกฎเกณฑ์ สูตร และอื่น ๆ เป็นหลัก หรือเครื่องมือเพื่อช่วยในการคำนวณทางคณิตศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นแบบอย่างหนึ่งสำหรับผู้จัดทำขึ้นเพื่อจำหน่ายหลายรูปแบบใน

ปัจจุบัน ครูและนักเรียนพยายามเสาะแสวงหามาใช้ประกอบคู่มือครู หรือแบบเรียน สะดวกในการท่องจำและสามารถนำมาใช้ได้รวดเร็ว

สรุปสาระและมโนทัศน์

สรรพหษ์ค่านวน เป็นหลักการค่านวนที่ประมวลมาได้มากมายและครบถ้วนสำหรับวิชาคณิตศาสตร์ เหมาะกับครูและนักเรียนในสมัยนั้น ตลอดจนแสดงว่ามีการติดต่อกับนานาประเทศด้วย ถึงแม้จะมีข้อควรระวังหรือข้อผิดพลาดอยู่บ้างก็นับว่าน้อยเมื่อเทียบกับผลที่พึงได้

คุณประโยชน์สำหรับผู้เกี่ยวข้องกับคณิตศาสตร์ ยากจะพรรณนาได้ครบถ้วน นักการศึกษาในปัจจุบันอาจจะนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงเพื่อใช้ต่อไปให้เหมาะสมกับนักเรียนและเหตุการณ์ได้พอสมควร

บรรณานุกรม

วิทยาฯชณิ, ขุน. วิชาครู หนังสือคู่มือสำหรับครูโรงเรียนประถม.

พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๔๗๔.

สันธานธนานุรักษ์, ขุน (ชั้น ช.สรรพหษ์). สรรพหษ์ค่านวน. ๒๔๗๔.

คำ

เลขปรกรณ์

ผู้เขียน

น้อมศรี เคท

ความหมาย

เลขปรกรณ์ คือ ตำราคณิตศาสตร์ประเภทหนึ่ง ว่าด้วยโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ที่ผู้แต่งได้แต่งโจทย์ปัญหาเป็นคำร้อยกรอง ลักษณะฉันทลักษณ์ของโจทย์ปัญหา ได้แก่ กลอน และ กาพย์ ผู้แต่งต้องการให้ผู้ใช้นี้สนใจอยากอ่าน เกิดความเพลิดเพลิน และต้องการให้ผู้เรียนจำโจทย์ปัญหา และวิธีทำให้ได้รวดเร็วแม่นยำ ผู้แต่งตำราเลขปรกรณ์ท่านหนึ่ง คือ หม่อมเจ้าประภากร ได้ประทานคำชี้แจงเกี่ยวกับการแต่งตำราเลขปรกรณ์ไว้ตอนหนึ่งว่า "ตำราเลขปรกรณ์นี้ ไบราณจารย์ท่านแต่งเป็นกาพย์กลอนต่าง ๆ ชวนอ่านชวนจำ คล้ายตำรายาจันตบูรกล่อม"

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

คนไทยสมัยก่อนนิยมแต่งกาพย์กลอนไม่เฉพาะในวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังได้แต่งตำรายาเป็นคำกลอน สุภาษิตสอนใจต่าง ๆ ก็เป็นคำกลอน นอกจากนั้นแล้วยังได้มีการแต่งตำราคณิตศาสตร์เป็นกาพย์กลอนอีกด้วย สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นภูมิปัญญาไทย ที่ทำให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งในอรรถรสของภาษาที่ได้เรียบเรียงไว้อย่างไพเราะ ได้ฝึกแก้โจทย์ปัญหา และนอกจากนั้นยังเป็นการแสดงว่าผู้แต่งได้บูรณาการคณิตศาสตร์และภาษาไทยเข้าด้วยกัน

บทวิเคราะห์คุณค่า

ประโยชน์ของตำราเลขปกรณ์ มีดังนี้

๑. เพื่อใช้ฝึกการคิดคำนวณให้แม่นยำ และมีความชำนาญ
๒. เพื่อให้ผู้เรียนได้จำใจหทัยปัญหา
๓. เพื่อผู้ที่สนใจทางคำประพันธ์ร้อยกรองได้อ่านด้วยความ

เพลิดเพลิน

๔. เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้อื่นได้แต่งตำราในลักษณะนี้เพิ่มขึ้น

การใช้ตำราเลขปกรณ์นี้ หม่อมเจ้าประภากร ทรงอธิบายวิธีใช้ และลักษณะของตำราไว้คือ

๑) ควรใช้ตำราเลขปกรณ์หลังจากที่ได้เรียนเรื่องการบวกลบ คูณหารแล้ว สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยเรียนการบวกลบคูณหารจะต้องเรียนเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้กับครูก่อน แล้วจึงใช้ตำราเลขปกรณ์

๒) เนื้อหาในตำราเลขปกรณ์ไม่ได้เรียงลำดับวิธีทำ แต่เรียงลำดับตามใจความใจหทัยบางข้อมีคำอธิบายหรือคำขยายความเกี่ยวกับใจหทัยข้อนั้น โดยเขียนเป็นบทอธิบายหรือบทขยายความไว้ต่อจากใจหทัยปัญหาแต่ละข้อ

๓) โจทย์ปัญหาข้อใดที่ผู้แต่งคิดว่านักเรียนจะเข้าใจได้ยาก ผู้แต่งได้เขียนคำอธิบายไว้ในวงเล็บต่อจากโจทย์ปัญหาข้อนั้น เพื่อช่วยให้นักเรียนเข้าใจง่ายขึ้น

๔) ในตำราเลขปกรณ์มีสารบัญ สารบัญจะบอกเนื้อเรื่องย่อ ๆ ของใจหทัยแต่ละข้อ

- ๕) มีการอธิบายความหมายของคำที่ยากไว้ท้ายตำรา

ตัวอย่างโจทย์ปัญหาในตำราเลขปกรณ์ ของ หม่อมเจ้าประภากร ข้อที่ ๑๗ มีดังนี้

๑๗ หุงเข้า ๓ วัน หมຶง ๒ ซาย ๓ ทนาน
กว่าจะสิ้นเข้าสาร ๑ เกวียน

- ๑ โจทย์ว่าผิวเมียสอง อยู่ปกครองตามกระแส
เข้าสารประมาณแม่ ได้เกวียนหนึ่งจึงหุงกิน
- ๑ ผัวกินวันละทนาน เมียนงคราญ ๓ วันสิ้น
สองทนานนางหุงกิน สิ้นเข้านั้นสักก็วัน
- ๑ ผู้เฉลยมีอาตุร เอา ๓ คุณเข้าเกวียนนั้น
เป็นส่วนใน ๓ วัน เอา ๕ นั้นหารจงดี
- ๑ ลักนั้นออกเปนวัน ได้เท่านั้นนะโลมศรี
จงทำเปนเดือนปี แล้วจึงทายให้แจ้งใจ

(คิดทำส่วนที่เท่ากันเปนอัตรา แล้วทำตามภาควิธี
เหมือนหนึ่งโจทย์ว่า หุง ๓ วัน ๕ ทนาน เข้า ๒๐๐๐ ทนาน
หุงได้ก็วัน)

การแต่งโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์เป็นกาพย์กลอนนั้น ผู้แต่ง
ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านคณิตศาสตร์และด้าน
การแต่งคำประพันธ์ จึงจะสามารถแต่งได้ เนื่องจากการเรียนการ
สอนในสมัยก่อนเน้นความรู้ความจำ คณิตศาสตร์ก็เป็นวิชาหนึ่งที่
นักเรียนจะต้องเรียนโดยการท่องจำ การให้นักเรียนจำโจทย์ที่ได้
เรียบเรียงไว้เป็นคำร้อยกรองนั้น ย่อมทำได้ง่ายและเกิดการเรียนรู้
ได้เร็ว จึงมีผู้แต่งตำราคณิตศาสตร์ที่มีความรู้ความสามารถทั้งด้าน
คณิตศาสตร์และการแต่งกาพย์กลอนได้แต่งตำราเลขปกรณ์ขึ้น ช่วย
นักเรียนให้สามารถจดจำโจทย์และวิธีทำที่มีอยู่ในตำรานั้นได้

ปัจจุบันเราไม่พบตำรา หรือแบบเรียนคณิตศาสตร์ที่แต่งเป็น
กาพย์กลอน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

๑. จุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนได้เปลี่ยนไปไม่ได้เน้น

ความรู้ความจำเหมือนสมัยก่อน แต่เน้นความรู้ความเข้าใจและการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๒. การแต่งโจทย์ปัญหาเป็นภาพยกลอนั้น มีการใช้คำมากกว่าที่จำเป็น เพื่อให้เกิดความสละสลวยและคล้องจองกัน ผู้อ่านหรือนักเรียนต้องมีความสามารถทางภาษา โดยเฉพาะการถอดใจความนั้นเป็นโจทย์ธรรมดา ต้องรู้ว่าข้อความตอนใดที่จำเป็นต้องใช้ในการคิดหาคำตอบและข้อความใดที่ไม่จำเป็น

ตัวอย่างเช่น โจทย์ปัญหาต่อไปนี้

ชนเข้าข้ามชนอน

- ๑ โจทย์เข้าพันสองร้อยห้าสิบ ทานานชนมา ชนอนมีสามตำบล
- ๑ แรกเบิก ๕ ส่วนสิบสน ได้ไปแกัดน ย้งยี่สิบส่วนมากมี
- ๑ ชนอนที่สองหมองสี เบิกสี่ส่วนดี ได้ไป ๑๖ ตกใจ
- ๑ ที่สาม ๓ ส่วนเลือกใส เจ้าของได้ไป สิบสนส่วนคว่ำควมคุม
- ๑ ชนอนได้ไปไ้วฉาง เท่าไรอย่าพราง จงทำที่เห็นใจ

จากโจทย์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ผู้เรียนต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “เข้า” “ทานาน” “ชนอน” “ย้ง” “หมองสี” “ฉาง” จึงจะแปลโจทย์ได้ว่า

ชนเข้าข้ามเขตที่เก็บอากร

โจทย์ ชนเข้า ๑๒๕๐ ทะนาน ข้ามเขตที่ตั้งเก็บอากร ๓ ตำบล ตำบลหนึ่งเก็บภาษีข้ามเขตไว้ ๕ ส่วน เหลือเข้าข้ามเขตต่อไป ๒๐ ส่วน ตำบลที่สองเก็บภาษีข้ามเขตไว้ ๔ ส่วน เหลือเข้าข้ามเขตต่อไป ๑๖ ส่วน ตำบลที่สาม เก็บภาษีข้ามเขตไว้ ๓ ส่วน เจ้าของเข้าเหลือเข้าข้ามเขตไปเก็บไว้ในยุ้งฉางเพียง ๑๓ ส่วน ถามว่าเจ้าของเข้าเหลือเข้าเก็บเข้ายุ้งฉางเท่าใด (คำตอบ คือ ๖๕๐ ทะนาน)

๓. ผู้ที่สามารถแต่งตำราเลขปกรณ์ได้ต้องมีความรู้ความสามารถ ทั้งทางด้านคณิตศาสตร์และทางด้านภาษาไทย ซึ่งผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวอาจมีจำนวนไม่มาก โดยทั่วไปผู้ที่เก่งทางคณิตศาสตร์จะไม่ค่อยเก่งทางด้านภาษา หรือผู้ที่เก่งทางด้านภาษาก็จะไม่ค่อยเก่งทางด้านคณิตศาสตร์

ตัวอย่างโจทยปัญหาที่แสดงว่าผู้แต่งตำราเลขปกรณ์มีความรู้ความสามารถดีมาก ทั้งด้านคณิตศาสตร์ ด้านการแต่งคำประพันธ์ภาษาไทย ด้านวิถีชีวิตไทย ตลอดจนธรรมชาติแวดล้อมในท้องถิ่น ดังเช่น เลขปกรณ์เล่ม ๑ ตั้งแต่ัญญา มาติกา ถึง ชลมาติกา ซึ่งหมายถึง โจทยเลขที่ว่าด้วยพีชพรรณธัญญาหาร จนถึงโจทยที่ว่าด้วยปริมาณ น้ำมีดังนี้

๑. นก ๕ คู่ ผูก ผูกละเท่ากัน คาบเข้าต่างกันตัวละเที่ยว

- โจทย์ว่าสามรวงธัญญา รวงหนึ่งมหา ๒๐๐ เม็ดเสมอกัน
- ปักขา ๕ หมูมาพลัน แยกเต้าเขาขัน พิลาบแลไถ่นกยูง
- มากินเข้าทั้ง ๕ คู่ ผูก แยก เต้านกยูง ส่วน ๒ ถึง ๖ ดับไป
- จักเปนเข้านั้นเท่าใด ละผูกเปนไฉน ก็ตัวก็เม็ดระเห็ดจร
- วิสัยนตั่ง ๕ นิกร บวกเปนพยุหรณ์ ไปหาร ๖๐๐ ธัญญา
- ลักเปนส่วนผูกนกนา คุณส่วนทั้ง ๕ เป็นส่วนธัญญานกกิน
- นกผูกนะ ๓๐ ถวิล ธัญญาที่กิน มีส่วนดังนี้
(๖๐-๓๐-๑๒๐-๑๕๐-๑๘๐) อย่าแคลง

- ๕ คุณ ๓๐ อย่าแทนง คือ นก ๕ แปลง รวมเสร็จ ๑๕๐ รา

๓๖. ไขน้ำจากสระใหญ่ไปไว้สระเล็ก

- โจทย์ว่าสระใหญ่ โดยลือกกว้างได้ เส้น ๑ ซลา
จะไขน้ำไป ไว้สระน้อยนา โดยกว้าง ๔ รา ลึก ๕ ศอกมี
(กว้าง ๔ รา ๔ เหลี่ยม)
- จะได้กี่สระ จงทำชำระ คิดดูจงดี กว่าจะสิ้นชลา
ในสระใหญ่นี้ จะได้วาริ สระน้อยเท่าใด

- ผู้วิเศษฯ ตั้งสระใหญ่ตรา สอกวาคูณไป
ถึงนิ้วด้าน ๑ จึงตั้ง ๓ นัย คุณพันกันไว้ ๒ ทีไตรตรา
- แล้วตั้งสระน้อย สอกวาย่าถอย เหมือนสระใหญ่ฯ
ด้านกว้างด้านลึก คุณกัน ๒ ครา ด้านกว้างนั้นนา คุณกันก่อนมี
- เอาแปนพลหาร ในนี้วิฤตการ ลักแปนสระศรี
เศษยังเหลือบ้าง ในสระใหญ่รี ไม่พอสระนี้ ตามมีทายไป

จากการศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของตำราเลขปกรณ์ พบว่าตำราเลขปกรณ์ยังมีประโยชน์ และควรได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะการเรียนการสอนในปัจจุบันนี้ไม่ได้เน้นความรู้ความจำ แต่เน้นความเข้าใจและการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นจุดมุ่งหมายของการเขียนตำราเลขปกรณ์คงไม่ใช่เพื่อให้ผู้เรียนสามารถจำใจหยาบปัญหาและวิธีทำได้ ควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้รับความเพลิดเพลิน และซาบซึ้งในภาษา เมื่อได้อ่านใจหยาบปัญหาต่างๆ เหล่านั้น และได้ฝึกการคิดคำนวณ ผู้แต่งควรใช้ภาษาที่ง่ายและเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ไมเช่นนั้นแล้วผู้เรียนอาจแก้ใจหยาบปัญหาไม่ได้ เพราะไม่เข้าใจภาษาที่ใช้ในใจหยาบ การผลิตตำราเลขปกรณ์อาจผลิตขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบฝึกหัดเสริมแก่นักเรียนที่สนใจ ถ้ามีผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์และภาษาไทย ที่สนใจแต่งตำราเลขปกรณ์ขึ้นอีกในปัจจุบัน ควรได้รับการสนับสนุนในเรื่องนี้ การใช้ตำราเลขปกรณ์อาจจะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะพัฒนาผู้เรียนให้มีเจตคติที่ดีต่อภาษาไทยและคณิตศาสตร์ไปพร้อม ๆ กัน

สรุปสาระและมโนทัศน์

เลขปกรณ์เป็นตำราคณิตศาสตร์สมัยโบราณ ที่ว่าด้วยใจหยาบปัญหาทางคณิตศาสตร์ โดยเรียบเรียงไว้เป็นกาพย์กลอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเพลิดเพลินในการอ่าน จำใจหยาบปัญหา

และวิธีทำได้ ถ้าได้มีการพัฒนาตำราเลขปกรณ์ให้เหมาะสมกับสภาพการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ในปัจจุบัน ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ตำราเลขปกรณ์ควรนำไปใช้ในลักษณะเสริมหรือเพิ่มเติมจากแบบเรียนปกติ

บรรณานุกรม

ประภากร, หม่อมเจ้า. เลขปกรณ์ โจทย์เลข กลอนกาพย์. เล่ม ๑
ตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษา. โรงพิมพ์สรรพกิจวิทยาคาร.
กรุงเทพฯ, ร.ศ. ๑๒๐.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

สังขยา

ผู้เขียน

ดวงเดือน อ่อนน้อม

ความหมาย

สังขยา หมายถึง การนับ มีรากฐานมาจากคำภาษาบาลีว่า สงขยา และคำภาษาสันสกฤตว่า สัขยา การนับช่วยให้ทราบจำนวน ตำแหน่ง หรืออันดับที่ การสื่อความหมายด้วยการนับมี ๒ ลักษณะ คือ การสื่อความหมายด้วยถ้อยคำ คือใช้คำบอกจำนวนนับ เช่น สอง ห้าสิบ โทษฏี และการสื่อความหมายด้วยตัวเลข เช่น ตัวเลขไทย ตัวเลข ฮินดูอารบิก

ประวัติความเป็นมา

ในสมัยโบราณ คนชาติไทยบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ไว้บนศิลาจารึก จากการศึกษาภาษาที่ใช้บนศิลาจารึก พบว่ามีการใช้ภาษาต่าง ๆ หลายภาษา เช่น ภาษาไทย ภาษาสันสกฤต ภาษามคธ ภาษามอญ ภาษาเขมร ภาษาทมิฬ ส่วนตัวอักษรที่ใช้หลายอย่างต่าง ๆ กัน โดยในระยะแรกใช้แบบตัวอักษรของอินเดีย ต่อมารูปร่างของตัวอักษรเปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นตัวอักษรหลายแบบ ได้แก่ ตัวอักษรไทย ตัวอักษรมอญ และตัวอักษรขอม ในบรรดาศิลาจารึกที่ใช้ตัวอักษรไทย ปรากฏว่ามีศิลาจารึกหลักที่ ๓ ศิลาจารึกนครชุมรมอยู่ด้วย ศิลาจารึกนครชุมน์จารึกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๐ มี ๒ ด้าน ด้านแรกมี ๗๘ บรรทัด ด้านที่ ๒ มี ๕๕ บรรทัด เนื้อหาในศิลาจารึกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระยาภาไทย หรือพระธรรมราชาที่ ๑ ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑ ถึง ๑๔ กล่าวถึงการประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุ และได้ปลุกพระศรีมหาโพธิ ซึ่งได้มาจากลังกา บรรทัดที่ ๑๕ ถึง ๖๓

กล่าวถึง เรื่องสังฆกรรมอันตรธาน๕ และเป็นคำดักเตือนสัตบุรุษให้
 รีบเร่งทำบุญกุศลเมื่อยังมีพระพุทธศาสนาอยู่ ตั้งแต่บรรทัดที่ ๖๔
 ถึงด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๔๗ เป็นคำสรรเสริญพระธรรมราชาที่ ๑ ว่า
 เป็นพระมหากษัตริย์ผู้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมและเป็นธรรมมิก-
 มหาราช ส่วนสุดท้ายกล่าวถึงศิลาจารึกและรอยพระพุทธบาทต่าง ๆ
 ที่พระธรรมราชาทรงสร้างในหัวเมืองต่าง ๆ ในอาณาเขตของพระองค์

เมื่อพิจารณาคำที่ใช้ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ นี้ พบคำว่า “สังขยา”
 ในด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๖๕ และ ๖๖ แสดงว่าคำนี้ได้มีการนำมาใช้ใน
 ภาษาไทย อย่างน้อยเมื่อประมาณ ๖๐๐ ปีล่วงมาแล้ว รายละเอียด
 ของเนื้อหาในศิลาจารึก บรรทัดที่ ๖๕ และ ๖๖ เป็นดังนี้

คำจารึก	คำอ่าน
๖๕. ดงอนผู้ใดหารงพิจารณา	ดั่งอัน ผู้ใดหารังพิจารณาสังขยา
สงขยาคุณแลฐเทงอนนสี	คุณดูแลรู้แท้ดั่งอันลี-
๖๖. นโชนานวดงนนิศุครสงขยา	น ให้ชานว่าดั่งนี้ ผู้คุณ
พิจารณาตออนนคิตนพรญา-	สังขยาพิจารณาตออนคือตน
ศรีสุ	พระยาศรีสุ-

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

การใช้คำสังขยาของคนไทย บางกรณีใช้เป็นคำศัพท์เมื่อกล่าว
 ถึงการนับ โดยมักกล่าวควบคู่ไปกับคำไทย เช่น ตอนหนึ่งในหนังสือ
 มุลบทบรรพกิจที่เกี่ยวข้องกับคณิตศาสตร์ กล่าวว่า “...อันดั่งนี้ ข้า
 ขอกกล่าวให้เนื่องเรื่องราว วิธีนับศัพท์สังขยา...” นอกจากนี้มักพบที่
 ใช้ในคำประพันธ์ เมื่อกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการนับ หรือ
 จำนวนนับ เช่น ในสมุทโฆษคำฉันท์ พบข้อความที่ใช้คำสังขยาหลาย
 ตอน เช่น

ตอนขบวนเสด็จประพาส

เครื่องช่างเครื่องคนคูตระกูล	ตนช่างทวยทนาย
ระดับนิสรพลังขยา	
ตอนหมอเฒ่าทำพิธีเบิกไพรวังข้าง	
คชสารหลายเหลือสังขยา	เหล่าหลายเหลือตรา
แลพิศแพพรพรายพรรณ	
ตอนกษัตริย์รบกับพระสมุท	
ต่อแหวงแรงรบสหัสสา	พลแสนสังขยา
ประหลีกประหลบพบทวน	
ตอนชมช้างลึงตระกูล	
ลงสู่สระสินธุสนานกาย	วงสูบลสงาย
แลเรียงชะแซวแปรแปร้น	
ผุดคำคล่าคลาดาดาน	ดาษดินหมื่นแสน
บรู๋ก็ล้ำสังขยา	

หลักฐานจากศิลาจารึกหลักต่างๆ ในสมัยสุโขทัย แสดงว่าในสมัยสุโขทัย คนไทยมีการใช้ตัวเลขแสดงจำนวนนับกันแล้ว ตัวเลขที่ใช้มีสิบตัว คือ หนึ่งถึงเก้า และตัวเลขศูนย์ รูปร่างของตัวเลขมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นรูปตัวเลขที่ใช้กันอยู่ปัจจุบัน ตัวเลขทั้งสิบตัวนี้ใช้แสดงจำนวนที่มีค่ามากๆ ได้ โดยใช้หลักการของค่าประจำหลัก กล่าวคือ ตัวเลขแต่ละตัวเมื่ออยู่ในตำแหน่งต่างกันจะมีค่าต่างกัน ได้แก่ เมื่ออยู่ตัวเดียวโดดๆ จะมีค่าเฉพาะตัว แต่เมื่อมีตัวเลขเรียงกันอยู่ตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ค่าของตัวเลขขึ้นอยู่กับค่าประจำหลักหรือค่าประจำตำแหน่ง เช่น เมื่อนับจากขวาไปซ้าย ค่าประจำตำแหน่งที่สองหรือที่เรียกว่าหลักสิบมีค่าเป็นสิบ ค่าประจำตำแหน่งที่ห้าหรือที่เรียกว่าหลักหมื่น มีค่าหนึ่งหมื่น ดังนั้นตัวเลขสามเมื่ออยู่ในตำแหน่งที่หนึ่งจึงมีค่าเฉพาะตัว คือ สาม เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่สองจึงมีค่าสามสิบ เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่สี่ คือ พัน มีค่าสามพัน

เป็นต้น การเขียนตัวเลขแสดงจำนวนด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ เป็นระบบเดียวกันกับระบบตัวเลขฮินดูอารบิก ที่ใช้กันเป็นสากลนั่นเอง แสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของคนไทยที่ใช้ตัวเลขระบบนี้ เพราะช่วยให้การเขียนตัวเลขแสดงจำนวนของไทยเทียบกับสากลได้ง่าย เพียงแต่ใช้ตัวเลขแทนกันเท่านั้นไม่ต้องมีการคิดคำนวณ

ในด้านการใช้คำบอกจำนวนนับ หลักฐานจากศิลาจารึกในสมัยสุโขทัย แสดงว่าคนไทยในสมัยสุโขทัยมีการใช้คำบอกจำนวนนับในรูปตัวหนังสือแล้วเช่นกัน คำบอกจำนวนนับนี้วิวัฒนาการเรื่อยมาจนเป็นคำบอกจำนวนนับที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งไม่ค่อยจะแตกต่างจากคำบอกจำนวนนับในสมัยสุโขทัยมากนัก ส่วนที่เปลี่ยนแปลงมักเป็นเรื่องของอักษรวิธีเป็นส่วนใหญ่ คำบอกจำนวนนับแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม

กลุ่มแรก คือ คำบอกจำนวนนับที่เป็นคำโดด ได้แก่ ศูนย์ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า หก เจ็ด แปด เก้า สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน

กลุ่มที่สอง คือ คำบอกจำนวนนับที่เกิดจากการประสมคำโดดดังกล่าวเข้าด้วยกัน เช่น ห้าสิบ วิธีการบอกจำนวนนับสอดคล้องกับระบบตัวเลขไทย ซึ่งเป็นระบบฐานสิบ กล่าวคือ เป็นการรวมจำนวนนับเป็นกลุ่มที่ละสิบ เมื่อนับครบสิบก็จะขึ้นกลุ่มใหม่ที่เรียงลำดับในลักษณะเดียวกัน เช่น

กลุ่มสิบที่หนึ่ง คือ หนึ่ง สอง สาม... เก้า สิบ

กลุ่มสิบที่แปด คือ แปดสิบเอ็ด แปดสิบสอง... แปดสิบเก้า สิบ

เมื่อครบสิบกลุ่มก็จะเปลี่ยนชื่อคำบอกจำนวนนับใหม่ แล้วเรียงลำดับในลักษณะเดียวกัน ชื่อคำบอกจำนวนนับทุกสิบกลุ่มเป็นดังนี้

สิบกลุ่มสิบ ใช้คำบอกจำนวนนับเป็นร้อย

สิบกลุ่มร้อย ใช้คำบอกจำนวนนับเป็นพัน

สิบกลุ่มพัน ใช้คำบอกจำนวนนับเป็นหมื่น

สิบกลุ่มหมื่น ใช้คำบอกจำนวนนับเป็นแสน

สิบกลุ่มแสน ใช้คำบอกจำนวนนับเป็นล้าน

เป็นที่น่าสังเกตว่า การกำหนดชื่อคำบอกจำนวนนับสำหรับทุกสิบกลุ่มดังกล่าว ได้แก่คำว่า สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน ซึ่งรู้จักกันในนามของหลักเลข ช่วยให้สามารถกำหนดชื่อคำบอกจำนวนนับที่เป็นคำประสมได้อย่างมีระบบ สะดวกและง่ายต่อการจดจำ เช่น สองร้อยสี่สิบห้า คือ กลุ่มร้อยสองกลุ่มรวมกับกลุ่มสิบสี่กลุ่มรวมกับห้า

นอกจากคำบอกจำนวนนับที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำบอกจำนวนนับอีกสองคำที่พบเห็นกันอยู่เสมอ คือคำว่า “เอ็ด” และคำว่า “ยี่” คำว่า “เอ็ด” เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า “หนึ่ง” เมื่อเป็นคำลงท้ายของคำบอกจำนวนนับที่เป็นคำประสม เช่น คำที่อยู่ถัดจากสามสิบมาหนึ่งคำไม่เรียกว่าสามสิบหนึ่ง แต่เรียกว่า สามสิบเอ็ด ส่วนคำว่า “สอง” เมื่ออยู่หน้าคำ “สิบ” จะเปลี่ยนไปใช้คำว่า “ยี่” แทน เช่น สองร้อยยี่สิบแปด

เมื่อเปรียบเทียบคำบอกจำนวนนับในภาษาไทยกับภาษาอื่น เช่น ภาษาอังกฤษ จะเห็นได้ว่า ภาษาไทยกำหนดคำบอกจำนวนนับเข้าเป็นกลุ่มสิบเหมือนกันหมด ตั้งแต่กลุ่มแรก มีข้อยกเว้นเพียงแต่คำว่า “หนึ่ง” ที่ใช้คำว่า “เอ็ด” แทน และคำว่า “สอง” ซึ่งใช้คำว่า “ยี่” แทน ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วเท่านั้น ส่วนคำในภาษาอังกฤษกลุ่มสิบแรกยังไม่เข้าระบบ มีความหลากหลายในการใช้คำ ได้แก่คำว่า eleven twelve แล้วจึงเป็นคำที่ลงท้ายด้วย teen ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยุ่ง

ยากมากกว่าภาษาไทย นอกจากนี้ในภาษาไทยยังมีการกำหนดชื่อค่าบอกจำนวนนับที่เป็นหลักเลขไว้เป็นระบบ คือให้มีการเปลี่ยนชื่อหลักเมื่อครบทุกสิบกลุ่ม จากสิบเป็นร้อย จากร้อยเป็นพัน จากพันเป็นหมื่น จากหมื่นเป็นแสน และจากแสนเป็นล้าน ส่วนภาษาอังกฤษระหว่างพัน คือ thousand และล้านคือ million ไม่มีการกำหนดชื่อค่าบอกจำนวนนับ ต้องเรียกสิบพันในตำแหน่งของหมื่น และร้อยพันในตำแหน่งของแสน

ถึงแม้คนไทยเราจะนำคำว่า "สังขยา" ซึ่งเป็นคำบาลีมาใช้ แต่ก็ได้ไม่นำค่าบอกจำนวนนับถึงหลักล้านของบาลีมาใช้ จากการวิจัยของ ปราณี กุลละวณิชย์ เรื่องวิวัฒนาการเลขไทย ได้สันนิษฐานที่มาของค่าบอกจำนวนนับไว้ว่า ค่าบอกจำนวนนับในภาษาไทยมีความสัมพันธ์อย่างมากกับค่าบอกจำนวนนับในภาษาจีนกลาง ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้อาจเป็นผลจากการยืมคำระหว่างภาษาตระกูลไทยกับภาษาจีนสมัยกลาง หรืออาจเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าภาษาตระกูลไทยและจีนมีความสัมพันธ์กันทางเชื้อสาย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากคนไทยมีแนวความคิดที่กว้างไกลเกี่ยวกับจำนวน ถึงแม้ว่าค่าบอกจำนวนนับที่มีอยู่แล้วจะเอื้อให้บอกจำนวนได้มากมายจนไม่มีสิ่งใดที่นับได้ถึงขนาดนั้นอยู่แล้ว แต่ก็รับคำบาลีมาใช้เป็นค่าบอกจำนวนนับที่มากกว่าหลักล้าน ค่าบอกจำนวนนับเหล่านี้มีปรากฏน้อยมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะไม่มีสิ่งใดให้นับ ตัวอย่างการใช้ค่าบอกจำนวนนับที่มีค่ามาก ๆ ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงหลายตอน เช่น ตอนเปรียบเทียบปีในนรกกับปีในมนุษย์ ดังนี้

...ฝูงสัตว์อันเกิดในดาปนรกนั้นยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปี
 ในนรกวัน ๑ คืน ๑ ในดาปนรก นั้นได้ ๙,๒๑๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี
 ในมนุษย์ ทั้ง ๑๖,๐๐๐ ปีในดาปนรก ๕๓๐๙๔,๑๖๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี
 ในมนุษย์เรานี้แล...

คนไทยเราเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เกี่ยวกับการนับ เมื่อมีการเขียนหนังสือแบบเรียนหลวงเล่มแรกของไทย คือ หนังสือมูลบทบรรพกิจ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ผู้เขียนก็ได้บรรจุเรื่องราวของการนับไว้ในหนังสือแบบเรียนนี้ด้วย คำบอกจำนวนนับที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ครอบคลุมทั้งคำไทย ซึ่งบอกจำนวนนับถึงหลักล้าน และคำบาลีซึ่งบอกจำนวนนับที่สูงกว่าหลักล้าน และเนื่องจากคนไทยสมัยโบราณเป็นคนเจ้าทเจ้ากลอน จึงสามารถผูกคำเหล่านี้เป็นคำประพันธ์ เพื่อให้ผู้เรียนจำได้ง่ายขึ้นดังนี้

๑ อิน ตับ น้ ซ้ำ ซอกสาว ให้ เนือง เรือง รวด วิถี นับ ศัพท์
สังขยา ๑ เต็ก เข็ย เจ้าจง ศึกษา ทำหวันับว่า จง วักระทุ ทับ
๑ ทำ สอง หน เป็น สิบ สิบ สิบสอง หน นับ ว่า ยี่ สิบช้อย่า สอง สย
๑ สิบ สาม หน เป็น ต้น ไป ท่าน เรียก ชื่อ ใช้ สาม สิบ สี่ สิบ
ตาม กัน ๑ สิบ สิบ หน เป็น ร้อย พจน์ สิบ หมื่น เป็น แสน
สิบ พัน เป็น หมื่น หนึ่ง นา ๑ สิบ หมื่น เป็น แสน หนึ่ง หนา
สิบ แสน ท่าน ว่า เป็น ล้าน หนึ่ง พัง จำไว้ ๑ สิบ ล้าน นั้น
เป็น ไกฏ์ ไชวี่ ร้อย แสน ไกฏ์ ไป เป็น ประ โกฏ์ หนึ่ง ตาม มี
๑ ร้อย แสน ประ โกฏ์ นี้ เป็น ไกฏ์ ประ โกฏ์ พัง กัณฑ์ หด ช้อย่า
ภลาคศตา ๑ ร้อย แสน ไกฏ์ ประ โกฏ์ หนา ท่าน เรียก ชื่อ มา
ว่า เป็น นะหุต หนึ่ง ไป ๑ ร้อย แสน นะหุต นั้น ไชวี่ ท่าน เรียก
ชื่อไว้ ว่า เป็น นิน นะหุต หนา ๑ ร้อย แสน นิน นะหุต หนา
ไต้ นาม ตาม มา ว่า อะ ไชกนี หนึ่ง มี ๑ ร้อย แสน อะ ไชกนี
ไต้ นาม ตาม มี ว่า พัน รุ อ้น หนึ่ง นา ๑ ร้อย แสน พัน รุ หนึ่ง
หนา ท่าน เรียก กัน มา ว่า อัพ พุ พัง จำไว้ ๑ ร้อย แสน

อัพพุทไซว์ ไต๋นามตามไซว์ ว่านิรัพพุทหนึ่งนา◎ร้อยแสน
 นิรัพพุทหนา ท่านเรียกชื่อมา ว่าอะหะหะตามมี◎ร้อยแสน
 อะหะหะหะนี้ มีนามตามที่ ว่าอะพะพะหนึ่งนา◎ร้อยแสน
 อะพะพะนี้หนา ท่านเรียกกันมา ว่าอะหะหะตามมี◎ร้อย
 แสนอะหะหะหะนี้ มีนามตามที่ ว่าโสคันทิกะหนึ่งนา◎ร้อยแสน
 โสคันทิกะหนา ท่านเรียกชื่อว่า เปนกมุทอันหนึ่งไป
 ◎ร้อยแสน กมุทนั้นไซว์ มีนามตามไซว์ ว่าบุณฑริกหนึ่งนา
 ◎ร้อยแสน บุณฑริกแท้ ท่านเรียกกันแต่ ว่าเปนนปทุม
 หนึ่งไป◎ร้อยแสน ปทุมนั้นไซว์ ท่านตั้งชื่อไว้ ว่ากะถาณะ
 อันหนึ่งนา◎ร้อยแสน กะถาณะนั้นหนา ท่านเรียกกันมา
 ว่ามหากะถาณะหนึ่งไป ◎ร้อยแสน มหากะถาณะนั้นไซว์
 เปนอะสงไซ คือเหล็กจะนับพรรณา◎อนึ่งตำบับที่นับมา
 ฝิดจากเทศนา ของพระชินาวาที่ ◎จำดับเทศนาตั้ง
 นิรัพพุทมีแถวอะพะพะอะหะหะมา◎อะหะหะกะมุทา โสคัน
 ทิกาแล้วอุปตะบุณฑริกนี้ ปทุมกะถาตามที่ จงรู้ไว้
 แล้วสังเกตกำหนดแต่ ◎แต่ร้อยถึงโกฏินี้แท้ เขาตี
 คุณแน่ เว่งวิหนาอย่าหลงไหล ◎แต่โกฏิถึงอสงไซย เขา
 ร้อยแสนไซว์ เว่งคุณเขาอย่าตีแต่

คำประพันธ์ดังกล่าว นอกจากระบุชื่อคำบอกจำนวนนับแล้ว
 ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหลักเลข กล่าวคือ ตั้งแต่หลัก
 สิบถึงหลักโกฏิ มีการเปลี่ยนชื่อหลักทุก ๆ กลุ่มสิบ จากหลักโกฏิถึง
 หลักอสงไซยมีการเปลี่ยนชื่อหลักทุก ๆ กลุ่มร้อยแสน นอกจากนี้ยัง
 บอกวิธีคำนวณความสัมพันธ์ระหว่างหลักต่าง ๆ ด้วยว่า จากหลัก

ร้อยถึงหลักโกฏิคุณด้วยสิบ จากหลักโกฏิถึงอสงไขยคุณด้วยร้อยแสน ในส่วนท้ายของคำประพันธ์แสดงการเปรียบเทียบการเรียงลำดับชื่อของคำบอกจำนวนนับที่แตกต่างออกไป แสดงให้เห็นว่าคำเหล่านี้คงมีที่ใช้บ่อย จึงยังมีความแตกต่างกันในการใช้คำ

ปัจจุบันคำบอกจำนวนนับที่สูงกว่าหลักล้าน คือ ตั้งแต่โกฏิขึ้นไปไม่เป็นที่นิยมใช้ นิยมใช้คำประสมกับล้าน เช่น สิบล้าน ร้อยล้าน และมีคำบอกจำนวนนับบางคำได้คลี่คลายมาเป็นคำใหม่ เช่น คำว่า โข ซึ่งเป็นภาษาพูด แปลว่า มาก เป็นคำที่ตัดทอนมาจากคำว่า อักโข ซึ่งตัดทอนมาจากคำว่า อักโขภินิ อักทอหนึ่ง

คำบอกจำนวนนับตามที่กล่าวมาแล้ว นอกจากจะใช้สำหรับบอกจำนวนแล้ว ยังใช้บอกอันดับที่หรือตำแหน่งได้ ถ้าเขียนไว้หน้าคำนามเป็นการบอกจำนวน เมื่อเขียนไว้หลังคำนามเป็นการบอกอันดับที่ โดยเฉพาะการบอกอันดับที่ของเดือนยังเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น หนึ่งคน-คนที่หนึ่ง สิบเดือน-เดือนสิบ

บทวิเคราะห์คุณค่า

เป็นที่น่าภาคภูมิใจว่า คนไทยเราสามารถสื่อสารการนับได้ ทั้งในรูปตัวหนังสือและตัวเลข ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของไทยเราเอง

ในด้านการสื่อสารการนับด้วยตัวหนังสือ คำบอกจำนวนนับในภาษาไทย มีทั้งคำโดดและคำที่เกิดจากการรวมคำโดดหลายคำเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ สามารถทำให้บอกจำนวนนับได้มากมาย การกำหนดให้คำบอกจำนวนนับที่เป็นคำโดด คือ สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน เป็นตัวบอกตำแหน่ง หรือที่เรียกว่าหลักเลข ทำให้เกิดระบบการบอกจำนวนนับที่เป็นคำประสมซึ่งสอดคล้องกันกับระบบตัวเลขที่ใช้หลักการของคำประจำหลัก ตัวอย่างเช่น ๓๒ เมื่อใช้ถ้อยคำจะเขียนว่า สามสิบสอง ๕๔๓๘๗ เมื่อใช้ถ้อยคำจะเขียนว่า ห้าหมื่นสี่พันสามร้อยแปดสิบเจ็ด ซึ่งถ้าเป็นภาษาอังกฤษจะไม่สอดคล้องกันเช่นนี้ เพราะจะเขียนว่าห้าสิบสี่พันสามร้อยแปดสิบเจ็ด ความสอดคล้องกันระหว่างระบบการกำหนดชื่อคำบอกจำนวนนับกับระบบตัวเลข ทำให้การเปลี่ยนวิธีการบอกจำนวนนับจากแบบหนึ่งเป็นอีกแบบหนึ่งเป็นไปได้โดยง่าย เพราะในชีวิตประจำวันต้องมีการเปลี่ยนวิธีการบอกจำนวนนับจากแบบหนึ่งเป็นอีกแบบหนึ่งตลอดเวลา เช่น เมื่อเห็นราคาสินค้าที่ติดไว้เป็นตัวเลข เราทราบราคาสินค้าได้จากการอ่านเป็นถ้อยคำ เมื่อต้องการจดราคาสินค้านั้นไว้ ก็เขียนเป็นตัวเลข

เมื่อพ่อขุนรามคำแหง ทรงประดิษฐ์ตัวอักษรไทยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๖ ได้ทรงประดิษฐ์ตัวเลขขึ้นพร้อมกัน ดังหลักฐานที่พบตัว

เลขในศิลาจารึกของพระองค์ แสดงให้เห็นว่าคนไทยสามารถสื่อสาร การนับในรูปตัวเลขมานาน ตั้งเจ็ดร้อยกว่าปีแล้ว เป็นที่น่าทึ่งมาก ที่ระบบตัวเลขไทยเป็นระบบฐานสิบเช่นเดียวกับระบบตัวเลขฮินดู อารบิกที่ใช้กันอยู่เป็นสากล ดังนั้นตั้งแต่มีการนำระบบตัวเลขฮินดู อารบิกมาใช้ในประเทศไทย ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คนไทยจึงใช้ตัวเลขทั้งสองระบบไปด้วยกัน แต่จุดเน้นก็อยู่ที่การใช้ ตัวเลขไทย จนกระทั่งถึงรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็น นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศให้ใช้ตัวเลขที่ใช้กันอยู่เป็นสากล คือ ตัวเลขฮินดูอารบิก เป็นตัวเลขไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยให้เหตุผล ว่า เพื่อความสะดวกในการติดต่อ เนื่องจากได้มีการใช้ตัวเลขฮินดู อารบิกกันแพร่หลายอยู่แล้ว ประกาศฉบับนี้ทำให้คนไทยหันมาใช้ ตัวเลขฮินดูอารบิกกันอย่างแพร่หลาย ถึงแม้อีก ๒ ปีต่อมา รัฐบาล สมัย นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี จะได้ออกประกาศ ยกเลิกประกาศฉบับนั้นก็ตาม คนไทยก็ยังใช้ตัวเลขฮินดูอารบิก กันอย่างแพร่หลายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีการใช้ตัวเลขไทยอยู่บ้าง เพียงประปรายเท่านั้น ใน พ.ศ. ๒๕๒๖ ซึ่งเป็นปีฉลอง “๓๐๐ ปี ปลายสี่ไทย” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเห็นสมควรให้ฟื้นฟูการใช้ตัว เลขไทยจึงรณรงค์ให้มีการใช้ตัวเลขไทยในทุกโอกาส

เป็นที่น่ายินดีว่า หลักสูตรและการสอนในโรงเรียน โดยเฉพาะ หลักสูตรและการสอนคณิตศาสตร์ในระดับประถมศึกษา ไม่ได้ละเลยเกี่ยวกับตัวเลขไทย โดยมีการกำหนดให้นักเรียนเรียนรู้วิธีการแสดงจำนวนทั้งในรูปตัวเลขฮินดูอารบิก และตัวเลขไทย และ ถึงแม้ในการคิดคำนวณจะใช้ตัวเลขฮินดูอารบิกเพื่อความสะดวก แต่ก็พยายามอนุรักษ์ตัวเลขไทย โดยให้นักเรียนเขียนคำตอบโดยใช้ ตัวเลขไทย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเด็กไทยทุกคนที่จบการศึกษา

ภาคบังคับ มีความสามารถในการใช้ตัวเลขไทยในการแสดงจำนวน
อย่างไรก็ตามถึงแม้นักเรียนจะสามารถอ่านและเขียนตัวเลขไทยได้
แต่โอกาสในการนำไปใช้ก็มีน้อยมาก ดังนั้นหากทางโรงเรียนส่งเสริม
การใช้ตัวเลขไทยในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจาก
คณิตศาสตร์แล้ว น่าจะเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะช่วยฟื้นฟูการใช้ตัวเลข
ไทยได้

สรุปสาระและมโนทัศน์

สังขยา เป็นคำที่มีรากฐานมาจากคำบาลีและสันสกฤต
หมายความถึงการนับ คนไทยเราได้นำคำนี้มาใช้ในภาษาไทย
อย่างน้อย เมื่อประมาณ ๖๐๐ ปีล่วงมาแล้ว ดังหลักฐานที่ปรากฏ
พบคำนี้ในศิลาจารึกหลักที่ ๓ ศิลาจารึกนครชุม คำนี้มักพบ
ที่ใช้ในบทร้อยกรอง เช่น ในหนังสือสมุทโฆษคำฉันท์

ถึงแม้คนไทยเราจะนำคำว่า “สังขยา” มาใช้ แต่ก็ไม่ได้
นำคำบอกจำนวนนับของบาลีสันสกฤตมาใช้ทั้งหมด นำมาใช้
แต่เพียงคำบอกจำนวนตั้งแต่โกฏีขึ้นไป ส่วนคำบอกจำนวน
นับที่น้อยกว่าโกฏีเป็นคำไทยของเราเอง ซึ่งมีความคล้ายคลึง
กับจีนมาก

คนไทยมีวิธีการบอกจำนวนนับได้ทั้งในรูปตัวหนังสือ
และตัวเลข ระบบตัวเลขไทยเป็นระบบฐานสิบเช่นเดียวกับ
ระบบตัวเลขฮินดูอารบิก ซึ่งเป็นระบบตัวเลขที่ใช้เป็นสากล
จึงทำให้คนไทยสามารถใช้ตัวเลขทั้ง ๒ ระบบได้อย่างสะดวก
เพราะเทียบกันได้ง่าย เพียงแต่เปลี่ยนรูปตัวเลขเท่านั้น ไม่
ต้องคิดคำนวณ นอกจากนี้ วิธีการบอกจำนวนนับในรูปตัว
หนังสือและตัวเลขยังมีระบบที่สอดคล้องกัน จึงช่วยให้การ
เปลี่ยนวิธีบอกจำนวนนับจากแบบหนึ่งเป็นอีกแบบหนึ่ง เช่น

จากตัวหนังสือเป็นตัวเลข หรือจากตัวเลขเป็นตัวหนังสือทำได้
โดยง่าย

คนไทยควรมีความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ
ที่ได้สร้างสรรค์ถ้อยคำและตัวเลขไว้ให้ได้สำหรับบอกจำนวน
นับจึงควรช่วยกันสืบทอดสิ่งที่มีคุณค่าเหล่านี้ให้คงอยู่กับ
คนไทยตลอดไป

บรรณานุกรม

คำธร สติกรกุล. ลายสือไทย ๗๐๐ ปี. (ฉบับปรับปรุง) พิมพ์ครั้งที่ ๒

กรุงเทพมหานคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๒๗

เซเดิ้ล ยอช. ชำระแลแปล. ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์บรรณกิจ. ๒๕๒๖

ปราณี กุลละวณิชย์. "วิวัฒนาการเลขไทย." รายงานผลการวิจัย

ทุนอุดหนุนเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพวิชาการ. งาน

วิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย

ลำดับที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๒๖

พระญาติไทย. ไตรภูมิพระร่วง กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,

๒๕๐๗

พระมหाराชครู สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระมหา-

สมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. สมุทโฆษคำฉันท์. กรุง-

เทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๑

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. มูลบทบรรพกิจ. (ฉบับเรียบเรียงตาม

แบบเก่า) สำเพ็ง : ห้างสมุด, ๒๔๖๘

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.

กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕

โสมทัต เทเวศร์. เกียรติภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา,

คำ

กลเลขแบบฝึกหัดการคูณและการหาร

ผู้เขียน

ดวงเดือน อ่อนน้อม

ความหมาย

กลเลขแบบฝึกหัดการคูณและการหาร เป็นแบบฝึกหัดคณิตศาสตร์ ใช้เพื่อฝึกเด็กให้มีทักษะการคูณและการหาร ตัวอย่างเช่น นพพล นพพัน หันสมุด โคศัพ (หนังสือบางเล่มเขียนโคศัพท์ โคสับต์)

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

แต่เดิมการสอนคณิตศาสตร์มุ่งเน้นการท่องจำและการฝึกทักษะการคิดคำนวณให้คล่องแคล่วแม่นยำ ดังหลักฐานปรากฏจากเรื่องโบราณศึกษาของขุนประเสริฐอักษรนิติ กล่าวถึงการสอนคณิตศาสตร์ไว้ว่า ขึ้นต้นครั้งแรกให้เล่าสูตรเลขก่อน สูตรเลขที่กล่าวถึงนี่ก็คือ สูตรคูณนั่นเอง ซึ่งมี ๔ แม่ ได้แก่ แม่เอก แม่โท แม่ตรี แม่จัตวา แม่เบ็ญจ แม่ฉอ แม่สับต์ แม่อัฐ และแม่ณพ การเล่าใช้ภาษาบาลีเช่นสูตรเลขแม่ตรี เล่าดังนี้ “ตรีเอกาตรี๓ ตรีโทฉอ ๖ ตรีตรีณพ ๙ ตรีจัตวา ๑๒ ตรีเบ็ญจ ๑๕ ตรีฉอ ๑๘ ตรีสับต์ ๒๑ ตรีอัฐ ๒๔ ตรีณพ ๒๗ จบแม่ตรี” จากนั้นจึงสอนวิธีลบมีกระจาย เรียกว่า สอนเล่าวิธีเหยียด ซึ่งเล่าดังนี้ “เหยียดเอกเป็นนพ เหยียดนพเป็นเอก เหยียดโทเป็นอัฐ เหยียดอัฐเป็นโท เหยียดตรีเป็นสับต์ เหยียดสับต์เป็นตรี เหยียดจตุเป็นฉอ เหยียดฉอเป็นจตุ เหยียดเบ็ญจคงเบ็ญจ เหยียดนพเป็นสุญ เหยียดสุญเป็นนพ จบบทเหยียดเท่านี้” ความหมายของวิธีเหยียดเช่น เหยียดเอกเป็นนพ หมายความว่า นำ ๑ ไปลบออกจาก ๐ ไม่พอ ต้องกระจายจำนวนที่อยู่ใน

หลักถัดขึ้นไปมาหนึ่งสิบรวมเป็น ๑๐ ลบออก ๑ ก็เหลือ ๙ สำหรับสองข้อสุดท้ายคือ เขี้ยदनพเป็นสูญ และเขี้ยดสูญเป็นนพ เป็นการลบมีกระจายในหลักที่สองเมื่อมีการกระจายสองหลักติดกัน กล่าวคือ เขี้ยदनพเป็นสูญ หมายความว่า เมื่อตัวตั้งมี ๐ สองตัวกระจายจำนวนที่อยู่ถัดขึ้นไปมาหนึ่งสิบให้ ๐ ตัวที่สอง รวมเป็น ๑๐ แล้ว ต้องกระจายต่อไปให้ ๐ ตัวที่หนึ่ง ๑๐ จึงเหลือเพียง ๙ ลบออก ๙ จึงเหลือ ๐ ส่วนเขี้ยดสูญเป็นนพ ก็เป็นการกระจายในลักษณะเดียวกัน เมื่อเหลือ ๙ แล้ว ลบออก ๐ จึงเหลือ ๙ ต่อจากนั้นให้ทำเลขตามวิธีที่เล่ามาโดยไม่ต้องเขียนตัวเลขให้สมบูรณ์ เพื่อความรวดเร็วจึงให้เขียนแต่เพียงหางเลขเท่านั้น คือ $\sim 1 \sim \sim \sim \sim \sim \sim$ ต่อไปจึงฝึกคูณหารให้คล่องโดยทำแบบฝึกหัดการคูณ การหาร ซึ่งเรียกว่า นพพล นพพัน นพพวง หันสมุด และโคศัพ

นพพล เป็นแบบฝึกหัดการคูณจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลัก กับจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขหนึ่งหลัก นพ แปลว่า เก้า พล แปลว่า กำลัง นพพล แปลว่า กลเลขทำด้วยกำลังตัวเลข ๙ ตัว ลักษณะของโจทย์คือ กำหนดจำนวนซึ่งแสดงด้วยตัวเลข ๑ ถึง ๙ เรียงกัน ได้แก่ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ ให้คูณกับ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕...๙ เมื่อคูณกับจำนวนใดก็ให้หารกลับด้วยจำนวนนั้น ซึ่งจะได้ผลลัพธ์เป็นจำนวนเดิม เช่น ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ คูณกับ ๓ ได้ ๓๗๐๓๗๐๓๖๗ เมื่อหารกลับด้วย ๓ ก็จะได้จำนวนเดิมคือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ หนังสือบางเล่มไม่มีการคูณกับ ๑

นพพัน เป็นแบบฝึกหัดการคูณที่ยากกว่านพพล คือเป็นการคูณจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลักกับจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขสองหลัก ลักษณะของโจทย์คือ กำหนดจำนวนซึ่งแสดงด้วยตัวเลข ๑ ถึง ๙ เรียงกัน ได้แก่ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ ให้คูณกับ ๑๘, ๒๗,

๓๖. ๔๕...๘๑ เมื่อคูณกับจำนวนใดก็ให้หารด้วยจำนวนนั้นซึ่งจะได้ผลลัพธ์เป็นจำนวนเต็ม เมื่อพิจารณาจำนวนที่นำมาคูณแล้ว จะเห็นว่าแยกตัวประกอบได้เป็นดังนี้คือ ๒×๙, ๓×๙, ๔×๙, ๕×๙... ๙×๙ แสดงว่าทุกจำนวนมี ๙ เป็นตัวประกอบ ส่วนตัวประกอบอีกตัวหนึ่ง ได้แก่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕...๙ ดังนั้น นพพจน์ก็คือ ๙ คูณกับ นพพจน์นั่นเอง หนังสือบางเล่มกล่าวว่า นพพจน์เป็นการคูณจำนวน ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ กับจำนวนต่อไปนี้ได้แก่ ๑๑, ๒๒, ๓๓...๙๙ หรือ คูณกับ ๑๑, ๑๘, ๒๗, ๓๖...๘๑ เมื่อคูณกับจำนวนใด ก็หารกลับด้วยจำนวนนั้น ซึ่งจะได้ผลลัพธ์เท่าจำนวนเต็ม

นพพวง เป็นแบบฝึกหัดการคูณจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลัก กับจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลัก คือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ คูณกับตัวเอง คือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ แล้วหารกลับด้วยจำนวนที่นำมาคูณคือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ ครูบางคนเพิ่มขึ้นตอนให้เป็นการคูณกับจำนวนที่มีค่าน้อยก่อนแล้วเพิ่มเป็นจำนวนที่มีค่ามากขึ้นโดยเพิ่มตัวเลขทีละหลักจนถึงจำนวนที่ต้องการ คือเริ่มจากคูณกับ ๑๒ หารด้วย ๑๒ คูณกับ ๑๒๓ หารด้วย ๑๒๓ คูณกับ ๑๒๓๔ หารด้วย ๑๒๓๔ เรื่อยไปจนถึงคูณกับ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ หารด้วย ๑๒๓๔๕๖๗๘๙

หันทสมุด เป็นแบบฝึกหัดการคูณจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลักคือ ๙๘๗๖๕๔๓๒๑ กับจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขเก้าหลักคือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙ แล้วหารกลับด้วยจำนวนที่นำมาคูณคือ ๑๒๓๔๕๖๗๘๙

โคศัพ เป็นแบบฝึกหัดการหาร โดยกำหนดจำนวนที่เป็นตัวตั้งให้ประกอบด้วยตัวเลขซ้ำ ๆ กันหลายตัว ตั้งแต่ ๑ ถึง ๙ ตัวหารเป็นจำนวนที่หารจำนวนที่กำหนดให้ลงตัว โคศัพต่ำสุดคือ โคศัพ ๓ ตัว โคศัพสูงสุดคือ โคศัพ ๑๐ ตัว รายละเอียดเป็นดังนี้

โคตรี (โคศัพ ๓ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑ ถึง ๙๙๙ หารด้วย ๓๗

โคจัตวา (โคศัพ ๔ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙ ทหาร
ด้วย ๑๑ บางตำราปรับตัวตั้งเป็น ๑๐๐๑ ถึง ๙๐๐๙ เพื่อให้ยากขึ้น

โคเบญจ (โคศัพ ๕ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙ ทหาร
ด้วย ๔๑

โคฉฉ (โคศัพ ๖ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙๙ ทหาร
ด้วย ๓๓ หรือ ๓๔ หรือ ๒๓๑

โคสัปต (โคศัพ ๗ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙๙๙๙
ทหารด้วย ๒๓๙

โคอัฏฐ (โคศัพ ๘ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙
ทหารด้วย ๗๓

โคณฑ (โคศัพ ๙ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙
ทหารด้วย ๙

โคทศ (โคศัพ ๑๐ ตัว) : ตัวตั้งได้แก่ ๑๑๑๑๑๑๑๑๑๑ ถึง ๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙๙
ทหารด้วย ๔๕๑

ในด้านลำดับขั้นการฝึก หลังจากทำนพพลได้คล่องดีแล้ว อาจ
ให้ไปทำโคศัพเลยก็ได้แล้วค่อยทำนพพัน นพพวง และหันสมุด
หรืออาจทำนพพล นพพัน นพพวง หันสมุดให้คล่องก่อนแล้วทำ
โคศัพ

บทวิเคราะห์คุณค่า

ในการสอนคณิตศาสตร์จะต้องฝึกฝนให้นักเรียนมีความคล่อง-
แคล่วแม่นยำในการคิดคำนวณ ซึ่งวิธีการฝึกทำได้หลากหลายวิธี การ
ให้นักเรียนทำแบบฝึกหัดก็เป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเกิด
ความคล่องแคล่ว แม่นยำ รวดเร็วในการคิดคำนวณได้ โจทย์แบบ
ฝึกหัดการคูณและการหารดังกล่าวมาแล้วคือ นพพล นพพัน นพ-

พวง หันสมุด และโคศัพ แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการแต่ง
 โจทย์ให้นักเรียนฝึก ในการทำแบบฝึกหัดการคูณ เด็กได้ใช้สูตร
 คูณทั้ง ๔ แม่ คือ แม่ ๑ ถึง แม่ ๔ อย่างเป็นระบบ จนเชื่อได้แน่ว่า
 เมื่อทำแบบฝึกหัดครบ เด็กได้มีโอกาสฝึกสูตรคูณที่เรียนครบทั้ง
 หหมด การคูณแล้วหารกลับด้วยจำนวนที่นำมาคูณ แสดงให้เห็นถึง
 การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างการคูณกับการหาร โดยใช้การหาร
 เป็นการตรวจคำตอบของการคูณ สำหรับแบบฝึกหัดการหารคือ
 โคศัพ โคศัพแต่ละชุด เช่น โคศัพ ๓ ตัว ช่วยให้เด็กมองเห็นความ
 สัมพันธ์ระหว่างจำนวน คือ เมื่อตัวตั้งเพิ่มขึ้นครั้งละเท่า ๆ กัน ตัว
 หารคงเดิม ผลลัพธ์ย่อมเพิ่มขึ้นครั้งละเท่า ๆ กันด้วย เช่น ๑๑๑ หาร
 ด้วย ๓๗ ได้เท่ากับ ๓ เมื่อตัวตั้งเพิ่มขึ้น ๔ เท่า คือเป็น ๔๔๔ หาร
 คงเดิมคือ ๓๗ ผลลัพธ์ย่อมเพิ่มขึ้น ๔ เท่าด้วย คือได้ ๑๒ นอกจากนี้
 นี้การทำโคศัพยังเป็นพื้นฐานในการเรียนเรื่องการแยกตัวประกอบ
 ได้เป็นอย่างดี

ถึงแม้ว่าการสอนคณิตศาสตร์ในปัจจุบันจะไม่เน้นเฉพาะ
 ทักษะการคิดคำนวณ และใช้วิธีการต่าง ๆ หลากหลายวิธีในการ
 ฝึก แบบฝึกหัดการคูณและการหารที่让孩子ทำ มักไม่กำหนดตัว
 เลขหลายหลักมากนัก เพื่อไม่ให้เด็กเกิดความเบื่อหน่าย อย่างไร
 ก็ตาม เนื่องจากโจทย์ดังกล่าวมีลักษณะท้าทายความสามารถมาก
 ในแง่ของสมาธิและความเมื่อยา ครูจึงอาจเลือกมาใช้เป็นแบบฝึกหัด
 เสริมได้

สรุปสาระและมโนทัศน์

การสอนคณิตศาสตร์เน้นการท่องจำและการฝึกทักษะ
 การคิดคำนวณ การเรียนเริ่มจากการท่องสูตรคูณซึ่งเรียกว่า

เล่าสูตรเลข และเล่าวิธีเหยียด ซึ่งหมายถึงการท่องให้จำว่าในการลบมีกระจาย เมื่อกระจายจำนวนที่อยู่ถัดขึ้นไปลงมารวมกับ ๐ ซึ่งเป็นตัวยึดหลักซึ่งลบกันไม่ได้ ทำให้ลบกันได้ แล้วผลลัพธ์เป็นเท่าไร เช่น เหยียดตรีเป็นสับดี หมายความว่า ๐ ลบออก ๓ ลบไม่ได้ จึงกระจายจำนวนที่อยู่ถัดขึ้นไปมารวมกับ ๐ เป็น ๑๐ ลบออก ๓ ได้ ๗ การเล่าสูตรเลข และการเล่าวิธีเหยียด เล่าเป็นภาษาบาลี ต่อจากนั้นจึงให้ทำเลขตามวิธีที่เล่ามาโดยไม่ต้องเขียนตัวเลขอย่างสมบูรณ์ เขียนเพียงแต่ทางตัวเลขเท่านั้น เพื่อให้เกิดความรวดเร็วแล้วจึงทำแบบฝึกหัดการคูณซึ่งมีชื่อเรียกว่า นพพล นพพัน นพพวง หันสมุด และแบบฝึกหัดการหารซึ่งเรียกว่า โคศัพ แบบฝึกหัดการคูณเป็นแบบฝึกหัดเกี่ยวกับการคูณจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขทั้ง ๔ ตัวเรียงกันจาก ๑ ถึง ๔ กับจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลข ๑, ๒, ๓...๔ ทีละตัวบ้าง เช่น คูณกับ ๘ ทีละสองตัวบ้าง เช่น คูณกับ ๓๖ หรือทีละ ๔ ตัวบ้าง เช่น ๑๒๓๔๕๖๗๘๘๘ การคูณใด ๆ ก็ตามเมื่อคูณกับจำนวนใดให้หารกลับด้วยจำนวนนั้นเสมอ ส่วนแบบฝึกหัดการหารเป็นการนำจำนวนที่แสดงด้วยตัวเลขซ้ำ ๆ กันเป็นตัวตั้ง ตัวหารเป็นจำนวนที่หารจำนวนที่กำหนดให้ลงตัวทุกจำนวน โคศัพต่ำสุดคือ โคศัพ ๓ ตัว ซึ่งหมายความถึงตัวตั้งมีตัวเลขซ้ำกัน ๓ ตัว เช่น ๔๔๔ โคศัพสูงสุดคือ โคศัพ ๑๐ ตัว ซึ่งหมายความถึงตัวตั้งมีตัวเลขซ้ำกัน ๑๐ ตัว เช่น ๗๗๗๗๗๗๗๗๗๗๗๗

แบบฝึกหัดการคูณและการหารคือ นพพล นพพัน นพพวง หันสมุด และโคศัพ อาจนำมาใช้เป็นแบบฝึกหัดเสริมทักษะการคิดคำนวณได้

บรรณานุกรม

ประกาภกร, หม่อมเจ้า. เลขปกรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สรรพกิจตย์
ธนากร. รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐.

ประเสริฐ วัฒนคร, นพพล นพพวง นพพันธ์ โคตัพ. กรุงเทพฯ: เอกสาร
ลายมือเขียน, ๒๕๓๓.

ประเสริฐอักษรนิติ, ขุน. โบราณคดีศึกษา. หนังสือวชิรญาณ ปีที่ ๕
ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๔) เล่ม ๔ และเล่ม ๕ กรมศิลปากร
พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพอาจารย์พวงเพ็ชร เอี่ยม-
สกุล, โรงเรียนการช่างวุฒิมศึกษา (แผนกการพิมพ์) ๒๕๐๒.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

ความรู้เรื่องเมืองไทย

ผู้เขียน

ปานตา ใช้เทียมวงศ์

ความหมาย

หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้ระบุไว้ดังนี้

ความรู้เรื่องเมืองไทย คือ วิชาที่มุ่งหมายจะให้เด็กมีความรู้กว้างขวางในเรื่องเมืองไทยและรู้หน้าที่ของตนอันเกี่ยวกับประเทศ นอกจากนั้นความรู้เรื่องเมืองไทยยังเป็นพื้นให้เด็กได้ศึกษาภูมิศาสตร์สยาม ซึ่งสอนให้รู้ความเป็นอยู่ของคนไทยเกี่ยวกับภูมิประเทศ และศึกษาพงศาวดาร ซึ่งสอนให้รู้ว่าชาติไทยมีความเป็นอยู่เช่นนั้นมีเรื่องราวของบรรพชนมาอย่างไร

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

วิชาความรู้เรื่องเมืองไทย เป็นวิชาที่บรรจุอยู่เป็นวิชาบังคับในหลักสูตรหลวงของกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ ซึ่งแบ่งหลักสูตรประถมศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท สำหรับนักเรียนชายและนักเรียนหญิงดังนี้

หลักสูตรประถมศึกษา (ชาย)

วิชาที่บังคับให้สอน

วิชาสามัญ : ๑. จรรยา

๒. ภาษาไทย

๓. เลข

๔. ความรู้เรื่องเมืองไทย

๕. การรักษาตัว

๖. วาดเขียน

๗. วิชาลูกเสือ

วิชาวิสามันตร์ : ๘. วิชาหาเลี้ยงชีพ (หัตถกรรม กสิกรรม
พาณิชย์กรรม)

วิชาที่ไม่บังคับให้สอน

๑. วิทยา

๒. ขับร้อง

หลักสูตรประถมศึกษา (หญิง)

๑. วิชาสามัญ

๒. วิชาวิสามันตร์

เวลาเรียน เวลาเรียนที่กำหนดให้สำหรับวิชาความรู้เรื่องเมือง
ไทย ซึ่งเป็นวิชาหนึ่งที่หลักสูตรบังคับให้เรียน มีดังนี้

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ } เรียนสัปดาห์ละ ๓ ชั่วโมง

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ }

ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เรียนสัปดาห์ละ ๒ ชั่วโมง

ความมุ่งหมาย การสอนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยมีจุดมุ่งหมาย
คือ เพื่อให้นักเรียนรู้จักบ้านเมืองของตนเองว่าเป็นอย่างไร เหตุใดจึง
ตั้งหลักฐานเป็นปึกแผ่นได้ จะได้เกิดความรักชาติบ้านเมืองและ
คิดบำรุงชาติบ้านเมือง โดยประพุดิตตนเป็นพลเมืองดี

เนื้อหาที่สอนมีดังนี้

ก. ให้รู้วิชานุมิตศาสตร์ พอเป็นการเปิดหูเปิดตา ให้รู้ภูมิศาสตร์
สยามพอเข้าใจพงศาวดารของประเทศสยามทั้งสมัยใหม่และสมัยเก่า

ข. ให้รู้พงศาวดารโดยย่อของชาติไทย ว่าเดิมสืบกันมาแต่ไหน

รวบรวมกันเข้าอย่างไร ต้องแข่งขันสู้รบกับใครบ้าง แล้วเปลี่ยนมาโดยลำดับเวลา จนตั้งลงเป็นหลักฐานดังปรากฏในทุกวันนี้อย่างไร

ค. ให้รู้จักวิถีปกครองบ้านเมืองในเวลานี้แต่โดยสังเขป คือรู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินคืออะไร กระทรวงมหาดไทย กระทรวงนครบาล มีไว้ทำไม โรงเรียนมีไว้ทำไม ทหารมีไว้ทำไม โรงเรียนมีไว้ทำไม เทศบาล ผู้ว่าราชการเมือง นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คืออะไร ราษฎรจะต้องเชื่อฟังคำของหัวหน้าเหล่านี้ได้อย่างไร? ดังนี้ เป็นต้น

ในหลักสูตรได้ชี้แนะเกี่ยวกับการสอนไว้ด้วยว่า การจะสอนหัวข้อทั้ง ๓ แผนกดังกล่าวข้างต้น จะต้องสอนให้ผู้เรียนเข้าใจ และได้ความรู้ว่า ทำไมประเทศสยามจึงตั้งมั่นเป็นชาติบ้านเมืองที่สำคัญขึ้นได้ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลสำเร็จสมตามความมุ่งหมายของการสอนอย่าให้นักเรียนเบื่อหน่ายเพราะต้องใช้ความจำมากนัก

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

จากความมุ่งหมายของการสอนความรู้เรื่องเมืองไทย ผู้อ่านจะได้ตระหนักถึงความปรารถนาที่จะปลูกฝังให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบ้านเมืองของตนอย่างถ่องแท้ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศเพื่อช่วยปูพื้นฐานให้เข้าใจถึงที่มาและสาเหตุที่ทำให้เมืองไทยเป็นอย่างที่เป็นอยู่ ทั้งทางด้านความเป็นอยู่ของประชาชนอาชีพต่างๆ การปกครอง และประวัติศาสตร์

เนื้อหาที่ใช้สอนได้คำนึงถึงวัยของผู้เรียนเป็นสำคัญ ต้องการให้นักเรียนเข้าใจตนเอง มีความรู้กว้างขวางในเรื่องของบ้านเมืองของตน และรู้หน้าที่ของตนอันพึงมีต่อประเทศชาติ

ทางด้านการสอนพงศาวดาร ความเป็นมาของคนไทยนั้น มีระบุไว้ในคู่มือการสอนว่าต้องมุ่งหมายให้เด็กรู้ความจริงเป็นใหญ่ ไม่ใช่

สอนจรรยาหรือความรักชาติ ถ้าเด็กเข้าใจดีในเรื่องที่เกิดขึ้น รู้ความเป็นมา และใช้ความคิดหาเหตุผลแล้ว ความรักชาติ ความภาคภูมิใจในชาติก็จะเกิดตามมาเอง เป็นการสอนให้เด็กรู้จักยอมรับความจริง ไม่หลงชาติ หรือมีชาตินิยมในทางที่ไม่ถูกต้อง

การสอนภูมิศาสตร์ก็เน้นที่การสอนในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ และเป็นความรู้ความเข้าใจในสภาพของบ้านเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิประเทศกับนิสัยใจคอและการอาชีพของพลเมือง การรู้ทิศทางสามารถชี้นำผู้อื่นให้เดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ได้ ผูกหัดกระยะทาง คະเนทิศทางตามแผนที่ การคมนาคม มีความรู้เกี่ยวกับคนชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่ในประเทศของเรา ตลอดจนภาษาที่ใช้พูดและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า เนื้อหาวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยนี้ แสดงให้เห็นถึงความคิดที่ทันสมัย และแสดงถึงความเข้าใจในความสำคัญของการปูพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งรอบ ๆ ตัวของเด็กและใช้เหตุผลประกอบในการเรียนรู้ถึงความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในบ้านเมืองของตนเอง

บทวิเคราะห์คุณค่า

เนื้อหาและแนวทางในการสอนความรู้เรื่องเมืองไทยนี้ นับว่าทันสมัยและตรงกับปรัชญาการสอนในปัจจุบันหลายประการ ดังนี้

ด้านตัวครู

๑. ครูต้องมีความรู้กว้างขวาง รู้จักค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม ใช้ตำราเป็นหลักในการสอนเท่านั้น แต่ไม่ยึดเป็นคัมภีร์

๒. การสอนต้องจัดเตรียมเนื้อหาเป็นทิวมวดทမ်း เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจและคำนึงถึงวัยของเด็กเป็นสำคัญ ไม่สอนสิ่งที่ไม่จำเป็นและเข้าใจยาก

๓. ครูควรสอนอธิบายปากเปล่า ให้เด็กเข้าใจชัดเจน ไม่ใช่
วิธีอ่านตำราให้เด็กฟังและควรฝึกให้เด็กรู้จักจดแต่หัวข้อสำคัญ ๆ
ลงในสมุด

ด้านวิธีการสอน

๑. การสอนเกี่ยวกับภูมิประเทศหรือสถานที่ ควรจะพาเด็ก
ไปดูของจริงหรือมีฉะนั้นก็ใช้แผนที่ ภาพ หรือรูปปั้นแทน

๒. การใช้หนังสือประกอบ ครูควรเลือกหนังสือที่มีคำอธิบาย
ประกอบเกี่ยวกับความรู้เรื่องเมืองไทย ไม่ใช่หนังสือที่บรรจุความรู้
เรื่องเมืองไทยจริง ๆ ซึ่งอาจยากเกินความเข้าใจของเด็ก

๓. การสอนประวัติศาสตร์ จุดมุ่งหมายคือให้รู้ข้อมูลที่เป็น
ความจริงที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต ส่งผลให้ประเทศไทยเป็นอย่างที่
เป็นอยู่ หัดให้นักเรียนคิดวิเคราะห์ โดยใช้เหตุผลประกอบ เพื่อให้
เกิดความเข้าใจ

๔. การสอนภูมิศาสตร์ ให้สอนจากสิ่งที่ใกล้ตัวออกไป ให้
รู้จักสังเกต และคิดหาเหตุผล

๕. ไม่สอนให้ท่องจำ เช่น ท่องจำคำจำกัดความของชื่อภูมิประเทศ
ต่าง ๆ ซึ่งจะไม่ช่วยให้เกิดความเข้าใจสิ่งเหล่านั้นโดยแท้จริง ครูไม่
ควรให้เด็กท่องจำชื่อต่าง ๆ ที่ไม่จำเป็นให้มากจนรกสมอง ควรให้
เรียนแต่ชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่สำคัญ ๆ และเป็นประโยชน์เท่านั้น

๖. การสอนความหมายของแผนที่ สอนควบคู่ไปกับภูมิประเทศ
หัดให้เด็กวัดและเขียนแผนผังของห้องเรียนก่อน แล้วจึงฝึกเขียน
แผนผังตัวโรงเรียน บริเวณโรงเรียนต่อไป

๗. การสอนภูมิประเทศ จังหวัดต่าง ๆ ครูต้องสอนให้สัมพันธ์
กันไปกับอาชีพในจังหวัดนั้น ๆ ด้วย ครูจำเป็นต้องบอกก่อน แต่ก็
อาจให้เด็กคิดหาเหตุผลเองในภายหลัง

๘. การเรียนเกี่ยวกับการทาทาง เน้นเรื่องการฝึกให้สามารถนำไปใช้ได้ ตั้งต้นจากการรู้จักบอกทางจากบ้านไปสถานที่สำคัญ ๆ ได้ หัดคะเนระยะทางในแผนที่ การกะเวลาการเดินทาง สอนให้เห็นความหมายและประโยชน์ของการเรียน

๙. การสอนแผนที่ เน้นให้เด็กสามารถนึกภาพแผนที่ประเทศไทย และสถานที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ และสามารถเขียนได้จากความทรงจำ ไม่เน้นการลอกแผนที่จากแบบและความสะอาดสวยงาม

๑๐. การสอนให้ต่อเนื่องสัมพันธ์กัน คือการบูรณาการความรู้ใหม่ให้ต่อกับความรู้เดิมที่เรียนมาแล้ว บูรณาการเนื้อหาที่สัมพันธ์กันให้เข้าใจชัดเจน เช่น สอนภูมิประเทศให้ติดต่อกับแผนที่ แล้วให้ต่อไปถึงนิสัยใจคอและอาชีพของทางเมืองในแถบนั้น ถ้าสอนภูมิศาสตร์เรื่องใดที่เห็นว่าควรกล่าวถึงพงศาวดารด้วย ก็ควรสอนติดต่อกันไปเลย สอนให้เด็กคิดหาเหตุผลจากเรื่องที่เรียน

๑๑. การสอนเรื่องประเทศ ไม่สอนทุกจังหวัด แต่ควรจะสอนให้เข้าใจถึงจังหวัดที่ตนอยู่ และจังหวัดสำคัญ ๆ บางจังหวัด โดยแจ่มแจ้ง และรู้ในสิ่งทั่ว ๆ ไปในประเทศ

วิธีการสอนต่าง ๆ ข้างต้น นับว่าทันสมัยและเป็นสิ่งที่น่าคิด โดยเฉพาะเกี่ยวกับการสอนพงศาวดาร ถ้าผู้ที่กำลังสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตได้นำไปพิจารณาและปรับไปใช้ในการสอนของตน อาจจะทำให้ให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนง่ายขึ้น และสนใจที่จะเรียนเพราะเห็นประโยชน์ในการนำไปใช้ได้

สรุปสาระและมโนทัศน์

วิชาความรู้เรื่องเมืองไทย เป็นวิชาสามัญที่บังคับให้สอนในหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๔๕๖ เป็นวิชาที่ต้อง

การปูพื้นฐานความเข้าใจให้แก่เด็กระดับประถม เกี่ยวกับความรู้ โดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับบ้านเมืองของเรา ประกอบด้วยส่วนใหญ่ ๒ ส่วนคือ

๑. ภูมิศาสตร์ สอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของคนไทย เกี่ยวกับภูมิประเทศที่อยู่

๒. พงศาวดาร สอนเกี่ยวกับเรื่องราวของบรรพชนที่มีผลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน

การสอนความรู้เรื่องเมืองไทยนี้ จะต้องสอนให้เด็กคิดหาเหตุผลในเรื่องที่เรียน และสามารถจะนำไปใช้ประโยชน์ได้ด้วย ไม่เน้นการท่องจำและเนื้อหาที่ไม่จำเป็นสำหรับผู้เรียน วิธีการสอนควรจะบูรณาการให้นักเรียนเข้าใจความสัมพันธ์กันของสิ่งต่าง ๆ และสามารถคิดหาเหตุผลมาสรุปได้

บรรณานุกรม

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ กรมพระยา. ประวัติสังเขปแห่งการจัดการศึกษาภาคปรัตยบันแห่งประเทศไทย, พระนคร โรงพิมพ์เซ่งฮง, ๒๔๔๐

ศึกษาธิการ, กระทรวง. หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา. พระนคร โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๔๕๖.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

พรรณพฤษชา-สัตตวาภิธาน

ผู้เขียน

รุจิระ สุภรณ์ไพบูลย์

ความหมาย

พรรณพฤษชา-สัตตวาภิธาน ทั้งสองคำนี้ เป็นชื่อหนังสือแบบเรียนสำหรับหัดอ่านภาษาไทย แต่งและเรียบเรียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระยาศรีสุนทรโวหาร ภูวนปริชามาตย์ บรมนาถนิตยภักดี พิริยพาท (น้อย อาจารย์ยางกูร) เจ้ากรมพระอาลักษณ์ เมื่อปีจอฉศก^{๑๗} พระพุทธศักราช ๒๔๒๗

หนังสือ “พรรณพฤษชา” เดิม ท่านผู้แต่ง เรียกว่า “นามพรรณพฤษชา” แต่งคู่กับ “สัตตวาภิธาน” หนังสือ พรรณพฤษชา กล่าวถึงความรู้ทางพฤกษศาสตร์ รวบรวมชื่อต้นไม้ที่พบเห็นในประเทศไทย ตลอดจนการแบ่งชนิดและประเภทของพืช โดยกำหนดเกณฑ์ขึ้น ส่วนหนังสือสัตตวาภิธานเสนอความรู้ทางสัตตววิทยา กล่าวถึงชื่อสัตว์ และการแบ่งสัตว์ออกเป็นประเภทต่าง ๆ โดยกำหนดเกณฑ์เพื่อแบ่งเช่นกัน

ท่านผู้แต่งและเรียบเรียงหนังสือทั้งสองเล่มนี้ ต้องการให้เป็นหนังสือแบบเรียน สำหรับเด็กหัดอ่านภาษาไทย แต่อาศัยเนื้อเรื่องทางพฤกษศาสตร์และสัตตววิทยาเป็นสื่อ ชักชวนให้เด็ก ๆ เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ลักษณะการเสนอเนื้อหาหรือคำกลอนซึ่งประกอบด้วยโคลงสี่สุภาพ โคลงกระทู้ กาพย์ยานี ๑๑ สุรางคนางค์ ๒๘ และฉับ ๑๖ นับว่าหนังสือทั้งสองเล่มนี้มีคุณค่าทั้งทางด้านอักษรศาสตร์ พฤกษศาสตร์ และสัตตววิทยา

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มการศึกษาสำหรับเด็กไทยทั่วประเทศ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งตำรา แบบเรียนหัดอ่านภาษาไทยขึ้น (ใช้เป็นแบบเรียนสำหรับฝึกฝนการอ่าน เช่นเดียวกับมูลบทบรรพกิจ) เพื่อให้กุลบุตรกุลธิดา ได้ศึกษาเล่าเรียน ให้มีความแตกฉานในหลักของภาษาไทย และการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง รวมทั้งศึกษาหาความรู้ระดับสติปัญญาด้วย

หนังสือพรรณพฤกษา-สัตวภิธานนี้ เป็นหนังสือคู่กัน เนื้อเรื่องกล่าวถึงพืชและสัตว์ ในการเผยแพร่จะพิมพ์คู่กันเสมอ แต่มีชื่อที่ผิดกันอยู่เล็กน้อย ตรงการใช้คำบุพบทที่เชื่อม คือ พิมพ์ครั้งแรก แจกในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัสสร พ.ศ. ๒๔๗๑ ใช้ชื่อว่า "พรรณพฤกษากับสัตวภิธาน" พิมพ์ครั้งที่ ๖ แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนสำรวจมาตราบกิจ (สังวร ภัทรโธม) ใช้ชื่อว่า "พรรณพฤกษาและสัตวภิธาน" ข้อความปรากฏในคำนำของการพิมพ์ครั้งแรกว่า "พระยาศรีสุนทรโวหาร แต่งไว้เมื่อปีออกฉศก^{๑๙} พระพุทธศักราช ๒๔๒๗" ดินฉบับสมุดดำ หนังสือพรรณพฤกษานี้ ได้มาจากบรรดาหนังสือเก่า ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประภัสสร ทรงสะสมไว้เป็นจำนวนมากและยังไม่ได้ตีพิมพ์ใน "บานแผนก" (สารบัญ) ของพระองค์ท่านบอกไว้ว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือคู่กับ "สัตวภิธาน" ซึ่งพิมพ์ขึ้นใช้แล้วใน "โรงสกูล" (โรงเรียน) พระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ผู้จัดพิมพ์หนังสือแจกในงานพระศพพระองค์เจ้าประภัสสร-กรมสวัสดิ์ ได้ให้เจ้าพนักงานหอพระสมุดค้นหาฉบับพิมพ์เล่มเก่า ซึ่งพิมพ์ไว้

แล้วถึง ๔๓ ปีได้ จึงจัดพิมพ์ขึ้นรวมกันทั้ง ๒ เรื่อง เป็นหนังสือพรรณ-
พฤกษากับสัตวภิธานเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับเด็กหัดอ่าน และ
รู้จักศัพท์ที่เป็นชื่อนก (สัตว์) และไม้ (พืช) ในสมัยนั้นการเล่นแข่งขัน
ต่อชื่อพืชและสัตว์ เป็นการเล่นที่นิยมกันในหมู่เด็กๆ แม้ในต่าง
ประเทศก็มีการเล่นในลักษณะเดียวกัน คือมีการประกวดแข่งขัน
กันต่อชื่อประเทศ ทะเล แม่น้ำ ลำธาร ฯลฯ เป็นต้น วัตถุประสงค์
ของผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ (พรรณพฤกษากับสัตวภิธาน) ขึ้น
แจกแก่ผู้มาในงานพระศพต้องการให้ผู้ได้รับแจกนำไปให้ลูกหลาน
ในครอบครัวอ่าน เพื่อให้เกิดประโยชน์ดังกล่าวแล้ว

หนังสือสัตวภิธาน นั้น มีข้อความที่ผู้แต่งและเรียบเรียงยืนยัน
ยันว่า คิดเสร็จ ณ วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ ปีวอก จศก^{๑๗}
พ.ศ. ๒๔๒๗ และลงพิมพ์ที่โรงพิมพ์ สกุลงพระตำหนักสวนกุหลาบ
ในพระบรมมหาราชวัง ในปีนั้นเอง

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ดังได้กล่าวแล้วว่า หนังสือพรรณพฤกษา-สัตวภิธาน ทั้ง ๒
เล่มนี้ แต่งและเรียบเรียงในลักษณะเป็นคำประพันธ์ที่เน้นโคลง
และกาพย์กลอนหลายประเภท ทั้งสุรางคนางค์ ๒๘ ยานี ๑๑ และ
ฉับ ๑๖ โดยเสนอเนื้อเรื่อง เป็นความรู้ทางพฤกษศาสตร์และสัตว-
วิทยา พรรณนาถึงชื่อพรรณไม้และสัตว์ ซึ่งชื่อพืชบางอย่างและสัตว์
บางชนิดที่กล่าวถึงในหนังสือนี้ ปัจจุบันกลายเป็นชื่อที่ไม่มีผู้รู้จัก
หรือหาดูได้ยากเสียแล้ว เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ สังคม และ
สิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่น

...หมู่ม้าแม่กงจงจำ	เล่าให้นัยลำน่า
ฉบบังประดิ้งวาที่	ไม้ฝ่างมะเฟื่องเรื่องสี่
ตันทำยังมี	ข้างเมืองนครดอนดง
มะม่วงมะปรางกอปรง	มะทรางคันทรง
ประยงยี่เซ่งเต็งรัง	ชานางหูกวางมะสัง
ทางไหลใบบัง	กะรังตัวข้างก้างปลา..."

"...หมูนกแม่กตมี	กตเพลิงสี่สุกแดงฉัน
กตปุดปุดทุกวัน	บอกเวลาแห่งสาชล
ทิ้งทูตไม่ทิ้งเพื่อน	บินกลาดเกลื่อนบนเวหา
เบ็ดน้ำลงดำวน	เวนในน้ำดำหาปลา
หัสตินบินร่ำร้อง	เสียงกีกก้องห้องพนา
กระทรอดเร่ร้อนหา	นงนภพรากจากไกลกัน..."

นอกจากการเขียนเป็นคำประพันธ์แล้ว เนื้อความที่น่าเสนอยังได้ลำดับการเขียนโดยใช้คำในแม่ ก กา ไปจนแม่ เกย อีกด้วยตามลำดับ ดังนี้

นาม	นะ	นิ	เท	ไ	ว	าน	ดู	ท	น	อ	ย	พ
พร	ร	ณ	ภ	ท	แ	ท	แ	ท	แ	ท	แ	ท
พ	ฤ	ก	ช	า	ด	เช	ิด	ช	ุ			
ช	า	ร	พ	ด	มี	ถ	ัว	น				

ก	ก	ว	า	ว	ม	ิ	ง	ม	ิ	ม		
ก	ก	ท	ห	มา	ย	หม	ู	บ	ิ	น		
จ	น	จ	บ	ท	ุ	ก	แม่	ส	ร	ร	ค	
เก	ย	แ	จ	ก	ที่	ส	ุด	พ	ร	อ	ง	

มีพรรณ

ไปซื้อ

สำเหนียก นามนา

พรำเพื่อพอการา

เป็นคู่เคียงเข้ากับ   สัตวา ภิกษาน
 ลำดับแม่ ก กา   แต่ต้น
 กบ กง กก เรียงมา   กต กน กมเฮย
 จวบตลอดแม่เกยคั้น   คิดเค้าควรแกลง

การรวบรวมเสนอตามลำดับดังกล่าวนี้ มีประโยชน์ทางด้านการอ่าน และการสะกดคำของเด็ก ๆ ผู้เริ่มหัดอ่านเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังเป็นประโยชน์ทางด้านการจัดจำ และการระลึกได้ในภายหลังอีกด้วย เช่น ชื่อพืชในแม่ ก กา ก็จะได้แก่ จำปี จำปา ยี่โถ โสน ตะโกนา จำปาตะ มะละกอ เป็นต้น ชื่อสัตว์ในแม่ ก กา เช่น ม้า ลา โค กระบือ หมู หมี กระแต ชะนี... เป็นต้น

เมื่อมีการเล่นแข่งขันประกวดต่อชื่อพืชและสัตว์ ถ้าสร้างกติกาให้แคบลงไป เช่น ให้ต่อชื่อพืชและสัตว์ ในมาตราต่าง ๆ ก็จะเกิดประโยชน์ทั้งในด้านภาษาและความรู้เกี่ยวกับพืชและสัตว์ได้มากยิ่งขึ้น

ในหนังสือพรรณพฤกษา พระยาศรีสุนทรโวหาร ผู้แต่งและเรียบเรียงได้บรรยายชื่อพืชในแม่ ก กา กก กต กม ด้วยกาพย์ยานี ๑๑ ชื่อพืช แม่ กน กบ ด้วยกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ ชื่อพืชแม่กง เกย ด้วยกาพย์ฉับ ๑๖ ต่อท้ายด้วยกาพย์ยานี ๑๑ บรรยายถึง มะม่วง และทุเรียนพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งชื่อของผลไม้ทั้งสองนั้น ทลายพันธุ์ไม่นิยมปลูกกันแล้วในปัจจุบัน เช่น ทุเรียนชื่อ สาวสวรรค์ หอยโข่ง นกกระจิบ เป็นต้น ส่วนทุเรียนที่ชื่อ หมอนทอง มีมานานแล้ว และก็มีมะม่วงชื่อหมอนทองด้วยเช่นกัน

ในหนังสือ สัตวาภิกษาน พระยาศรีสุนทรโวหาร ผู้แต่งและเรียบเรียงได้กล่าวเกริ่นเกี่ยวกับสัตว์ประเภทต่าง ๆ โดยใช้เกณฑ์ต่าง ๆ เช่น ใช้จำนวนขา ใช้ถิ่นที่เกิด ใช้สังเกตวิธีการสืบพันธุ์ คือ

พวกมีไข่ และพวกไม่มีไข่ และใช้สิ่งเกิดปึกเป็นเกณฑ์ โดยอาศัย การเขียนเป็นคำกลอน ต่อจากนั้นจึงเสนอชื่อสัตว์แต่ละประเภท (พหุบาท จัตุบาท ทวิบาท และอบาทก) นำด้วยโคลงกระทู้ กภาพย์ และจบด้วยโคลงสี่สุภาพ ในช่วงที่เสนอเป็นกภาพย์ จะจัดแบ่งชื่อ สัตว์ที่อยู่ในมาตราต่าง ๆ ตั้งแต่ แม่ ก กา จนถึง เกย ดังนี้

พวก หนึ่งนายมันจ้าง	ออกไข่
สัตว์ ทวิบาทไพร	อีกบ้าน
สอง บาทแยกมีใน	กลอนกล่าว นีนา
เท้า เปลี่ยนสองเท้าจ้าน	จัดด้วยเดินจร

ฉบับ ๑๖

ทวิบาทจะบอกสำคัญ สัตว์สองเท้าอัน มีบาทพิเศษ เป็นสอง คือหม่อมมนุษย์ทั้งผองทั่วพิภพปอง ว่าเป็นทวิบาท ผุ่งเนื้อในอรัญญา อีกพวกคนป่า ก็ปองเป็นสองบาททางค์ หมูสัตว์เดียรฉานทำนวาง บั๊กษีสรรพางค์ คือพวกเบ็ด ไก่สุกณีน้า

กกาสุกณาโนรี ทว่าเปล่าดีปสี่ กาเหว่าแลเค้ากู่กา พระยาลอคลอเคล้านกชะวา ซีไถกระทา ไก่ป่าแลกาวารี กระสาสาสิกัจระลี สูล่าพาที ไก่ฟ้าก็ล่ำลีไป เขาคุคู่เคล้า เขาไฟ คะณาตาไน หมูไล่ก็ไล่ โลมา ไก่แจ้ไก่อุอเนกา ไก่ตะเพาพา คณาเข้าเล่าเคล้าคลอ กาแกแส้สุสอๆ ประยาลอ ก็ล่ำก็ลีหนีไปฯ

สุกณแม่กนนิพนธ์ไซ คือกระเวนไพร่ กระเวน แลแอนวายุ คีรขุนขม้นบินโผ ไปกินผลโพ กระเตนก็ เต็นเวียนวน เบญจวรรณห้าสี่โสภณ ร่อนในเวหน เข้า

คละประทะดินเทียน สกุนโกญจกาเรียน บินว่อนวน
เวียน แลร่อนถลาผาผเ อินทรีกายาใหญ่โต มหันต์เดโช
ปะชนเอาไปบริภุญช์ ไก่เถื่อนเพื่อนไล่ชอนซอน ตีกันซุ
ละมุน ชะนะกะซันซันชานา

แม่กงจำนงไซซาน รุ่งแร้งรังนาน นางนวลกะทุง
ค้อนทอง ยางยุงมุงเค้าโหม่มอง กระจกแล่นล่อง กระจก
ก็ล่าลี้จจร อี้กั้งคลิ่งโคลงกินหนอน ปะมูลโคฟอน กิน
หนอนกินนอนในฟาง กินปลิงลงแปลงแฝงทาง ระวังไพร
คราง คราวญคร่ำแลร่ำร้องดัง ผู่หงส์ลงเรียงไม้รัง แซ่
ซ้องประดัง ในดงประดู่ดูไสว กางเขนชนช้ำอำไพ ชุน
ทองผ่องใส ดั่งนิลมนีนธมลา

หมูนกแม่กอำพน ในพื้นอารณ อรัญญิกอากาศรย
นกพริกจากพริกเพรียกไพร แสกเสียงเย็นใจ กระจอก
ก็ชอกชอนซอน การเวกแหวกวายุจร ในพื้นอัมพร แล
ส่งสำเนียงเสียงหวาน วายุภักษแสวงภักษาหาร บินใน
คัคณานต์ ประทะนกแขวกแตกธา นกออกร้องอ้อกออก
ถลา ปะนกกวักกวา เข้าย้อเข้าแย่งแมงโย ยางกรอก
เกริ่นร้องเกริกไพร ไพรโดกโดดไวบนกิ่งกระโดนโผนโผน
นกฮูกนกตึกใหญ่โต นกเงือกผงะโง่ แทงนงั่นเอาผล
ตันจันท์น้า

ยานี ๑๑

หมูนกแม่กตมี้ กตเพลิงสีสุกแดงฉัน กตปุดๆ
ทุกวัน บอกเวลาแห่งสาชล ทั้งทุดไม้ทั้งเพื่อน บินกลาด
เกลื่อนบนเวหน เบ็ดน้ำลงดำวน เวนในน้ำดำทาปลา
หัสตนบินร่ำร้อง เสียงก็กก้องท้องพนา กระจอดเร็วร้อน

ทา นางนกพราวจากไกลกัน เบ็ดไทยไล่เบ็ดเทศ ผิดสัง-
เกตบาทต่างพรรณ แส้ใช้ไล่ปลั้ววัน เบ็ดไทยทันปลันจิกตี
นกหัสดีลี้ลี้เสียงอึ่งคะนึ่งในเมษี กายางางวงมี เหมือน
กฤษชช้อนชูเคียร สัตวาปะหว่าสุก ฝ่าเกล้าคลุกบจาก
เจียร เลือกผลกินจนเตียน แล้วบินปากจากทว่าปลัน
วิคคณกกระหิด อวดว่าฤทธิ์แรงแข่งขัน บินโรโผผกผัน
ถูกแผ่นผาน่าสิงขรา

หมุ่นกในแม่กบ เข้าบ้านจบสมทบกลอน พิวบพิไร
วอน เหมือนหนึ่งว่าโสกาลย์ ตะขาบคาบตะขบ คับแค
พบแย่งชวักไซว ตะขาบแค้นขัดใจ จิกคับแคแรวนหนี
กระจาบไล่กระจิบ บินลึบ ๆ เทียมเมษี กระจาบไล่จิกตี
กระจิบหนีลงดงดอนๆ

แม่กมชมหมุ่นก ผุ่งพิทคทิจาการ อิลุ่มช่มช้อนชอน
ในสุ่มทุมพุ่มระนาม นกคุ่มปากคุ่มมร พอใจจรในป่า
หนาม ใครเลี้ยงไว้ในคาม คุ่มบาลิงได้ไม่ไหม้เรือน ทุง
นากตะกรุม มีมากช่มดุกลุ่มเกลื่อน ขนเคียรเลียน
ล้านเลือน เหนียงหน่งย่นขนสาบสาบ แอนลมชลดลอม
ดูน่าชมเชิดชูทาง รำแต่แผ่ทางทาง แอนกายาน่าพิศวง
กระลุมภูโผผก เข้าป่ารกเร้นในพง จับแนบแอบบองงค์
นางนกค้อยู่เกล้าคลอ น่าชมสมบันชิต สมจรีตดูก่อร้อ
ปีกทาง ช่างกรีดกรอ คอเจ้าชู้รู้ชั้นเชิง ผุ่งนกสีชมพู ไป
จับอยู่ที่ชุ่มเชิง สีแดงดุจแสงบาลิง เริงร้องแซ่แพร่ไพโร-
สณฑ์ฯ

แม่เกยหมุ่นกษา ค้อนหยอยทาบลาในวน กระหรอด
หัวโชนชน ยองหยอยย่องช้องเกี้ยวหนาม แสงแซวจับใช้

ชน สุ่มซ่อนบนต้นมะขาม ชูทางกางปีกงาม เมื่อยาม
 บินผินอัมพร หัวขวานหัวเหมือนขวาน ปากแข็งจ้าน
 แผลมุ้งมอญ เที่ยวเราะเจาะกินหนอน ในพฤกษาพนาศรี
 เค้าแมวมองชะม้น นาดตาเห็นเช่นอย่างผี มักเทียวใน
 ราตรี แสงทากักขาหาร สำเนียงเสียงนกแก้ว ปลอดภัย
 แจ้ว ๆ จับใจหวาน เปรียกก้องห้องดงตาล ดูน่าตื่นพื้น
 สกุนิน ดอกบัวม่วงหมุ่มง เทียวใช้กึ่งในวาริน เวียนวน
 ชลสินธุ์ เสียงส่ำ ๆ ปลายตีนหนี ยางเสวยจับไสว ยอด
 ยางใหญ่ในพงพี เขว่าเป็นนกติ รสมังสาโอชาเหลือ อ้าย
 จั้วดุง่วงหงา จับซบเสาะแอบแฝงเผื่อ จับนึ่งกึ่งมะเกลือ
 แล้วบินกลับลับลิบหาย เวลาชมูกขมัว ผุ่งกระตัวเดิน
 กริดกราย ขาวล้วนนวลทั้งกาย ไส้กระแดแลสลับสน ผุ่ง
 นกต้อยติวิด ร้องหวีด ๆ แล้วบินบน เที่ยวใหญ่ไล่เวียน
 วน จวนตัวจันด้นหนามหนี มุดต้นพื้นเที่ยวใหญ่ เที่ยว
 ตะไกรไล่จิกตี หนีเสื่อปะกุ่มภี แทบชีวิตจะวางวาย เนิน
 เขเที่ยวนกเข มาจับเจ้าอยู่เรียงราย เห็นนกขม้นหมาย
 รุมจิกเฉียวเที่ยวจันจาล หมุ่นกนออกกว่านี้ ก็ยังมีมาก
 สาธารณ์ เลือกคัดพอใช้การ ให้กุมารอ่านเขียนล่อง หวัง
 เป็นที่สนุก โดยทำนุกแลทำนอง ตามแบบบทละบอง
 จงดริตรองในเวทีย์

จบสัตว์สองเท้าบาท	สองพรรณ
ชาติมนุษย์อันกนันต์	นับอ้าง
ทิวาชาติบินผัน	ไผ่ผก ได้เฮย
ขาดตกบกพร่องบ้าง	อย่าค้ำค้ำขางฯ

นอกจากจะได้แสดงถึงศิลปะในการเสนอความรู้ในเชิงการ

เขียนเรียบเรียง และความไพเราะของภาษาแล้ว ผู้เขียนยังได้แสดงถึงความรู้กว้างขวางทางด้านพฤกษศาสตร์และสัตววิทยาอย่างมีกฎเกณฑ์ ได้แก่การแบ่งประเภทของพืชและสัตว์ แสดงให้เห็นว่า ท่านผู้เขียนและเรียบเรียงเป็นผู้มีความรู้ไม่เพียงแต่ศิลปะในการเรียบเรียงเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้มีความรู้กว้างขวางในสาขาอื่นอีกด้วย

การแบ่งประเภทของพืช พืชที่งอกขึ้นบนดินแบ่งเป็น ๒ ชนิดได้แก่

๑. รุกขชาติ เป็นต้นไม้ที่มีลำต้นข้างนอกอ่อน เช่น ไม้แดง ประดู่ ชิงชัน เต็งรัง มะเกลือ เป็นต้น

๒. ตินชาติ เป็นต้นไม้แข็งนอกในอ่อน เช่น ต้นตาล อ้อย หมากรวม มะพร้าว และหญ้าต่างๆ พวกที่อ่อนทั้งนอกและใน เช่น ต้นกล้วย ก็จัดเป็นตินชาติด้วย

ถ้าใช้เกณฑ์ลักษณะของลำต้นอย่างอื่นและถิ่นที่เกิด รวมเข้ามาด้วย ก็จะแบ่งพืชออกได้ ดังนี้

๑. รุกขชาติ
๒. ตินชาติ
๓. ลดาชาติ หรือวลีชาติ ลำต้นเป็นเถา
๔. คัจฉชาติ ลำต้นเป็น กก หรือเป็น กอ
๕. สถลชาติ เกิดบนบก
๖. ชลชาติ เกิดในน้ำ

ถ้าใช้เกณฑ์การเกิดดอก อาจแบ่งพืชออกได้เป็น ๔ อย่างคือ

๑. นิรบัผล ไม่มีดอก ผล หรือมีแต่ดอก ไม่มีผล
๒. บุปผผล มีทั้งดอก ทั้งผล
๓. กาลิกผล มีดอกผลเป็นคราว เป็นฤดู
๔. อกาลิกผล มีดอกผลติดต่อกันเสมอไปไม่เป็นฤดู

สำหรับเรื่องของสัตว์ นั้น พระยาศรีสุนทรโวหาร ได้แบ่งโดย
ใช้เท้าเป็นเกณฑ์ได้เป็น ๔ พวก ดังนี้

๑. พหุบาท สัตว์ที่มีเท้ามากเกิน ๔ ขึ้นไป เช่น ตะขาบ กิ้งกือ
๒. จตุบาท สัตว์ ๔ เท้า เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ
๓. ทวิบาท สัตว์ ๒ เท้า เช่น มนุษย์ เป็ด ไก่ นก
๔. อบาทก สัตว์ไม่มีเท้า เช่น งู ปลา

แบ่งสัตว์โดยอาศัยถิ่นที่เกิด จะแบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ

๑. กลชา สัตว์ที่เกิดบนบก
๒. ชลชา สัตว์ที่เกิดในน้ำ

แบ่งสัตว์โดยสังเกตจากการออกไข่ และไม่ออกไข่ แบ่งได้ ๒
พวก คือ สัตว์พวกออกไข่ มีฟอง และพวกไม่มีไข่

แบ่งสัตว์โดยสังเกตจากปีก แบ่งได้เป็น ๒ พวก คือ พวกมี
ปีก และไม่มีปีก สัตว์ที่มีปีกยังแบ่งเป็น ๓ พวก คือ

๑. พวกมีปีกแข็งแรง บินได้สูง และไกล
๒. พวกมีปีก บินได้ระดับต่ำ
๓. พวกมีปีก แต่บินไม่ได้

แม้ว่าเกณฑ์ต่างๆ ที่ พระยาศรีสุนทรโวหาร นำมาใช้แบ่งพืช
และสัตว์เป็นประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเป็นเพียงเกณฑ์
ที่พิจารณาจากลักษณะภายนอก มิได้ใช้เกณฑ์โครงสร้างภายใน
เพื่อการแบ่งสัตว์และพืชตามหลักการสากล ก็นับว่าเป็นการแบ่งที่
เหมาะสมสำหรับการสอนเยาวชนผู้เริ่มหัดอ่าน ซึ่งยังมีประสบการณ์
น้อย ให้สามารถเข้าใจได้ไม่ยากเกินไป

จากคำปรารภท้ายเล่ม ของหนังสือพรรณพฤกษา และก่อน
เริ่มเรื่องของหนังสือสัตววิทยา ท่านผู้เขียนได้แถลงไว้ว่า เรื่องที่
เขียนอาจจะไม่มีประโยชน์มากสำหรับผู้ใหญ่ เพราะผู้ใหญ่อาจจะ

ศึกษาและสังเกตได้เอง แต่ท่านผู้เขียนอยากจะรวบรวมไว้สำหรับเด็ก ๆ ได้อ่านให้มีความรู้กว้างขวางทางการใช้คำ และสนุกสนาน ดังนี้

อันเรื่องนี้ไม่มีประโยชน์มาก แต่ฉันหากซุกซนก็ชวนชวายน
คิดไว้เมื่อพอเล็ก ๆ เด็ก ๆ ชาย ได้อ่านจ้อพบสบายบันเทิงทุก
ด้วยอักษรกลอนแล้วแต่ชวนอ่าน ทั้งว่าชวนแก้ชวายนชวนสนุก
อีกเรื่องราวกล่าวความตลกตามยุค พอแก่ทุกก็มีรำคาญแต่ท่านเอ๋ย

ฉะนั้นก็อาจกล่าวได้ว่า พระยาศรีสุนทรโวหาร แต่งขึ้นด้วยประสงค์จะรวบรวมชื่อพืชและสัตว์ที่ท่านรู้จักและพบเห็นในประเทศไทย ในลักษณะคำประพันธ์ขึ้นไว้ สำหรับเด็กแรกเริ่มเรียนให้อ่านหนังสือแตก และเป็นเครื่องประดับและประเทืองปัญญาอีกประการหนึ่ง จึงนับว่าหนังสือ ๒ เล่มนี้ เป็นหนังสือสำหรับเด็กที่มีคุณค่ามาก

บทวิเคราะห์คุณค่า

การได้อ่านหนังสือ พรรณพฤกษา และสัตวภิธาน จะทำให้ผู้อ่านได้ประโยชน์เชิงภาษา และไวยากรณ์ โดยเฉพาะตัวสะกดในแม่ต่าง ๆ ได้รับความเพลิดเพลินในการอ่านกาพย์ กลอน ได้ความรู้เกี่ยวกับชื่อพืช และสัตว์ในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังได้ทราบว่าได้มีการจัดจำแนกและกล่าวถึงเรื่องของพืช และสัตว์กันมาแล้วในรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยใช้เกณฑ์ลักษณะภายนอกที่สังเกตได้ การจัดจำแนกประเภทโดยใช้เกณฑ์ใดก็ตาม ถือเป็นทักษะทางวิทยาศาสตร์ประการหนึ่งในอีกหลายทักษะที่จำเป็นต้องฝึกฝนให้แก่เยาวชน เพื่อให้มีความรู้เป็นพื้นฐานในการเรียนวิทยาศาสตร์ต่อไป และเพื่อการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาหนังสือ พรรณพฤกษา และสัตวภิธาน ในด้านวิธีการนำเสนอในลักษณะคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ ตลอดจนเนื้อเรื่อง

ที่เกี่ยวกับข้อพิข สัตว์ ลักษณะของสัตว์ประเภทต่างๆ แล้ว อาจจะ
ไม่เหมาะกับเยาวชนเริ่มหัดอ่านภาษาไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะ
เด็กที่เริ่มเรียน ปัจจุบันคือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ซึ่งมี
อายุเพียง ๕-๖ ขวบ หรือ ๗ ขวบ ตามเกณฑ์ที่จะต้องเข้าเรียนชั้น
ประถมศึกษา จะไม่สามารถอ่านได้ หนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้อาจจะเหมาะ
กับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ มากกว่า ทั้งนี้ เพราะ
นักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ ได้เรียนภาษาไทยมา
แล้วถึง ๔ ปี จนอ่านหนังสือออก หรือที่เรียกว่า อ่านหนังสือแตก
แล้ว ประกอบกับหลักสูตร กลุ่มทักษะภาษาไทย และกลุ่มสร้างเสริม
ประสบการณ์ชีวิต ของชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕-๖ สอดคล้องกับ
หนังสือทั้งสอง คือ มีการสอนมาตราตัวสะกดแม่ต่าง ๆ มีการสอน
เกี่ยวกับพิข สัตว์ และการแบ่งประเภท ครูผู้สอนอาจใช้หนังสือ
พรรณพฤกษา และสัตววิทยา เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม เพื่อให้
นักเรียนที่สนใจได้รู้จักพิข และสัตว์ที่มีอยู่ในประเทศไทยในขณะ
นั้น ซึ่งอาจจะมีพิข และสัตว์หลายชนิดที่สูญพันธุ์ไป หรือไม่นิยม
ปลูกเสียแล้วในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็จะได้ศึกษาค่าประพันธ์
ลักษณะต่าง ๆ คือ โคลงสี่สุภาพ โคลงกระทู้ และกาพย์ ทั้งเป็นการ
บูรณาการทักษะภาษากับความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกัน ซึ่ง
เป็นไปตามระเบียบวิธีสอนปัจจุบัน

การแต่งและเรียบเรียงแบบเรียนในลักษณะค่าประพันธ์เช่น
นี้หาได้ยากในตลาดหนังสือปัจจุบัน ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะการจะ
แต่งให้ได้ความคิดรวบยอดตามวัตถุประสงค์ก็ทำได้ยาก ต้องใช้เวลา
ในการแต่งและเรียบเรียงนาน มีความจำกัดในการเสนอข้อเท็จจริง
บางประการ ผู้อ่านหรือนักเรียนจะต้องตีความ ซึ่งอาจทำให้ความ
หมายผิดหรือเพี้ยนไป เกิดผลกระทบต่อความรู้ที่จะได้รับจากการ

อ่าน อย่างไรก็ดีการที่นักเรียนสมัยนี้ ไม่มีหนังสือหรือแบบเรียนในลักษณะคำประพันธ์ได้อ่านมาก ๆ ก็ทำให้ขาดความรู้และความซาบซึ้งในคำประพันธ์ไปได้ ต่างจากคนในสมัยก่อน ๆ

สรุปสาระและมโนทัศน์

หนังสือ พรรณพฤษชาและสัตวภิธาน เป็นหนังสือสอนอ่านภาษาไทย แต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ลักษณะของหนังสือเป็นคำประพันธ์ตลอดเล่ม คือ มีทั้งโคลงและกาพย์ชนิดต่าง ๆ

เนื้อเรื่องในหนังสือ พรรณพฤษชา กล่าวถึงชื่อพืช และการจำแนกประเภทของพืช

เนื้อเรื่องในหนังสือ สัตวภิธาน กล่าวถึงชื่อสัตว์ และการจำแนกประเภทของสัตว์ ตลอดจนลักษณะของสัตว์ประเภทต่าง ๆ เช่น “คางคกคางคาก ไท้ญ่เล็กหลาก ๆ มากอเนกานูพุกอยู่รู ที่คูคันทนา อีกนากกินปลา กายาเทา ๆ”

ลักษณะการนำเสนอชื่อพืช คือรวบรวมชื่อพืชที่มีตัวสะกดในแม่ต่าง ๆ เช่น

หมู่มั้ในแม่ ก กา เช่น มะลูลี เพกา กระเช้าสีดา ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ กน เช่น สน นนทรี กันเกรา ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ กก เช่น นางกวัก แมงลัก ต้นจิก ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ กต เช่น สลัดได สีเสียด สลอด ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ กบ เช่น มะพลับ พลูพลึง ยี่หุบ ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ กม เช่น ส้ม ผักขม ชุ่มเห็ด ฯลฯ

หมู่มั้ในแม่ เกย เช่น เตย ช่อย หวาย ฯลฯ

ส่วนการนำเสนอชื่อสัตว์นั้น เสนอตามประเภทของ สัตว์ที่แบ่งโดยใช้เท้าเป็นเกณฑ์คือ พหุบาท (สัตว์ที่มีเท้าเกินสี่) จตุบาท (สัตว์สี่เท้า) ทวิบาท (สัตว์สองเท้า) และอบาทกา (สัตว์ไม่มีเท้า) โดยอธิบายลักษณะของสัตว์ประเภทต่าง ๆ ด้วยโคลงกระทู้หน้าก่อน ดังนี้

สัตว์เท้ามาก	
สัตว์ พวกหนึ่งนี้ชื่อ	พหุบาท ทาเฮย
มี อเนกสมญา	ยอกย่อน
เท้า เกินยิ่งจัตวา	ควรนับ เขาหนอ
มาก จวบหมื่นแสนซ้อน	สุดพันประมาณฯ
สัตว์สี่เท้า	
พวก นี้นามนับอ้าง	จตุบาท
สัตว์ นกสัตว์น้ำกลาด	เกลื่อนด้าว
สี่ ทั้งป่าบ้านดาศ	ดาติน
เท้า สี่สำหรับก้าว	ย่างเยื้อง จรรจรังฯ
สัตว์สองเท้า	
พวก หนึ่งนามนับอ้าง	ออกไป
สัตว์ ทวิบาทไพโร	อีกบ้าน
สอง บาทแยกมีใน	กลอนกล่าว นีนา
เท้า เปลี่ยนสองเท้าจ้าน	จัดด้วยเดินจรฯ
สัตว์ไม่มีเท้า	
สัตว์ จำพวกนี้	อัศจรรย์
ไม่ นาจักผายผัน	แผ่นได้
มี ตัวรีดเรียวตัน	โตเล็ก บ้างนา
เท้า บมีแต่ใช้	วายเลื่อย เสือกคลานฯ

เมื่อจบโคลงกระทู้แต่ละประเภทแล้ว จะเสนอข้อสัตว์
ที่อยู่ในมาตรา แม่ ก กา แม่ กน แม่ กก แม่ กค
แม่ กม และแม่ เกย ตามลำดับ ปิดท้ายด้วยโคลงสี่สุภาพทุก ๆ
ประเภท เช่น

จบสัตว์มีเท้ามาก	มูลหมาย หมู่เฮย
ลำดับนับเรียงราย	เรียบไว้
นักเรียนทราบบรรยาย	ยลเยี่ยง อย่างนา
จำจดบทแบบให้	แม่นมั่นคำสอนฯ

พระยาศรีสุนทรโวหาร แต่งและเรียบเรียงหนังสือ พรรณ-
พฤกษา และสัตวภิธาน โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ให้เป็น
หนังสือสอนอ่านภาษาไทยของเด็กเริ่มเรียน , และต้องการให้
เด็กมีความรู้เรื่องพืช และสัตว์ เป็นวัตถุประสงค์รอง จึงได้
บูรณาการความรู้ทางภาษาไทยเข้ากับความรู้ทางพฤกษศาสตร์
และสัตวศาสตร์ เข้าด้วยกัน นับเป็นหนังสือที่มีประโยชน์แม้
ในปัจจุบันนี้ ไม่เฉพาะแต่นักเรียนผู้ต้องการฝึกฝนการอ่าน
เท่านั้น ยังเป็นประโยชน์ในแง่ตัวอย่างการแต่งแบบเรียน และ
เป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับพืช-สัตว์
ตลอดจนผู้ที่สนใจจะอนุรักษ์พืช สัตว์อีกด้วย

บรรณานุกรม

หนังสือ

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา. พรรณพฤกษา และสัตวภิธาน. พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ชุนสำรวจมาตรากิจ,
๒๕๑๒.

_____ พรรณพฤกษา กับ สัตวภิธาน. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ
พระนคร, ๒๕๗๑.

บทความ

นุภาพวัฒน์ จรุงโรจน์, ม.ร.ว., "ความรู้ทางชีววิทยาของไทยในอดีต."
วิทยาศาสตร์ ๒๐๐ ปี, สำนักพิมพ์กราฟิค อาร์ต, กรุงเทพฯ :
๒๕๒๕.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หนังสือแสดงกิจจานุกิจ

หนังสือแสดงกิจจานุกิจ เล่มแรก พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

เนื้อหาในหนังสือแสดงกิจจานุกิจ เล่มแรก ประกอบด้วย

๑. คำนำ

๒. วัตถุประสงค์

๓. ขอบเขตการศึกษา

๔. หลักสูตร

๕. ระเบียบการสอบ

๖. ระเบียบการรับนักเรียน

๗. ระเบียบการรับครู

๘. ระเบียบการรับเงิน

๙. ระเบียบการรับที่ดิน

๑๐. ระเบียบการรับสิ่งของ

๑๑. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๒. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๓. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๔. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๕. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๖. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๗. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๘. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๑๙. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

๒๐. ระเบียบการรับสิ่งอื่น

หนังสือ "แสดงกิจจานุกิจ" เล่มแรก พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความหมาย

แสดงกิจจานุกิจ เป็นชื่อหนังสือแต่งและเรียบเรียงโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ครั้งแรกด้วยวิธีพิมพ์หิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐

หนังสือชื่อ “แสดงกิจจานุกิจ” กล่าวถึง ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ในส่วนที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ และศาสนา ผู้เขียนได้เรื่องที่มีพยานหลักฐานและมีเหตุผลที่จะเชื่อถือได้มารวบรวมไว้ ส่วนเรื่อง ที่บอกเล่ากันมาทั้งของไทยและของต่างชาติที่ไม่มีเหตุผลเพียงพอจะ เชื่อถือได้ ก็เสนอเป็นข้อคัดค้านที่ไม่ควรเชื่อถือ

ผู้แต่งและเรียบเรียงได้เสนอสาระของหนังสือในลักษณะคำถาม (ข้อถาม) และคำตอบ (ข้อแก้) เรียงลำดับที่ละประเด็นคำถาม เช่น

“ถามว่า ในคำภีร์ไทรว่า พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระราหู สามองค์นี้ร่วมราชย์เดียวกันก็ดี เล็งกันก็ดี จึงเป็นสุริยคาร จันทรคาร ถ้าขาดเสียสักองค์หนึ่งไม่พร้อมกัน จะไม่เป็นสุริยคาร จันทรคารฤ แก้วว่า ถ้าขาดแต่ องค์ใดองค์หนึ่งก็ไม่เป็นเลย ถ้าแต่พระอาทิตย์ พระราหู ร่วมกัน พระจันทร์ไม่ได้เข้าอยู่ด้วยกันก็ไม่เป็น พระจันทร์กับพระราหูร่วมกัน พระอาทิตย์ไม่เข้าอยู่ด้วยกันก็ไม่เป็น”

ข้อแก้หรือคำตอบของทุกคำถามได้ให้เหตุผลโดยยกเอาข้อค้นพบหรือคำพูดของนักปราชญ์ทั้งหลาย คำสอนของศาสดาหลายองค์ เช่น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท้าวมหาพรหม เป็นต้น มาเสนอไว้

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

เด็กไทยสมัยก่อนแม้จะได้ศึกษาเล่าเรียนกันบ้างแล้วทั้งที่บ้านและที่วัดก็ตาม หนังสือที่เด็กใช้อ่าน ก็มีเพียงหนังสือประถม ก กา ซึ่งเป็นหนังสืออ่านง่าย ๆ เพื่อล่อให้เด็กอยากอ่าน และหนังสือในลักษณะประเล้าประโลม เด็กก็จะไม่มีใครได้ความรู้มากเท่าใดนัก ส่วนทางด้านภาษาที่ผู้ใหญ่นำมาสอนเด็ก ก็เป็นเพียงคำคล้องจอง เป็นต้นว่า “จันทร์เอ๋ยจันทร์เจ้า ขอข้าวขอแกง ขอแห้วทองแดง ผูกมือน้องข้า” ผู้เขียนจึงมีความคิดที่จะสอนให้เด็กไทยได้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล และมีความรู้เกี่ยวกับความจริงทางโลก ปรัชญาการณธรรมชาติ และศาสนา และเพื่อให้เด็กสมัยนั้นได้มีหนังสืออ่าน แทนหนังสือสวด และหนังสือละคร

เนื้อหาสาระของหนังสือ “แสดงกิจจานุกิจ” ประกอบด้วย ๒ ภาคใหญ่ ๆ คือ ความจริงทางโลก-ปรัชญาการณธรรมชาติ และศาสนา

๑. ความจริงทางโลก-ปรัชญาการณธรรมชาติ มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับ

มาตราเวลา วินาที นาที วัน ปี ฯลฯ

การเกิดฤดู ลักษณะของฤดูต่างๆ

ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ จันทร์ปราคำ สุริยุปราคา น้ำขึ้น

น้ำลง ดาวหาง

โรคระบาด

น้ำ

แร่ธาตุ

แผ่นดินไหว

พืช

โลก การหมุนของโลก สันฐานของโลก

๒. ศาสนา มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับ

การรับศีล

การล้างบาป

การเทศนาสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า

การเกิด การตายของมนุษย์

ศาสนาต่าง ๆ

จากเนื้อหาที่บรรจุอยู่ในเล่ม นับว่า หนังสือเล่มนี้เป็นจุดตั้ง
ต้นของแบบเรียนวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน ซึ่งได้มีการตั้งชื่อหนังสือ
ต่าง ๆ กันมาเป็นลำดับ แต่เนื้อหาสาระของหนังสือส่วนใหญ่อีกยังคง
เป็นเรื่องเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ควรจะได้เรียนรู้
ตลอดมา เช่น

แบบสอนอ่านศุขวิทยา เล่ม ๑ ของ อำมาตย์ตรี หลวงประมุข
วิชาเพิ่ม พ.ศ. ๒๔๕๕

แบบสอนอ่านวิทยา ประถมปีที่ ๑ ของ พระยาวิทิศตรุณกุล
พ.ศ. ๒๔๗๑

แบบเรียนวิทยา ของ นายน้อย เลปาศจารย์ พ.ศ. ๒๔๗๗

วิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของ นายรังษี เทพหัสดิน ณ อยุธยา

พ.ศ. ๒๔๗๗

วิทยาการ พ.ศ. ๒๔๘๐

แบบสอนอ่านใหม่ เล่ม ๑ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ของ เจ้า-
พระยาธรรมศักดิ์มนตรี พ.ศ. ๒๔๘๑

หนังสืออ่านธรรมชาติศึกษา

ธรรมชาติวิทยา

แบบเรียนธรรมชาติศึกษา

แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เรียบเรียงตามหลักสูตร
ประถมศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๓

ในช่วงเวลาที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี เขียนหนังสือเล่มนี้นั้น พวกนักสอนศาสนาต่างประเทศโจมตีพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาล่าหลัง เหมาะสำหรับชนชาติที่ด้อยพัฒนา ท่านจึงได้รวบรวมแก่นของพระพุทธศาสนาและหาเหตุผลมาหักล้างข้อกล่าวหาต่าง ๆ การโต้ตอบของท่านยังความไม่พอใจให้แก่บรรดาหมอสอนศาสนาทั้งหลายเป็นอย่างมาก และเมื่อพวกหมอสอนศาสนาเหล่านั้นต้องจำนนในเหตุผลของท่านหลายประการเป็นเหตุให้โรงพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นของพวกหมอสอนศาสนาปฏิเสธที่จะรับพิมพ์หนังสือแสดงกิจจานุกิจของท่าน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ จึงได้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้น เพื่อจัดพิมพ์ให้สำเร็จ โรงพิมพ์ที่จัดตั้งนี้เป็นแบบที่เรียกว่า โรงพิมพ์หิน คือ ใช้แผ่นหินอ่อนสลักเป็นแม่พิมพ์ หนังสือแสดงกิจจานุกิจเล่มแรกมีจำนวน ๓๕๐ หน้า เมื่อพิมพ์ออกจำหน่ายแล้ว ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ นอกจากพวกหมอสอนศาสนาซึ่งไม่พอใจดังกล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังเป็นที่ยินยชมชอบของผู้ที่มีใจเป็นกลาง โดยเฉพาะนายเฮนรี อัลบาสเตอร์ (Henry Alabaster) อดีตรองกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยได้นำเรื่องราวบางตอนในเรื่องศาสนา แปลลงในหนังสือเรื่องเดอะวีล ออฟ เดอะลอว์ (The Wheel of the Law) เป็นต้น

หลังจากพิมพ์ครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ แล้ว ต่อมานายสุกิจ นิมมานเหมินท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้นำหนังสือ

เล่มนี้ มาพิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานทอดกฐินอย่างน้อย ๒ ครั้ง คือ ครั้งแรกในงานทอดกฐินสามัคคี ณ วัดเกตการาม อำเภอเมือง เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓ และ ครั้งต่อมา พิมพ์แจกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดโสมนัสราชวรวิหาร อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ทั้งนี้เนื่องด้วยต้องการให้เป็นประโยชน์แก่ผู้มาร่วมบำเพ็ญกุศลในการที่จะอบรมกุลบุตรกุลธิดาของชาติให้เป็นผู้รอบรู้ทางวิชาการทั่วไป และให้มีความสำนึกในความเป็นไทยของตน รู้จักสิ่งที่ดีงามให้มีเหตุผลตามคำสอนของพระบรมศาสดา พ้นจากความหลงเชื่อมงายทางด้านไสยศาสตร์ และโศคลง ซึ่งขัดกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าการจัดพิมพ์ทั้งสองครั้งนี้ พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ธรรมดา และพิมพ์ตามต้นฉบับเดิมทุกประการ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

แนวการเขียนหนังสือเพื่อให้เด็กอ่านของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อาศัยความจริงที่ว่าหนังสือคือ แหล่งความรู้ ที่จะช่วยชี้แจง หรือแก้ข้อข้องใจของเด็กหรือผู้ที่ไม่รู้ ท่านผู้เขียนจึงได้เสนอปัญหาข้อสงสัย หรือคำถามที่ผู้อ่านไม่รู้ อยากจะหาคำตอบ และไขปัญหา หรือตอบคำถามที่ถูกต้องไว้ อย่างตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม รวมทั้งได้เสนอเหตุผลของคำตอบต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจน เช่น

“ถามว่า จันทรคาชอย่างไรเล่า

แก้วว่า ดวงอาทิตย์อยู่ข้างหนึ่ง ดวงจันทร์อยู่ข้างหนึ่ง ดวงพิภพเข้าไปอยู่กลาง สามดวงนี้เรียงตรงกันไม่ยักเยื้อง แสงอาทิตย์มากกระทบดวงพิภพ เงาของดวงพิภพไปกระทบดวงจันทร์ เราอยู่ที่ดวงพิภพ แลไปเห็นดวงจันทร์มืดแห่งเข้าไปบัง ลางที่ก็มีมืดเต็มดวงบ้าง แต่

ก็ไม่มืดทีเดียวเหมือนสุริยคราส ยังเห็นดวงจันทร์กลาง ๆ อยู่ เพราะเงาพิภพเข้ากระทบ"

นอกจากนี้ยังได้เสนอคำตอบบางคำตอบที่ผู้เขียนเห็นว่า ยังไม่น่าเชื่อถือด้วยขาดเหตุผลเพียงพอ ให้ผู้อ่านได้ศึกษาอีกด้วย เช่น

"ถามว่า แผ่นดินไหวด้วยเหตุอันใด นาน ๆ จึงไหวคราวหนึ่ง

ขอแก้ตามลัทธิคำโบราณจารย์ แก่ไว้ว่า แผ่นดินไหวด้วยเหตุแปดประการ คือ ผู้มีบุญหกประการ ไหวด้วยปลาใหญ่ที่รองแผ่นดินพลิกตัวไหวย่าง, ไหวด้วยน้ำด้วยลมรองแผ่นดินก็มีบ้าง ช้างจีนว่าเอื้องอ่างที่หนุนแผ่นดินอยู่ไหวตัวบ้าง คำที่ว่าแผ่นดินไหว เพราะมีผู้บุญนั้นยกไว้ก่อน ด้วยเป็นความอัศจรรย์ของผู้มีบุญคัดค้านไม่ได้ เป็นเพราะท่านผู้มีวาสนา แต่คำที่ว่าปลาอานนท์ที่รองแผ่นดิน และเอื้องอ่างที่หนุนแผ่นดินจะต้องคัดค้านเสียถ้าเป็นเช่นนั้น แผ่นดินก็จะไหวทั่วกันทั้งพิภพพร้อมกัน ก็การที่สืบสวนอยู่ในทุกวันนี้ แผ่นดินไหวเสมอทุกปีทุกเดือน แต่ไหวที่เมืองนั้นบ้าง ที่เมืองนี้บ้าง ก็ไม่ได้ไหวทั่วกันไป..."

ลักษณะการเขียนทำนองนี้แสดงให้เห็นว่า ท่านผู้เขียนเข้าใจจุดมุ่งหมายของผู้อ่านว่าต้องการอะไร จึงสนองตอบอย่างตรงไปตรงมา และเป็นผู้มีใจกว้าง คือ เสนอความจริงในแง่ต่าง ๆ โดยใช้เหตุผลฝึกให้เด็กเชื่อและคิดโดยใช้เหตุผล ประกอบการพิจารณาให้ติดเป็นนิสัย นอกจากนี้ ผู้เขียนยังเป็นผู้มีน้ำใจนักกีฬา ยอมรับฟังในเรื่องที่ยังตอบหรือแก้ไขไม่ได้ก็จะบอกว่ายังไม่มีคำอธิบายได้มากกว่าที่ให้ไว้ หรือยังอธิบายไม่ได้ มีการยกย่องให้เกียรติทั้งผู้ค้นคว้าและนักปราชญ์ผู้ค้นพบ

การนำเสนอเนื้อหาได้อาศัยหลักการเรียนรู้ที่ว่า สอนจากสิ่งที่เด็กคุ้นเคยใกล้ตัว และง่าย ไปสู่เรื่องที่ห่างออกไป พบเห็นน้อย และยาก ข้อนี้สังเกตจากการลำดับเนื้อหา

การเขียนในภาคศาสนาจะเขียนในลักษณะบรรยาย อุปมาอุปไมย ยกตัวอย่างและมีนิทานประกอบคำบรรยายมากกว่าเขียนเป็นคำถาม และมีข้อแก้หรือคำตอบเหมือนในตอนต้น เช่น

“ถามว่า ในพิภพนี้เที่ยวตลอดถึงกัน มีคนถือศาสนาอยู่สักกี่อย่าง แก้วว่า ความข้อนี้ได้สืบดูแล้วเป็นศาสนาใหญ่ๆ คนนับถือมากคือ ศาสนาอิศวนารายณ์ก็เป็นศาสนาแต่เดิมมา แต่บุพกาลถือศาสนาอิศวนารายณ์ต่าง ๆ กันเป็นหลายอย่าง ตามซึ่งพระนารายณ์อวตารมาเป็นปาง ๆ จึงได้ถือลัทธิต่าง ๆ กันไปเป็นพวก ๆ มีศาสนาอีกอย่างหนึ่งไทยเรียกว่า พระพุทธเจ้าชาวยุโรปเรียกว่าพระสมณโคดมบ้างเรียกว่า พระโคตมะบ้าง เรียกว่า บุตตบ้าง ก็เป็นศาสนาใหญ่อย่างหนึ่ง...”

“ถามว่า พบพระพุทธศาสนา ว่าเป็นที่อุดมจะทำอะไร ก็ได้ภักผลมากนั้นอย่างไร

แก้วว่า พุทธศาสนานี้ เห็นว่าคำสั่งสอนให้บุพคุณชำระล้างน้ำจิต และขจัดสิ่งที่รกรุงรัง คือ โลภะ โทษะ โมหะ ทิฏฐิมานะ ให้ปราศจากจิตชั่วทั้งปวง

ให้มี หิริ โอตตัมปะ ก็แลหิริเห็นว่าตามพระบาฬี อธิบายว่า ความละอายเพราะบาป โอตตัมปะ นั้นว่าความสดุ้งเพราะบาป เปรียบเหมือนอย่างคนมีกายเปื้อนคูจะเดินไปในท้องถนน ก็มีความละอายแก่ฝูงคน ความละอายนั้น ก็เพราะเอาไสรยตัวเปื้อนคูอยู่จึงต้องละอายก็ผู้ที่มีหิริรู้ถือว่าสิ่งนี้เป็นอกุศลเป็นบาปทำลงแล้ว ก็จะไม่ละอายแก่ใจของตัวเอง เพราะดังนี้จึงว่าหิริ ความละอายเพราะบาป เหมือน

ยังกับคนจะทำโจรกรรมมาคิดว่า ถ้าเขารู้เข้าเขาจะจับตัวได้ ทำโทษฉันใด ผู้ที่มีโอดตปปะ รู้ว่าสิ่งนี้เป็นบาปทำลง เขาจะติเตียนเหมือนกันเช่นนั้น เพราะดังนี้จึงว่าโอดตปปะว่าความสดุ้งเพราะบาป

หิริเกิดแต่เหตุในภายใน โอดตปปะ เกิดแต่เหตุในภายนอก หิริเกิดแต่เหตุในภายในนั้น ความว่าบุทคลมาอาไศรย ชาตีแลชื่อแลไวยถาคณในตัวอย่างใดอย่างหนึ่ง บาปที่ควรจะทำมาถึงเข้า แลมาคิดถึงชาตีแลชื่อเป็นต้น ว่าเรามีชาตีดังนี้ มีชื่อเสียงดังนี้ เป็นคนแก่แล้ว ฤาเป็นคนพหูสูตร รู้เห็นมาก มาคิดว่าเป็นคนอย่างเราไม่ควรจะทำบาปแล้วดเสียอย่างนี้ชื่อว่า หิริเกิดแต่เหตุในภายในที่ว่า โอดตปปะ เกิดแต่เหตุในภายนอกนั้น ความว่า คนมีโอดตปปะ รู้ว่าสิ่งนี้เป็นบาป ถ้าทำลงแล้วจะมีผีสาหัสเวทนา นักปราชยชาติเตียน แลงดเสียไม่ทำอย่างนี้ชื่อว่าโอดตปปะ เกิดแต่เหตุในภายนอก

ถ้าบุทคลผู้ใดได้มารักษาศีลบำเพ็ญทานในธรรมวินัยศาสนานี้ ก็เหมือนหนึ่งได้พบที่ดินอันอุดม ถ้าบุทคลผู้ใดยังไม่ได้ชำระน้ำจิตที่รกชฎีให้บริสุทธิ์จากสันดาน มิได้เห็นอริยสังขีประการทำให้แจ้งในสันดาน ไม่เดินตามทางพระอัญจังกิกรมรรคก็เป็นอวิชชา ให้ก่อเกิดสังขารวนเวียนรำไป เสวยความสุขบ้างความทุกข์บ้างไม่รู้สุดคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาดังนี้ ขอท่านทั้งหลายผู้มีสติปัญญาไตร่ตรองดูเทอญ”

บทวิเคราะห์คุณค่า

เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของหนังสือ “แสดงกิจจานุกิจ” เล่มนี้ ซึ่งเป็นหนังสือที่วาดด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และศาสนาแล้ว ยังคงมีเนื้อหาส่วนใหญ่ที่เป็นความจริงคงความถูกต้องอยู่จนปัจจุบันนี้สามารถนำมาใช้ได้ จะมีเนื้อหาเพียงบางส่วนที่เปลี่ยนแปลง

ไปบ้างตามที่นักวิทยาศาสตร์ นักปราชญ์สมัยใหม่ได้ค้นพบเหตุผล และคำอธิบายที่น่าฟังและเป็นความจริงมากขึ้น ทั้งนี้ก็เนื่องจากได้มีการศึกษาค้นคว้ากันตลอดมา ความรู้ในสมัยเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ก็ย่อมจะต้องเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ทั้งนี้เป็นเพราะมนุษย์ศึกษามากขึ้น มีโอกาสได้แบ่งปันข้อมูลซึ่งกันและกัน และมีการสะสมข้อมูล ใช้สถิติ ใช้การสังเกตมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงคำอธิบาย โดยใช้เหตุผลที่ค้นพบใหม่เช่นนี้ ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาทั่ว ๆ ไป ที่ย่อมจะเกิดขึ้นได้เสมอ

ตัวอย่างข้อคำถามและคำตอบที่แสดงในหนังสือ “แสดงกิจจานุกิจ” ตอนหนึ่ง.....ถามว่า “...ก็ฝนไม่ตกแล้วจะเอาน้ำเขาน้ำธารที่ ไทลงมา” แก้วว่า “น้ำเกิดแต่ในยอดเขา ไทลงมาตามลำธารก็แผ่ซ่าน เข้าไปในแผ่นดิน เขาเช่นนี้ก็มิในแผ่นดินเราหลายแห่ง ว่าแต่ที่ ใกล้ ๆ คือ เขาเขียวเมืองชลแห่งหนึ่ง เขาสะพานเมืองจันทบุรีแห่ง หนึ่ง น้ำในธารไหลมารอบเขา ให้คนไปเที่ยวตรวจดูเขาหนึ่ง ๆ ก็มี ลำธารถึงสามสิบลำธาร สี่สิบลำธาร น้ำนั้นก็ไหลทั้งกลางวันกลางคืน ไม่รู้ขาดแห้งแต่สักวันหนึ่งก็ไม่มี ถ้าเป็นด้วยน้ำฝนแล้วฝนไม่ตก น้ำ ในลำธารนั้นก็คงจะหยุดแห้งไป การก็เห็นประจักษ์อยู่ดังนี้...” ความรู้ เรื่องฝนต้นน้ำลำธารนี้ ปัจจุบันมีคำอธิบายที่เปลี่ยนแปลงไป คือ ฝนเกิดจากการระเหยของน้ำใน แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล มหาสมุทร ด้วย ความร้อนจากแสงอาทิตย์ แล้วกลายเป็นไอ ไอลอยขึ้นไปจับ กลุ่มกันเป็นก้อนเมฆบนท้องฟ้า เมื่อก้อนเมฆใหญ่ขึ้นมีน้ำหนักมากขึ้นลอยไปกระทบความเย็น กลั่นตัวเป็นน้ำ ตกลงมาเป็นฝนในบริเวณ ป่าทึบและเหือกเขาฝนจะตกชุก ภูเขาจึงเป็นที่เกิดของต้นน้ำลำธาร ในฤดูฝน ฝนตกหนัก น้ำฝนบางส่วนซึมลงไปดิน น้ำฝนบางส่วนถูกขังอยู่ในที่ลุ่ม บางส่วนก็ไหลตามแม่น้ำ ลำคลองสู่ที่ต่ำสู่

ทะเล หน้าฝนน้ำในแม่น้ำลำคลองจะมีปริมาณมาก น้ำไหลแรง แต่พอฤดูแล้งฝนตกน้อยหรือไม่ตก น้ำในแม่น้ำลำคลองก็จะแห้งลง กระแสน้ำก็จะอ่อนตัวลงไป ดังนี้ เป็นต้น

ลักษณะการเขียนของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี นั้นเขียนเป็นคำถามและอธิบายคำตอบโดยยกเอาเหตุผลมาอ้างเสมอ เช่นบอกว่า ถ้าแม่น้ำลำธารมาจากฝนจริงแล้ว หากฝนไม่ตก ทำไมน้ำในแม่น้ำลำธารจึงยังคงมีน้ำอยู่ และจากความเชื่อของแขกที่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าสร้างโลก เป็นผู้บันดาลให้ฝนตก ให้มนุษย์ได้ทำมาหากินนั้น ท่านได้ให้ความเห็นว่ามันไม่ทราบว่าจะจริงหรือไม่ แต่ถ้าจริงแล้ว ฝนก็ควรจะตกทั่วโลกให้มนุษย์ได้น้ำกันทั่วหน้า และตกสม่ำเสมอไม่มากและน้อยเกินไป แต่ความจริงแล้วฝนก็ตกไม่ทั่วทุกพื้นที่ ตกตามป่าเขาทะเล ซึ่งไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร บางทีก็ตกมากจนทำความเสียหายแก่ชีวิตมนุษย์ เรือสวนไร่นาเป็นภัยพิบัติที่มนุษย์เกรงกลัว เช่นนี้จะเรียกว่า พระผู้เป็นเจ้าโปรดให้มีฝนได้อย่างไร

การแสดงเหตุผลในลักษณะนี้เป็นตัวอย่างอันดีที่จะฝึกเยาวชนผู้อ่านให้เป็นผู้มีเหตุผล รู้จักคิด ได้แย้ง เพื่อให้ข้อความรู้แตกฉานกว้างขวางยิ่งขึ้น นับว่าเป็นการเขียนหนังสือในลักษณะที่ส่งเสริมให้ผู้อ่านเป็นนักคิด ไตร่ตรอง รู้จักใช้เหตุผลและสภาพแวดล้อมประกอบการคิดพิจารณา

นอกจากตัวอย่างของการใช้เหตุผลแล้ว ยังมีตัวอย่างที่แสดงถึงการศึกษาด้วยการพิสูจน์ให้เห็นจริง ซึ่งเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ดังข้อความที่ว่า “ให้คนไปเที่ยวตรวจดูเขาหนึ่ง ๆ...” เป็นต้น

แนวการสอนข้อความรู้ดังได้กล่าวมานี้ เป็นการสอนที่ทันสมัยเช่นเดียวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ คือ มีการสังเกต การใช้เหตุผล การพิสูจน์ให้เห็นจริง แนวการสอนเช่นที่กล่าวนี้เป็นที่นิยมและเน้นในการสอนเยาวชนวัยเรียน ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา จนถึงชั้นอุดมศึกษาในปัจจุบัน

ถ้าพิจารณาในเชิงการเขียนหนังสืออ่านสำหรับเด็กวัยประถมศึกษาแล้ว หนังสือแสดงกิจจานุกิจ ฉบับที่พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๑๐ นั้น ใช้ตัวหนังสือขนาดใหญ่ อ่านง่าย เหมาะเป็นหนังสือสำหรับเด็ก และเนื้อหาในส่วนของศาสนานั้นผู้เขียนก็ได้สอดแทรกนิทานเก่าที่เล่ากันต่อ ๆ มาไว้ครั้งละหลาย ๆ เรื่องค่อนข้างมาก เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้ผู้อ่านได้ใช้ประกอบการพิจารณาถึงความเห็น นอกจากนี้การนำนิทานหรือตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงมาประกอบในหนังสือเด็กนั้น ก็น่าจะเป็นสิ่งเร้าให้เด็กเพิ่มความสนใจมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี หนังสือเล่มนี้ ทั้งเล่มไม่มีภาพประกอบเลย การเสนอความรู้ที่เป็นใจความสำคัญ เสนอไว้เป็นย่อหน้ายาว ๆ โดยตลอด และมีได้แบ่งการเสนอเป็นบทต่าง ๆ เช่น เรื่องดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ศาสนาต่าง ๆ ในโลก ฯลฯ โดยเด็ดขาด ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้อาจไม่เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้อ่านซึ่งเป็นเยาวชน

สรุปสาระและมโนทัศน์

หนังสือแสดงกิจจานุกิจเล่มนี้ นับเป็นที่มาของหนังสือแบบเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติมในสาขาสังคมศึกษา และวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน นักเรียนและนักการศึกษาสมัยใหม่ควรต้องรำลึกในความเป็นผู้นำ ความกล้าหาญ และความตั้งใจ

ใจจริงของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มหาโกษาธิบดี ที่ท่านได้พยายามรวบรวมและเลือกสรรแต่เรื่องซึ่งยังมีได้แพร่หลายในขณะนั้น คือ เรื่องทางวิทยาศาสตร์ ทางภูมิศาสตร์ และทางศาสนา มาลงไว้ในหนังสือเล่มนี้ แม้ว่าจะถูกโจมตีจากหมอสอนศาสนามากมาย ท่านก็ได้พยายามอย่างแรงกล้าในการที่จะพิมพ์หนังสือออกมาให้ได้จนถึงกับต้องสร้างโรงพิมพ์ขึ้นมาเอง และเมื่อนำหนังสือออกขายก็มีได้มั่งเอากำไร ทั้งนี้เพราะต้องการเผยแพร่ให้ถึงมือผู้อ่านมากที่สุดนั่นเอง การกระทำเช่นนี้นับได้ว่าท่านเป็นผู้มีวิญญานของความเป็นนักวิชาการโดยแท้

จากการที่นายเฮนรี อัลบาสเตอร์ ได้นำข้อความบางตอนในหนังสือไปแปลลงในหนังสือ เดอะ วิล ออฟ เดอะ ลอว์ จึงทำให้เกิดความพิศวงในวงการผู้อ่านที่สนใจพระพุทธศาสนาในยุโรปมาก และด้วยความเฉลียวฉลาดสามารถของท่านที่แสดงออกทางข้อเขียนในหนังสือ ทำให้ชาวยุโรปทั้งหลายพากันคิดว่าไม่น่าจะเป็นข้อเขียนของคนไทย ทำให้นายเฮนรี อัลบาสเตอร์ต้องเลือกเอาข้อความบางตอนมาพิมพ์เป็นหนังสือเล่มใหม่ ตั้งชื่อว่า เดอะ โมเดิร์น บুদ্ধิสต์ (The Modern Buddhist) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ และย่ำว่า เป็นทัศนะของเสนาบดีไทย ซึ่งมีความรู้ดีเกี่ยวกับศาสนาทั้งทางพุทธศาสนาและศาสนาของเพื่อนบ้านทั่วๆ ไป หนังสือ เดอะ โมเดิร์น บুদ্ধิสต์ ถือเป็นหนังสือสำคัญที่ให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ทำให้ชาวยุโรปได้ทราบถึงทัศนะของคนที่มีการศึกษาในประเทศแถบตะวันออก นับเป็นหนังสือเล่มแรกที่เขียนเป็นภาษาไทยแล้ว แปลพิมพ์ออกจำหน่ายในต่างประเทศ สมควรที่คนไทยทั้งหลายควรจะได้ทราบผลงานของท่าน ผู้ซึ่งนำเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่คนไทยทั้งปวง

บรรณานุกรม

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. แสดงกิจจานุกิจ. ม.ป.ท., ๒๔๑๕

สถาบันวิทย์บริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

หัตถกรรมของเด็ก

ผู้เขียน

วารี ธีระจิตร

ความหมาย

หัตถกรรมของเด็ก คือ สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยมือ หรือด้วยฝีมือของเด็ก เช่น เย็บผ้า จักสาน เขียนภาพ แกะสลัก หรือเป็นการฝึกหัดเด็กทำสิ่งของการฝีมือ

หัตถกรรมของเด็ก เป็นวิชาการงานเบื้องต้นที่อบรมให้เด็ก "ศึกษาทางมือ" หรือเป็นรากเหง้าที่เด็กหญิงและเด็กชายควรได้รับการฝึกฝน อบรมบ่มนิสัยให้รักการงาน ซึ่งจัดขึ้นมานานกว่า ๖๔ ปีแล้ว ก่อนพ.ศ. ๒๔๗๐ วิชานี้ต้องเรียนควบคู่กันไปกับการศึกษาที่เรียนตามโรงเรียน เพื่อฝึกฝนให้เด็กเป็นคนขยันในการงานต่าง ๆ ปลูกฝังนิสัยใจคอ ความประพฤติ และความสามารถในการหาเลี้ยงชีพต่อไป ถ้านักเรียนไม่ได้เรียนวิชานี้เพื่ออาชีพ ก็เป็นสิ่งที่ช่วยอบรมคุณความดีไว้ให้เป็นนิสัย สำหรับการภายหลังของเด็ก

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

นับตั้งแต่อดีต ผู้ที่ทำงานหัตถกรรมไม่ได้ผ่านการศึกษาเล่าเรียนอย่างเป็นระบบ หากแต่อาศัยการฝึกฝนจากบรรพบุรุษ จากเพื่อนบ้าน จนเกิดความชำนาญ สามารถผลิตงานหัตถกรรมชิ้นได้ในที่สุด

การสร้างงานหัตถกรรมได้พัฒนาเรื่อยมา เริ่มตั้งแต่ดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ ไบลान หวาย ไบตาล และ ไบลान มาแปรรูปแบบใหม่ต่างไปจากของเดิม งานหัตถกรรมจึงได้

รับการพัฒนาให้มีความสวยงามควบคู่กับประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

แต่เดิมวิชาหัตถกรรมของเด็กเป็นการให้ความรู้และการฝึกอบรมเด็กให้สร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยฝีมือของตน เด็ก ๆ จะเรียนรู้งานหัตถกรรมจาก พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ ตั้งแต่ยังเล็ก ต่อมาเมื่อเข้าเรียนในโรงเรียน การหัตถกรรมก็ยังจัดเป็นวิชาวิสามัญศึกษา หมายถึงวิชาที่สอนให้เด็กมีวิชาความรู้เฉพาะสิ่ง เฉพาะอย่าง เด็กอาจเรียนเองจากบ้านตามฐานะ เช่น เด็กที่มาจากครอบครัวชายผ้าก ก็จะไปฝึกหัดมัดผ้า เก็บเงิน พุดจาซื้อชายผ้าก การทำมาหากินก็ต้องอาศัยความรู้วิชาวิสามัญต้องเรียนควบกันไปกับการศึกษาที่เรียนตามโรงเรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๕๘) ท่านได้ให้ความเห็นทางด้านหัตถกรรมว่า ควรจัดสอนให้เด็กฝึกหัดทำด้วย และควรกำหนดให้สอนในระดับประถมศึกษา การจัดการศึกษาด้านหัตถกรรม ได้รับการส่งเสริมมากในสมัยเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี และท่านได้กล่าวถึงความเป็นมาของวิชานี้ว่า “ศิลปหัตถกรรมใช้ว่าจะเพิ่งฝึกหัดกันไปบัดนี้ก็ทำไม่ การฝึกหัดเหล่านี้ได้มีมานานแล้ว ตามโรงเรียนบางแห่ง และตามท้องถิ่น เด็กก็ได้ฝึกหัดวิชาการจากบิดามารดาตามท้องถิ่นนั้นๆ” (ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๔๕๕) เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดียังได้สรุปเรื่องการหัตถกรรมอีกว่า “การหัตถกรรมต่าง ๆ ของคนไทยที่ได้ทำกันมาในบ้านเมือง เป็นพยานยืนยันให้แลเห็นว่า คนไทยเราไม่โง่เขลาในการฝีมือ ฝึกหัดทำอะไร มักทำได้โดยมากและทำได้ดีด้วย” (กจช. ร.๕ ศ.๑/๑, ๒๔๕๕)

สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการประดิษฐ์งานหัตถกรรม
ที่บ้าน

ดังนั้น เพื่อเป็นการชักจูงให้เด็กเห็นความสำคัญของวิชานี้ เจ้า-
พระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นพระยา-
วิสุทธสุริยศักดิ์ (เสนาบดีกระทรวงธรรมการ) ได้จัดงานแสดง
ศิลปหัตถกรรมนักเรียนขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ เพื่อ
เป็นเครื่องชักจูงให้เกิดความนิยมเอาใจใส่ในวิชาการเหล่านี้มากขึ้น
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระราช
ดำรัสตอบ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ในงานแสดงศิลปหัตถกรรม
ครั้งที่ ๑ ว่า "...วิชาช่างเป็นทางที่จะหาเลี้ยงชีพได้ดีส่วนหนึ่ง การหา
เลี้ยงชีพในทางหัตถกรรมไม่ได้เป็นของเลวทรามกว่าการเป็นเสมียน
หรือข้าราชการ..."

จากข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมองว่า เมื่อเรียนวิชาหัตถกรรมสามารถนำไป

ประกอบอาชีพได้ และเป็นสิ่งจำเป็นที่เด็กจะต้องเรียน และพระองค์ทรงมีความมุ่งหวังให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่ออาชีพหัตถกรรม ว่าเป็นอาชีพที่มีความสำคัญเท่า ๆ กับการไปเป็นเสมียนหรือข้าราชการ

ดังนั้น หัตถกรรมของเด็กจึงได้กลายเป็นวิชาหัตถกรรมในเวลาต่อมาที่จัดสอนให้เด็กตั้งแต่วัยประถมศึกษา และเป็นวิชาที่ให้เด็กได้ฝึกหัดทำ เพื่อที่จะได้ออกไปทำมาหาเลี้ยงชีพได้

ปัจจุบัน พ.ศ. ๒๕๓๔ นี้ วิชาหัตถกรรมจัดสอนโดยสอดแทรกอยู่ในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพในหลักสูตรระดับประถมศึกษา

ผลงานเครื่องจักสานฝีมือพื้นบ้านซึ่งสวยงามและเป็นที่นิยม
แม้กระทั่งทุกวันนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

แนวคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาของคนในสมัยนั้น เกี่ยวกับหัตถกรรมสรุปได้ว่า เป็นวิชาที่ต้องอาศัยการฝึกหัด และต้องเรียนควบคู่กันไปกับวิชาสามัญอื่น ๆ เป็นวิชาที่ช่วยปลูกฝังให้เด็กเป็นคนขยัน และใช้การหัตถกรรมเป็นเครื่องมือที่ตนเองสามารถนำไปประกอบอาชีพต่อไปภายหน้า ผู้ที่ได้รับการอบรมวิชาหัตถกรรมถือว่าเป็นผู้โชคดี เพราะจะได้รับการปลูกฝังให้มีความรู้เรื่องการทำงานต่าง ๆ บุคคลสำคัญที่จะช่วยปลูกฝังด้านหัตถกรรมของเด็กก็คือ พ่อแม่ และครู เมื่อเด็กยังเล็ก พ่อแม่ควรอบรมลูกให้มีความสามารถในการทำงาน ถือว่าเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของพ่อแม่ ที่ควรสอนสอดแทรกความรู้ด้านหัตถกรรมให้แก่ลูกได้ทุกโอกาส โดยให้เหมาะกับวัยและกำลังความสามารถของเด็ก

แนวคิดอีกประการหนึ่งคือ พ่อแม่ควรสอนให้ลูกรักในการทำงาน และสามารถทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ได้ดี ควรสอนให้ลูกเห็นใจ (ใจเอ็นดู) ต่อผู้ที่ทำงานหนัก พุดแนะนำให้ลูกทำหน้าที่ของตนเองให้เหมาะสมกับการงาน ให้มีความมั่นใจในสิ่งที่ตนทำ ลูกก็ควรมีความเห็นคล้อยตามเจตนาดีของพ่อแม่ที่จะปลูกฝังให้ลูกได้รับการยกย่องจากผู้อื่นด้วย

การที่เด็กจะทำกรงานหรือเรียนวิชาการต่าง ๆ ให้ดีนั้นครูควรให้ความสำคัญทุกวิชาที่เรียนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน โดยไม่มุ่งให้เด็กเห็นความสำคัญของวิชาใดวิชาหนึ่งมีความสำคัญมากกว่า พ่อแม่ควรชี้ให้เห็นว่า วิชาหัตถกรรมเป็นเครื่องมือที่จะนำมาซึ่งความมั่งคั่ง ความเจริญของหมู่คณะ ประเทศบ้านเมืองของตน การที่เด็กขยันทำงาน ก็เท่ากับเด็กได้ช่วยให้บ้านเมืองของตนเจริญขึ้น

สิ่งแรกที่คุณควรปลูกฝังในการอบรมเด็กให้รักเรื่องการพัฒนาตนเอง คือ การให้เด็กรู้จักเชื่อฟังซึ่งจำเป็นต้องให้การอบรมก่อนเป็นอันดับแรก พ่อแม่ควรเข้าใจพฤติกรรมการแสดงออกของลูกว่า เมื่อทิวไม่สบายจะแสดงพฤติกรรมอย่างไร สิ่งสำคัญที่พ่อแม่ควรปลูกฝังให้แก่อลูก็คือ การอบรมเลี้ยงดูให้เป็นไปตามตารางเวลาที่กำหนด แต่ควรพิจารณาเหตุผลว่า วิธีไหนที่ดีและเหมาะสม ก็ให้เลือกใช้วิธีนั้น โดยให้แนวคิดที่ว่า "พ่อแม่ที่ฉลาดต้องระวังให้มาก จะถือเอาทารกเป็นเครื่องเล่นไม่ได้ ไม่รักและตามใจจนเกินไป"

ประการต่อไป สิ่งสำคัญที่พ่อแม่ปลูกฝังให้เด็กรักในการงานนั้น พ่อแม่จะฝึกฝนเด็กให้มากก่อนที่เด็กจะเข้าโรงเรียน โดยการแบ่งเวลาให้เด็กทำกิจการต่างๆ มีการเพิ่ม หรือลดเวลาในกิจการบางอย่าง จนเด็กชินเป็นนิสัย ดูแลวิถีชีวิตของเด็กให้เป็นระเบียบเรียบร้อย อย่าใช้คำว่า "อย่า" มากเกินไป ทำให้ทารกเป็นคนขลาด มีน้ซึม และไม่มีความสามารถคิดอ่านทำอะไรเพราะกลัวถูกดุ

พ่อแม่ควรหางานให้ลูกทำ เพื่อที่จะช่วยให้เด็กมีความชำนาญคล่องแคล่ว เช่น การขนฟืน เก็บไข่ ถอนหญ้า พรวนดิน พยายามหางานเบาๆ ให้เด็กเล็กๆ ทำ ควรชมเชยเมื่อเด็กทำงานสำเร็จ ควรเอาใจใส่และแสดงความพอใจในสิ่งที่เด็กทำ ให้เด็กคิดทำอะไรขึ้นเอง แต่คอยแนะนำดีกว่าห้ามปราม ควรกะเวลาเล่นและทำงานไม่ให้มากน้อยกว่ากัน จากการอบรมเลี้ยงดูลูกของพ่อแม่สมัยนั้น ค่อนข้างทันสมัย แต่ไม่ขัดกับวิถีชีวิตแบบไทยๆ ซึ่งเป็นแนวคิดที่น่ายกย่องอย่างมาก

ประเด็นความคิดอีกประการหนึ่งคือ การอบรมให้เด็กรู้จักทำงานที่บ้าน โดยเฉพาะเด็กผู้ชาย พ่อแม่จะต้องฝึกหัดลูกชายให้ช่วยทำงานบ้านตามสมควร และควรให้ทำเสมอ เพราะการช่วยงานบ้าน

จะช่วยฝึกหัดวิชาหัตถกรรม เพื่อช่วยให้เห็นใจผู้ทำงานบ้าน และเห็นใจคู่ชีวิตต่อไปภายหลัง

งานบ้านที่เสนอให้ลูกชายทำ ได้แก่ จัดตั้งสำหรับ ช่วยเก็บสำหรับ กวาดเรือน ถูเรือน กวาดระยอง โยแมลงมุม ขนพื้น หุงข้าว ตักน้ำพริก ทำกับข้าว ซักเสื้อผ้าตนเอง เลี้ยงน้อง ปูที่นอน กางมุ้ง เย็บปะเสื้อผ้า ของตนที่ขาด รดน้ำดูแลต้นไม้ รับผิดชอบเบ็ดเตล็ดต่างๆ และหัตถพยาบาลเล็กๆ น้อยๆ เช่น ช่วยทาไฟล ฝนยา บดยา ตามหมอบ เป็นต้น

การให้เด็กทำงาน ไม่ใช่ให้เด็กทำงานให้เสร็จอย่างเดียว งานนั้นต้องให้ประโยชน์แก่เด็ก ควรให้งานเด็กทำเมื่อเด็กว่างจากการเรียน และควรเพิ่มงานให้มากขึ้นเมื่อเด็กอายุมากขึ้น ผู้ใหญ่มีความเชื่อว่า ถ้าให้เด็กทำอะไรตามใจชอบมากเกินไป ย่อมชักนำให้เด็กเสียได้ คือทำให้ลึบจรรยาความประพฤติที่ดี ทำให้เด็กเป็นคนมีนิสัย จับจด ซุกซน ไม่อยู่ติดบ้าน และเกียจคร้านการทำงานเพื่อเป็นการแก้ไข ข้อบกพร่องดังกล่าวนี้ ผู้ใหญ่ควรให้เด็กทำงานไม่ให้มากเกินไป เพราะจะทำให้เด็กมีเจตคติที่ไม่ดีต่อการทำงานต่อไปได้

ผู้ใหญ่มีแนวปฏิบัติในการให้งานเด็กทำก็เพื่อให้เด็กอยู่กับบ้าน ให้เด็กได้ทำงานใกล้ๆ ใกล้ๆ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ต้องหางานให้เหมาะสมแก่ ความต้องการและกำลังของเด็ก เน้นให้เห็นประโยชน์ที่เด็กจะได้รับ จากการทำงานนั้นๆ

จากความคิดที่ว่าถ้าเด็กทำงานโดยหวังค่าสินจ้างรางวัลนั้นไม่ เป็นสิ่งผิด เพราะผู้ใหญ่มีความเชื่อว่าต้องมุ่งเน้นให้เด็กทำเพื่อฝึก ฝนอบรม นิสัยใจคอของเด็ก ช่วยไม่ให้มีความประพฤติเสียหาย ส่วนเงินที่ทำได้มานั้น ชี้ให้เห็นประโยชน์ว่า ต้องเอาไว้ใช้เพื่อบำรุง ความประพฤติและจรรยาของตัวเอง

เมื่อพ่อแม่ให้เด็กทำงาน ควรหมั่นตรวจดูงานนั้น ๆ บ่อย ๆ เพื่อที่จะได้แนะนำเด็กได้ถูกต้อง และเป็นประโยชน์แก่การที่เด็กจะได้ทำงานได้อย่างถูกต้อง วิธีที่ส่งเสริมให้เด็กรักการทำงานนั้น มีวิธีสำคัญคือ ควรให้เด็กจนบันที่การทำงานนั้นทุกขั้นตอน ควรจดเวลาที่ทำงาน ค่าจ้าง เงินที่ได้รับควรเน้นให้นำไปใช้ซื้อของที่ เป็นประโยชน์ ควรมีเงินเหลือเก็บ พ่อแม่ควรปลุกฝังให้ลูกทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จ โดยมีแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ

“ต้องระวังทำการงานให้ละเอียดถี่ถ้วน เรียบร้อย มีผู้คอยให้คำแนะนำ และทำเป็นตัวอย่างให้ดู พาไปดู การทำงานนั้น ๆ สอนให้เด็กทำ ให้เด็กทำให้ดู จนเด็ก ทำได้ดีและถูกต้อง และให้ค่าจ้างเป็นรางวัลตามสมควร”

การงานที่ทำให้ถือว่าเป็นการอบรมความดี แม้ว่ามิเงินก็ควร สนับสนุนให้ลูกไปรับจ้างทำงาน แต่ไม่ควรให้ทำงานมากเกินไป เพราะจะทำให้เด็กคร่ำเคร่งต่อการทำงานมากจนเกินไป ทำให้ร่างกาย ทрудโทรม เด็กจะมีความรู้แคบ ๆ คือรู้เฉพาะงานที่ทำ ควรให้เด็ก เปลี่ยนงานทำเป็นพัก ๆ จะทำให้เด็กไม่เบื่องาน

การให้ความสำคัญเรื่องหัตถกรรมของเด็กมีมาช้านาน นับตั้ง แต่การจัดการศึกษายังไม่เป็นระบบเหมือนในปัจจุบัน แสดงให้ เห็นว่า การหัตถกรรมเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเด็ก ผู้ใหญ่สมัยก่อนจะสอนความรู้เฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างให้แก่เด็ก เมื่อ เด็กอยู่บ้านค่อนข้างมาก เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้ตามฐานะของแต่ละ ครอบครัว เช่น เด็กหญิงอาจฝึกร้อยมาลัย ในขณะที่เด็กชายอาจ ช่วยงานด้านจักสาน บั่นไฉ่ บั่นหม้อ การที่เด็กช่วยงานผู้ใหญ่ ทั้งที่ เป็นงานบ้านและงานอาชีพ จะเป็นเรื่องการช่วยฝึกฝนงานด้าน หัตถกรรม เมื่อเด็กได้ฝึกฝนจนเกิดความชำนาญและสามารถทำได้ดี

ก็อาจนำมาใช้ประกอบเป็นอาชีพได้ต่อไปภายหน้า เมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ผู้ที่มีความสำคัญนอกจากครูก็คือ พ่อแม่ ในการที่จะปลูกฝังให้เด็กรักในการทำงาน หรือรักในงานอาชีพ การที่เด็กจะมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการหัตถกรรมได้ดีนั้น พ่อแม่สมัยก่อนมีหลักในการปลูกฝังซึ่งเป็นแนวทางที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องการจดจำแนวทางไปใช้ในการอบรมลูกของตนต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้คือ

การปลูกฝังในแง่ของเจตคติต่อการหัตถกรรมก็คือ การชี้ให้เห็นว่า ผู้ที่ได้รับการอบรมวิชาหัตถกรรม ถือว่าเป็นผู้โชคดี เป็นเครื่องชี้ให้เด็กเห็นว่า เด็กจะได้รับประโยชน์ 'นอกจากสามารถทำเป็นแล้ว ยังช่วยเด็กให้มีความชำนาญคล่องแคล่ว เพื่อเป็นพื้นฐานของความรู้ที่จะช่วยให้เรียนเรื่องด้านหัตถกรรมอื่นที่ยากขึ้นได้ดี

อีกประการหนึ่ง ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องหัตถกรรมไปนั้น จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือทำมาหากินได้ต่อไปภายหน้า และสามารถสร้างหลักฐานให้แก่ครอบครัว มีคณับหน้าถือตาว่ามีความรู้นำไปประกอบอาชีพจนได้รับความสำเร็จ

เรื่องของการปลูกฝังให้เด็กมีใจเอ็นดูต่อผู้ที่ทำงานหนักและมีใจรักในงาน สามารถทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีดี เท่ากับสอนไม่ให้เป็นคนหยิ่งโหยง เมื่อเด็กรู้จักทำงานจะรู้ว่ามีความเหนื่อยยากเพียงไร ช่วยให้เกิดความเข้าใจและเห็นใจผู้ทำงานหนัก หรือเมื่อเด็กทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเมื่อถึงคราวที่จะขอให้คนอื่นช่วยทำก็สามารถอธิบายการทำงานที่ทำนั้นได้ นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์แนวคิดในการสอนให้เด็กมีใจเอ็นดูต่อผู้ที่ทำงานหนัก เป็นสิ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันมาก

ในการที่พ่อแม่ปลูกฝังและอบรมลูกให้มองเห็นคุณค่าของวิชาการต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญเท่าเทียมกัน นับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เพราะเด็กจะไม่ดูถูกวิชาที่ตถกรรมว่าเรียนง่าย ถ้าเด็กได้เรียนวิชาที่ตนชอบและถนัด ก็จะสามารถเรียนวิชานั้น ๆ ได้ดี นำไปใช้ประกอบอาชีพได้ ไม่จำเป็นว่าต้องเก่งวิชาการจึงจะประสบความสำเร็จในอาชีพเท่านั้น

ความคิดอีกประการหนึ่งที่น่าส่งเสริมก็คือ การปลูกฝังให้ลูกผู้ชายรู้จักทำงานบ้าน เพราะถือว่าการช่วยงานบ้าน จะช่วยฝึกหัดวิชาที่ตถกรรม การที่เด็กทำงานบ้านเป็นก็จะเป็นประโยชน์ต่อเด็กที่จะเห็นใจผู้ทำงานบ้าน และรู้จักเห็นใจคู่ชีวิตต่อไปในภายหน้า แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่มีความคิดกว้างไกลที่สอนให้ลูกรู้จักทำงานบ้าน เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการครองเรือนต่อไป และช่วยไม่ให้เกิดปัญหาภายในครอบครัวขึ้นได้ เพราะชีวิตครอบครัวต่อไปจะดำเนินไปเป็นแบบต้องพึ่งพาตนเองมากยิ่งขึ้น

ประเด็นสำคัญที่จะเว้นการกล่าวถึงมิได้คือ ความเข้าใจของพ่อแม่ในการอบรมลูกในสมัยก่อน ถือว่าเป็นผู้มีความคิดละเอียดรอบคอบในทุก ๆ เรื่อง เช่น การฝึกฝนให้ลูกทำงาน พยายามปลูกฝังให้ลูกมีเจตคติในเรื่องผลของการทำงาน คือพยายามให้คำนึงถึงประโยชน์ของงาน มากกว่ามุ่งทำงานให้เสร็จแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งบางครั้งอาจจะไม่เรียบร้อย รอบคอบ แต่จะสอนให้ทำงานโดยมีจุดมุ่งหมาย ไม่ทำงานแบบขอไปที ซึ่งนับว่าเป็นการอบรมที่ถูกต้อง และจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อตัวเด็กและต่อสังคมที่เด็กต้องเกี่ยวข้องอีกด้วย

สรุปสาระและมโนทัศน์

หัตถกรรมของเด็ก เป็นผลงานที่สร้างขึ้นด้วยมือหรือด้วยฝีมือของเด็ก เพื่อประโยชน์ด้านอาชีพและเพื่อฝึกคุณความดีให้เป็นนิสัยของเด็กต่อไปในภายหน้า

เด็ก ๆ เรียนรู้เรื่องหัตถกรรมจากพ่อแม่ ให้มีความรู้เพื่อสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยฝีมือของเด็กเอง ซึ่งเด็กจะได้รับความรู้เฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างจากบ้านตามฐานะ เรื่องหัตถกรรมนั้นควรให้เด็กได้ฝึกหัดทำงานเกิดความชำนาญ วิชาหัตถกรรมจึงมีความสำคัญสำหรับเด็ก จึงควรจัดสอนให้เด็กตั้งแต่ระดับประถมศึกษา

การอบรมให้เด็กรักการทำงานและทำงานให้ได้ดีนั้นจะเป็นแนวทางช่วยฝึกฝนการหัตถกรรมของเด็กได้เป็นอย่างดี และถือว่าวิชาหัตถกรรมมีความสำคัญและเป็นเครื่องมือที่จะนำมาซึ่งความมั่งคั่ง ความเจริญของหมู่คณะ และบ้านเมืองของตน

การปลูกฝังให้เด็กทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จ พ่อแม่ควรมีแนวทางการอบรมที่ถูกต้อง คือ คอยฝึกฝนให้เด็กทำงานให้เรียบร้อย คอยแนะนำการทำงานของเด็ก ทำเป็นตัวอย่างให้ดู พาไปดูการทำงานนั้น ๆ สอนให้เด็กทำ ให้เด็กทำให้ดู จนเด็กทำได้ดีและถูกต้อง และให้คำจ้ำเป็นรางวัลตามสมควร เป็นขั้นตอนการอบรมที่เหมาะสมและทันสมัย

การสอนให้เด็กมีใจเอ็นดูต่อผู้ที่ทำงานหนัก การสอนให้ลูกผู้ชายทำงานบ้าน ล้วนแล้วแต่เป็นความรอบคอบของพ่อแม่ในการมองเห็นการณ์ไกล ในการอบรมให้เด็กเป็นผู้ใหญ่ที่ดีของครอบครัว สังคม และของประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง. เอกสารรัชกาลที่ ๕ ศ.๑/๑ เรื่อง แสดง

ศิลปการและหัตถกรรม, ๑ ตุลาคม ๒๔๕๕.

ประมวณวิชาพูล, พระยา. หัตถกรรมของเด็ก (พิมพ์แจกในงานศพ

นางสน เอื้อวิทยา) โรงพิมพ์ห้างสมุด ๑๑๒๐ สำเพ็ง, พระนคร

๒๔๖๙.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรม.

รอง คยามานนท์. ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์

คุรุสภา, ๒๔๙๕.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หมวดที่ ๓
เครื่องเล่นเรียน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เครื่องเล่นเรียนที่นำมาเสนอในงานวิจัยนี้ ได้แก่ กระดานดำ ดินสอ ไม้บรรทัด ปากกา บันไดทอง สมุดข่อย (สมุดไทย ไบลาน) กากะเขี่ย การที่นำคำ บรรไดทอง ซึ่งควรจะจัดไว้ในหมวดเดียวกัน กับหนังสือแบบเรียนมาจัดในหมวดนี้นั้น มีเหตุผลต้องการให้เห็นว่า หนังสือเป็นอุปกรณ์การเรียนที่สำคัญมาก หนังสือเล่มเดียวแต่ รวมเนื้อหาวิชาไว้หลายวิชา เช่น ภาษาไทย วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ตลอดจนจรรยา และมารยาท ดังนั้นเมื่อก้าวถึงอุปกรณ์การเรียนจึงเว้นเสียมิได้ ที่จะต้องเขียนถึงคุณสมุดและหนังสือ

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเรียนของเด็กไทยสมัยก่อน เป็นอุปกรณ์ ที่สร้างจากธรรมชาติ เช่น ไม้ ดินขาว เปลือกข่อย ไบลาน นักเรียน มีเครื่องเล่นเรียนประจำตัว ใช้ได้นาน ไม่สิ้นเปลือง และยังคงฝึก อบรมให้รู้จักประหยัด ถนอมใช้ และรู้จักบุญคุณของเครื่องเล่นเรียน

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ เครื่องเล่นเรียน กระดานดำ ดินสอ ไม้บรรทัด ปากกา
ผู้เขียน กิตติยวดี บุญช้อ เสภาพรรณ ชยสมบัติ

ความหมาย

เครื่องเล่นเรียนในที่นี้ หมายถึง กระดานดำ ดินสอ ไม้บรรทัด ปากกา สมุด หนังสือเรียน

เครื่องเล่นเรียนในสมัยก่อน หมายถึง เครื่องมือเครื่องใช้ที่มาเสริมให้การเรียนประสบความสำเร็จยิ่งขึ้น เดิมหมายความถึง สมุด ดินสอ หนังสือแบบเรียน และกระดานชนวน ต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนชื่อให้ครอบคลุมมากขึ้น เป็น อุปกรณ์การเรียน ซึ่งขยายออกไปถึงเครื่องใช้ที่นักเรียนจะต้องใช้ในการเรียน ในปัจจุบันเรามักจะได้ยินคำว่า สื่อการเรียน ซึ่งหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นองค์ประกอบอันจะสื่อไปถึงการเพิ่มพูนความรู้ของผู้เรียน ความหมายจึงขยายวงกว้างออกไปกว่าเดิมมากมาย

ในอดีต โรงเรียนก็คือวัด พระสงฆ์เป็นครู นักเรียนก็ได้ชื่อว่าเป็นศิษย์วัด การเรียนการสอน เป็นไปตามธรรมชาติ โดยยึดพื้นที่บนศาลา ตามระเบียบกฏ หรือโคนต้นไม้ที่ร่มเย็นเป็นสถานที่เรียน เครื่องเล่นเรียนก็มีแต่สิ่งที่จำเป็น ซึ่งได้แก่ กระดานดำ กระดานชนวน ไม้บรรทัด ดินสอถ่าน ดินสอหิน ฝาลบกระดาน และหนังสือแบบเรียน สำหรับเด็กเล็กหรือเด็กเริ่มเรียน ส่วนเด็กที่เขียนคล่องแล้วก็เพิ่ม สมุด ปากกา และอื่นๆ เท่าที่จำเป็นตามลำดับขั้นที่สูงขึ้นไป

เครื่องเล่นเรียนส่วนใหญ่ทำขึ้นจากวัสดุพื้นบ้านเท่าที่จะหาได้

ในระยะต่อมาจึงมีการทำขายนักเรียนเพื่อให้เกิดความสะดวกยิ่งขึ้น เครื่องเล่นเรียนที่ทำขึ้นเองก็มีจำนวนลดน้อยลงเป็นลำดับ ปัจจุบันนี้มีแต่เครื่องเล่นเรียนที่ทำขึ้นเพื่อขายนักเรียนเท่านั้น ไม่มีการผลิตขึ้นเองอย่างแต่ก่อนอีกต่อไป

การเล่นเรียนสมัยก่อนมีการแบ่งระดับชั้น เช่นเดียวกับปัจจุบัน และแต่ละระดับชั้นใช้เครื่องเล่นเรียนต่างกันตามเนื้อหาที่จะเรียน และตามวุฒิภาวะของนักเรียนที่จะรับผิดชอบของใช้ในการเรียนของตน ให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ตลอดเวลา

ประวัติ ความเป็นมา และวิวัฒนาการ

ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษณ) ได้กล่าวถึงเครื่องเล่นเรียนไว้ในหนังสือ "โบราณศึกษา" ดังนี้

"...บรรดาโรงเรียนทั้งปวง ซึ่งมีของใช้สำหรับการเล่นเรียน ควรนับได้ว่าเป็นโบราณศึกษาแท้ ด้วยว่าสรรพวัสดุสิ่งของที่นักเรียนใช้ หรือเป็นของมีในโรงเรียนนั้น ล้วนเป็นของแปลกประหลาดกว่าของเล่นเรียนเวลาปัจจุบันนี้ทั้งสิ้น..."

เครื่องเล่นเรียนในอดีต แบ่งตามกลุ่มหรือชั้นของผู้เรียนเป็นชั้นๆ ไป

ชั้นที่ ๑ นักเรียนพวกเขียน มี ๓ คือ กระดานดำ ๑ ดินสอขาว ๑ ไม้บรรทัด ๑

ชั้นที่ ๒ นักเรียนพวกอ่าน มี ๓ คือ หนังสือ ๑ ที่รองหนังสือ ๑ ไม้ชี้หนังสือ ๑

ชั้นที่ ๓ นักเรียนพวกเรียนเลข มี ๒ คือ กระดานชนวน ๑ ดินสอพอง ๑

ชั้นที่ ๔ นักเรียนชั้นชุปเขียนหมึก มี ๗ คือ สมุดขาว ๑ ปากกา ๑ หมึกแห้ง ๑ หินฝนหมึก ๑ ไม้บรรทัด ๑ ตะกั่วขีดเส้น ๑ เมล็ดสะบ้า ๑

ชั้นที่ ๕ นักเรียนพวกทำตัวมีมูล มี ๔ คือ พระคัมภีร์มูล ๑ กระดานชนวน ๑ ดินสอพอง ๑ กากะเย็บ ๑

ชั้นที่ ๖ นักเรียนพวกแปล มี ๔ คือ พระคัมภีร์ ๑ กากะเย็บ ๑ ปากกา ๑ กระปุกหมึก ๑

ชั้นที่ ๗ นักเรียนจาร มี ๖ คือ ไบลังาน ๑ เหล็กจาร ๑ บรรทัดสาย ๑ ที่ชุบสายบรรทัด ๑ อังธารบันไดแก้ว ๑ สนับรองลาน ๑

ชั้นที่ ๘ พวกลบหนังสือ ต้องมีเครื่องใช้ ๒ อย่าง คือ น้ำมันยาง ๑ เขม่าทราย ๑

ชั้นที่ ๙ พวกปิดทองล่องชาด มีเครื่องใช้หลายอย่าง คือ เหล็กแหลมเจาะลายสำหรับร้อยหู ๑ หูหนังสือ ๑ กบไสลาน ๑ ยางรัก ๑ ชาด ๑ ทองใบ ๑ และเครื่องมือทำลวดลายอีก ๒-๓ อย่าง กับโรงตีหนังสือ

สำหรับชั้นที่ ๘ และ ๙ เป็นการเรียนเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนที่จะเรียนการสร้างพระคัมภีร์ โดยปกติจึงมีเพียง ๗ ชั้น เริ่มตั้งแต่ไม่รู้เลย ต้องมาจับมือเขียน ไปจนอ่านออก เขียนได้ ทำเลขได้ และขณะเดียวกันก็ฝึกวิชาชีพบางอย่างไปด้วยในตัว

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึงเครื่องเล่าเรียนในหนังสือ “ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน” ว่าการสอนสำหรับเด็กเล็กซึ่งเริ่มเรียน มีเครื่องใช้ ๔ อย่าง คือ

๑. กระดานดำสำหรับเขียน
๒. ดินสอสำหรับเขียนกระดาน
๓. ไม้บรรทัด (จะเป็นไม้อะไรก็ได้ที่มีแนวตรง)
๔. เศษผ้าสำหรับลบกระดาน ยางที่ทำเป็นก้อน เรียกว่า ลูก

ประคบ

ถ้านักเรียนเรียนระดับที่สูงขึ้นไปก็เพิ่มเครื่องเรียนมากขึ้น เช่น เปลี่ยนจากกระดานดำเป็นกระดานชนวน แล้วเปลี่ยนจากกระดานชนวนเป็นสมุด ดินสอที่ใช้เขียนกระดานก็เปลี่ยนเป็นปากกา และยังมีหนังสือคัมภีร์ต่างๆ สมุด ปากกา ไบรอน เทลิกจาร บรรทัดสาย และบันไดแก้ว ไปจนถึงเหล็กเจาะลาน กบไสลาน ยางรัก ชาด และทองใบ ซึ่งเป็นพวกปิดทองล่องชาดสำหรับชั้น ๔

เครื่องเรียนทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นวัสดุพื้นบ้านซึ่งทางโรงเรียนจัดหาไว้ให้บ้าง นักเรียนหามาเองบ้าง แต่ก็ล้วนทำขึ้นเองทั้งนั้น โดยเฉพาะกระดานดำ กระดานชนวน และดินสอสำหรับเขียน ดังจะแยกขยายวิธีทำเป็นอย่างไรไป

กระดานดำ

กระดานดำสำหรับโทร โปรดสังเกตดวงกลมตัดแฉกสำหรับลงดวง

กระดานดำเป็นเครื่องเล่าเรียนที่ใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นของใช้ของนักเรียน จัดอยู่ในเครื่องเล่าเรียนชั้นแรกพวกเขียน ๓ อย่าง คือ กระดานดำ ดินสอหิน (ขาว) ไม้บรรทัด

กระดานดำ คือ กระดานที่มีด้านหน้าเป็นสีดำ จัดอยู่ในเครื่องเล่าเรียนของนักเรียนในสมัยโบราณ กระดานดำทำด้วยไม้กระดาน ทาดำด้วยเขม่ากันหม้อผสมกับน้ำข้าวหรือข้าวสุก เมื่อผึ่งแดดแห้งแล้ว ใช้เขียนด้วยดินสอขาวที่ทำด้วยหินหรือดินเหนียวบ้นก็ได้

กระดานดำทำด้วยไม้กระดาน กว้างประมาณคืบ หรือกว่าคืบ เล็กน้อย ยาวประมาณ ๒ ศอก ถึง ๓ ศอก ขนาดหนา ๒ กระเบียดกว่า กระดานด้านที่ใช้เขียนหนังสือนั้นใส่กบให้เรียบ ขัดให้เกลี้ยง แล้วทาด้วยเขม่ากันหม้อกับน้ำข้าวหรือข้าวสุก โดยถูให้ดำทั่วกระดาน แล้วนำออกผึ่งแดดให้แห้ง ใช้เขียน อ่าน เมื่อไม่ใช้แล้วลบออกได้ โดยใช้น้ำเขม่ากันหม้อผสมกับน้ำข้าว ลูบไปบนกระดาน แล้วทิ้งไว้ให้แห้ง ในหน้าฝน การตากกระดานแห้งยาก จึงเป็นอุปสรรคในการเรียน ทำให้เขียนอักษรได้ไม่ชัดเจน

ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษมณ) ได้เขียนอธิบายลักษณะของกระดานดำไว้ดังนี้

“...กระดานดำ ทำด้วยไม้ ด้านที่จะเขียนนั้นใส่กบจนเกลี้ยง และทาด้วยเขม่ากันหม้อกับน้ำข้าว ให้ติดเป็นสีดำ ผึ่งแดดให้แห้ง เมื่อลงมือเรียนก็จะเขียน เขียนแล้วอ่าน อ่านแล้วลบ และเขียนใหม่อ่านใหม่ จนแม่นยำ ไม่มีที่ผิด กระดานดำ จึงต้องคอยดูแลรักษา ให้ดำอยู่เสมอ ด้วยการลูบด้วยเขม่ากันหม้อผสมน้ำข้าว ครุจะสังเกตนิสัยส่วนตัวของลูกศิษย์ได้ว่า คนไหนขยัน คน

โทษี่เกียด ด้วยการดูลักษณะกระดาน ถ้าเป็นสีดำสม่ำเสมอ แสดงว่านักเรียนผู้นั้นขยัน ถ้าเป็นสีแดงหรือกระดำกระด่างเขม่าที่ลบไม่เสมอกัน หรือไม่ได้ลบ ครูทราบได้ทันทีว่าลูกศิษย์คนนี้ไม่ขยัน และไม่เอาใจใส่ ต้องหาอุบายแก้ความเกียดครั้น ด้วยวิธีการต่าง ๆ..."

กระดานชนวนและดินสอหิน

(ดินสอหินนี้เป็นรุ่นหลังเพราะมีกระดาษหุ้มปลายกันมือเป็นอน)

เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวถึง กระดานสำหรับเขียนว่า

"...กระดานสำหรับเขียนนั้นโดยมากทางวัดจัดทาให้ มักทำด้วยไม้จิว ไม้อุโลก (ต้นไม้ชนิดหนึ่ง เนื้อไม้ขาว ใช้ทำยาได้) ไม้ตีนเบ็ด (ตีนเบ็ดน้ำ-ไม้ต้นขนาดกลาง ขึ้นตามชายน้ำ ดอกขาว ผลกลมโตขนาดลูกมะขวิด) หรือไม้อะไรอื่น ๆ ก็ได้ ถ้าเป็นไม้เนื้ออ่อนยิ่งดี เพราะถากเป็นแผ่นกระดานได้ง่ายและเบา มีเสี้ยนแข็ง เขียนง่าย ใช้กระดานแผ่นเดียว กว้างในราวคืบหนึ่ง หรือกว้างกว่านี้บ้างก็ได้ ขนาดยาวราววาหนึ่ง หรือจะสั้นกว่านี้ก็ได้ สุดแล้วแต่ต้องการ ลางที่ต้องการให้เป็นกระดาน

หลัง ใช้แผ่นกระดาษจากโลงศพก็เคยมี ทั้งเป็นของท่าง่าย
 ที่ในวัด ลางที่ก็ทำเป็นกระดาษสีเหลืองผืนผ้าลงรัก (ยาง
 ไม้ชนิดหนึ่งเป็นพิษ มีสีดำ ใช้ลงพื้นหรือทาสีต่างๆ
 เรียกว่า น้ำรัก) ชัดด้านหน้าให้เรียบ (อย่างกระดาษ
 หมอดู) ที่ปลายข้างหนึ่งปาดข้างให้แหลมบนปลาย ที่
 ปาดทั้งหัวทั้งท้ายก็มี ที่ทำปลายเป็นรูปหัวเม็ดก็มี..."

"...ที่ปลายกระดาษข้างหนึ่งสมมุติว่าเป็นหัวกระดาษ
 เจาะรูไว้สามรูเรียงกันเป็นรูปเจิม (ที่เจาะรูเรียงกันสอง
 รูก็มี เจาะแต่รูเดียวก็มี หรือเจาะทางหัวและท้ายกระดาษ
 ข้างละรูก็มี) รูที่อยู่ต้นใช้เชือกร้อยจะได้แขวนได้ อีก
 สองรูสำหรับปักดอกไม้ธูปเทียนในเวลาเริ่มเรียน

กระดาษด้านหน้าที่ใช้เขียนเป็นสีดำ ใช้เชมำดิน
 หม้อคลุมกับน้ำข้าวริน ทาให้หลายๆ ทน หรือจะใช้
 ถ่านไฟบดละเอียดผสมกับน้ำข้าวก็ได้ แล้วเอาไปผึ่งแดด
 ให้แห้ง แต่อย่าตากให้นานนัก เพราะกระดาษถูกความร้อน
 จัดจจะอตัวและแตกเร็วได้ง่าย

เมื่อเขียนหนังสือลงบนกระดาษแล้ว ต้องการจะ
 ลบออก ใช้ผ้าชุบน้ำเช็ด แต่เช็ดบ่อยๆ เชมำมักหลุด
 ออก ทำให้กระดาษหายดำ กลายเป็นแดงๆ ไป จึงมักใช้
 ลูกประคบ จุ่มลงในกะลาเชมำและน้ำข้าวรินใหม่ เช็ด
 แล้วเอาไปผึ่งให้แห้ง ต้องเช็ดอย่าให้เปียกนัก มิฉะนั้น
 เวลาผึ่งจะแห้งช้า ด้วยเหตุนี้ เด็กที่เกียจคร้านมีนิสัยเฉื่อย
 มักหาอุบายลบกระดาษให้เปียกมากจะได้แห้งช้า ตนจะ
 ได้มีเวลาได้นานโดยไม่ต้องเรียน กระดาษนั้นเมื่อทา
 เชมำบ่อยๆ หลายครั้งเชมำจะจับกระดาษหนาขึ้นทุกที

หน้ากระดานอาจแตกกร้าวซรุซระเป็นอย่างหนึ่งจระเข้ ถ้าเป็นเช่นนี้ ก็ต้องซุดทิ้งเสียแล้วทาเซม่าใหม่ การลบกระดานนั้น ถ้าเป็นเรื่องลบตัวหนังสือที่ละตัวสองตัวเป็นการเล็กน้อย ใช้นิ้วมือแตะน้ำลายในปากกลบ โดยเหตุที่ตัวหนังสือนั้น ถือว่าเป็นสิริมงคล ถ้าใครได้กินฝุ่นดินที่ลบเข้าไปด้วย ว่าดินนัก เท่ากับได้กินตัวหนังสือลงไป ในพวงกระทำให้เกิดปัญญาแตกฉาน

ไม้กระดานนี้ ย่อมเป็นที่เคารพยำเกรงของผู้เล่าเรียน เขียนอ่าน เมื่อหยุดการเรียนต้องยกขึ้นจบบเหนื่อศีรษะ แล้วเอาไปแขวนไว้บนที่สูง และเมื่อเวลาจะเขียนให้เอาดอกไม้และธูปเทียน ปักลงในรูที่หัวกระดาน จุดบูชาแล้วต้องกราบกระดานสามหน ก่อนเขียนและก่อนเลิกทุกครั้งไป แล้วจึงจะเริ่มเรียนจาก ก ข ที่อาจารย์เขียนไว้ในกระดานให้เล่าท่อง ห้ามข้ามกระดาน ถือว่าเป็นการลบหลู่ดูหมิ่นอักษรอักขร จะทำให้ผู้ข้ามกระดานปัญญาทึบ..."

นักเรียนได้รับการอบรมให้แสดงคารวะเครื่องเล่าเรียน เปรียบกระดานเป็นตัวครู ดังได้มีกล่าวไว้ว่า "เคารพกราบกรานกระดานครู ต่อมามีกระดานชนวนทำจากหินชนวน มีกรอบไม้แข็งแรง แต่ขนาดไม่ใหญ่นัก

ขุนประเสริฐอักษรนิติ ได้เล่าเรื่องกระดานชนวน ไว้ในโบราณคดีศึกษาว่า

"...กระดานชนวนนั้น ทำด้วยไม้ทองหลาง หรือไม้รวัก ถากเป็นแผ่นกระดาน กว้างสอง ยาวสองคืบ การที่ใช้ไม้ชนิดนี้ก็เพื่อจะให้ทำซ้ำรักติดกระซบดีเท่านั้น..."

ส่วนกรรมวิธีการทำกระดานชนวน ก็มีขั้นตอนตามที่ ขุน
ประเสริฐอักษรนิติ เล่าไว้ดังนี้

“...การทำกระดานชนวนนี้ใช่ง่าย ต้องหาใบตอง
แห้งหรือกระดานผ้อย่างไรก็ตาม เมาเอซี้เข้าคลุกซี้รัก
เรียกว่า “สมุก” คือเหนียวดีพอจะทาดิดได้ ก็ไล่ทำให้
ลาดทั่วกันเสมอไปแล้วจึงเอาผงกระเบื้องถ้วยที่ป่นละเอียด
ไว้หน้าคลุกน้ำรักทาฉาบเข้าอีกชั้นหนึ่ง ให้เรียบเสมอกัน
ดีแล้ว ที่นั้นจึงขัดเงาด้วยหิน หรือเมสึดสะบักก็ได้ ก็
แลกระดานชนวนนี้ สดแล้วแต่ช่างจะประดับตกแต่ง
ให้งดงามอย่างไร ที่อย่างดีก็กรอบงาหรือลูกแก้วงา...”

ดินสอ

สิ่งที่ใช้คู่กับกระดานดำคือ ดินสอหิน ซึ่งมีสีขาวหรือสีเหลือง
ในกรุงเทพฯ มีขายแถวหน้าหน้าโบสถ์พรหมมณณ์ ถนนหน้าโบสถ์พรหมมณณ์
จึงชื่อ ถนนดินสอ ดินสอหินเหล่านี้ได้มาจากเขาดินสอ เมืองกาญจนบุรี
ดินสอที่ใช้เขียนอาจใช้ดินเหนียวปั้นเป็นรูปดินสอเพื่อประหยัด
เงิน ใช้เขียนบนกระดานดำแทนดินสอหินได้เช่นกัน

หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องเล่าเรียนประเภทดินสอ นั้น มีกล่าวไว้ใน
หนังสือ “แรกมีในสยาม” เมื่อต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๖
ปรากฏในหนังสือ “อักษราภิธานศัพท์” ของหมอบรัดเลย์ กล่าวไว้ดังนี้
“...ดินสอฝรั่ง คือ ดินสอไม้ มีไส้อยู่กลางเหมือนจากร...”

หลักฐานจากหนังสือโบราณศึกษา และวิธีสอนหนังสือไทย
กล่าวถึงดินสอหินว่ามี ๒ อย่าง คือ ดินสอขาวกับดินสอเหลือง ที่มี
ชาวร้านตั้งเหลาขายอยู่หน้าโบสถ์พรหมมณณ์นั้น เอามาจากเมืองกาญ-
จนบุรี ที่เขาหินดินสอ และนักเรียนคนหนึ่ง ๆ กว่าจะรู้หนังสือได้
ต้องสิ้นเปลืองดินสอที่เขียนนะโม รวมได้เกือบสักกอบกำมือ ต่อมา

อาจารย์ที่ฉลาด จึงให้อาตมเห็นยามบ้านเป็นดินสอ ให้เขียนใช้ไปก่อนจนกว่าจะเขียนดี จึงให้ใช้ดินสอหินเขียนได้

เครื่องเล่นเรียนประเภทดินสอซึ่งใช้เขียนบนกระดานดำ กระดานชนวน และกระดาดาย่อยนั้น มีวิธีทำแตกต่างกันและแบ่งชนิดของดินสอออกเป็นดินสอหินหรือดินสอขาว ดินสอดำหรือดินสอตะกั่วและดินสอพอง

ดินสอหิน มีอยู่ ๒ ชนิด คือ ขาวและเหลือง ได้มาจากหินเมืองกัญจนบุรี เป็นหินอ่อนสีขาวอมเหลืองอย่างหินลับมีด เอามาเลื่อยเป็นแท่ง ๆ ดินสอหินที่เขียนได้ดี ไม่ต้องแตะน้ำลายบ่อย มีชื่อเรียกพิเศษว่า "ดินสอแม่ม่าย" ดินสอหินมักใช้ลับหรือฝนให้แหลมกับพื้นซิเมนต์ จึงเป็นเหตุให้เกิดคำว่า การฝนดินสอ ดินสอหินอาจทำจากดินดาน เอามาเลื่อยเป็นแท่ง ๆ เหลาเป็นรูปดินสอ ดินสอหินใช้เป็นคู่เขียนกับกระดานดำ

ดินสอพอง เป็นดินสอที่ทำจากดินสอพอง ใช้ดินขาวนำมาร่อนหรือโสกให้แหลกแล้วพรมน้ำใบตำลึง บั่นแท่งโตขนาดหัวแม่มือ คลึงดินสอพองบนกระดานให้ยาวประมาณคืบหนึ่ง เสร็จแล้วตากให้แห้งจึงใช้เขียนได้ ดินสอพองใช้เป็นคู่เขียนกับกระดานชนวน

ขุนประเสริฐอักษรนิติ ได้เล่าถึงดินสอที่ใช้เขียนกระดานชนวน

ว่า

"...ดินสอที่สำหรับเขียนคู่กับกระดานชนวนต้องใช้ดินสอพอง คือเอาดินสอพองมาแช่น้ำให้เปียก หรือโสกให้แหลกแล้วพรมน้ำเข้า บั่นแท่งเชื่องขนาดคืบระแม่มีมือ ยาวไม่ยิ่งกว่าคืบ แต่เล็กระแห้งเมื่อเวลาบั่นนั้น ต้องให้แห้งเหนียวพอหมาด ๆ จึงคั้นน้ำใบตำลึงพรมไว้ที่กระดานสำหรับบั่นนั้น จึงคลึงดินสอนั้นได้ หาไม่ก็

จะเหนียวติดมือปั้นยาก เสร็จแล้วก็ตากแห้ง เป็นอัน
เขียนกันได้เท่านั้น...”

ดินสอดำเป็นดินสอด่ที่ทำจากแร่ถ่านเหล็กคือ ตะกั่วดำ ใช้น้ำตาล
และเขียนหนังสือ เพราะถ้าผิดจะลบแก้ไขได้ง่าย เป็นของแข็งแต่เพราะ
หักง่าย เมื่อเขียนบนกระดาษจะยุบติดกระดาษเป็นเส้นสีดำ แร่ถ่าน
เหล็กที่เขียนมีหลายชนิด บอกความแข็งและอ่อนด้วยอักษรภาษาอังกฤษ
คือ HH หมายถึง แข็งมาก, HB หมายถึง ค่อนข้างแข็ง, B
หมายถึง ค่อนข้างอ่อน และมีสีดำจัด, BB หมายถึง อ่อนและดำมาก
ดินสอดำให้เขียนกระดาษข่อยและกระดาษสมุด

เสฐียรโกเศศ ได้อธิบายวิธีทำดินสอดำไว้ในหนังสือ ชีวิตชาว
ไทยสมัยก่อน ดังนี้

“...ดินสอดำที่ใช้กับกระดาษเขียนนี้ มีสองชนิด คือ
ดินสอดำเขียน และดินสอดำทึบ ดินสอดำเขียน โดยมากพระ
ท่านทำเอง ทำด้วยดินหรือหินชนิดอ่อน ดินสอดำที่ทำด้วย
ดิน มีดินสอดำทำจากดินดาน เอามากรองเพื่อคัดดินที่
เป็นเม็ด และกรวด ทราบออกเสียให้หมด มิฉะนั้นเวลา
เขียนดินสอดำจะกัดกระดาษ เอามาเลื่อยเป็นแท่งๆ และ
เหลาให้เป็นรูปดินสอดำ ที่ใช้ดินเหนียวข้างตลิ่งมาปั้นเป็น
แท่งก็มี ที่ทำด้วยดินสอดำพองปนขมั้น เอามาปั้นเป็น
แท่งยาว แล้วเลื่อยออกเป็นแท่งเล็กๆ พอเหมาะแก่ความ
ต้องการก็มี อย่างนี้ทำด้วยขี้พลอดปู หรือดินมันปู ซึ่งมี
สีเหลืองๆ อมขาว เอามาปั้นเป็นแท่งก็มี ดินสอดำชนิดนี้
ไม่สู้ดี แต่พอใช้แก้ขัดได้

ดินสอดำทึบ ทำด้วยหินชนิดอ่อน เป็นหินสีชาวม
เหลืองอย่างหินลับมีด เอามาเลื่อยเรียกเป็นแท่งๆ

อีกชนิดหนึ่ง เอาเศษหินหรือดินสอที่หัก ๆ ทำให้เป็นแล้ว
 บั่นเป็นแท่ง อย่างนี้เขียนหนังสือไม่สู้ดีเพราะหักง่าย
 ดินสอที่เขียนได้ดี ไม่ต้องตะแคงน้ำลายบ่อย ๆ...”

ไม้บรรทัด

ในสมัยก่อนการเขียนจะถือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและแสดง
 ความสามารถของผู้เขียน ทั้งในด้านความสวยงาม และความเป็น
 ระเบียบ สิ่งที่จะมาช่วยให้ตัวหนังสือเป็นระเบียบ เป็นแนว และ
 ตรงเส้นคือ ไม้บรรทัด

ไม้บรรทัดนั้น นับว่ามีความสำคัญและจำเป็นมาก เพราะนอก
 จากจะใช้ตีเส้นเพื่อเขียนให้ตรงแล้ว ยังใช้เป็นต้นแบบการคัดและ
 เขียนอีกด้วย ขุนประเสริฐอักษรนิติ ได้อธิบายวิธีใช้ไม้บรรทัดไว้
 ดังนี้

“ไม้บรรทัดนั้นก็ขนาดไว้ว่าเรานี่เอง กว้างอยู่ใน
 นิ้วกึ่ง ยาวขนาดกระดานที่เขียน แต่มีอุบายพิเศษของ
 ครูทำไว้ในไม้บรรทัดนั้นเป็นชนิด ๆ คือไม้บรรทัดสลัก
 เป็นตัว นะโม ไว้ในนั้น ๑ สลักเป็น ก ข ไว้ในนั้น ๑
 บางอันก็สลัก นะโม ข้าง ๑ กข ข้าง ๑ และสลัก แม่
 ก กา กก กง กด กบ กม เกย เป็นลำดับมาตรา ฉะนั้น
 เพื่อไว้เป็นฉบับ สำหรับคนไหนจะเขียนมาตราอะไร
 ก็ส่งไม้บรรทัดให้ตามมาตรานั้น ถ้าไม่ทำเช่นนั้น ครู
 ต้องเขียนฉบับให้ในกระดานของเด็กในบรรทัดข้างบน
 สำหรับให้เป็นตัวอย่างที่เด็กจะเขียน ถ้าเปลี่ยนมาตรา
 ครูก็ต้องเขียนให้ใหม่อีกทีหนึ่ง ประเด็นชนิดพวกกระดาน
 แดงเข้ายังไม่ทันเปลี่ยนมาตราในชั้น นะโม นั้น เกณฑ์
 ครูเขียนฉบับให้เสียกว่า ๑๐ ทน เพราะบางทีกำลังเขียน ๆ

อยู่ มือไปถูกลมบับลปไปเสียบ้าง ผ้าไปปิดเข้าบ้าง เวลา
ลมมือลูบเลยไปบ้าง เท้าไปปรดถูเข้าบ้าง เป็นอยู่อย่าง
นี้เนื่อง ๆ ครุต้องทรมานเสียด้วยไม้ซี่ฉ้อ และไม้บรรทัด
เนื่อง ๆ เหมือนกัน ภายหลังครุยกักตันลมบับสลักไว้เสีย
ในไม้บรรทัด เช่นนั้นก็ค่อยได้ความผาสุก ทั้งครุทั้งศิษย์
ด้วย...”

จากคำบรรยายนี้ จึงพอสรุปได้ว่า ไม้บรรทัดใช้ได้ตั้งแต่เพื่อ
ตีเส้นวางแนวการเขียนให้เป็นระเบียบ และเป็นต้นแบบให้เด็กคัด
ตาม โดยครุไม่ต้องเขียนแล้วเขียนอีก นักเรียนจะได้ฝึกคัดได้เต็ม
กระดาน ไปจนกระทั่งใช้แทนไม้เรียวได้ด้วยในบางกรณี

นอกจากนั้น ขุนประเสริฐอักษรนิติ (แพ ตาละลักษณ) ยังได้
กล่าวถึงไม้บรรทัดไว้อีกว่า

“...ไม้บรรทัดนั้นก็ขนาดไม่ว่าเรานี่เอง กว้างอยู่ใน
นิ้วกึ่ง ยาวขนาดกระดานที่เขียน แต่ไม้บรรทัดสำหรับ
เขียนนั้นอยู่ข้างดีมาก ถึงไม้บรรทัดที่ทางดงามอย่างทุก
วันนี้ ถ้าจะใช้ตีบรรทัดสมุดนั้นก็สู้ไม้บรรทัดโบราณไม่
ได้ เพราะว่า คนผู้แรกคิดทำไม้บรรทัดนั้น ท่านกะส่วน
เท่าสมุด แล้ววางไม้บรรทัดไว้เป็นดับสำหรับทาบลงคราว
เดียว ตีบรรทัดได้ ๔ เส้น ๕ เส้น ไม่ต้องเลื่อนไม้เลย
แต่ที่จริงไม้บรรทัดคู่ ๆ นั้น ก็ดำเนินความคิดมาแต่
บรรทัดเดียนั่นเอง...”

เสฐียรโกเศศได้เล่าเกร็ดเกี่ยวกับไม้บรรทัดไว้ในหนังสือ ชีวิต
ชาวไทยสมัยก่อน ว่า

“...ไม้บรรทัดซึ่งใช้สำหรับลากเส้นก่อนเขียนตัว
หนังสือ ตามปกติเมื่อเขียน มักเขียนใต้เส้นบรรทัด คือ

ให้ตัวหนังสือจดเส้นบรรทัด จะเขียนตัวหนังสือบนเส้นบรรทัดเหมือนทุกวันนี้ไม่ได้ เพราะถือว่า เส้นบรรทัดเป็นครู จะให้ตัวหนังสือขึ้นนั่งบนหลังครูไม่ดี การลากเส้นมีสองอย่าง ลากฟรีด แต่ต้นกระดานถึงปลายกระดานนั้นอย่างหนึ่ง ลากให้เป็นจุด ๆ ดังรูปไข่ปลาอีกอย่างหนึ่ง..."

จากหลักฐานที่ปรากฏ ไม้บรรทัดที่ใช้กันในสมัยก่อนแบ่งออกเป็น ๓ แบบ

๑. ไม้บรรทัดนักเรียน ยาวขนาดกระดานที่เขียน กว้างนิ้วครึ่ง บางอันสลักเป็นตัว นโม ไว้ข้างหนึ่ง กข ข้างหนึ่ง หรือสลักแม่ ก กา กง กน กม กก กต กข เกย เป็นลำดับมาตรา เพื่อให้เป็นต้นฉบับให้นักเรียนเขียนมาตราตาม

๒. ไม้บรรทัดเส้นคู่ ไม้บรรทัดนี้ขนาดยาวเท่าสมุด ใช้ทาบบนสมุดเพื่อตีบรรทัดได้คราวเดียว ๔-๕ เส้น โดยไม่ต้องเลื่อนไม้เลย

๓. ไม้บรรทัดสาย เป็นไม้ยาวประมาณโบนาน สำหรับเส้นลานที่จะจาร ที่สุดหัวท้ายเสียบไม้แป้นทั้ง ๒ ข้าง สำหรับขีดเส้น ๕ เส้นให้ตั้ง แลดูคล้ายพิณที่ติด แต่ไม่ติดเหมือนพิณ คือชุนน้ำเซมาดำที่สายบรรทัด แล้วทาบบลงกับโบนานและใช้นิ้วมือติดที่ละเส้น จนครบ ๕ เส้น

เมื่อนักเรียนเริ่มเขียนได้จนเป็นที่พอใจของครูแล้ว จะได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเป็นชั้น ๒ คือ พวกอ่าน เครื่องเล่าเรียนก็จะมี หนังสืออ่าน หนังสือที่ใช้เป็นหลัก คือ ชุดประถม ก กา และอื่นๆ ตามความแตกฉานของเด็กและความเห็นชอบของครู ชุนประเสริฐอักษรนิติได้กล่าวถึงเครื่องเล่าเรียนในระดับนี้ว่า

เครื่องเล่าเรียนสำหรับนักเรียนพวกอ่านนั้น มีหนังสืออ่าน ๑

มีที่รองอ่าน ๑ (ใช้เชิงบาตรพระที่สานเป็นเสวียนนั้นโดยมาก) มีไม้ชี้ตัวหนังสือเล็ก ๆ

ผะอบ โปชะกฤษณะ ได้เขียนเล่าเรื่องไม้ชี้ไว้ใน “สาวชาวกรุง” ว่านิยมใช้กันรูป เพราะเล็กได้ขนาดพอเหมาะที่จะใช้จิ้มหนังสือที่ละตัวขณะอ่าน แล้วยังจะใช้เป็นที่ค้ำหนังสือได้ด้วย เพื่อว่าเวลามาจับอ่านต่อจะได้เปิดได้ทันที ไม่ต้องพับมุมกระดาษให้เป็นรอย เป็นการนอมหนังสือไปในตัว

ปากกา

ปากกาเป็นเครื่องเขียนหนังสือของไทยมาแต่โบราณ ปากกานั้นมีหลายชนิด บ้างทำจากไม้ไผ่ บ้างทำจากขนปีกนก ขนหางนก ขนไก่ ขนเม่น และหางแมงดาทะเล ที่เรียกปากกานั้น เพราะมีลักษณะคล้ายปากนกกา ๒ ปากมาประกบกันนั่นเอง

ในหนังสือโบราณศึกษาซึ่งมี ๗ มาติกาได้จัดเครื่องเล่าเรียนอยู่ในมาติกาที่ ๕ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๗ ชั้น ปากกาปรากฏอยู่ในชั้นที่ ๔ และชั้นที่ ๖ ดังนี้

ชั้นที่ ๔ นักเรียนชั้นสุขเขียนหมึกมี ๗ คือ สมุดขาว ปากกา หมึกแท่ง หินฝนหมึก ไม้บรรทัด ตะกั่วขีดเส้น เมล็ดสะบ้า

ชั้นที่ ๖ นักเรียนพวกแปลที่ ๔ คือ พระคัมภีร์ กากะเย็บ ปากกา กระปุกหมึก และรง

ขุนประเสริฐอุอักษรนิติ ได้เขียนเล่าไว้ในโบราณศึกษาเกี่ยวกับปากกา ว่า

“...ปากนั้นใช้กันหลายชนิด ชนิดเดิมที่เดิวนั้นจะใช้ชนิดใดก่อนหาสู้ทราบชัดไม่ แต่ที่ได้ทราบได้เห็น

นั้นเป็นปากกาไม้ คือไม้ไผ่เราเ็นเอง เกลาให้กลมคล้าย ๆ ดินสอหรือขนเม่น แล้วผ่าปลายแหลมคมเป็นง่าม ประทับกัน แหวะรางให้หมึกไหล ที่เรียกปากกานั้นก็เพราะมี สันฐานคล้ายปากนกกา ๒ อัน ประทับกันนั่นเอง แต่เขียนไปนาน ๆ ก็ตุ้ (ทุ้) เขียนไม่ดี ต้องเกลาให้แหลม อีก แต่ต่อมามีผู้ใช้ขนเม่นรอง แหวะรองผ่าเป็นปากจาบ ใช้เขียนได้เหมือนกัน บางทีก็เอาหางแมงดาทะเล ผ่าปากจาบเขียนเป็นปากกา ใช้ได้ดี ทนด้วย แต่ไม่สู้แหลมคม เส้นหมึกอยู่ข้างจะโตสักหน่อย ที่ใช้ขนปีกนกและไก่ หรือขนหางผ่าปากจาบใช้เช่นนั้นก็มี เรียกว่า ปากไก่ ที่เอาเหล็กวิลาดมาพับตัดปากจาบใช้เขียนก็มี

ปากกานั้นไม่ว่าจะทำมาจากสิ่งใด เวลาใช้จะคล้ายกัน คือ จุ่มหมึกแล้วเขียน ซึ่งน้ำหนักจะได้จากธรรมชาติอีกเช่นกัน คือ สีจากพืชชนิดต่าง ๆ เป็นต้น (มะเกลือ-สีดำ อัญชัน-สีน้ำเงิน รง-สีเหลือง ใบเตย-สีเขียว ลูกหว้า-สีม่วงแดง ฯลฯ)

หมึกที่ใช้เขียนนั้นก็ใช้หมึกดำ ที่ใช้เขียนในโรงทนายสมัยก่อน หมึกเป็นแท่งสีดำจึงต้องมีหินฝนหมึกที่คล้ายกับที่คนจีนใช้เขียนหนังสือจีน มาเป็นเครื่องใช้ในการขีดเขียนอีกอย่างด้วย

ชั้นที่ ๕ ซึ่งเป็นพวก ทำตัวมูล มีเครื่องใช้อยู่ ๔ อย่าง คือ มีหนังสือคัมภีร์มูลไว้ครบสำหรับ หรือไม่ครบตามแต่ความเพียร จะเรียนได้เพียงไหนก็ตาม แต่ต้องมีผ้าห่อหนังสือ เรียกว่า ผ้าห่อคัมภีร์หนึ่ง ทำอย่างประหลาดประชันกัน มีกระดานชนวนและดินสอพอง และมีกาเกะเย็บสำหรับวางคัมภีร์

ชั้นที่ ๖ พวกแปลพระคัมภีร์ มีเครื่องใช้ ๔ อย่าง

เช่นเดียวกัน คือ พระคัมภีร์ ๑ กากะเย็บ ๑ ปากกา ๑
กระปุกหมึก ๑...”

ขุนประเสริฐอักษรนิติ ได้เล่าถึงวิธีใช้รง (ยางไม้สีเหลืองใช้ทำ
ยา และใช้เขียนหนังสือหรือใช้เป็นสีระบาย-พจนานุกรมฉบับราช-
บัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕) และหมึกว่า

“...ขอตรงกับหมึกนั้น ต้องอธิบายนิดหน่อยว่า
ทำไมนักเรียนชั้น ๖ นี้ต้องมี คือสำหรับใช้เมื่อเวลาเรียน
จะได้จดคะแนนเขียน (เขียน-ข้อความที่เขียนแทรกไว้
ในใบลาน-พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.
๒๕๒๕) ตัวเล็ก ๆ ที่อาจารย์บอกสำคัญให้ติดไว้ใต้บรรทัด
หนังสือเรียนนั้น เป็นต้นว่า ตกเลขเดินทางประโยค
เขียนวิเคราะห์ศัพท์สูง ๆ ที่แปลกยาก แลแก้อักษรที่
ผิด เอรียงจิ้มเสีย ด้วยว่าสีรงนั้นเหลืองคล้าย ๆ กับใบ
ลาน จิ้มลบตัวใดแล้วก็เหมือนลานเปล่า

ชั้นที่ ๗ พวกจาร (ใช้เหล็กแหลมเขียนลงบนใบ
ลานเป็นต้นให้เป็นตัวหนังสือ-พจนานุกรมฉบับราช-
บัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕) เครื่องเรียนมี ๖ อย่าง
คือ ลาน เหล็ก จาร บรรทัดเส้นคู่ น้ำเขม่า บรรทัดแก้ว
และสนับรอนจาร ผู้ที่เรียนในชั้นนี้ จะฝึกการเรียนบน
ใบลานเพื่อสร้างพระคัมภีร์ จะต้องมีลายมือที่คงที่และ
สวยงาม

ชั้นที่ ๘ พวกลบหนังสือ ต้องมีเครื่องใช้ ๓ อย่าง
คือ น้ำมันยาง เขม่า และทรายและพวกชั้น ๙ เป็นพวก
ปิดทองล่องชาด มีเครื่องใช้หลายอย่าง คือ เหล็กแหลม
เจาะลานสำหรับร้อยหู หูหนังสือ กบไสลาน ยางรัก ชาด

ทองใบ และยังมีเครื่องมือทำลวดลายอีก ๒-๓ อย่าง
กับต้องสร้างโรงสำหรับตีหนังสือ (คืออัดให้แน่น)..."

ต่อมานอกจากใช้ปากกาทำด้วยไม้ไผ่ ชนเขมร ชนบก และชน
ไทแล้ว ก็มีผู้คิดสร้างปากกาทำด้วยโลหะ มี ๒ ชนิด ปากกาคอแรง
และปากกาเบอร์ห้า เป็นปากกาหมึกจืด ปากกาคอแรง มีลักษณะ
เหมือนหัวนก มีก้านยาวเหมือนคอ ปากแหลมมีร่องให้หมึกไหลไป
สู่ปลายแหลมได้ เวลาเขียนจะให้เส้นที่สวยงามสม่ำเสมอ กับอีก
ชนิดหนึ่ง คือ ปากกาเบอร์ห้า มีลักษณะแบนกว่าและเส้นหนากว่า
เวลาเขียนจะทำให้เกิดเส้นหนักเบา สวยงามไม่แพ้กัน หมึกมี ๒ สี
เป็นขวดคู่อยู่ในเครื่องพวงสีน้ำเงินสำหรับเขียนอักษร สีแดงสำหรับ
ขีดเส้นใต้ ข้อความสำคัญ ๆ หรือหัวข้อ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ในสมัยโบราณ อุปกรณ์การศึกษาหรือเครื่องเรียนของเด็ก
ไทย ดัดแปลงประยุกต์มาจากอุปกรณ์พื้นบ้านเท่าที่จะทำได้ เป็นต้นว่า
ไม้กระดาน ก็เอามาใส่ให้เรียบ แล้วทาดูด้วยเขม่ากันหม้อผสมกับน้ำ
ข้าว ดินสอที่เขียนก็ทำจากดินหรือหินอ่อน ดินสอพอง แร่ถ่าน
ตะกั่วดำ ซึ่งล้วนแต่เป็นต้นแบบของเครื่องเรียนในปัจจุบัน

นักเรียนสมัยก่อนจะต้องทูลถนอมและเอาใจใส่ต่อเครื่อง
เรียนของตน นอกจากจะต้องเก็บรักษาไว้อย่างดีเยี่ยมแล้ว ยังจะต้อง
ให้ความเคารพนับถือเป็นของสูงด้วย จะทำตกหรือนั่งทับ หรือเดิน
ข้ามไม่ได้เลย เพราะถือว่าเป็นเครื่องประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่
ตน

การเก็บรักษาและเอาใจใส่ดูแลเครื่องเรียน บ่งบอกให้เห็นถึง
ลักษณะนิสัยอันประณีตงดงาม หรือตรงกันข้ามของผู้เรียน ถึงกับ

มีฉายาว่า พวกกระดานดำ หมายถึง นักเรียนที่ขยันและเอาใจใส่ดูแลให้กระดานของตนดำอยู่เสมอ กับพวกกระดานแดง ซึ่งหมายถึงนักเรียนที่ปล่อยให้เขมาหลุดจนเห็นเนื้อกระดาน ไม่มีการทาลูบไล้ด้วยเขมาให้สีสม่ำเสมอ แสดงถึงนิสัยเกียจคร้านไม่เอาใจใส่

ปัจจุบัน อุปกรณ์เครื่องเรียนมีนานาชนิด ไม่ได้มีเพียงกระดานแผ่นเดียวอย่างแต่ก่อน นักเรียนไม่ต้องลบและตกแต่งกระดานให้คงงามอยู่เสมออีกต่อไป เพราะใช้สมุด และดินสอแทน หากสมุดหมดก็หาซื้อเพิ่มเติมได้โดยง่าย

ผลจากการมีสมุดสำหรับจด จนไม่ต้องฝึกฝนท่องจำบทเรียนให้ขึ้นใจอย่างการเรียนสมัยก่อน นักเรียนมักจะจำสิ่งที่ตนเรียนไปไม่ได้ เพราะอาจเขียนและอ่านเพียง ๑-๒ ครั้ง ความแม่นยำจะลดลง พอจะสอบก็ต้องนำมาท่องกันใหม่ หากสมุดชำรุดสูญหายก็ต้องชวนขวายขอลอกจาดจากเพื่อน ต่างกับนักเรียนสมัยก่อนที่จำบทเรียนได้แม่นยำ เพราะเขียนแล้วอ่าน และท่องจนขึ้นใจถึง ๓ ครั้ง ๓ ครา แม้เมื่อลบกระดานไปแล้ว บทเรียนต่าง ๆ ก็ยังฝังตรึงอยู่ในความทรงจำ

นอกจากนั้น การใช้สมุดมีความสิ้นเปลืองมาก ยิ่งถ้านักเรียนไม่เอาใจใส่ดูแลให้สมุด หนังสืออยู่ในสภาพเรียบร้อย อาจฉีกขาดหรือสูญหายไป ก็จะต้องซื้อหามาใหม่ เป็นการสิ้นเปลือง

อย่างไรก็ตาม การใช้กระดานดำ หรือกระดานชนวนมักจะใช้ในกรณีของการฝึกหัดและทบทวนของนักเรียนเป็นส่วนใหญ่ หากจะมีการเก็บข้อความไว้เป็นบันทึกเหตุการณ์หรือความทรงจำ ก็จะมีกระดานสำหรับจารึกข้อความไว้ ซึ่งนักเรียนระดับโตที่อ่านออกเขียนได้แล้วใช้อยู่

นับว่าการให้เด็กเริ่มเรียนใช้กระดานฝึกเขียนและคัด เป็น การประหยัดและเหมาะสมกับสภาพของผู้เรียนในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง

ปัจจุบัน กระดานดำได้รับการประยุกต์ดัดแปลงให้เอามาใช้ ได้ในรูปแบบต่างๆ เช่น กระดานดำ หรือกระดานเขียนประจำห้อง เรียน หรือกระดานขาวที่ใช้อยู่ในโรงเรียน และหน่วยงานต่างๆ เพียง แต่ขยายขนาดจากแผ่นเล็ก ๆ ขนาดสมุดเป็นหลายขนาด ตามแต่ ผู้ใช้จะมีวัตถุประสงค์อะไร ดินสอก็ปรับเปลี่ยนเป็นชอล์กและปากกา สักหลาดแทน

ปากกานั้น ในปัจจุบันยังมีอยู่ แต่แปลงสภาพเป็นปากกากลูกลิ้น และปากกาหมึกซึม หรือปากกาหัวสักหลาด ปากกาหมึกซึมถือว่า หมดสมัยไปโดยปริยาย สิ่งที่น่าสังเกตคือ ลายมือของคนในปัจจุบัน จะเป็นลายเส้นที่แสดงความรีบร้อน ไม่ประณีตบรรจงหรือเล่นทาง แบบลายมือคนสมัยก่อน ในอดีตลายมือเป็นสิ่งบอกศักดิ์ศรีและ ความเป็นผู้คงแก่เรียน ผู้ที่เรียนสูงและมีศักดิ์ มีตระกูลมักจะมีลายมือ สวย ดังคำเก่าที่กล่าวว่า

“ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ”

วิชาคัดลายมือ ในอดีตถือเป็นสิ่งที่นักเรียนจะต้องฝึกเป็น อันดับหนึ่ง เริ่มด้วย การเขียนในกระดานชนวนก่อน เมื่อเขียนได้ แล้ว จึงใช้ปากกาเขียนลงในสมุด ต่อมาในชั้นที่สูงขึ้น จึงเขียนจาร ด้วยเหล็กลงในใบลาน ผู้ที่มีลายมือสวยงาม จะเป็นที่น่าพอใจของ คนทั่วไป ผู้ที่ลายมือยุ่งเหยิงไม่เป็นระเบียบ จึงถูกเปรียบกับ “ไก่เขี่ย” เหมือนกับ ไก่เขี่ยดินหาอาหาร ลายเส้นจึงยุ่งเหยิงสับสน

บทวิเคราะห์คุณค่า

ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเกี่ยวกับเครื่องเล่าเรียนนั้นนับว่า

เลิศล้ำมาก กล่าวคือท่านได้คิดทำไม้บรรทัด เพื่อใช้ในการศึกษาเล่าเรียนให้มีความสะดวก เช่นเป็นต้นฉบับให้นักเรียนเขียนหนังสือ โดยสลักตัวอักษรลงบนไม้บรรทัด เสริมมาตราตัวสะกดให้สะดวกในการอ่าน ตลอดจนใช้เป็นแบบตีเส้นบรรทัดสำหรับเขียนหนังสือลงในสมุดข่อยหรือสมุดไทย ไบลานพระคัมภีร์ อันมีคุณค่าต่อการศึกษาและการทำนุบำรุงพระศาสนา นับเป็นความชาญฉลาดของบรรพบุรุษของเรา มีความคิดสร้างสรรค์ที่ดีและมีประโยชน์ บทบาทของไม้บรรทัดแตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย ตามแต่ความจำเป็นในการใช้ ต่อมาได้มีไม้บรรทัดที่ผลิตไว้ใช้เฉพาะงานเช่น ไม้บรรทัดทรงปรีซีม ไม้โปรแทรกเตอร์ ไม้บรรทัดที่เจาะรูปแบบของตัวอักษร และงานเขียนแบบต่าง ๆ ลงไว้ให้ผู้ใช้ได้ทำงานสะดวกรวดเร็ว และมีความแม่นยำตรง

หากจะเปรียบเทียบเครื่องเล่าเรียนสมัยอดีต กับสมัยปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า แก่นความคิดเดิมของการจัดการศึกษายังมีอยู่ครบถ้วน นั่นคือ เขียนเป็น อ่านเป็น คิดเป็น และทำเป็นเครื่องมือที่ประกอบการเรียนการสอนตามเป้าหมายหลักนั้น แม้ว่าจะเริ่มต้นด้วยกระดานดำ หรือกระดานชนวน แล้ววิวัฒนาการไปตามความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิทยาการสมัยใหม่ แต่สิ่งที่เป็นความกังวลลึก ๆ ของพ่อแม่ และครู ต่อเด็กที่เป็นลูกเป็นลูกศิษย์ ก็ยังหนีไม่พ้นคำว่า “เขาเรียนได้หรือไม่ เขาอ่านออกหรือไม่ เขาเขียนได้หรือไม่ เขาคิดเป็นหรือไม่ และเขาจะเอาไปใช้ในชีวิตประจำวันได้หรือไม่” อุปกรณ์การสอนสมัยใหม่ หรือที่เราเรียกกันในปัจจุบันว่า สื่อการเรียนก็ล้วนเป็นอุปบายที่จะช่วยให้เด็กสามารถเรียนรู้ได้มากที่สุด และนำไปใช้ประโยชน์เมื่อเขาเติบโตขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สิ่งที่น่าสังเกตคือ ยังมีอุปกรณ์การเรียนมากมายหลายหลาก

เท่าใด ตัวแปรที่จะดึงดูดความสนใจต่อบทเรียนของเด็กก็มีมากขึ้น เป็นเงาตามตัวเท่านั้น ความตั้งใจต่อบทเรียนและต่อผลที่จะได้จากการเรียนรู้อาจจะด้อยลงไปกว่าในสมัยก่อน ซึ่งมีเพียงกระดานชนวนแผ่นเดียวก็สามารถอ่านออกและเขียนได้ ทำเลขได้อย่างแม่นยำ อุปกรณ์ช่วยการสอนของครูที่มีอิทธิพลต่อการเรียนอย่างยิ่งคือ "ไม้เรียว" ในขณะที่ปัจจุบันมีวิธีการมากมายกระบวนสำหรับกำทาบและจูงใจเด็กให้ตั้งใจเรียนจนบรรลุตามที่ครูตั้งเป้าหมายไว้ เด็กที่ใส่ใจและตั้งใจก็ประสบความสำเร็จ มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แต่เด็กที่ไม่ใส่ใจ จนเป็นที่ระอาใจของครู ในอดีตมีอย่างไรในปัจจุบันก็มีอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นเรื่องที่นักศึกษาค้นคว้าต่อไป เพื่อหาคำตอบให้ได้ว่า เพราะเหตุใดในอดีตมีเด็กที่ตั้งใจเรียนและเกเรียนอย่างไร ในปัจจุบันก็ยังมีนักเรียนที่ตั้งใจเรียนและเกเรียนอย่างนั้น

อย่างไรก็ตาม ถ้ามุ่งเฉพาะอุปกรณ์ หรือสื่อการเรียนของอดีต ที่ยังเป็นที่ยอมรับและใช้กันตลอดมาก็มี ที่ดัดแปลงให้พัฒนาและเหมาะสมยิ่ง ๆ ขึ้นไปก็มี และที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่แตกต่างออกไปจากเดิมก็มีเช่นเดียวกัน

สื่อการเรียนที่ยังใช้ในปัจจุบันตามโรงเรียนต่าง ๆ ก็คือ แบบเรียน เนื้อหาภายในอาจจะแปลกเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย แต่ความคิดที่ว่า นักเรียนจะต้องมีแบบเรียนเพื่อประกอบการเรียนนั้นก็ยังเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันนี้

สื่อการเรียน ที่ดัดแปลงให้พัฒนาและเหมาะสมกับยุคสมัย ก็ได้แก่ กระดานดำ กระดานชนวนสำหรับฝึก ก็ปรับเปลี่ยนเป็นแบบฝึกต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหนังสือ และเป็นสมุด ดินสอหิน ดินสอพอง ก็พัฒนาขึ้นเป็นดินสอถ่าน และดินสอไม้หุ้มไส้ ดินสอพลาสติก

หุ้มไส้ดินสอที่พอใส่ที่อแล้วก็ดึงออกทางปลายแล้วเสียบเข้าไปอีกทางหนึ่ง เพื่อให้หัวใหม่ที่แหลมโผล่ออกมาโดยไม่ต้องเหลาให้เสียเวลา ดินสอที่มีปมกดทางกันเพื่อให้ไส้โผล่ออกมาเพื่อใช้เขียน และสามารถดึงปลายดินสอกลับเข้าไปเก็บในแท่งได้ เมื่อไม่ต้องการใช้

ส่วนปากกาก็พัฒนาจาก ปากกาทำด้วยไม้ไผ่ ขนเม่น ทางแมงดาทะเล ขนเป็กนก และขนไก่ก็เปลี่ยนไปเป็นปากกามีด้ามจับและเปลี่ยนตัวปากกาได้ สุดแต่ว่าจะต้องการให้เส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ แล้วก็พัฒนาไปเป็นปากกาหมึกซึม ปากกาลูกกลิ้ง และปากกาปลายสักหลาด หมึกที่เดิมใช้หมึกจีนสีดำก็เพิ่มสีแดง และสีน้ำเงินเข้าไปด้วย มีทั้งชนิดจิ้มเขียนและดูดไปเก็บไว้ในปากกา เพื่อจะได้เขียนได้นาน ๆ ไปจนกระทั่งหมึกบรรจุหลอดเล็ก ๆ สำหรับใส่ในปากกา เมื่อหมดก็เปลี่ยนหลอดใหม่เข้าไปแทน

สื่อการเรียนที่เพิ่มเข้ามาซึ่งไม่เคยมีมาก่อน ก็ได้แก่ สื่อประเภทบัตรคำ แถบประโยค วงเวียนแบบต่าง ๆ และอุปกรณ์ช่วยเรียนทั้งเป็นกระดาษ เป็นพลาสติก ไปจนกระทั่งโลหะ อุปกรณ์ที่ใช้ไฟฟ้าตั้งแต่ชิ้นเล็กไปจนกระทั่งชิ้นใหญ่ประเภทคอมพิวเตอร์

ไม่ว่าวิวัฒนาการของสื่อการเรียนจะพัฒนาไปอย่างไรและเพียงไร จุดมุ่งหมายหลักที่ยังคงเป็นที่ยึดมั่นอยู่ในใจของครูทุกคน คือ ต้องการจะช่วยให้ลูกศิษย์ของตนได้พัฒนาตัวเองและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ให้ได้อย่างดีที่สุด มากที่สุด และเป็นประโยชน์ที่สุดทั้งต่อตัวเองและต่อส่วนรวมเพื่อจะได้สืบและสานต่อมรดกของชาติไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้

สรุปสาระและมโนทัศน์

เครื่องเล่นเรียน คือ เครื่องช่วยเรียน หรืออุปกรณ์การเรียน หรือสื่อการเรียนในปัจจุบันเป็นเรื่องช่วยให้การเรียนรู้ของนักเรียนส่งผลสัมฤทธิ์สูง

เครื่องเล่นเรียนจากอดีต ก็ได้รับการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัยวิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ๆ มีส่วนช่วยให้สื่อการเรียน หรือเครื่องเล่นเรียนได้รับการประยุกต์และประดิษฐ์เพิ่มเติมให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมือง และสภาพของผู้เรียนยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ไม่ว่ายุคสมัยจะแปรเปลี่ยนไปอย่างไร และไม่ว่าเครื่องเล่นเรียนจะได้รับการปรับปรุงและพัฒนาต่อเติมอย่างไร จุดมุ่งหมายเดิมที่ต้องการช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ เพื่อพัฒนาตัวเองและเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ ก็ยังคงแน่นอนและมั่นคงเสมอมา

บรรณานุกรม

ประเสริฐอักษรนิติ. ขุน (แพ ตาละลักษณ์) โบราณศึกษา รร.การ

ช่างอุตสาหกรรมศึกษา (แผนกการพิมพ์) วังเวียนใหญ่ พ.ศ. ๒๕๐๒.

เสรีโยธโกเศศ ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.

ผะอบ ไปษะกฤษณะ สาวชาวกรุง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำ

บันไดทอง (บรรดาศักดิ์)

ผู้เขียน

พราหมณ์ เหลืองสุวรรณ

ความหมาย

บันไดทอง (บรรดาศักดิ์) คือ หนังสืออ่านเทียบเมื่อเรียนแบบเรียนเร็ว ตามความหมายของนักการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๑๑๙ หรือ พ.ศ. ๒๔๔๓ (กรมการศึกษา, บันไดทอง เล่ม ๑)

ตามเรื่องราวในพระพุทธรูปประวัติ บันไดทองและบันไดแก้ว เป็นบันไดเนรมิตขึ้นโดยเทวทูตสี่แห่งทั่วโกสีย์ ซึ่งได้เนรมิตบันไดทิพย์สามบันไดลงจากเทวโลก คือ จากชั้นดาวดึงส์ลงมายังมนุษย์โลก มีบันไดทองอยู่ด้านขวา บันไดเงินอยู่ด้านซ้าย และบันไดแก้วอยู่ตรงกลาง เชิงบันไดทั้งสามประดิษฐานอยู่ภาคพื้นปฐพีที่ใกล้ประตูเมืองสังกัสสนคร คีรีชะบันไดเบี่ยงเบน จดยอดเขาสีเนรุราช บันไดแก้วเป็นบันไดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลง ส่วนเทพดาทั้งหลายตามลงส่งเสด็จที่บันไดทอง และพรหมทั้งหลายจะตามส่งเสด็จที่บันไดเงิน (หนังสือชุดมรดกไทย เล่มที่ ๔)

ส่วนในด้านศิลปะ การร้อยมาลัย บันไดทอง บันไดแก้ว และบันไดเงิน คือ ชื่อของเครื่องแขวนชนิดหนึ่งของไทย ซึ่งนางมณีรัตน์ จันทนะพะลิน ได้ตั้งชื่อขึ้นเมื่อประมาณเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๒๗ เพื่อเป็นบทเรียนบทหนึ่งของนักเรียนมัธยมในการสอนการร้อยมาลัยและเครื่องแขวน (หนังสือชุดมรดกไทย เล่มที่ ๔)

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

บันไดทองเป็นชื่อหนังสืออ่านเทียบเมื่อเรียนแบบเรียนเร็ว

จัดพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๓ (รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๙) โดย ขุนประ-
เสริญอักษรนิติ (แพ) เปรียญ ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกรม กรมศึกษา
ธิการ ได้จัดพิมพ์ตามรับสั่งของพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ากิติยา-
กรวรลักษณ อธิบดีกรมศึกษาธิการ โดยจัดพิมพ์เป็น ๒ เล่ม คือ

บันไดทอง เล่ม ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๕๐๐ ฉบับ ราคาเล่ม
ละ ๕๐ อัฐ ที่โรงพิมพ์พิศาลบรรณ เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๙ จำนวน
๑๔๙ หน้า

บันไดทอง เล่ม ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๕๐๐ ฉบับ ราคา
เล่มละ ๓๘ อัฐ ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก จำนวน
๑๐๖ หน้า

มาตราต่าง ๆ เช่น กง กน กม เกษ กก กค กบ

ส่วนเนื้อหาในบันไดทอง เล่ม ๒ เป็นการอ่านและเขียนคำต่าง ๆ ว่า มีที่ใช้อย่างไรบ้าง และให้ผู้เรียนผูกประโยคหรือหาคำเขียนมา คำต่าง ๆ เช่น

คำที่ใช้ไม่มีวรรณ

คำที่ใช้ไม่มีลมลายมีตัว ย

คำที่ใช้ตัว ค ฉ, ญ ณ ช, ภ, ศ, ตัว ท ร แทน ช ญ ณ

คำที่ใช้ตัว ร, ล ฟ, ค ศ ฉ, จ ช, ฎ ฐ ฒ, ต ถ ท ธ, ศ ษ

ส, ป พ ภ, สกต

คำตัว ร หัน

คำในมาตรา กอ กา มีตัวการันต์

คำในมาตรา กง ตัว ง สกตมีตัวการันต์

คำในมาตรา กน ตัว ญ ณ น ร ล สกต มีตัวการันต์

คำตัว ก ค สกต มีตัวการันต์

คำในมาตรา กค ตัว จ ช ฒ ด ต ท สกต

คำในมาตรา กค ตัว ศ ษ ส สกต มีตัวการันต์

คำในมาตรา กบ ตัว ป พ สกต มีตัวการันต์

คำ ถ อ่านเหมือน ริ, ตัว ถ อ่านเหมือน รี ถ อ่านเหมือน เรอ,

ฤา ฎา เป็น รือ ลือ

คำพ้องสระ ๑ ในมาตรา กะ กา

คำพ้องสระ ๑ เกี่ยวด้วยคำมีพยางค์

คำพ้องสระ ๒, ๓ ในมาตรา กะ กา

คำพ้องในมาตรา กง กน กม กก กค กบ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

บันไดทอง เป็นชุดหนังสือเรียนภาษาไทย ซึ่งจุดมุ่งหมายของ

การใช้หนังสือชุดนี้เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนภาษาไทยครอบคลุมใน ๓ หัวข้อ คือ

การอ่าน

การเขียนตามคำบอก

การตัดลายมือ

นอกจากนี้คณะผู้เขียนหนังสือชุดนี้ ยังมีความคิดกว้างไกล ในการสอนสมความเป็นครูคือ ได้จัดเนื้อหาจากง่ายไปหายาก และในแต่ละบทจะนำวิชาต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และขนบธรรมเนียมประเพณี เข้ามาสอดแทรกโดยผู้เรียนไม่รู้ตัวแต่สนุกสนาน โดยยังคงให้ภาษาไทยเป็นวิชาหลักในการสอน เช่น

วิชาวิทยาศาสตร์ ได้นำเนื้อหาวิทยาศาสตร์อย่างง่าย ๆ มาสอดแทรกไว้ด้วย ดังเช่น ตัวอย่างจากบันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๕๑ หน้า ๑๑๗

นิทานคำมดภาค เรื่อง หัวใจ

เลือดที่เป็น น้ำสีแดง แฉ่น อยู่ทั่ว ตัวเรานี้, มีที่อยู่ในหัวใจ,
สายเลือดที่ ล่าม ต่อ มา จาก ที่หัวใจ นั้น มี สอง.
สายหนึ่งเป็น ทางเลือด เติน เข้า. สายหนึ่งเป็น ทางเลือด เตินออก.
น้ำเลือดที่ แฉ่นออก จาก หัวใจนั้น, สีแดง แฉ่นไปทั่ว ตัวเรา. ข้อ ที่ เลือด จะ แฉ่น ไป ได้ เสมอ นั้น, เป็นเพราะหัวใจ ฉี่า ให้เลือด แฉ่น ไป เสมอ. น้ำ เลือด ที่

เดิน ไป ท้ว ท้ว เวน นี. ถึง กำหนด เดิน เต็ม ที่ แด้ว, ก็ ย้อน หล้ง มา หา สาย เตือก ที่ เดิน เข้า หัวใจ. แต่ เตือก ทำ พวก นี้ สี่ ทำ คด้า, แด่น เข้า ไป สู่ ปอด ๆ ก็ ผอก เตือก ทำ นี กตายเป็น เตือก แดง ส่ง เข้า ไป ใน หัวใจ ๆ ก็ ผิด ส่ง ไป จน แด่น ไป ท้ว ท้ว. จน เวียน กัน อยู่ ทำ นี ไม่ รู้จัก เตือก แห้ง. ถ้า น้ำ เตือก เดิน ไม่ เสมอ แด้ว เวน ก็ เปลี่ยน ซัก ให้ อ่อน กำดัง สี่ หน้า ตา ผาด ผืด ไป, ท้อง คืด อุ่น แก้ว ไช บำรุง เตือก ให้ เดิน เสมอ ไว้.

บทที่ ๘๒ หน้า ๑๑๕

นิทาน คำ นาม ปรากฏ เรื่อง ของ เทิด ไฟ

ไฟ ที่ เวน ไซ้ กัน อยู่ ทุก วัน นี้. ก็ เป็น ของ ปราด ใต้ อย่าง หนึ่ง. คือ เวลา อยู่ เฉย ๆ ก็ อุ่น หิน นี้ ก็ เย็น, ไม่ ได้ ส้ำ แดง ร้อน อย่าง ไ. ครั้น เวน เตือก เคาะ เข้า ก็ แดง เป็น ปรประกาย, ไฟ ถูก มือ ก็ พอง ถูก เข็ม ก็ ผิด เป็น ไฟ ขึ้น ใต้. ถึง ไม่ ซัด ไฟ ก็ เหมือน กัน, เมื่อ วาง อยู่ เฉย ๆ เวน แดง ก็ ไม่ เห็น ไฟ; ถ้า ซัด กัน เข้า ไฟ ก็ สุก โฟดง ขึ้น. เวน คิด ว่า ไฟ นี้ แต่ เดิม มัน อยู่ อย่าง ไ? แด้ว เวน ทำ อย่าง ไ้ จึง มี ไฟ ใต้, ไฟ นี้ อยู่ ทุก หน ทุก แห่ง. คือ ใน ตา ไม่

ไม้แห้ง นี้นี้ ก็มี ไฟ, เขาเอาไม้ ไม้มาบากเป่น ง่าม
 แล้วเอาอีก อันหนึ่ง สี่ ตู กั้น ไปมา ก็ ไต่ ไฟ. คือที่ เขา
 เรียก ไม้ สี่ ไฟ นั้น. รวม เครื่องมือ ที่ เขา ใช้ ให้ มี ไฟ นั้น
 คือ ไม้ ชัก ไฟ ๑ หิน เหล็ก ไฟ ๑ ไม้ สี่ ไฟ ๑ กระบั้น
 ไฟ ๑ เท่านั้น โดย มาก. นักเรียน อยาก จะ รู้ ว่า ไฟ อยู่ ที่
 ไหน? ทำไม จึง มี ไฟ ได้ ก็ จง ตาม ครู ดู

นอกจากตัวอย่างเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์ทั้ง ๒ บทข้างต้นที่
 กล่าวมาแล้ว ยังมีเรื่องอื่นๆ อีก เช่น เรื่อง ปุณาลอกคราบ น้ำฝน
 พระจันทร์ ฯลฯ

วิชาคณิตศาสตร์ มีเนื้อหาอย่างง่ายของวิชาคณิตศาสตร์ เช่น
 เรื่อง เด็กนับเบี้ย กระดานชะนวน ตราชั่งทอง และเรื่องว่าด้วยสิบ
 ดังตัวอย่างข้างล่างนี้ (บันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๔๔ หน้า ๑๒๒)

นิทาน คำ มาตรา กบ เรื่อง ว่า ด้วย สิบ

ว่า ด้วย สิบ, คำ นี้ เขียน ได้ สอง อย่าง. คือ สิบ เขียน ด้วย
 ตัว หนึ่ง คือ อย่างนี้ หนึ่ง, ๑๐ อย่างนี้ หนึ่ง, เมื่อ ชาน ๑๐
 ที่ตะ หนึ่ง ไป ว่า ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ดังนี้ แล้ว,
 ถ้า จะ นับ ชื่อ สิ่งของ, ก็ จะ มี ๑๐ อย่างละ สิบ สิ่ง เท่านั้น.
 ถ้า นับ เป็น กอง ก็ ได้ สิบ กอง มี ของ ๑๐๐ สิ่ง ด้วย กัน

๑๐	๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙
	๙	๘	๗	๖	๕	๔	๓	๒	๑

ถ้าจะ ประสม สิบ ก็ ต้อง ธิบ ประสม ให้ เร็ว ดังนี้ ๑ กับ ๙
 เป็น ๑๐, ๒ กับ ๘ เป็น ๑๐, ๓ กับ ๗ เป็น ๑๐,
 ๔ กับ ๖ เป็น ๑๐, เอา ๕ บวก เข้า เป็น ๕๕,
 ถ้า ๑๐ ซัก ๑ เหลือ ๙, ซัก ๒ เหลือ ๘, ซัก ๓
 เหลือ ๗, ซัก ๔ เหลือ ๖, ซัก ๕ เหลือ ๕,
 ถ้า เรียง ตัว ให้ ตรง กัน ก็ เป็น ดัง ตาราง ขางบน นั้น

วิชาประวัติศาสตร์ สังคม และขนบธรรมเนียมประเพณีไทย
 นอกจากได้ความรู้ทางด้านภาษาแล้ว ผู้เรียนยังจะได้ความรู้ทางด้าน
 ประวัติศาสตร์ สภาพความเป็นอยู่ของคนในสมัยนั้น เช่น ในเรื่อง
 หัวเมืองลาว (บันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๖๕ หน้า ๘๖)

นิทาน คำมาตราบกษอ เรื่อง หัวเมืองลาว
 ที่เมืองเหนือนี้ ชาวเมืองเป็นคนลาว, คือ ลาวเฉียง,
 ลาวทาว; แต่ชาวเมืองเรา รู้ทั่วกัน นี้เป็น ชื่อ ลาวพวน,
 ลาวพุงขาว, ลาว พุงดำ, ลาว ทรวงดำต่าง ๆ กัน. เมือง
 เหนือ นี้คือ ไฟฟ้า ชั่วแผ่นดิน, บางเมืองเป็นเมือง อยู่ใน
 บำรุงของ กรุง สยาม (เมือง ขึ้น). แต่จำ เมือง เชียงใหม่,
 เชียงรุ่ง, เชียงราย, เชียงแสน, เชียงคูน, ก็เคยเป็นลาว
 บ้าน พิ เมืองน้องแห่งกัน แดกัน ลาวเหล่านี้ อยู่ใน ลาว
 ฝ่าย เชียงเหนือ. ยิ่งลาว ฝ่าย เหนือ แท้ นั้น, คือ เมืองหลวง

พระบาง, เวียงจันทน์, เมืองพวน, เมืองล้านช้าง, ครั้งพระเจ้า
ร่วมท้าว นั้น. เรา จะ ขึ้น ไป ชม หัวเมือง เหล่านี้; นำฝน
ที่ กัดัว แก้ว ไข่น้ำ. จึง ต้อง ไป ได้ แก่ นำแดง, แต่ จะ
เดินเรือ ไป จนถึง เมือง เหล่านี้ ได้ แก่ บางเมือง เท่านั้น.

ความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น เรื่อง งานโกนจุก
บวชนาค กินหมาก ตีเถิดเทิง เนื้อหาเหล่านี้ล้วนเป็นความรู้ให้ผู้เรียน
เรียนรู้ถึงประเพณีต่าง ๆ ว่ามีแนวทางปฏิบัติอย่างไร ตัวอย่างเช่น
เรื่อง แรกนา (บันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๗๔ หน้า ๕๖)

นิทานคำมตรากถ เรื่อง แรกนา

นักเรียนทั้งหลาย นี้, น้อยคนนักที่จะได้ไปดูเวลา
แรกนา ๆ ทดลอง นี่เป็น ความ สนุกมาก. มีชาวบ้านแตก
ตื่น กัน ไป ดู, เป็น งาน ใหญ่ ประจำ ปี อย่างหนึ่ง; คือ
เมื่อ ถึง คราว นำฝน ฤดู นั้น. มี พระยา คนหนึ่ง ว่า ที่
กระทรวง (กรมนา) ไป ไถนา. เวลา ไถ นั้น มี ผู้ หญิง
แก้แค้น ใน จังหวัด นำ กระจับปี่ เข้า ไป, แด คอย ช่วย กัน
ไปรย เข้า นั้น, แด พระยา ที่ ถือ หางยาม นั้น ก็ ช่วยหว่าน
เหมือนกัน. พระยา นั้น แค้นทั่ว สดข สดข เสือครุย, กัน
ไถ ก็ งอน งาม ทาทอง. ทัว โส แด ชา ก็ แค้น อด ใจ

รั้ว ทอง; ถ้าแก่นั้น ก็ มุ่งผ้าแดงทิว อย่างดี. เวลา
พระยาเดิน กระบวน มา จะใด, หรือเวลา กระบวน โถนา
นั้น เป็นที่น่าตุงนึ่ง, แปลกกว่า กระบวน แห่งอย่างอื่น

คณะผู้จัดทำหนังสือบันไดทองชุดนี้ได้สอดแทรกความรู้เล็กๆ
น้อยๆ ตลอดจนมารยาท คติธรรมต่างๆ ให้แก่ผู้เรียน เช่น เรื่อง
หมวกงอบ (บันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๔๔ หน้า ๑๒๘)

พินิจ คำ มาตรา กบ เรื่อง หมวก งอบ

ในเมืองไทยเรานี้, ถ้าจะว่าด้วย หมวก ที่ ใช้กัน นั้นก็
ได้ ใ้แต่ ของเมืองอื่น ไทยมาก. หมวก ที่ ใช้แต่ ก่อน
ของเรา ที่ ทำ ได้ด้วยฝีมือ ไทย นั้น เรียกว่า หมวก งอบ ๆ นี้
สถาน ด้วยเส้นทอกไม้ ไม้ที่เหลาให้บาง ๆ นั้น. แต่ลาย
หมวกนั้นเป็น ตา กรวย อย่าง หยาบ แล เตี้ยต, แรกที่จะ
ลงมือสาน นั้น. ต้อง หา ไม้ ถาก เป็น ชุ่่น ทำ ให้เหมือน
หมวกเสียก่อน, แล้วจึง สาน ไป ให้รอบ ตาม ชุ่่น นั้น
ครั้น สาน แล้ว ก็ เย็บ ด้วย ใบ ตาน ๆ นั้น ต้องเลือกหาที่
สะอาด งาม อย่างดี. แล้วผ่า ไม้ เป็น กีบ ทำ แบบ ไว้ สำหรับ
ค้ำ ตาน, แล้วเจียน ด้วย มีด, แล้วรวบ ทำ หมวก นี้
ก็ เป็น ความ ยาก อยู่; มีใช้ทำ ได้ง่าย ๆ, คน ใช้

หมวกงอบนี้ ราคาก็ เขา ใช้ได้ทั้ง หน้าตั้ง หน้าฝน. เพราะ
ปัก ใบ หมวกนั้น ใหญ่ ร่ม หัวคน มา ถึง หน้า

ตัวอย่างของการสอนมารยาทแก่ผู้เรียนเช่นจากเรื่อง ครูสอน
ศิษย์ (บันไดทอง เล่ม ๑ บทที่ ๘๓ หน้า ๑๐๖) เป็นการสอนเกี่ยว
กับมารยาทในการประชุม

นิทาน คำ มาตรา กก เรื่อง ครู สอน ศิษย์

ถ้า นักเรียน ทั้งหลาย, จะ มี เวลา เข้า สู่ ที่ ประชุม ครู วาด
ครู วาด หนึ่ง, ใน ที่ ประชุม เช่น นั้น. จะ มี เรื่อง วาด ยืด ยาว
บ้าง, ใน ที่ นั้น อย่า กล่าว คำ ยืด ยาว คน เดียว ทั้ง เรื่อง.
ท้วง ว่า เรื่อง ยืด ยาว นั้, จะ พา ให้ จิต ใจ ช้า เวลา,
ง แ่ง เป็น ตอน ๆ ให้ แก่ คน อื่น ที่ เขา อยู่ ใน ที่ ประชุม
นั้น ได้ ว่า กล่าว เถ่า ท่อ ไป, แล้ว คน ผู้ ฟัง เขา จะ ได้ จำ คำ
ใด คำ หนึ่ง มา ยืด ถือ ไว้ บ้าง. ฝ่าย เรา ก็ ช่วย กล่าว คำ
อื่น ๆ ท่อ ไป. คือ ว่า อย่า แ่ง ชิง กัน กล่าว, อย่า
กล่าว คน เดียว ทั้ง เรื่อง, ให้ แ่ง กัน ว่า กล่าว บ้าง.

บทวิเคราะห์คุณค่า

เนื้อหาในหนังสือบันไดทอง เล่ม ๑ และ ๒ นับว่ามีประโยชน์
ต่อการสอนภาษาไทย ในแต่ละบทจะมีตัวอย่างของคำในแต่ละมาตรา
เช่น ในมาตรา กม (บทที่ ๕๓ หน้า ๖๔) จะยกตัวอย่างของคำ เช่น

ยอม ย่อม พ้อม มอม พร้อม น้อม และนิทานคำมাত্রากม เรื่อง
คนसानพ้อม ซึ่งใช้คำที่เป็นตัวอย่างมาใช้แต่งนิทาน

การจัดลำดับเนื้อหาจากง่ายไปหายาก เหมาะสำหรับผู้เริ่มเรียน
และค่อย ๆ ได้ขึ้นไปทบทเรียนที่ยากขึ้นไป โดยเริ่มจากมาตรา ก ก
และไปหามาตราที่ยากขึ้นไป

ถ้าได้นำหนังสือบันไดทองทั้ง ๒ เล่มนี้ มาปรับปรุงคำศัพท์ให้
เข้ากับสมัยปัจจุบัน เช่น คำว่า

เทล เป็น ทะเล

แปน เป็น แป้น

ถ้วม เป็น ท่วม

กะดาน เป็น กระดาน

ฯลฯ

ปรับปรุงเนื้อหาบางส่วนให้ทันสมัย กับเหตุการณ์ปัจจุบัน
ในด้านวิทยาศาสตร์ มาตราต่างๆ ที่ใช้ในวิชาคณิตศาสตร์ ชื่อคน
ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง หนังสือบันได
ทองชุดนี้ก็คงจะเหมาะสมที่จะใช้ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

สรุปสาระและมโนทัศน์

บันไดทอง คือ หนังสืออ่านเทียบเมื่อเรียนแบบเรียน
เร็ว จัดพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๑๙) โดยขุนประเสริฐ-
อักษรนิติ (แพ) เปรียญ จัดพิมพ์ขึ้นตามรับสั่งของพระเจ้า-
ลูกยาเธอพระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ จัดพิมพ์เป็น ๒ เล่ม
คือ บันไดทอง เล่ม ๑ และบันไดทอง เล่ม ๒ นอกจากใช้เพื่อ
การเรียนภาษาไทยเป็นวิชาหลักแล้วยังสอดแทรกความรู้ด้าน
วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม และขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีมารยาทต่าง ๆ ไว้ในหนังสือด้วย

บรรณานุกรม

มณีรัตน์ จันทะนะพะลิน. หนังสือชุดมรดกไทย เล่มที่ ๔. กรุง-

เทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

ศึกษาธิการ, กรม. บันไดทอง เล่ม ๑. พระนคร : โรงพิมพ์พิศาล-

บรรณินดี, ร.ศ.๑๑๔

ศึกษาธิการ, กรม. บรรไดทอง เล่ม ๒. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรินดี,

ร.ศ.๑๑๔.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

สมุดข่อยหรือสมุดไทย โบราณ

ผู้เขียน

พชรวรรณ จันทรางศุ

ความหมาย

สมุดข่อย หรือสมุดไทย คือ เครื่องเขียนหนังสือของไทยมาแต่โบราณกาล เล่มสมุดทำด้วยกระดาษข่อยแผ่นยาวแผ่นเดียวพับกลับไปกลับมาเป็นชั้นๆ ให้เป็นเล่ม ชั้นหนึ่งเรียกว่า "แผ่นิก" อ่านว่า ผะ-เหนิก หนึ่ง สมุดเล่มหนึ่งโดยมากมีราว ๒๐-๔๐ แผ่นิก ปกสมุดด้านหน้าด้านหลังหุ้มด้วยหนังหรือผ้าและตกแต่งสวยงาม ขนาดของเล่มสมุด หอสมุดแห่งชาติได้กำหนดตามอัตรากว้างยาวไว้ ๓ ชนิด ได้แก่

ขนาด ก (ใหญ่) มีอัตรากว้าง ๒๑-๓๐ เซนติเมตร ยาว ๗๑ เซนติเมตรขึ้นไป

ขนาด ข (กลาง) กว้าง ๑๑-๒๐ เซนติเมตร ยาว ๓๔-๗๐ เซนติเมตร

ขนาด ค (เล็ก) กว้าง ๖-๑๑ เซนติเมตร ยาว ๒๐-๓๔ เซนติเมตร

ขนาดที่นิยมใช้กันได้แก่ ขนาด ข

ลักษณะของสมุดจำแนกตามคุณภาพของกระดาษได้ ๓ อย่าง

คือ

อย่างดี กระดาษหนา ชัดเกลี้ยง เรียกว่า สมุดขาว

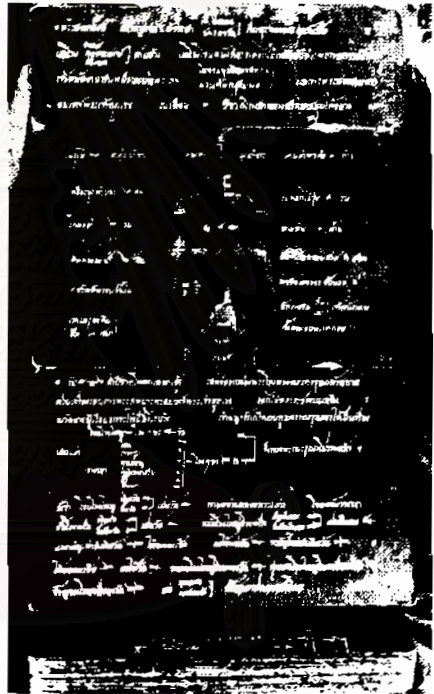
อย่างกลาง ชัดไม่สู้เกลี้ยงและไม่สู้หนา เรียกว่า สมุดรองทรง

อย่างเลว เล็ก บาง และหยาบ เรียกว่า สมุดร่าง

โดยทั่วไปสมุดไทย แบ่งเป็น ๒ ชนิด

สมุดไทยสีขาว เขียนตัวอักษรด้วยดินสอดำหรือหมึกดำ ลงบนพื้นกระดาษขาว

สมุดไทยสีดำ เขียนตัวอักษรลงบนแผ่นสมุดสีดำด้วยรง (ยาง
"มีสีเหลือง) หน้าผืนดินสอขาวและรงทอง (เขียนด้วยรงแล้วใช้ทองคำ
เปลวปิดทับ)

ภาพถ่ายต้นฉบับรามเกียรติ์ ถ่ายจากสมุดข่อยดำ
(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ทอวชิรญาณ ภ.สพ. ๔๔/๓๒)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

สมุนไพร หรือเดิมเรียกว่า สมุดข่อย เพราะทำจากต้นข่อย และในภาคใต้เรียกว่า “บุต” เหตุที่มาเรียกว่าสมุนไพรนั้น เพราะประสงค์ให้แตกต่างกับสมุนไพรที่มาจากต่างประเทศ คนไทยได้ใช้สมุนไพรในการบันทึกเหตุการณ์ เรื่องราว และคำสอนต่าง ๆ มานานแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น โดยการเขียนตัวหนังสือลงบนกระดาษข่อยทำเป็นสมุดไทย จนกระทั่งมีการพิมพ์ตัวหนังสือด้วยเครื่องพิมพ์ การใช้สมุดไทยจึงลดน้อยลงและเลิกใช้ไปแล้วในปัจจุบัน

สมุดข่อยทำจากเปลือกข่อยที่ไม่แก่จัด ลอกเปลือกแช่น้ำไว้ ๓-๔ วัน เพื่อหมักให้เปื่อยบับน้ำออกให้หมด และฉีกให้เป็นฝอยนำไปใส่ไว้ในกระบอกซึ่งสานด้วยไม้ไผ่ (เรียกว่า รวม) แล้วนำลงนึ่งในกระทะกลับเปลือกข่อยให้สุกทั่วกัน ประมาณ ๔๘ ชั่วโมง นำไปแช่ในน้ำปูนขาว ๒๔ ชั่วโมง ล้างให้สะอาด ฝึ่งให้แห้ง เอาค้อนทุบเปลือกข่อยจนแตกละเอียด ปั้นเป็นก้อนกลม นำก้อนข่อยไปละลายน้ำในครุไม้ไผ่ ใช้มือตีให้เปลือกข่อยผสมกับน้ำจนได้ที่ แล้วจึงเทลงในแบบพิมพ์ที่มีลักษณะเป็นตะแกรงกรอบไม้รูปสี่เหลี่ยมกรวยด้วยผ้าหรือลวดมุ้ง ซึ่งให้ตั้งกับขอบไม้ แบบพิมพ์นี้เรียกว่า พะแนง ยกพะแนงวางลงในน้ำนึ่ง เทข่อยที่ละลายแล้วลงในพะแนง เขี่ยให้เยื่อข่อยกระจายทั่วพะแนง ยกพะแนงขึ้นจากน้ำ วางพียงไว้เอียง ๆ ใช้ไม้ยาว ๆ ริดให้หน้าตกรและหน้าข่อยเรียบเสมอกัน ตากแดดให้แห้งสนิท แล้วจึงลอกออกจากพะแนง จะได้แผ่นกระดาษไปทำเป็นเล่มสมุด

วัตถุที่ใช้เขียนสมุดข่อยนี้มีหลายอย่างเช่น ดินสอขาวและน้ำหมึกซึ่งมีทั้งสีดำที่ทำจากเขม่าไฟ หรือหมึกจีนสีต่าง ๆ

การเขียนสมุดข่อยหรือสมุดไทยนั้น เขียนติดต่อกันด้านหนึ่งก่อนจนหมดหน้า แล้วจึงเขียนต่อด้านหลังจนหมดหน้า แล้วพับกลับไปกลับมาเป็นเล่มสมุด สมุดไทยสีขาวใช้สำหรับการเขียนทั่วไป ส่วนสมุดไทยดำนั้นใช้สำหรับงานที่สำคัญๆ เช่น กิจการของพระมหากษัตริย์และการจดเวทมนตร์คาถาต่างๆ เพราะมีกระบวนการเขียนที่ยุ่งยากหลายขั้นตอน

ภาพถ่ายจากสมุดไทย ตำราภาพเรื่องพระมอญ
(ทอวชิรญาณ ๒.๐๐๔ กจช.อ.)

ภาพถ่ายจากสมุดไทย

(หอวชิรญาณ ภา.๐๐๔ กจช.อ.)

สมุดไทยชาวอีสานเขียน โดยการนำลูกยอปามาตำแช่น้ำไว้ ก็จะได้หมึกสีดำหรือสีน้ำตาลแก่ หรือบางทีเอาสีดำจากตัวปลาหมึก ก็ได้ วัสดุที่ใช้เขียนนั้นมีหลายชนิด เช่น เหล็กปลายแหลม ไม้ไผ่ เหล้าให้เหมือนปากไก่ เป็นต้น ส่วนสมุดไทยดำนั้นเขียนได้หลายวิธี คือ ใช้ดินสอพองหรือฝุ่นหินเขียน จะเป็นสีขาวปรากฏบนสมุดไทยดำ อีกวิธีหนึ่ง คือ ใช้ยางไม้ที่เรียกว่า “ยางรง” มีสีเหลืองเป็น หมึกเขียนจะได้สีเหลืองบนแผ่นสมุดสีดำ เรียกว่า “รงเหลือง” และ อีกชนิดหนึ่งเรียก “รงทอง” ใช้เขียนด้วยรง แล้วปิดด้วยทองคำเปลว เมื่อรงแห้งใช้มือลูบทอง ทองที่ถูกรงก็จะติดอยู่ ส่วนอื่นจะหลุดไป ตัวอักษรที่ปรากฏจะเป็นสีทอง

สมุดไทยขาว

สมุดไทยดำ

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

สมุดข่อยหรือสมุดไทย มีลักษณะแตกต่างกับหนังสือของชาติอื่น กรรมวิธีการทำสมุดนั้นเป็นเคล็ดวิชาสำคัญสืบทอดกันเรื่อยมาแต่โบราณกาล ซึ่งทุกขั้นตอนในกระบวนการเริ่มจากการเลือกข่อยมาทำกระดาษ การเขียนตัวอักษรลงบนกระดาษ จนกระทั่งการเข้ารูปเล่ม ฝีมืออันเชี่ยวชาญของการประดิษฐ์ ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาไทยและความเป็นเอกลักษณ์ไทย

เปลือกต้นข่อยที่นำมาทำกระดาษ ต้องเลือกชนิดที่ไม่แก่หรืออ่อนเกินไป แขน้ำหมักไว้จนเปื่อย ลอกเอาผิวส่วนนอกสีเขียวออกทิ้ง เหลือแต่เยื่อต้นข้างในที่มีสีขาวคล้ายบอ นำไปต้ม การต้มข่อยสำคัญที่สุด น้ำในกระทะต้องหมั่นเติมอย่าให้งวด น้ำต้องเดือดเคี่ยวไปเรื่อย ๆ ใส่ไฟให้สม่ำเสมอ ถ้าต้มไม่ติดบดแล้วจะไม่เหลก

ใช้ก้อนไม้เนื้อแข็งทุบช่อยให้แตกละเอียด การทุบต้องอาศัยความชำนาญพิเศษ หากลงน้ำหนักบดมากจนก้อนช่อยแหลกละเอียดเกินไป โยช่อยจะไม่ประสานเป็นเนื้อเดียวกันเวลาหลอมในแบบพิมพ์แล้วจะไม่สามารถลอกออกเป็นแผ่นกระดาษช่อยไปทำเล่มสมุดได้

เกร็ดความรู้ในเชิงช่างเช่นนี้ คนไทยรุ่นหลังมักจะมองข้ามและละเลยไปอย่างน่าเสียดาย

ไม้ไผ่ที่ใช้เขียนตัวหนังสือต้องเหลาให้แหลมเหมือนปากไก่อีก่อนใช้ต้องเอาลมนไฟเสียก่อนเพื่อให้แข็ง ผู้เขียนต้องมีความอดทนและความพากเพียรอย่างมากกว่าจะเขียนจบเล่ม ยิ่งตัวชอบทองด้วยแล้วต้องอาศัยเวลานานมากทีเดียว เพราะเขียนได้ครั้งละน้อยตัวแล้วต้องรีบปิดทองก่อนยางมะเดื่อที่ลงไว้จะแห้ง

โดยเหตุนี้ แต่ก่อนสมุดช่อยของเราจึงมีได้ใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วไป ผู้จะมีสมุดได้ต้องเป็นผู้มีทุนทรัพย์มีตระกูล

บทวิเคราะห์คุณค่า

สมุดช่อยเป็นเอกสารชิ้นเก่าแก่ที่สำคัญของไทย อันมีคุณค่าด้านนิติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประเพณีและสังคม สามารถใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาความเป็นมาของเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง นับเป็นความชาญฉลาดของคนไทยสมัยก่อนที่เลือกใช้กระดาษช่อยเขียนหนังสือบันทึกเรื่องราว เวทมนต์คาถากาพย์ กลอน ตำราต่างๆ มอบไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้า เนื่องจากคุณสมบัติของกระดาษช่อยที่นำมาทำสมุดนั้น มีเนื้อแน่นคงทน ไม่ไหม้ไฟง่าย เขียนแล้วไม่ซีด สามารถเก็บไว้ได้นาน ใช้ได้คุ้มค่า

การทำสมุดช่อยได้มีการสืบทอดกระทำตามเคล็ดวิชาของครูสมัยโบราณเรื่อยมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้การ

พิมพ์เจริญก้าวหน้าถึงขั้นการเรียงพิมพ์ด้วยแสง และการใช้คอมพิวเตอร์แล้วก็ตาม แต่เทคโนโลยีสมัยใหม่มีอาจทดแทนกรรมวิธีผลิตสมุดข่อยด้วยมืออันเป็นแบบฉบับดั้งเดิมของไทยได้

สรุปสาระและมโนทัศน์

สมุดข่อยหรือสมุดไทย เป็นเครื่องเขียนหนังสือของไทยแต่โบราณกาล ผลิตขึ้นตามแบบฉบับดั้งเดิม ด้วยการบรรจงเขียนตัวอักษรบนที่กสรรพวิชาต่าง ๆ ลงบนกระดาษข่อยแผ่นยาวผืนเดียวกันตลอด นำมาพับกลับไปกลับมาทำเป็นเล่ม ศิลปวิทยาเกี่ยวกับการทำสมุดดังกล่าวสองสะท้อนให้เห็นถึง ผลงานทางภูมิปัญญาไทยที่ล้ำลึกและแสดงความเป็นเอกลักษณ์ไทยอย่างแท้จริง สมุดข่อยนั้นคุณภาพคงทนถาวรยังคงดำรงอยู่ยืนยงเป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์และการศึกษาชิ้นสำคัญ อันควรค่าแก่การจรรโลงเอกสารสิ่งพิมพ์เก่าแก่นี้ไว้เป็นมรดกวัฒนธรรมให้อนุชนรุ่นหลังสืบไป

ใบลาน คัมภีร์ใบลาน

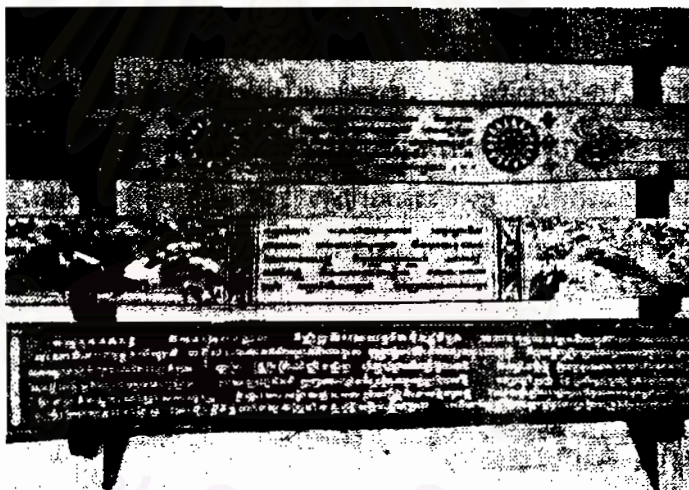
ความหมาย

ใบลาน คือ ใบของต้นลานที่นำมาใช้เป็นวัสดุสำหรับเขียนลายลักษณ์อักษร ใช้เป็นเครื่องเล่าเรียน เหมือนสมุดและหนังสือในปัจจุบัน วิธีเขียนใบลานใช้เหล็กปลายแหลมขีดเขียน เรียกว่า จารใบลานที่จารแล้วหลายแผ่นรวมกัน เรียกว่า ผูก และหกรวมกันหลายผูก เรียกว่า คัมภีร์

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

คนไทยสมัยโบราณจดบันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ด้วยการจารลายลักษณ์อักษรลงไว้ในใบลาน ผูกติดกันเป็นผูกเพื่อใช้เทศน์เป็นส่วนใหญ่ คัมภีร์ใบลานเก่าที่สุดซึ่งยังคงสภาพอยู่ถึงปัจจุบันนี้ จารขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๔ ใช้รูปอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี เรื่อง ดึงสนิบาต พบที่วัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง คัมภีร์ใบลานมิใช่จะมีแต่เรื่องทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น เรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับวิชาการก็มี เช่น เรื่องกฎหมาย ตำนาน วรรณกรรม โหราศาสตร์ เวชศาสตร์ เป็นต้น

คัมภีร์ใบลานประดิษฐ์ขึ้นด้วยการคัดเลือกใบลานคุณภาพดี ไม่อ่อนหรือแก่เกินไป ขนาดหน้าลานกว้างประมาณ ๖-๘ เซนติเมตร นำมาตากแดดตากน้ำค้างไว้ ๓ วัน ๓ คืน เจียนก้านออกแล้วแช่น้ำต่ออีก ๑ คืน ผึ่งลมให้แห้ง ตัดลานให้ได้ขนาดเท่ากันแล้วมัด นำเข้าเตาอบประมาณ ๒๔ ชั่วโมงจนแห้ง ใบลานที่แห้งแล้ว ขอบลานจะไม่เรียบเสมอกันทุกลาน ต้องนำมาไสด้วยกบให้ขอบเรียบเสมอกันทั้ง

๔ ด้าน ทำความสะอาดลานโดยใช้ทรายละเอียดคว่ำหรือตากแดดให้ร้อนจัดโรยลงบนไบลาน แล้วใช้ลูกประคบลูบไปมาให้ผิวลานเรียบ พร้อมใช้ผ้าแห้งเช็ดจนสะอาดดีแล้ว จัดไบลานเข้าผูก ไบลานผูกหนึ่งมีลานประมาณ ๒๔ ใบ ซึ่งเป็นลานที่พร้อมจะใช้จารหนังสือได้ทันที แต่ถ้าจะนำลานนี้ไปพิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์สมัยใหม่ ต้องนำลานไปลนไฟเสียก่อน ก่อนลนไฟใช้ลานด้านมันวางบนถ่านไฟอ่อน ๆ ให้ไบลานผ่านไฟเพียงด้านเดียวตลอดทั้งหน้าลาน ใช้ผ้าเช็ดลานทั้ง ๒ หน้า ให้ขึ้นมันทั่วกัน แล้วเข้าผูกไว้เตรียมพร้อมเพื่อนำไปใช้พิมพ์ต่อไป

การจารไบลานมีกรรมวิธีพิเศษ เมื่อแรกก่อนจะจารไบลานต้องตีเส้นบรรทัดหน้าละ ๕ บรรทัด โดยใช้เส้นด้ายเหนียวจำนวนเท่ากับบรรทัดที่ต้องการซึ่งกับกรอบไม้ให้ตั้ง มีขนาดกว้างยาวกว่าหน้าลานเล็กน้อย ลูบเส้นด้ายที่จะใช้ตีบรรทัดให้ทั่วด้วยลูกประคบชุบดินหม้อหรือเขม่าไฟบดละเอียดผสมน้ำ วางกรอบเชือกบรรทัดบนไบลาน พร้อมทั้งกำหนดระยะให้ได้ขนาดเหมาะกับหน้าลาน ดึงเชือกที่ซึ่งตั้งขึ้นปล่อยมือให้เชือกดีดลงบนหน้าลาน ทำเช่นนั้นจนครบจำนวนบรรทัด เมื่อยกเครื่องตีเส้นบรรทัดออกจะได้เส้นบรรทัดสีดำปรากฏบนหน้าลานตามต้องการ

เครื่องมือที่ใช้ประกอบการจารไบลาน คือ หมอนรอง ซึ่งทำจากไบลานเรียงซ้อนกัน ๖-๗ ใบ เย็บติดกัน ใช้ผ้าหุ้มโดยรอบเย็บขอบเรียบร้อยสวยงาม แล้วเสียบไม้ไผ่ปลายแหลมลงไปที่หมอนทางด้านยาว ตมรูรองลานมุมละ ๒ อัน เพื่อใช้เป็นที่ค้ำลานซึ่งใช้เป็นฉาบคัดลอก

อาการณ์หรือช่างจารหนังสือนิยมนั่งชันเข่าขึ้นข้างหนึ่ง หลังพิงเสาหรือฝาผนังห้อง วางมือซ้ายบนเข่า หงายมือขึ้นใช้ฝ่ามือและ

นิ้วทั้ง ๔ รองรับหมอนที่มีลาน ซึ่งติดเส้นบรรทัดไว้แล้ววางอยู่ข้างบนหมอนนั้น ให้หัวแม่มือวางทับบนใบลานนั้น ใช้มือขวาถือเหล็กจาร จดปลายเหล็กจารลงที่เส้นบรรทัด จารตัวอักษรได้เส้นบรรทัดพร้อมกับใช้หัวแม่มือซ้ายรองและดันเหล็กจารให้เคลื่อนไป ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เหล็กจารที่เจาะลงบนเนื้อลานนั้น ลากเส้นหยักไปมาเป็นรูปรอยเส้นอักษรได้ตามความต้องการ โดยรักษาน้ำหนักมือไม่ให้ลงเหล็กจารลึกเกินไป เพราะใบลานมีความบางมาก และการจารอักษรทั้ง ๒ หน้า อาจทำให้ลานทะลุหรือเห็นเป็นรอยอีกด้านหนึ่งได้นั่นเอง

เมื่อจารข้อความลงลานจบแล้ว จะเห็นรูปลายเส้นอักษรเป็นสีขาว อ่านได้ไม่ชัดเจนต้องลบลานด้วยเขม่าไฟผสมกับน้ำมันยาง เพื่อให้สีดำของเขม่าไฟฝังลงไปในเรื่องรูปอักษร โดยใช้ลูกประคบชุบเขม่าไฟผสมกับน้ำมันยางนั้นลูบไปมาจนทั่วหน้าลาน นำทรายละเอียดทำให้ร้อนด้วยวิธีคั่วบนไฟหรือผิงแดดก็ได้โรยบนหน้าลานนั้น แล้วใช้ลูกประคบสะอาดลบเขม่าไฟผสมน้ำมันยางให้หมดจากหน้าลาน ด้วยการถูลูกประคบไปมาบนทรายหลาย ๆ ครั้ง ผิวหน้าของลานจะขาวสะอาด เห็นลายเส้นอักษรชัดขึ้นเป็นสีดำอย่างเด่นชัด เหมือนอย่างที่เคยคนไทยโบราณใช้เป็นคำตอบของปริศนาคำทายว่า “อะไรเอ๋ย ลบหายลายผุด”

ใบลานแต่ละผูกที่จารเสร็จและจัดเรียงลำดับผูกไว้แล้ว จำนวนผูกเท่าใดก็ตามจะนำมารวมเข้าด้วยกัน ใช้ไม้ประกับคัมภีร์ขนาดหน้าหลัง มัดเชือกรอบไม้ให้แน่น จะได้หนังสือใบลานหนึ่งคัมภีร์แล้วนิยมตกแต่งใบลานบริเวณปกหน้า ปกหลัง ขอบคัมภีร์และไม้ประกับคัมภีร์ตามแบบอย่างงานศิลปกรรมไทย ประกอบด้วยสี

และลวดลายต่าง ๆ เช่น ปิดทองทึบ ปิดทองล่องชาด ลายรดน้ำ
ประดับกระจกประดับมุก เป็นต้น

บทวิเคราะห์คุณค่า

คัมภีร์ไบลานแต่ละผูกแต่ละคัมภีร์ กว่าจะผลิตออกมาเป็น
ผูกเป็นคัมภีร์ได้นั้น ต้องใช้แรงงานและสิ้นเปลืองเวลาพอสมควร
เริ่มตั้งแต่การเลือกไบลาน มัดไบลานเข้าผูกไว้เตรียมพร้อมที่จะจาร
หนังสือ กรรมวิธีการไบลานและสบไบลาน รวมทั้งการตกแต่งปก
หน้าปกหลังให้สวยงาม ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาสร้างสรรค์อย่างสูง
ของบรรพชนไทย ที่สามารถประดิษฐ์อุปกรณ์งานเขียนแบบเก่า
มอบไว้ให้อนุชนรุ่นหลังใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์
และการศึกษาชิ้นสำคัญตราบเท่าทุกวันนี้

สรุปสาระและมโนทัศน์

คัมภีร์ไบลานเป็นเครื่องเล่าเรียนหนังสือของไทยมาแต่
โบราณกาล ซึ่งบันทึกเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาและสรรพ
วิชาต่างๆ โดยการจารลงบนไบลานผูกติดกันเป็นคัมภีร์ ตาม
แบบอย่างงานศิลปพื้นบ้านไทย แสดงความเป็นเอกลักษณ์
ไทยและภูมิปัญญาสร้างสรรค์ของบรรพชนไทยที่ได้ค้นคิด
ประดิษฐ์อุปกรณ์งานเขียนชิ้นสำคัญ อันควรค่าแก่การอนุรักษ์
ไว้เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่การศึกษาค้นคว้าของอนุชนใน
ชาติสืบไป

บรรณานุกรม

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน.

กรุงเทพมหานคร : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร (พิมพ์ครั้งที่ ๒), ๒๕๓๐.

เรียม ศรีทองเพชร. วรรณกรรมท้องถิ่นจากสมุดข่อย ในหอศิลป-

วัฒนธรรมวิทยาลัยครุพระนครศรีอยุธยา. พระนครศรีอยุธยา :

หอศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครุพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๒๕.

สัมภาษณ์ บังอร ปานอรัง เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๓.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

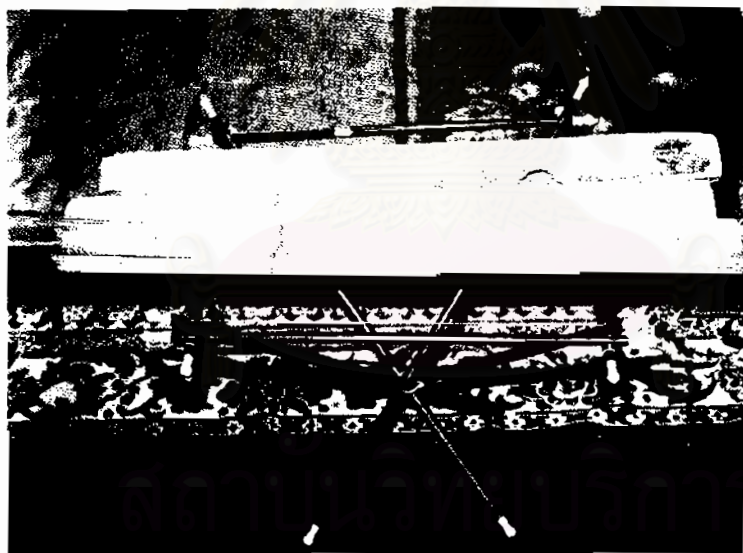
กาเกะเยีย

ผู้เขียน

พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ

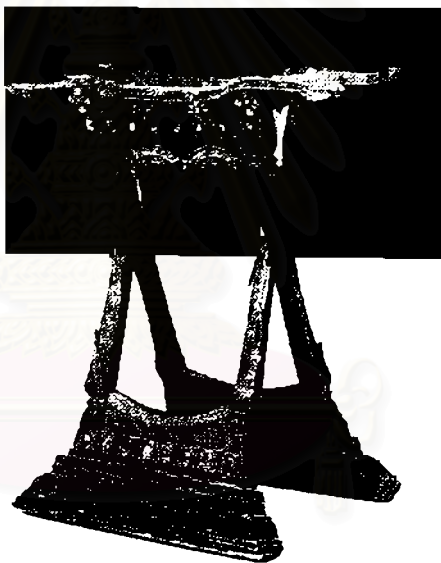
ความหมาย

กาเกะเยีย คือ เครื่องสำหรับวางหนังสือโบราณของพระสงฆ์ หรือที่สำหรับวางหนังสือปกดิฐรมดาทั่วไปทำด้วยไม้ ๘ อัน ร้อยไขว่กัน

กาเกะเยียบางอันทำด้วยไม้และส่วนปลายทำด้วยงาช้างที่ประดิษฐ์แกะสลักกลมกลืนอย่างสวยงาม ตบแต่งรัดข้อด้วยทอง หรือทองเหลือง หรือเงิน นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงกาเกะเยียให้ใช้งานสะดวกยิ่งขึ้นในการอ่าน จึงได้มีการต่อเติมหนักคล้ายๆ พนักพิงเก้าอี้ สำหรับ

พืงหนังสืออ่านหรือวางสมุดข่อย ภาพประกอบที่ ๒ (จากคำบอกเล่าของ พระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาส วัดสระเกศ และ คุณปรีชา วงศาสุลักษณ์ เจ้าของร้านน้อยอัมพวา วัดฤโโบราณ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๓) และกาเกะเยียบางอันซึ่งพบในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ทำด้วยไม้เป็นรูปขาไข่ว มีเชือกผูกรั้งตรงกลางแทนไม้ ดังภาพประกอบที่ ๓ (วารสารเมืองโบราณ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๓)

(ภาพประกอบที่ ๓)

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๙ ยังไม่มีโรงเรียนสอนหนังสือให้ได้ก้อย่างมีระบบระเบียบเช่นดังในปัจจุบัน ศูนย์กลางการเรียนการสอนอยู่ที่วัด มีพระสมภารวัดและพระภิกษุเป็นผู้สอน โดยกำหนดให้ผู้เรียนแต่

ละคนเรียนตามลำดับความรู้ สื่อการเรียนการสอนสำหรับเด็กที่
หัดเขียนมีไม้กระดาน ดินสอพอง ไม้บรรทัด กระดานชนวน ดินสอ
หิน แท่งดินเหนียวสำหรับเขียน และมีที่รองหนังสือ (กาะกะเยี)
ไม้ขีดตัวหนังสือสำหรับพวกเรียนอ่าน

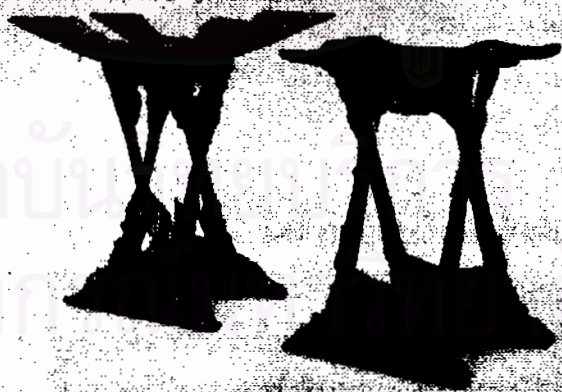
พระภิกษูกำลังสอนเด็กโดยมีใบลานวางอยู่บนกาะกะเยี และ
เด็กเขียนบทเรียนบนกระดานชนวนด้วยดินสอพองหรือดินสอหิน
ซึ่งกระดานชนวนดังกล่าวเป็นกระดานไม้ทำซี่รักผสมสมุก คือ ซี่เก้า
จากใบตองแห้งหรือซี่เก้าผ้า (เทพชู หับทอง, กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ
๒๐๐ ปี)

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ระบบการศึกษาแบบไทยตั้งแต่โบราณสมัยสืบมาเป็นรูปวิวัฒน-
ธรรมแบบไทย ๆ โดยเฉพาะไม่มีระบบโรงเรียนดังปัจจุบัน ไม่มีครู
อาชีพ ไม่มีประกาศนียบัตรหรือใบรับรองวิทยฐานะทางการศึกษา
ผู้ได้รับการศึกษาในสมัยโบราณได้รับการสืบทอดและสร้างสรรค์

วัฒนธรรมแบบไทย ๆ อย่างซึมซับอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปฏิบัติตนเป็นคนดีสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุข สามารถอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ และมีการเรียนวิชาช่างต่าง ๆ ภายในครอบครัว จนสามารถสืบต่ออาชีพภายในครอบครัวได้หลายชั่วอายุคน กากะเย็บทำด้วยไม้ ๘ อัน ร้อยไขว้กันธรรมดา แต่โดยที่ช่างไทยมีความสามารถในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมสูง จึงได้คิดประดิษฐ์ให้สวยงาม มีการลงสีแกะสลักลงในเนื้อไม้ ดังเช่น กากะเย็บ ที่ประดิษฐ์โดยช่างฝีมือ จังหวัดอุบลราชธานี อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ได้จากวัดหลวง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี และวัดธาตุสวนตาล ต.ชีหวน อ.เขื่องใน ไม้ลงรักปิดทองประดับกระจก กากะเย็บทั้งสองนี้ทำเป็นรูปขาไขว้ ด้านล่างตัดตรงสลักลายกลีบบัวลายบัวคว่ำ และแนวเส้นลวดบัว ด้านบนเป็นรางโค้งสำหรับรองรับโบลานหรือสมุดข่อยไทย เป็นเครื่องใช้ที่สร้างขึ้นถวายเป็นพุทธบูชาสำหรับพระภิกษุนำมาใช้วางคัมภีร์ต่าง ๆ ในกิจพิธีที่มีการแสดงพระธรรมเทศนา

(วารสารเมืองโบราณ ๒๕๓๓ : ๑๐๙)

สรุปสาระและมโนทัศน์

ทากะเยียทำจากวัสดุต่าง ๆ นอกเหนือจากไม้ เช่น งาม้าง ทอง ทองเหลือง และมีการคิดประดิษฐ์เพิ่มเติมให้สะดวก เหมาะกับการใช้วางหนังสือโบราณหรือสมุดข่อย ในปัจจุบัน จะพบทากะเยียในวัดบางวัดเท่านั้น ส่วนการใช้ตามบ้านเกือบ จะไม่มีเลย

บรรณานุกรม

คณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน กระทรวงศึกษาธิการ.

ลายสือไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,
๒๕๒๗.

เทพชู ทับทอง. กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ ๒๐๐ ปี. เทพพิทักษ์การพิมพ์.
๒๕๒๔.

เมืองโบราณ. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๓).

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

สัมภาษณ์ พระพรหมคุณาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดสระเกศ และนายปริชา
วงศาสุลักษณ์ เจ้าของร้านน้อย อัมพวา วัดฤๅชบาทราม. เมื่อ
วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๓๓.

หมวดที่ ๔
เรื่องนำร่องเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำที่นำมาอธิบายในหมวดที่ ๔ จำนวน ๖ คำ เป็นเรื่องน่ารู้ที่สมควรเสนอไว้เป็นพื้นฐานทางความคิดของนักการศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งอาจอภิปรายถกเถียงกันต่อไป เช่น เรื่องการลงโทษ การจัดการศึกษาสำหรับพ่อแม่ การเก็บภาษีเพื่อการศึกษา การให้นักเรียนแต่งเครื่องแบบ และบทบาทขององค์กรวิชาชีพครู คำที่นำมาเขียนอธิบาย คือ การลงโทษ ไม่เรียว คุ่มือพ่อแม่ ศีลชีพาลี เครื่องแบบนักเรียน และสามัคยาจารย์สมาคม

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

การลงโทษ

ผู้เขียน

ทีศนา แคมมณี

ความหมาย

การทำโทษ หรือ การลงโทษ ในกระบวนการเรียนการสอนของไทยสมัยก่อน หมายถึง วิธีการต่างๆ ที่ครูใช้เพื่อให้นักเรียนได้รับความเจ็บปวด ทรมานทางกายหรือทางใจ ในระดับใดระดับหนึ่ง เพื่อ (๑) บังคับบัญชาให้นักเรียนอยู่ในระเบียบแบบแผนที่กำหนด (๒) ควบคุมให้นักเรียนตั้งใจเรียนจนได้ผลดี (๓) ปกครองชั้นให้นักเรียนอยู่ในระเบียบเพื่อที่ครูจะสอนได้โดยสะดวก (๔) อบรมจิตใจและฝึกฝนให้นักเรียนมีนิสัยและความประพฤติดีขึ้น และ (๕) ดัดสันดานของนักเรียน

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

หลักฐานในเรื่องครูลงโทษศิษย์ในลักษณะต่างๆ กัน มีปรากฏตั้งแต่เริ่มมีการจัดการศึกษาและมีครูมีศิษย์เกิดขึ้น ที่ปรากฏชัดเจนในลักษณะเป็นหลักการและกฎเกณฑ์ในระบบการศึกษาของไทยแต่โบราณนั้น พบในหัวข้อ "ข้อบังคับการเรียน" ของเรื่องโบราณศึกษา ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือชิรฎาณ ปีที่ ๕ ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๙) หนังสือนี้กล่าวถึง วิธีการสอนและการศึกษาเล่าเรียนในสมัยโบราณ โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ๆ ๘ ข้อ เรียกว่า มาติกา มาติกาเหล่านี้ว่าด้วยเรื่องตำบลที่เล่าเรียน สถานโรงเรียน จำนวนนักเรียนและครู เวลาเรียนและหยุด เครื่องเล่าเรียน วิชาหนังสือ วิชาเลข และข้อบังคับการเรียน ในมาติกาที่ ๘ ซึ่งว่าด้วยข้อบังคับการเรียนนั้นได้

กล่าวถึงข้อบังคับที่นักเรียนต้องปฏิบัติตามใน ๓ หัวข้อใหญ่ ๆ คือ (๑) ข้อห้ามและการฝึกหัดความตั้งใจกิริยามารยาท (๒) การทำโทษตามความผิด และ (๓) การให้รางวัล การชมเชยสรรเสริญ

เมื่อได้มีการจัดตั้งโรงเรียนอาจารย์ หรือโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น ได้มีตำราสำหรับอาจารย์ในหนังสือเรื่อง “เลิศเซอร์ว่าด้วยวิธีสอนของโรงเรียนอาจารย์” ของ หลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งพิมพ์ใน ร.ศ. ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) มีเรื่อง “ดิสซิปลิน” หรือ “ความปกครองนักเรียนให้เรียบร้อย” และเรื่อง “ตอบแทนแลทำโทษ” เขียนอธิบายไว้อย่างชัดเจน โดยเน้นหลักของการทำโทษให้สมกับเหตุของความผิด และการทำโทษโดยไม่ใช้โทษะ หนังสือนี้ได้กล่าวถึงวิธีการทำโทษทั้งทางกายและทางใจไว้ด้วย

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๔ กรมวิชาการ กระทรวงธรรมการ ได้จัดพิมพ์หนังสือของพระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทฺธเสถียร) เรื่อง “วิชาครู เลิศเซอร์ว่าด้วยดิสซิปลินของโรงเรียน” หรือ “วิชาปกครองโรงเรียน” หนังสือเล่มนี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการปกครองบังคับบัญชา การทำโทษ การให้รางวัล การดัดสันดานและความประพฤติของเด็ก ไว้อย่างชัดเจน และได้กล่าวถึงเรื่องการทำโทษนักเรียนให้เจ็บกายไว้ในลักษณะที่เป็นประเด็นปัญหาที่มีทั้งผู้เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย และผู้ถือสายกลาง โดยได้แจกแจงเหตุผลและหลักการของความคิดเห็นแต่ละแง่มุมไว้ด้วย ในปีเดียวกันนั้น ขุนวิยาธุชฌิม ได้เขียนหนังสือ เรื่อง “วิชาครู หนังสือคู่มือสำหรับครูโรงเรียนประถม” ซึ่งได้ระบุเรื่องของการทำโทษเด็กไว้ โดยเน้นว่า ครูไม่ควรเขียนตีเด็กให้เจ็บกาย นอกจากเด็กจะทำผิดอย่างร้ายแรง เช่น ลักขโมย ฝ่าฝืนกฎข้อบังคับอย่างจงใจ กล่าวคำหยาบต่อครู หรือกระทำการทุจริตต่าง ๆ

ใน พ.ศ. ๒๔๘๑ โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรมีการควบคุมเด็กและนักเรียนเพื่อจะให้เป็นพลเมืองดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จึงมีพระบรมราชโองการให้ตราพระราชบัญญัติควบคุมเด็กและนักเรียนพุทธศักราช ๒๔๘๑ ขึ้น ซึ่งมีรายละเอียดแบ่งออกเป็น ๔ หมวด คือ หมวดการควบคุมเด็ก หมวดการควบคุมนักเรียน หมวดการควบคุมเด็กอนาถา และหมวดบทกำหนดโทษ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๕ จอมพลถนอม กิตติขจร หัวหน้าคณะปฏิวัติ ประกาศให้ยกเลิกพระราชบัญญัติปี พ.ศ. ๒๔๘๑ และให้ใช้ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๓๒ แทน ซึ่งต่อมากระทรวงศึกษาธิการได้ออกเป็นกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๑๕) และ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๘) ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการลงโทษนักเรียนหรือนักศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้ระบุเรื่องการลงโทษนักเรียนไว้ว่า มีความมุ่งหมายเพื่อสั่งสอนให้นักเรียนมีความประพฤติดี หรือเพื่อให้เข็ดหลาบ โดยให้หัวหน้าสถานศึกษาพิจารณา ลงโทษด้วยการว่ากล่าวตักเตือน ฝึน ทำทัณฑ์บน สั่งพักการเรียน ให้ออก และให้คัดชื่อออก โดยนักเรียนที่อยู่ในเกณฑ์บังคับตามกฎหมายว่าด้วยประถมศึกษา ให้พิจารณาลงโทษได้เพียง ๓ วิธีแรกเท่านั้น ระเบียบดังกล่าวใช้มาจนถึงปัจจุบัน

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ความหมายและจุดมุ่งหมายของการปกครองบังคับบัญชานักเรียน

ในการจัดการศึกษาของไทยแต่โบราณมานั้น ได้มีการกล่าวเน้นถึงหน้าที่ของครูไว้อย่างชัดเจนว่า ครูไม่ได้มีหน้าที่แต่เพียงสอนให้ความรู้แก่นักเรียนเท่านั้น ครูมีหน้าที่ในการอบรมจิตใจและความประพฤติของนักเรียนให้ดีขึ้นด้วย การอบรมให้นักเรียนมีนิสัยดี ขึ้นนี้ จำเป็นต้องอาศัยการปกครองและบังคับบัญชาให้นักเรียนอยู่

ในกฎระเบียบ ข้อบังคับ ที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และประเพณีปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ซึ่งจากการประมวลข้อมูลจาก หนังสือของนักการศึกษาไทยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ศึกษาไทยแต่โบราณ พบว่า มีสาระหรือแก่นความคิดที่น่าสนใจและ แสดงถึงภูมิปัญญาไทยในเรื่องการลงโทษนักเรียนในกระบวนการ เรียนการสอนของไทยสมัยก่อนเป็นจำนวนมาก แหล่งข้อมูลที่สำคัญ ดังกล่าวได้แก่ เรื่อง “โบราณศึกษา” ในหนังสือ “วชิรญาณ” ร.ศ. ๑๑๕ (พ.ศ. ๒๔๓๔) หนังสือประถม ก กก หัดอ่าน หนังสือเรื่อง “เลิศเชอร์ด้วยวิธีสอนของโรงเรียนอาจารย์” ของ หลวงไพศาล ศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) (ร.ศ. ๑๑๘) หนังสือเรื่อง “วิชาครู เลิศเชอร์ว่าด้วยดิสซิปลินของโรงเรียน” ของ พระยาเมธาธิบดี (พ.ศ. ๒๔๗๔) หนังสือเรื่อง “วิชาครู หนังสือคู่มือสำหรับครูโรงเรียน ประถม” ของ ขุนวิทยาวุฒิ (พ.ศ. ๒๔๗๔) และหนังสือเรื่อง “เมื่อ คุณตาคุณยายยังเด็ก” ของ ทิพย์วาณี สนิทวงศ์ฯ (พ.ศ. ๒๕๒๐) มี สาระสำคัญพอประมวลและสรุปได้ ดังนี้

การปกครองบังคับบัญชาที่ดี

การปกครองบังคับบัญชาที่ดี เป็นสิ่งสำคัญสำหรับโรงเรียน โรงเรียนที่มีการปกครองบังคับบัญชานั้น นักเรียนจะต้องมีนิสัย และความประพฤติดังนี้

๑. นักเรียนไม่มีความอายในการซักถามเพื่อให้เกิดการเรียนรู้
๒. นักเรียนเอาใจใส่ในการเรียน
๓. นักเรียนไม่มีนิสัยขี้ขลาดและดื้อด้าน
๔. นักเรียนเชื่อฟังครูด้วยความรัก ไม่ใช่ด้วยความกลัว
๕. นักเรียนรู้ว่าโทษที่ตนได้รับนั้นสมกับความผิดที่ตนได้

กระทำ

๖. นักเรียนไม่โอ้อวดและเย่อหยิ่ง

๗. นักเรียนรู้จักควบคุมปกครองบังคับบัญชาตนเอง

นอกจากนั้น ยังมีกรกล่าวว่ โรงเรียนที่ปกครองบังคับบัญชาดี การบังคับบัญชาย่อมมีลักษณะผันแปรไปตามนิสัยของเด็กเป็นคน ๆ และหากการบังคับบัญชา ไม่ก่อให้เกิดผลตามที่กล่าวไว้ข้างต้น ก็แสดงว่ ครูยังปกครองบังคับบัญชานักเรียนไม่ถูกต้องตามความหมายที่แท้จริงของการปกครองและบังคับบัญชา

ปัจจัยที่ช่วยในการปกครองบังคับบัญชา

ปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การปกครองบังคับบัญชาเป็นไปตามความหมายและจุดมุ่งหมายที่แท้จริง มีหลายประการ ดังนี้

๑. บุคลิกลักษณะของครู
๒. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
๓. การจัดสิ่งแวดล้อม
๔. การวางกฎข้อบังคับ
๕. การลงโทษ
๖. การตอบแทนหรือการให้รางวัล

จะเห็นได้ว่า การลงโทษเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้การปกครองบังคับบัญชานักเรียนให้มีนิสัยและความประพฤติที่ดีขึ้น ประสบความสำเร็จ

การลงโทษ

การลงโทษให้ถูกต้องเหมาะสมและก่อให้เกิดผลดีนั้น เป็นสิ่งที่ยาก ต้องอาศัยหลักการที่จะใช้เป็นแนวทาง และอาศัยประสบการณ์ เพื่อให้เกิดความชำนาญในการพิจารณา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญที่สุดที่ควรคำนึงถึงก็คือ การลงโทษนั้นจะต้องกระทำเพื่อคุณประโยชน์แก่นักเรียน เพื่อช่วยให้แก่นักเรียนมีนิสัยและความประพฤติที่ดีขึ้น

หลักของการลงโทษ

แต่โบราณมา ได้มีการตระหนักถึงความยากลำบากในการลงโทษ โดยมีการกล่าวว่าการลงโทษเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ถูกได้ยาก เนื่องจากการพิจารณาและความคิดเห็นของคนแต่ละคนมีความแตกต่างกันมาก อย่างไรก็ตาม ก็ได้มีการวางหลักการที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาเพื่อให้การลงโทษก่อผลให้เกิดขึ้นตามจุดมุ่งหมาย หลักการที่น่าสนใจและสำคัญ ๆ มีดังนี้

๑. ครูควรตระหนักว่า การลงโทษใดๆ ก็ตาม เป็นสิ่งที่ไม่ไม่มีใครชอบ ดังนั้นครูจึงต้องรู้จักอดทนกลับ ไม่ลงโทษใครโดยง่าย จะทำก็แต่เฉพาะที่จำเป็นจริงๆ เท่านั้น

๒. ก่อนลงโทษ ครูควรชี้แจงให้เด็กเห็นความผิดของตนเสียก่อน จึงค่อยลงโทษ

๓. การลงโทษใดๆ จะต้องกระทำด้วยความเยือกเย็น ให้เห็นว่าครูยังมีความกรุณาอยู่ ไม่ทำด้วยโทสะ หรือด้วยอารมณ์โกรธ หุนหันพลันแล่น

๔. พิจารณาโทษให้สมควรแก่ความผิด การลงโทษโดยไม่สมควรแก่ความผิดแทนที่จะก่อให้เกิดผลดี กลับจะทำให้โทษทั้งแก่ผู้ลงโทษและผู้รับโทษ เช่น อาจก่อให้เกิดความบาดหมางระหว่างครูกับศิษย์ และทำให้ความเจริญของเด็กชะงักงันได้ การลงโทษให้สมควรแก่ความผิดนั้นควรถือ "กฎของธรรมดาโลก" กล่าวคือ *ควรลงโทษเด็กให้สมกับเหตุของความผิดตามแบบธรรมดาโลก* เช่น ถ้าเด็กเอามือจี้ไฟ ไฟย่อมทำให้พอง ดังนั้น ถ้าเด็กมาสายก็ควรได้รับโทษให้อยู่นานกว่าคนอื่น ถ้าทำงานไม่สะอาดเรียบร้อย ก็ให้ทำใหม่จนสะอาดเรียบร้อย เมื่อเด็กรู้ว่าตัวทำผิดเช่นใดก็จะได้รับผลเช่นนั้น ก็จะได้ระวังไม่กระทำผิดเช่นนั้นอีก โทษเช่นนี้เรียกว่า "ทัณฑ์ที่ตามความ

ผิด” ครูไม่ควรเอาการลงโทษไปปนกับ “การเรียน” เช่น ถ้าจะกักให้นักเรียนอยู่เย็นเพราะมาโรงเรียนสาย ไม่ควรลงโทษให้อ่านหรือเขียนหนังสือจะทำให้เด็กเบื่อหน่ายการเรียน ครูจะต้องทำให้การเรียนเป็นเรื่องที่รื่นเริง

๕. ความผิดที่ไม่ควรเอาโทษ ได้แก่ ความผิดที่ไม่มีเหตุผล เพียงพอที่จะลงโทษ ความผิดที่การลงโทษไม่ช่วยให้เปลี่ยนนิสัย และความผิดที่ถ้าลงโทษแล้วจะให้โทษแก่เด็ก มีดังนี้

๕.๑ ความผิดที่ทำแล้ว ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายอะไร และอีกฝ่ายหนึ่งยินยอมไม่เอาความ

๕.๒ ความผิดที่ทำแล้ว เกิดประโยชน์มากกว่าโทษ

๕.๓ ความผิดที่กระทำด้วยความเข้าใจผิด

๕.๔ ความผิดที่กระทำโดยไม่รู้ว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นความผิดหรือเป็นโทษ

๕.๕ ความผิดที่กระทำโดยถูกบังคับให้ทำ มิใช่ทำด้วยความเต็มใจ

๕.๖ ความผิดที่กระทำโดยไม่ตั้งใจ ไม่จงใจที่จะกระทำ

๕.๗ ความผิดที่ถ้าได้รับการลงโทษแล้ว จะก่อให้เกิดโทษมากกว่าคุณ

๖ การลงโทษจะต้องทำให้สมควรแก่ความผิด ไม่มากไปไม่น้อยไป การกำหนดความหนักเบาของโทษ ให้พิจารณาดังนี้

๖.๑ ระดับของความเสียหาย ถ้าความผิดที่เด็กกระทำ ก่อให้เกิดความเสียหายมาก การลงโทษเด็กก็ต้องหนักขึ้นด้วย

๖.๒ ระดับของความตั้งใจที่กระทำ ถ้าเด็กมีความตั้งใจในการกระทำความผิดมาก การลงโทษเด็กก็ต้องหนักขึ้นด้วย

๖.๓. ระดับของความคิดของเด็กถึงโทษที่จะได้รับจากการ

กระทำนั้น ถ้าเด็กทำความผิดโดยไม่ได้คิดถึงโทษที่จะได้รับ โทษที่เด็กได้รับก็ต้องหนักขึ้นด้วย

๖.๔ ปริมาณของความผิด ถ้าเด็กทำความผิดหลายประการ โทษที่ได้รับก็ควรจะมากกว่าการทำความผิดที่น้อยกว่า เช่น ถ้าเด็กหนีโรงเรียนด้วยพุดปดด้วย ต้องได้รับโทษหนักกว่าเด็กที่หนีโรงเรียนอย่างเดียว

๖.๕ ลักษณะของบุคคล ให้พิจารณาว่าเด็กที่กระทำผิดมีลักษณะเช่นไร ร่างกายแข็งแรงหรือบอบบาง จิตใจอ่อนแอหรือแข็งกระด้าง อายุมากหรือน้อย ฯลฯ และนำรายละเอียดมาพิจารณาลดหย่อนผ่อนผันหรือเพิ่มเติมโทษตามสมควร

๖.๖ นิสัยของบุคคล ให้พิจารณาว่าความผิดที่เด็กกระทำนั้น เกิดจากนิสัยหรือสันดานหรือไม่ ถ้าเกิดจากนิสัยหรือสันดาน ให้ทำโทษให้หนักจนทำลายสันดานนั้นได้

๖.๗ ความเร็วช้าของการลงโทษ ถ้าโทษใดจำเป็นต้องทำล่าช้าไปจากเวลาที่ความผิดเกิดขึ้น ก็ควรทวีโทษนั้นให้มากขึ้นด้วย

๖.๘ เกณฑ์ของการกำหนดความหนักเบาในการลงโทษ ให้ถือเอาความผิดที่ไม่มีโทษเป็นเครื่องกำหนดเป็นเกณฑ์ กล่าวคือ ความผิดที่มีโทษจะต้องได้รับโทษที่หนักกว่าความผิดที่ไม่มีโทษเป็นเครื่องกำหนด

๗. การลงโทษจะต้องทำให้เด็ดขาด เมื่อกำหนดโทษให้เด็กสมควรแก่ความผิดของเด็กแล้ว ก็ต้องทำลงไปให้เด็ดขาด ไม่ควรจะยังเอาไว้ หรือคิดหาโทษอย่างอื่นมาแทน

๘. การลงโทษ ไม่ควรทำบ่อย ๆ หรือพู้อำพเรือ ไม่เช่นนั้น เด็กจะเกิดความเคยชินไม่เห็นความสำคัญของการลงโทษ

อนึ่ง การลงโทษให้สมความผิดนั้น ต้องอาศัยความชำนาญ

ดังนั้นครูใหญ่ที่ขาดประสบการณ์จึงไม่ควรลงโทษหนักแก่เด็ก ถ้าจะทำก็ควรทำแต่เพียงเบา ๆ

วิธีการลงโทษ

วิธีการลงโทษ สามารถจัดได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. การลงโทษทางใจ ได้แก่ การลงโทษที่ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความรู้สึกละอายเกรงกลัวต่อผลของการกระทำผิด และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้ดีขึ้น วิธีการลงโทษทางใจนี้ทำได้หลายวิธี เช่น

๑.๑ การสั่งสอน ว่ากล่าวตักเตือน นับเป็นโทษที่เบาและทำได้ง่าย แต่ข้อควรระวังก็คือ ควรใช้ให้ถูกกาลเทศะ และไม่ควรทำอย่างพร่ำเพรื่อเกินไป

๑.๒ การ ดุ ต้า ชู ให้เด็กกลัว เป็นวิธีการลงโทษที่หนักกว่าการว่ากล่าวตักเตือน การใช้วิธีนี้ ครูควรใช้ให้ถูกกาลเทศะ และพิจารณาถึงความเหมาะสมกับลักษณะของเด็ก รวมทั้งไม่ควรทำอย่างพร่ำเพรื่อ

๑.๓ การทำให้อาย เช่น การประจานด้วยคำพูดหรือการกระทำ การทำเป็นโกรธหรือเกลียด การใช้วิธีการนี้ควรต้องดูให้เหมาะสมกับลักษณะของเด็ก การใช้วิธีนี้กับเด็กที่ใจอ่อน อาจก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี

๑.๔ การกักขัง ไม่ให้เด็กออกไปเล่นหรือห้ามไม่ให้ทำอะไรต่าง ๆ โทษแบบนี้ นับเป็นโทษที่หนัก ควรจะใช้สำหรับความผิดที่เกิดมาจากสันดานเท่านั้น

๑.๕ การทำให้หมดความสนุกสนาน เป็นวิธีการลงโทษที่ทำได้ง่ายและครูมีโอกาสนำมาใช้ได้มาก

๑.๖ การปรับให้ทำการเรียน เช่น ให้ทำการบ้านมาก ๆ

ลอกคำศัพท์ เขียนคำยากซ้ำหลาย ๆ ครั้ง ฯลฯ วิธีการนี้มีความเห็น
แตกแยกเป็น ๒ พวก พวกหนึ่งเห็นว่าไม่ควรทำ เพราะจะทำให้
เด็กเบื่อหน่ายการเรียน อีกพวกหนึ่งเห็นว่า ควรทำ แต่เฉพาะใน
กรณีที่ได้เกิดดูดยการเล่าเรียน ประพฤติไม่ตรงต่อเวลา หรือไม่เชื่อ
ฟังครูเท่านั้น

๑.๗ การลดคะแนนหรือการตัดคะแนน เป็นวิธีการลงโทษ
เป็นขั้นตอน โดยตั้งคะแนนขึ้นไว้สำหรับความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่
ยังไม่ควรลงโทษอย่างใดอย่างหนึ่งก่อน หากทำผิดเพิ่มขึ้นรวมเป็น
จำนวนที่ครูตั้งไว้ จึงทำการลงโทษ เช่นนี้เป็นต้น

๒. การลงโทษทางกาย การลงโทษด้วยวิธีการนี้ มีความคิด
เห็นแตกแยกเป็นหลายฝ่าย ฝ่ายที่หนึ่งเห็นว่า ควรจะใช้ อีกฝ่าย
หนึ่งเห็นว่า ไม่ควรใช้เลย และฝ่ายที่ ๓ นั้นเห็นว่า ควรถือสายกลาง
คือ ควรใช้และไม่ควรใช้ในบางโอกาสบางกรณี วิธีการลงโทษทางกาย
ที่ปรากฏในเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาแต่โบราณ มีมากมาย เช่น
การตีด้วยไม้เรียว ไม้ขี้ฉ้อ หรือไม้บรรทัด การผูกมือแขวนห้อยไว้
การทาแผลด้วยน้ำมันระกำ การให้ใช้มือเชกกระดาน ฯลฯ ดังปรากฏ
ในหนังสือต่าง ๆ ดังนี้

“...ถ้าปะเด็กชี้เกี้ยวแล้ว...กระดานนั้นขึ้นสีแดงจะ
หาดำติดไม้ค้อยจะมี... ถ้าครูเรียกมาตรวจแลก็เถอะ เป็น
ต้องโดนไม่มีแคล้วเลย คงไม่ไม้ขี้ฉ้อก็อ้ายมือกับกระดาน
เขาจะเชกกันไปเถอะ” (หนังสือวชิรญาณ, ๒๔๓๙ : ๒๒)

“...เป็นอยู่อย่างนี้เนือง ๆ ครูต้องทรมานเสียด้วย
ไม้ขี้ฉ้อ และไม้บรรทัดเนือง ๆ เหมือนกัน” (หนังสือ
วชิรญาณ, ๒๔๓๙ : ๒๔)

“...สุดแล้วแต่ใครเรียนอะไรไปถึงไหน จำได้แล้ว
อ่านต่อไป เขียนต่อไป เล่าท่องไป อย่าหยุดเสียงหยุด

มือลง ถ้าใครหยุดมือควรอย่างไร ท่านแลไปเห็นเข้าหรือ เจอเข้ากำลังนั้น แลเป็นบอกได้แน่ละ อ้ายไม้ซี้ฉ้อที่มือ ท่านนั้นมันคอยอยู่เทียว (ขวบบฯฯฯฯ)” (หนังสือ วชิรญาณ, ๒๔๓๙ : ๒๐)

“...ตักเตือนเขื่อนแซ ทำแต่เฉยเฉย ตักเตือนเขื่อน เฉย เคยหลบสิ้นนอน กิจการวัดวาบอได้นำพา ชุระอารรณ์ เดินซีกหน้านิ้ว บิดพลีฬาทวนอน หนีหลบซบซ่อน ดิ้น สว่างวางหนี โคนกู่ซู้ซ่า กลิ้งกลอกบอกคำ ทำสำนวนดี แก่ไขปลิ้นปลอก กลับกลอกวาที ซักจนซู้ดี ทำตาทลอก ลาน สำนวนบิดพลีฬู ชอบผูกมือท้าว ท้อยไว้ประจาน ทาระกำหน้าใจ อยาได้เกียจคร้าน ดีหลังแตกฉาน เป็น รี้วรอยดี... กูสอนเมื่อไร ที่สอนไม่จำ น้ำถ้อยน้ำคำ มิจำ ใจใส่ พะวงเล่นสาละวน หากผลมิได้ จำจะเอาไม้ รั้น หัวเองลง...” (ประถม ก กา หัดอ่าน, ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๖ : ๘๓)

ไม้เรียวหรือไม้ซี้ฉ้อที่นิยมใช้ในการลงโทษ มักเป็นก้านมะยม ไม้ที่ถูกต้องด้วยก้านมะยมจะรู้สึกเจ็บ ๆ คัน ๆ แต่จะไม่มีบาดแผล หรือชอกช้ำ ครูบางคนจะมีแขนงไม้ไผ่เสียบข้างฝาไว้ชู้นักเรียน แต่ส่วนใหญ่ครูมักจะใช้ไม้บรรทัดที่อยู่ใกล้มีอันเองดีทำโทษนักเรียน สำหรับโทษที่ร้ายแรง ครูใหญ่จะเขียนด้วยทางกระเบน ซึ่งเป็นทาง ที่ตัดมาจากปลากระเบน เป็นทางยาว ๆ มีหนามเล็ก ๆ ใครที่ถูก เขียนด้วยทางกระเบนแล้วจะเป็นแผลติดตัว และบางโรงเรียนจะมี ทวายไว้เขียนนักเรียนที่ทำผิดร้ายแรง

การลงโทษที่เรียกว่า ร้ายกาจและให้โทษมากกว่าให้คุณ ซึ่ง ครูไม่ควรใช้ ได้แก่ การหยิกหรือตีตบหู ตบหน้าหรือเขกศีรษะ

กระซอกผม เราะซ้อ ให้อินขาเดียว ให้อินกางแขน ปรับให้ทำการเรียน ชั่งห้องมืด ชั่งในตู้ใหญ่ ๆ ให้สวมหมวกกระดาษ หรือเอาป้ายแขวนคอ เป็นต้น การทำโทษเช่นนี้ จะไม่ช่วยตัดนิสัยหรือสันดานของเด็กให้ดีขึ้น ตรงกันข้ามจะทำให้เด็กแข็งกระด้างขึ้น

การลงโทษ ถึงแม้จะมีปรากฏอยู่ในหนังสือต่าง ๆ มาก แต่สิ่งที่มีปรากฏควบคู่กันไปเสมอ ๆ ก็คือ การแสดงออกซึ่งความรัก ความเมตตา ความปรารถนา ที่จะให้ศิษย์มีนิสัยและความประพฤติที่ดีขึ้น

บทวิเคราะห์คุณค่า

จากการศึกษาถึงหลักการลงโทษและวิธีการลงโทษในการปกครองนักเรียนสมัยก่อน เห็นได้ว่า นักการศึกษาสมัยก่อนได้วางหลักการและวิธีการไว้อย่างชัดเจน และด้วยความระมัดระวังรอบคอบ เป็นที่น่าเสียดายที่หลักการที่ดีและเป็นหัวใจสำคัญของเรื่องการลงโทษหลายประการได้ถูกละเลยและลืมนึกเมื่อกาลเวลาผ่านไป เราจึงพบว่าในปัจจุบันมีข่าวเกี่ยวกับครูลงโทษนักเรียนอย่างรุนแรง และไม่เหมาะสม อันเป็นผลเสียอย่างมากต่อตัวนักเรียนและต่อวงการการศึกษา จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะฟื้นฟูและนำสิ่งดี ๆ เหล่านั้นกลับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ แนวคิดอันแสดงถึงภูมิปัญญาของคนรุ่นหลัง ซึ่งได้วิเคราะห์แล้วว่า มีคุณค่าและความเหมาะสมต่อการนำมาปฏิบัติในปัจจุบัน มีหลายประการได้แก่

๑. ผู้บริหารโรงเรียนและครู พึงตระหนักถึงความหมายที่แท้จริงของการปกครองบังคับบัญชานักเรียนที่ว่า การบังคับบัญชานั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยให้นักเรียนมีนิสัยและความประพฤติที่ดีเป็นสำคัญ

๒. การปกครองนักเรียนแต่โบราณเน้นให้นักเรียนเชื่อฟังครู แต่มิใช่เป็นการเชื่อฟังด้วยความกลัว ให้เป็นการเชื่อฟังด้วยความรัก

ซึ่งหมายความว่าครูจะต้องเป็นผู้มีเหตุผล มีความเมตตา ความรัก และความปรารถนาดีต่อเด็ก นับเป็นหลักที่สมควรนำมาใช้ต่อไป

๓. การศึกษาแต่โบราณเน้นการฝึกฝนไม่ให้นักเรียนมีนิสัยชั่วต่อต้าน ไม่โอ้อวดเย่อหยิ่งและให้รู้จักถ่อมตน การถ่อมตนในที่นี้ คงไม่ใช่เป็นการทำให้เด็กขาดความมั่นใจในตนเอง แต่เป็นการฝึกมารยาทที่ดีในการให้เกียรติและเคารพผู้อื่น ไม่ชมผู้อื่น ซึ่งเป็นมารยาทที่ช่วยให้เด็กเป็นที่รักของคนทั่วไป นับเป็นคุณสมบัติที่ควรฝึกฝนให้แก่นักเรียนในปัจจุบัน

๔. การให้การศึกษาด้านโบราณ เน้นการปกครองให้เด็กเอาใจใส่ในการเรียนและไม่อายที่จะซักถามเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน อันเป็นคุณสมบัติของความเป็นบัณฑิต จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาปฏิบัติกันต่อไป

๕. จุดมุ่งหมายสูงสุดของการปกครองนักเรียนนั้น อยู่ที่การให้นักเรียนได้เรียนรู้ที่จะปกครองตนเอง จุดมุ่งหมายนี้นับว่าสำคัญอย่างยิ่ง เพราะบุคคลใดสามารถปกครองตนเองได้ มักประสบความสำเร็จในชีวิต และสามารถปกครองคนอื่นได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ผู้บริหารและครุควรมุ่งส่งเสริมกันอย่างจริงจัง

๖. ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครองเด็ก ซึ่งหมายรวมถึง พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง และผู้ดูแลเด็ก ควรนำหลักการที่มีคุณค่าต่อไปนี้มาใช้ในการพิจารณาลงโทษเด็ก

๖.๑ จุดมุ่งหมายของการลงโทษเด็ก ก็เพื่อประโยชน์ของเด็กเป็นสำคัญ หากการลงโทษครั้งใดจะไม่ก่อประโยชน์ให้แก่เด็กแล้ว ควรอดกลั้น ไม่กระทำ

๖.๒ ควรมีการพิจารณาลักษณะความผิดที่เด็กกระทำว่าเป็นความผิดที่ควรเอาโทษหรือไม่

๖.๓ ควรมีการพิจารณาโทษให้สมควรแก่ความผิด คือ การลงโทษเด็กให้สมกับความผิดที่ทำ

๖.๔ ควรมีการชี้แจงให้เด็กเข้าใจความผิดของตนก่อนที่จะรับโทษ

๖.๕ ควรทำโทษด้วยความกรุณา ไม่ใช่โทสะ

๖.๖ ควรทำโทษในระดับที่เหมาะสม สมควรแก่ความผิด ไม่หนักไปเบาไป และควรทำอย่างเด็ดขาด และไม่ทำพร่ำเพรื่อ

นักการศึกษาแต่โบราณ มีความละเอียดรอบคอบ และระมัดระวังในเรื่องการลงโทษเด็กเป็นอย่างมาก หลักการที่ได้กล่าวไว้ล้วนเป็นหลักการที่ดี มีคุณค่า เป็นไปเพื่อประโยชน์ของเด็กอย่างแท้จริง จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำหลักการเหล่านี้มาส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติกันอย่างจริงจังในปัจจุบัน

สรุปสาระและมโนทัศน์

การลงโทษ หรือ การทำโทษ ในกระบวนการเรียนการสอนของไทยสมัยก่อนหมายถึง วิธีการที่ครูใช้เพื่อควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบแบบแผน ตั้งใจเรียนจนได้ผลดี และเพื่อตัดสันดานและฝึกฝนนิสัยและความประพฤติของนักเรียนให้ดีขึ้น

ในระบบการศึกษาแต่โบราณนั้น มีข้อบังคับที่นักเรียนต้องปฏิบัติตามอยู่ ๘ หัวข้อใหญ่ ๆ เรียกว่า ๘ มาติกา การทำโทษตามความคิด ปรากฏอยู่ในมาติกาที่ ๘ ว่าด้วยข้อบังคับการเรียน นอกจากนี้ได้พบว่า เอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของไทยได้เห็นเรื่องการลงโทษไว้ว่า การลง

โทษจะต้องทำเพื่อประโยชน์ของนักเรียนเป็นสำคัญ และจะกระทำก็ต่อเมื่อจำเป็นจริง ๆ โดยครูควรชี้แจงให้นักเรียนเห็นความผิดของตนก่อน และจะต้องกระทำอย่างกรุณา ไม่ใช่ใช้อารมณ์ ทำให้สมควรแก่เหตุของความผิด ไม่มากเกินไปน้อยไป และควรทำอย่างเด็ดขาดและไม่พรั่นเพรีอ

การลงโทษโดยทั่วไปมี ๒ ลักษณะ คือ การลงโทษทางกาย อันได้แก่ การทำให้นักเรียนได้รับความเจ็บปวดทรมานทางกาย ด้วยวิธีการต่างๆ และการทำโทษทางใจ ได้แก่ การทำให้นักเรียนรู้สึกละอาย เกรงกลัวที่จะทำความผิด ด้วยวิธีการต่างๆ วิธีการที่ใช้มีตั้งแต่ระดับเบา ไปจนถึงรุนแรงมาก โดยที่นักการศึกษาไทยสมัยก่อนได้เน้นอย่างมากว่า การลงโทษต้องกระทำอย่างระมัดระวังและต้องกระทำด้วยความรักความเมตตาปรารถนาที่จะให้เกิดประโยชน์แก่ศิษย์อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ศิลปากร, กรม. ประถม ก กา หัดอ่าน. ๒๕๑๖.

ศิลปากร, กรม. ประถม ก กา หัดอ่าน ปฐมมาลาอักษรนิติ แบบเรียนหนังสือไทย ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ศิลปาบรรณาการ. ๒๕๐๖.

ทิพย์วาทน์ สนิทวงศ์ฯ. เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์. ๒๕๒๐.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. ศึกษาชาติ. พิมพ์แจกงานศพ, ๒๔๙๙.

ไพโรจน์ นาคะสุวรรณ. กฎหมายการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๗.

ไพศาลศิลปศาสตร์, หลวง. เล็คเชอร์ด้วยวิธีสอนของโรงเรียนอาจารย์

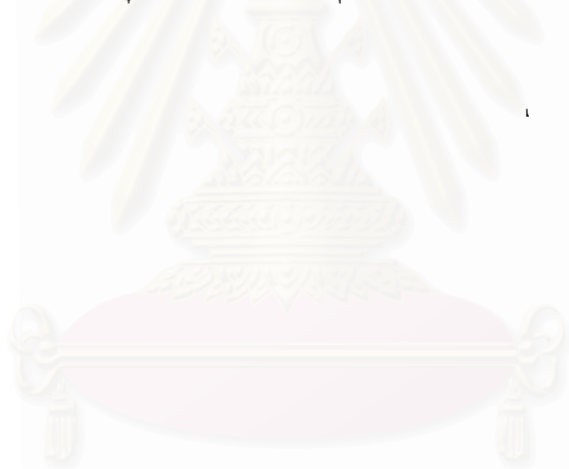
ปี ๑๑๘. กรมศึกษาธิการ โรงพิมพ์วรินทร์เจริญผล, ร.ศ.๑๑๘.
เมธาธิบดี, พระยา. วิชาครู เลิศเซอร์ว่าด้วยดีสชิปลินของโรงเรียน.

กรมวิชาธิการ กระทรวงธรรมการ. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุง
นุกุลกิจ, ๒๔๗๔.

วิทยายุทธ, ชุน. วิชาครู หนังสือคู่มือสำหรับครูโรงเรียนประถม.
พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๔.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา (น้อย อาจารย์ยางกูร). วิธีสอนหนังสือไทย.
(ตีพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ ปีที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๙ เล่ม ๔ และ ๕)

ธนบุรี: โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา (แผนกการพิมพ์), ๒๕๐๒.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

ไม้เรียว

ผู้เขียน

อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร สุมน อมรวิวัฒน์

ความหมาย

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้อธิบายความหมายของคำ “ไม้เรียว” ดังนี้

“ไม้” น. เป็นคำประกอบหน้าสิ่งของบางอย่างที่มีลักษณะยาวซึ่งทำด้วยไม้ เช่น ไม้กวาด ไม้พาย ไม้จิ้มฟัน ไม้เท้า

“เรียว” ว. เล็กไปตามลำดับอย่างลำไม้ไผ่, ต้นโตปลายเล็ก น. เรียกไม้เล็ก ๆ สำหรับตีเด็กว่าไม้เรียว

“ไม้เรียว” น. ไม้ปลายเรียวเล็กคล้ายไม้แส้สำหรับตีเด็ก

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

ในสมัยโบราณมีการใช้ไม้ขนาดต่างๆ เขียน ตี หรือโบย เมื่อต้องการลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งพบได้บ่อยในครั้งเมื่อยังมีระบบทาสและไพร่ เมื่อมีการทำผิดก็จะมีการลงโทษโดยใช้หวายตีที่หลัง ครั้งหนึ่งนับเป็นสิทธิ เรียกกันว่า “ลงหวาย” การเขียนหรือโบยนี้มีทั้งทำกันเองในบ้านเรือน โดยลงโทษทาสในเรือนเบี้ย หรือบุตรหลานในบ้านที่มีความผิด ไปจนถึงการลงโทษของทางราชการที่ตราเป็นกฎหมายลงโทษผู้มีความผิดทางอาญา ต่อมาเมื่อมีการเลิกทาสในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียน-โบยก็ลดลงโดยมีการยกเลิกกฎหมายอาญาที่มีบทลงโทษด้วยการโบยที่ละเอียด เช่น “การยกเลิกอาญาโบยแก่ทหารบก” ๑ ตุลาคม ๒๔๖๓ “การยกเลิกอาญาโบยแก่ทหารเรือ” ๑๓ ตุลาคม ๒๔๖๓ “การ

ยกเลิกอาญาโบายแก่ตำรวจ” ๒๘ ตุลาคม ๒๕๖๓ คงเหลือไว้เพียง การเขียนสำหรับทหารในเรือนจำ ทหารผู้มีความผิดฐานประทุษร้าย แก่ทรัพย์สินของเรือนจำ หรือฐานพยายามหลบหนี มีทัศนคติทางวินัย ข้อหนึ่งดังนี้ “เขียนคราวหนึ่งไม่เกิน ๒๐ ที่ ในความควบคุมของ แพทย์ทหาร แต่ห้ามเขียนในคราวต่อไป เว้นแต่จะล่วงพ้นเวลา ๓๐ วัน นับจากวันเขียนคราวที่แล้ว ถ้าผู้ต้องขังเป็นหญิงห้ามเขียน”

การลงโทษโดยใช้การเขียน ดี โบาย ได้มีวิวัฒนาการมาแต่โบราณ ถือเป็นกาให้การเสริมแรงทางลบ เพื่อป้องกันมิให้มีผู้กระทำความผิดอีก การเขียนดีนี้ ทำกับทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ผู้หญิงหรือผู้ชาย มิได้แบ่งแยก หากแต่ถ้าเป็นการตีเด็ก จะใช้ไม้เล็ก ๆ เรียกว่า “ไม้เรียว”

ตัวอย่างการเขียน-ดี พบได้จากวรรณคดีที่เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยนั้น เช่น เรื่องขุนช้าง-ขุนแผน บทเสภา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีบทเกี่ยวกับ แม่ตี่ลูก และสามีตีภรรยา ดังนี้

ศรีประจันตีนางพิม (แม่ตี่ลูก)

“...ครานั้นท่านยายศรีประจัน	แค้นครันขจัดใจเป็นนักหนา
ลูกขึ้นฉวยไม้ไล่ตีมา	มึงหยาบซำชาติขี้ขี้เหลือใจ
น้อยฤการมอยู่เปรียงเปรียง	เช่นไหนจะเลี้ยงมึงไปได้
หวดตียัยบระยาไป	เลือดไหลซึมหลังหลังน้ำตา
นางพิมต้องตีตัวเป็นแนว	ฉันทกลัวแล้วคราวนี้ฉันทไม่ว่า
เจ็บปวดยวดยิ่งทั้งกายา	ก็หนีหน้าวิ่งเข้าในครัวไฟ...”

พระไวยตีนางศรีมาลา (สามีตีภรรยา)

“...วันเมื่อวิวาทกับสร้อยฟ้า	สารพัดจะว่าเป็นถ้วนถี่
ยูแยงแกลั้งร้องจนต้องตี	แต่เพียงนั้นขี้ขี้ไม่มีจะหนาใจ
วันนี้ยังมาพาโลอีก	จะให้ฉีกแลเนื้อไปถึงไหน
แม้ไม่มีทำบ้างเลยจะเคยใจ	ฉวยไม้ไล่ตีตีอนตลบมา

อีกตอนหนึ่ง “ครูเทพ” เขียนไว้ว่า

“ให้เหตุผลครอบงำยอมทำได้	เด็กผู้ใหญ่ครุศิษย์ไม่ผิดที
อบรมด้วยเหตุผลได้คนดี	น้ำรักรั้มนตตาเป็นยาพอ
เก็บไม้เรียวห่อไว้ในตู้เหล็ก	สำหรับเด็กกษมะทรกและเหลือชอ
ทราบก่อนเขานไว้ใช้ลุกยอ	แล้วหุ้มห่อด้วยรักจกมีชัย
ครูเป็นผู้ฟังจิตวิทยา	ให้วิชาด้วยวิธีที่แจ่มใส
เพื่อศิษย์ส่วนรำจึงบังนังใจ	ได้เจริญเขานไว้ในชีวิต
การเขียนดีเป็นวิธีทำลายขวัญ	โทษมหันต์คุณมีกะจ้หริต
หุ้มกั้วหน้าพาทอยู่เป็นนิตย์	เป็นยาพิษมิให้ใช้ขรุ้ง...”

ในหนังสือ “โคลงกลอนของครูเทพ” มีคำอธิบายคำกลอนนวรรค “เก็บไม้เรียวห่อไว้ในตู้เหล็ก” ว่า “ครูใหญ่คนหนึ่งมีไม้เรียวอาชญาสิทธิไว้สำหรับโรงเรียนอันหนึ่ง เขาเอาแผนที่เก่าม้วนไม้เรียวนั้นเข้าไว้แล้วก็เก็บใส่ตู้ล้นกุญแจ เมื่อจะใช้ต้องไปไขกุญแจหยิบม้วนนั้นออกมา คลึ่แผนที่ เอาไม้เรียวออก กว่าจะเสร็จชู่ระเหล่านี้ ถ้าเขามีโทษอยู่บ้าง โทษนั้นก็เลยคลาย เขากลับได้สติดี”

บทวิเคราะห์คุณค่า

หากพิจารณาบทบาทของไม้เรียว จากคำประพันธ์ต่างๆ ที่ยกมาข้างต้น เห็นได้ว่า ไม้เรียว เป็นเครื่องมือที่ผู้ใหญ่ใช้ขู่, ปราบ, และลงโทษเด็ก โดยมีมุ่งหมายให้เด็กกลัวและ “เจ็บแล้วจำ” การเขียนตีด้วยไม้เรียวนั้น ผู้ใหญ่มุ่งให้เด็กเข็ดหลาบและไม่กระทำความผิดอีก แต่ผู้ใหญ่ก็ทำไปด้วยความรัก มีความหวังดีเป็นพื้นฐาน ทำให้เด็ก “หึงรักหึงเกรง” เชื่อฟังผู้ใหญ่ มีระเบียบวินัยดี

การสั่งสอนลงโทษเด็กด้วยการตีนั้น • บางครั้งผู้ใหญ่มิได้ใช้แขนงไม้เหล่ากลาให้หมดสิ้นแต่เพียงอย่างเดียว กิ่งไม้เล็กๆ ที่อยู่ใกล้มือหยิบฉวยได้ง่าย เช่น ก้านมะยม กิ่งชบา กิ่งพุระหง ก็ใช้

นอกจากนี้ หากวิเคราะห์ในด้านกฎหมายแล้ว การเขียนตีไม่
ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ย่อมมีความผิดฐานทำร้ายร่างกาย ดังนี้

“ผู้ใดกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการทารุณ
ต่อเด็กอายุยังไม่เกิน ๑๓ ปี ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน
๑ เดือน หรือปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”
(กฎหมายอาญา มาตรา ๓๔๘)

“ผู้ใดทำร้ายร่างกายผู้อื่นจนเป็นเหตุให้เกิดอันตราย
แก่กายหรือจิตใจของผู้อื่นนั้น ผู้นั้นกระทำความผิดฐาน
ทำร้ายร่างกาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๒ ปี หรือ
ปรับไม่เกิน ๔,๐๐๐ บาท” (กฎหมายอาญา มาตรา ๒๔๕)

สรุปสาระและมโนทัศน์

ไม้เรียว เป็นไม้เล็กๆ ใช้สำหรับตีเด็ก มีวิวัฒนาการตัด
แปลงมาจากการเขียนหรือโบยในสมัยโบราณ หากจะนำมาใช้
ในปัจจุบันจะต้องคำนึงถึงเด็ก ว่าเข้าใจสาเหตุของการลงโทษ
หรือไม่ และจะต้องไม่เป็นการกระทำที่รุนแรงต่อร่างกายหรือ
จิตใจ มิฉะนั้นจะทำให้ผู้ใช้ไม้เรียวมีโทษทางอาญาได้

บรรณานุกรม

กานติ ณ ศรีธธา. เศษปีกผีเสื้อ. สำนักพิมพ์ต้นอ้อ. กรุงเทพมหานคร.

๒๕๓๒.

ธรรมศักดิ์มนตรี. เจ้าพระยา. (ครูเทพ) โคลงกลอนของครูเทพ.

หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้ทัญญีถวิล

ธรรมศักดิ์มนตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.

๒๕๑๒.

ปรีดี พนมยงค์, หลวงประดิษฐมนูธรรม, สารบาญประชุมกฎหมาย
ไทย, โรงพิมพ์นิติสาส์น, พระนคร, ๒๔๗๕.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์,
กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๕.

วิทย์ เทียงบุรณธรรม, พจนานุกรมรวมกฎหมายไทย สำนักพิมพ์
บำรุงสาส์น, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๗.

ศิลปากร, กรม, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร,
พระนคร, ๒๕๐๘.

ศรีสุนทรโวหาร, พระยา, มุลบทบรรพกิจ, พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร,
๒๕๐๑.

หลวงราชภัณฑโภการ, อามาตย์เอก, สารบาญกฎหมายไทย, โรง
พิมพ์กรุงเทพเดลิเมิ้ล, กรุงเทพมหานคร, ๒๔๖๗.

สถาบันบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

คู่มือพ่อแม่

ผู้เขียน

สุมน อมรวิวัฒน์, อุดมลักษณ์ กุลพิจิตร

ความหมาย

คู่มือพ่อแม่ หมายถึง สิ่งพิมพ์หรือหนังสือที่แต่งขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับผู้ที่เป็นพ่อแม่ ตั้งแต่ในเรื่อง การครองเรือนตลอดจนการเลี้ยงดูลูก ในที่นี้อ้างถึงหนังสือ ทารก สงเคราะห์ และหนังสือเรื่อง ผัวเมียกับทารกและการเลี้ยงดู

กรมสาธารณสุข (๒๔๖๘) ได้อธิบายถึงความหมายของ “ทารก สงเคราะห์” ว่าหมายถึง การระวังรักษาตนสำหรับมารดาเมื่อก่อนหน้าทารกคลอด การปฏิบัติตนระหว่างการคลอด การบริบาลเด็กอ่อน ตลอดจนการทะนุบำรุงเลี้ยงดู จนกว่าเด็กนั้นจะเติบโตพ้นเกณฑ์อันตราย

พันโท หลวงศักดิ์ดาพลรัักษ์ (ชื่น พุทธิแพทย์) ได้อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง “ผัวเมียกับทารก และการเลี้ยงดู” เมื่อพ.ศ. ๒๔๕๔ ว่า “ผัวเมีย” คือ ผู้ซึ่งจะปกครองครอบครัว เป็นพ่อบ้านแม่บ้านเลี้ยงดูบุตรธิดาที่จะสืบวงศ์ตระกูล ให้การศึกษาแก่บุตรธิดาเพื่อเป็นพลเมืองดี

หนังสือ ๒ เล่มนี้นับว่าเป็นคู่มือพ่อแม่และคู่มือสำหรับผู้ที่จะแต่งงาน ที่ผู้แต่งได้นำหลักการอบรมเลี้ยงดูเด็กที่เป็นหลักสากลมาประยุกต์และอธิบายให้เหมาะกับลักษณะของครอบครัวไทย มีการเปรียบเทียบและใช้ภาษาที่คนทั่วไปอ่านเข้าใจง่ายและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

แต่เดิมนั้น คำสมรสไม่มีโอกาสศึกษาหาความรู้ในเรื่องการเลี้ยงดูเด็กและทารกตลอดจนการบำรุงรักษาครรภ์ มีอัตราการตายของทารกสูงมากเกินครึ่งหนึ่งของเด็กที่เกิด ทั้งนี้เนื่องมาจากการขาดความรู้ในการปฏิบัติตนในระหว่างการตั้งครรภ์ ไม่ได้รับประทานอาหารที่มีคุณค่า ไม่มีการออกกำลังกายที่ถูกต้อง และเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ก็ไม่มี การปรึกษาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ นอกจากนี้ ทั้งพ่อและแม่ก็ยังไม่มีความรู้ในด้านการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ส่วนใหญ่มักเข้าใจว่า ทุก ๆ สิ่งนอกจากความเจริญของร่างกายเด็กแล้ว เด็กยังไม่ควรถูกดัดแปลงใด ๆ ควรปล่อยให้ เป็นโดยลำพังตัวเองในเวลา ๕ ปีแรกของชีวิต ส่วนการอบรมปมนี้สัยนั้น เป็นหน้าที่ของครูที่จะสั่งสอน เมื่อเด็กมีอายุพอจะเข้าโรงเรียนได้ พ่อแม่บางคนก็มีความเข้าใจผิด ๆ ว่าการให้เด็กเริ่มเรียนรู้เร็วเกินไปจะทำให้สมองพิการหรือเป็นโรคสันได้ ในระยะต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐ ก็ได้เริ่มมีการพิมพ์หนังสือที่ให้ความรู้แก่พ่อแม่และพี่เลี้ยงในการอบรมเลี้ยงดูเด็กในระดับปฐมวัย ในบางเล่มจะเริ่มตั้งแต่การสมรส ชีวิตคู่ การวางแผนครอบครัว การตั้งครรภ์และเตรียมคลอด ไปจนถึงการเลี้ยงดูเด็กให้ตรงกับพัฒนาการ ซึ่งหนังสือเหล่านี้ผู้ที่ศึกษาทฤษฎีการเลี้ยงดูและพัฒนาการเด็กมาจากต่างประเทศเป็นผู้เขียนโดยนำมาดัดแปลงให้เหมาะสมกับวัยและวัฒนธรรมไทย เช่น หนังสือ "ทารกสงเคราะห์" ของ กรมสาธารณสุข จัดพิมพ์ก่อน พ.ศ. ๒๔๖๔ และหนังสือ "คู่มือเกี่ยวกับทารกและการเลี้ยงดู" ของ นายพันโท หลวงศักดิ์ดาพลรักษ์ ซึ่งจัดพิมพ์ใน "วิทยาคาร" เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวข้างต้น

กรมสาธารณสุขได้แจ้งเหตุผลของการจัดพิมพ์หนังสือ “ทารกสงเคราะห์” ว่า “ชาวเราย่อมทราบอยู่แก่ใจแล้วว่า ในการทำนา ถ้าจะให้ได้ดีที่สุด การเอาใจใส่ทะนุบำรุงกำเนิดของทารก ตลอดจนการเลี้ยงดูเด็กอ่อนนั้นจะไม่นับว่าเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับชาติบ้านเมืองดจเดียวกันหรือ?”

ความมุ่งหมายของการเผยแพร่ความรู้เรื่องการเลี้ยงดูบุตรจากหนังสือ “ทารกสงเคราะห์” มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) เพื่อกล่าวชักจูงให้บิดามารดาผู้หวังดีต่อบุตร ทราบหลักสำคัญของการปฏิบัติตนในระหว่างตั้งครรภ์ การบริบาลและเลี้ยงทารกอันถูกต้องกับวิธีนิยม ซึ่งจะนำความสุขสบายมาให้ทั้งฝ่ายมารดาและทารก

๒) เพื่อละเว้นเสียจากความถือผิดอันเนื่องด้วยความเชื่อมั่นแต่สมัยโบราณ

๓) ชี้ทางอันควรปฏิบัติเพื่อความสุขของพ่อแม่และบุตร

ส่วนหนังสือ “ัว้เมียกับทารกและการเลี้ยงดู” นั้น นายพันโท หลวงศักดิ์พัลลภได้เขียนไว้ในคำปรารภว่า “มุ่งหมายเพื่อแนะนำนักเรียนรุ่นหนุ่มรุ่นสาว ซึ่งยังไม่มีความรู้ในเรื่องเช่นนี้ให้เข้าใจไว้บ้าง”

เมื่อชายหญิงปลงใจจะแต่งงานกันแต่ละฝ่ายจำเป็นต้องสำรวจตนเองว่ามีความพร้อมครบ ๕ ประการ คือ ๑) สำเร็จการศึกษา ๒) อายุ ๒๑ ปีขึ้นไป ๓) มีเงินพอสมควรแก่ฐานะ ๔) คู่หม้ายเป็นคนดี และ ๕) ต่างฝ่ายต่างรักกันแล้วหรือยัง

ครั้นแต่งงานเป็นสามีภรรยากันแล้ว ทั้งสองต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องทั้งทางธรรม ทางโลก และทางวิทยาศาสตร์ สามมีถือว่า

“ภรรยาคนเดียวของเรา เป็นทรัพย์อย่างยอดเยี่ยม” ส่วนภรรยาต้อง “ชื่อตรงต่อสามี คิดจะให้สามีมีสุขอยู่เสมอ และร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยเสมอไป”

เมื่อฝ่ายหญิงตั้งครรภ์ได้ชื่อว่าเป็นมารดา ต้องแสวงหาความรู้ เอาใจใส่ปฏิบัติรักษาตน ยังมีครรภ์ครั้งแรกที่เรียกว่า “ท้องสาว” ยิ่งต้องระมัดระวังเรื่องอาหาร การออกกำลังกาย การพักผ่อน การขับถ่าย และควรปรึกษาแพทย์เมื่อมีอาการแพ้ท้องหรือมีอาการวอม

คู่มือพ่อแม่ทั้ง ๒ เล่มได้แนะนำวิธีการเลี้ยงดูบุตร โดยเน้นว่า “ชีวิตของเด็กก่อนใน ๑๐ วันแรกนับแต่คลอดพ้นออกมาจากอุทร แล้วนั้น เป็นระยะที่สำคัญที่สุด...ถ้ากระทำไปโดยผิดวิธีคือปราศจาก กำหนดกฎเกณฑ์ที่สมควรแล้ว บุตรของท่านจะนำความลำบากมาให้อย่างยิ่ง...” ผู้ที่เป็นแม่หากได้อ่านคู่มือพ่อแม่ดังกล่าวนี้ จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการบริบาลทารก การระวังโรคที่มักเกิดแก่ผู้เป็นแม่ เช่น “ไข้ในเรือนไฟ” โรคมะเร็งที่คอมดลูก เป็นต้น และได้มีการเน้นว่า “น้ำนมของมารดาเป็นน้ำนมชนิดดีที่สุดในบรรดาบารุงเลี้ยงดูบุตร”

เมื่อพ่อแม่สามารถเลี้ยงดูบุตรจนเติบโตแล้ว ก็ต้องสั่งสอนบุตรให้มี “กิริยา วาจา และภาษาที่ดีงาม ดัดแปลงน้ำใจและสันดาน ให้โอบอ้อมไปหาทางที่ดี...ให้ได้เล่าเรียน...ห้ามปรามในการชั่วต่าง ๆ...” อีกทั้งต้องระวังให้จงหนักเมื่อบุตรมีอายุในระหว่าง ๑๖-๒๐ ปี

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

การจัดทำคู่มือเพื่อให้พ่อแม่ได้ศึกษาหาความรู้ในการเลี้ยงดูลูกนั้น ถือว่าเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับชาติบ้านเมือง ทั้งนี้เพราะความสมบูรณ์แห่งร่างกายของคนพลเมืองนั้นเป็นความ

สมบูรณ์ของประเทศ ดังคำกล่าวที่ว่า “ประเทศใดที่มีกำลังมั่นคง แข็งแรง ก็ย่อมอาศัยการมีพลเมืองมาก ซึ่งเป็นคนฉกรรจ์ปราศจากโรคภัยเบียดเบียน การบำรุงความสุขของบุคคล ซึ่งเป็นพลเมือง คือการบำรุงชาติให้วัฒนาถาวร เพราะทั้งสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันแน่นหนาจนแยกจากกันไม่ได้ และในการบำรุงพลเมือง ก็ไม่มีสิ่งใดสำคัญเท่าการเลี้ยงดูเด็กอ่อนให้ปราศจากโรคภัย เพราะทารกเหล่านี้ต่อไปจะได้เป็นกำลังของชาติบ้านเมือง” (กรมสาธารณสุข, ๒๔๖๘ : ๓)

หนังสือ “ทารกสงเคราะห์” และ “ผ้าเมี่ยมกับทารกและการเลี้ยงดู” ที่ได้นำมาเสนอนี้ นับเป็นคู่มือพ่อแม่ที่มีความทันสมัย และให้ความรู้ ที่เหมาะสมอย่างยิ่ง นับตั้งแต่การแต่งงาน การที่ภริยาตั้งครรภ์ การ บำรุงครรภ์ การคลอดบุตร การระวังสุขภาพอนามัย วิธีเลี้ยงเด็กอ่อน จนเติบโตเป็นวัยรุ่น รวมทั้งได้แทรกธรรมะแห่งการครองเรือนไว้ อย่างแนบเนียน ข้อแนะนำที่ทันสมัยมาก ได้แก่ การสังเกตอาการ ของโรคมาเร็ง และการให้ความรู้ด้านเพศศึกษาแก่ลูกชายหญิงซึ่ง เติบโตขึ้นสู่วัยรุ่นและหนุ่มสาว ข้อแนะนำทางด้านการแพทย์และ อนามัยล้วนมีความทันสมัยให้แนวปฏิบัติแก่พ่อแม่ตามลำดับของ การดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างต่อเนื่อง นับว่าท่านผู้แต่งสามารถนำ หลักวิชา “ชีวิตครอบครัว” มาเขียนให้กลมกลืนกับชีวิตและสิ่งแวดล้อม ที่เป็นไทย ๆ ได้อย่างดียิ่ง

บทวิเคราะห์คุณค่า

ปัจจุบันหนังสือประเภท “คู่มือพ่อแม่” ยังเป็นที่ต้องการของ ประชาชนอยู่มาก เพราะยังมีคຸສມรສใหม่ ๆ ที่ยังขาดความรู้ ความ เข้าใจเกี่ยวกับหน้าที่และบทบาทของการเป็นพ่อแม่ ไม่ว่าจะ เป็นต่อ คຸສມรສหรือต่อลูก ในปัจจุบันมีการพิมพ์คู่มือพ่อแม่ออกมาอย่าง

แพร่หลาย ซึ่งก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า คู่มือประเภทนี้เป็นที่ต้องการของพ่อแม่และประชาชนทั่วไปอย่างมาก โดยหนังสือประเภทนี้มีได้มีจุดมุ่งหมายเฉพาะให้ผู้ที่มิครรภหรือผู้ที่เป็นพ่อแม่ปฏิบัติให้ถูกต้องเท่านั้น หากมุ่งให้เกิดประโยชน์แก่เด็กซึ่งจะเป็นพลเมืองดีต่อไปในภายหน้าด้วย คู่มือนี้จะชักจูงให้พ่อแม่หรือผู้ที่จะเป็นพ่อแม่ทราบถึงหลักสำคัญของการปฏิบัติตนระหว่างมีครรภ การเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนชี้แจงปัญหาที่มักเกิดขึ้น โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย จึงทำให้พ่อแม่และผู้เกี่ยวข้องเข้าใจและสามารถเลี้ยงดูเด็กได้อย่างดี มีประสิทธิภาพ

นักการศึกษาที่มีความสนใจด้านการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชีวิตครอบครัว ควรศึกษารายละเอียดของหนังสือดังกล่าว แล้วนำสาระสำคัญมาเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น ทำเป็นหนังสืออ่านประกอบ ภาพ แต่งเป็นเรื่องกรณีสักตัวอย่าง สร้างชุดฝึกอบรมด้วยตนเอง หรืออาจนำมาผลิตรายการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนได้ด้วย

สรุปสาระและมโนทัศน์

คู่มือพ่อแม่ หมายถึง หนังสือที่แต่งขึ้นเพื่อให้ความรู้แก่พ่อแม่ และผู้เกี่ยวข้องในเรื่องการครองเรือนและการอบรมเลี้ยงดูเด็ก เพื่อพัฒนาคุณภาพประชากรให้ดีขึ้นโดยเน้นที่การบริหารอาหารให้มีอัตราการตายลดลง และพัฒนาเด็กให้มีศักยภาพตามพัฒนาการที่ควรจะเป็น เนื่องจากทารกและเด็กมีความสำคัญที่จะเป็นกำลังของชาติต่อไป ผู้ที่เกี่ยวข้องจึงควรได้รับความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้

บรรณานุกรม

ศักดิ์พลรักษ์, นายพันโท หลวง. (ชิน พุทธิแพทย์). ผัวเมียกับทารก และการเลี้ยงดู พิมพ์แจกในงานศพ นาง (สุน) ชาติโอสภ. กรมศึกษาธิการ. ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ (เคยลงใน วิทยาสาร เล่ม ๑๑ ตอนที่ ๒๐ วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๕๔) สาธารณสุข, กรม. ทารกสงเคราะห์. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์เอกหลวงกิจวิจารณ์ (จร ชูโต), โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร ปี่ฆาล พระพุทธศักราช ๒๔๖๔.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำ

เงินศึกษาพลี

ผู้เขียน

อุมา สุคนธมาน

ความหมาย

เงินศึกษาพลี คือ เงินค่าใช้จ่ายในการศึกษา ซึ่งจัดเก็บจากชายฉกรรจ์อายุระหว่าง ๑๘-๖๐ ปี ยกเว้นผู้ที่ไม่สามารถหาเลี้ยงชีพได้ ภิกษุ สามเณร นักบวชทุกศาสนา พลทหารทุกเหล่าซึ่งกำลังประจำการ และผู้ที่ออกเงินช่วยเหลือโรงเรียนมากกว่าเงินศึกษาพลี การเก็บเงินศึกษาพลีนี้เป็นความคิดริเริ่มของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วัตถุประสงค์ของการเก็บเงินศึกษาพลีนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเงินงบประมาณ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการจัดการศึกษาภาคบังคับ

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

แนวความคิดเรื่องการจัดการศึกษาภาคบังคับนั้นได้มีมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แล้ว แต่ยังมีอุปสรรคนานาประการที่ไม่สามารถทำให้บรรลุผลสำเร็จได้ เมื่อถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการรื้อฟื้นเรื่องนี้ขึ้นมาอีก แต่ก็ไม่สำเร็จ อุปสรรคที่สำคัญ คือ เรื่องเงิน รวมทั้งมีการเกรงกันว่าถ้าบังคับให้เด็กเข้าโรงเรียนแล้วจะทำให้พ่อแม่เด็กขาดแรงงานไป เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น ได้ใช้ความพยายามอย่างมากที่จะผลักดันให้มีการประกาศใช้พระ-

ราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ และเมื่อท่านถวายบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีต่อจากท่าน คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ก็ได้พยายามเรียกร้องให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับโดยเร็ว และชี้แจงถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการบังคับให้พลเมืองต้องได้รับการศึกษาเข้าโรงเรียน รวมทั้งความจำเป็นที่จะต้องมีการพระราชบัญญัติประถมศึกษา หรือการศึกษาสำหรับชาติ อีกด้วย

ในช่วงเวลาก่อน พ.ศ. ๒๔๖๔ ทั้งโรงเรียนหลวงและโรงเรียนราษฎรเป็นสถานที่ที่คนไทยทุกคนมีสิทธิ์เข้าเรียน แต่ยังไม่เป็นหน้าที่ที่จะต้องเรียน ครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแรก บังคับว่าเด็กทุกคนที่อายุ ๗ ขวบต้องเข้าโรงเรียนจนกระทั่งอายุ ๑๔ ขวบ นักเรียนที่เข้าเรียนตามเกณฑ์บังคับนั้นไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน หากเรียนที่โรงเรียนที่รัฐบาลจัด ค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษานั้นนอกจากจะได้จากงบประมาณแผ่นดินแล้ว รัฐบาลยังเก็บเงินจากราษฎรที่เป็นชายอายุ ๑๘-๖๐ ปี ในอัตราคนละ ๑-๓ บาทต่อปี เงินนี้เรียกว่า “เงินศึกษาพลี” ถือว่าราษฎรในท้องถิ่นมีส่วนร่วมทำนุบำรุงการศึกษาเพื่อบุตรหลานของตนด้วย แต่เงินศึกษาพลีนี้รัฐบาลเก็บไม่ค่อยได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่กระทรวงธรรมการต้องเผชิญมาเป็นเวลานานแล้ว ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับเงินงบประมาณ ในเรื่องนี้ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้หาทางออกโดยให้มีการเก็บ “เงินศึกษาพลี” หรือ “จังกอบ” (แต่เดิมหมายถึง การเก็บภาษีผ่านด่านทั้งทางบกและทางน้ำ จะเป็นเงินทองหรือสิ่งของก็ได้) จากประชาชนในท้องถิ่นที่เป็นชายอายุ ๑๘-๖๐ ปี ในอัตราคนละ ๑-๓ บาทต่อปี

ทั้งนี้ขึ้นกับสภาพของแต่ละท้องถิ่นและเป็นลักษณะภาษีทางตรง คล้ายกับเงินรัชชูปการ อันที่จริงความดาร์ที่จะเก็บเงินทำนองนี้ไม่ใช่เป็นของใหม่ แต่เคยจะให้มีการเก็บกันมาตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ แล้ว เผอญลินรัชกาลก่อนเรื่องจึงระงับไว้

แนวความคิดของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีในเรื่อง การศึกษาภาคบังคับและการเก็บเงินศึกษาพลีนั้น ปรากฏว่าถูกเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ (สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ) คัดค้านมากโดยรับสั่งว่า “เงินศึกษาพลี คือ การดำเนินกุศโลบายของกระทรวงศึกษาธิการ จะรวบรวมเรื่องเอาเงินไว้ในมือโดยไม่ยอมปรึกษาผู้ใด” นอกจากนั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ยังทรงมีความเห็นว่า การเก็บเงินการศึกษาพลีจะทำให้ราษฎรเดือดร้อน และ “รังเกียจการศึกษาที่รัฐบาลจัด” เพราะยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา อนึ่ง การขยายการศึกษาโดยรวดเร็วยังจะก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงได้เพราะ “ตาที่ตรวจและมือที่จะจัดจะไม่พอ” อย่างไรก็ตามก็ดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นด้วยกับการจัดการศึกษาภาคบังคับในขณะนั้น และการเก็บเงินศึกษาพลี ดังนั้น ร่างพระราชบัญญัติประถมศึกษาจึงผ่านมาดำเนินการได้ โดยที่กระทรวงศึกษาธิการ ยังมีปัญหาใหม่ที่ต้องเผชิญ คือ การไม่ได้รับความร่วมมือจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและกระทรวงมหาดไทย เจ้าหน้าที่ต่างกระทรวงยังไม่รับรู้และไม่ช่วยเหลือ กระทรวงศึกษาธิการต้องดำเนินการเก็บเงินเอง ซึ่งปรากฏว่าบกร่องอยู่มาก

การเก็บเงินศึกษาพลีสามารถเก็บได้ระหว่างร้อยละ ๖๐-๘๐ เป็นจำนวนเงินประมาณ ๒-๓ ล้านบาท และได้จัดเก็บอยู่เพียง ๑๐ ปี ประเทศก็เริ่มประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้อัตราการขยาย

ตำบลดั้งเดิมที่ประกาศบังคับการศึกษาไม่เพิ่มขึ้น การเก็บเงินศึกษาพลีก็ได้รับการคัดค้านมากขึ้น โดยอ้างว่าเป็นภาษีที่ผิดหลักการ เมื่อบังคับจะให้เรียนหนังสือก็ไม่ควรเก็บเงิน และนอกจากนั้นยังไม่มีควมยุติธรรมในการเก็บเพราะเก็บระหว่าง ๑-๓ บาท ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งเป็นระยะที่เศรษฐกิจของประเทศและของโลกตกต่ำมาก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกการเก็บเงินศึกษาพลี และให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินชดเชยให้ปีละ ๓ ล้านบาท การจ่ายเงินชดเชยนี้เป็นไปได้เพียง ๒ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็กลับลดเงินช่วยเหลือเพียงปีละ ๑ ล้าน ๕ แสนบาท ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจตกต่ำและเงินขาดแคลน จะเห็นได้ว่า นับแต่นั้นมารัฐบาลก็เป็นผู้รับภาระในการจัดการประถมศึกษาเกือบทั้งหมด

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

๑. แนวความคิดที่สำคัญที่สุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการศึกษา ได้แก่ การพยายามที่จะให้กุลบุตรกุลธิดาทั้งหลาย ได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงหรืออีกนัยหนึ่ง การให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น มีความเชื่อว่า เมื่อให้มวลชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางแล้ว บุคคลที่มีความสามารถก็จะปรากฏขึ้นมาให้เห็นได้ ท่านได้รับอิทธิพลทางความคิดจากกวีชาวอังกฤษที่ว่า "ไม่ต้องปั้นเทวดาก็ได้ เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งกระบี่ก็ได้เทวดาเอง" หรือ "อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด"

๒. การประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ระบุสาระสำคัญประการหนึ่ง คือ นักเรียนที่เข้าเรียนตามเกณฑ์บังคับนั้นไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน หากเรียนที่โรงเรียนที่

รัฐบาลจัด ค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษานั้น นอกจากจะได้จากงบประมาณแผ่นดินแล้ว รัฐบาลยังเก็บเงินจากราชฎากรที่เป็นชายอายุ ๑๘-๖๐ ปี ในอัตราคนละ ๑-๓ บาทต่อปี เงินนี้เรียกว่า "เงินศึกษาพลี" ถือว่าราชฎากรในท้องถิ่นมีส่วนทำนุบำรุงการศึกษาเพื่อบุตรหลานของตนด้วย แต่เงินศึกษาพลีนี้รัฐบาลเก็บไม่ค่อยได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงได้ยกเลิกเก็บเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ การจัดการศึกษาของรัฐทั้งหมดให้จ่ายจากงบประมาณแผ่นดิน ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่าการเก็บเงินศึกษาพลีตรงกับหลักการของการกระจายอำนาจ โดยประชาชนจะได้รู้สึกว่าเป็นโรงเรียนเป็นของตนเอง เขาเองมีหน้าที่ที่จะทำนุบำรุงต่อไป เพื่อบุตรหลานของเขาเอง อันเป็นหลักการที่ถูกต้อง การเลิกเก็บเงินศึกษาพลีเป็นเรื่องที่น่าเสียดาย แต่ความเสียดายนี้ไม่ได้อยู่ที่เงิน ๒-๓ ล้านบาท เพียงแต่เสียดายโอกาสที่จะให้ประชาชนรู้สึกว่าการประถมศึกษาเป็นเรื่องของประชาชนเอง เป็นสิ่งที่ชุมชนจะต้องทำนุบำรุงและควบคุมดูแล ตลอดจนเอาใจใส่ในการเล่าเรียนของบุตรหลานของตน บัดนี้ประชาชนเข้าใจว่าเรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องของรัฐบาลฝ่ายเดียว"

บทวิเคราะห์คุณค่า

ค่าใช้จ่ายของโรงเรียนประชาบาลในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๔-๒๔๗๕ นั้น มีแหล่งเงินหลายแหล่ง คือ ในระยะแรก ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ยังเป็นเงินบริจาคของราชฎากร และเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแล้ว ก็ได้เก็บเงินศึกษาพลีซึ่งเป็นภาษีเพื่อการศึกษานี้ โดยเก็บจากชายฉกรรจ์ อายุระหว่าง ๑๘-๖๐ ปี แต่เงินศึกษาพลีนี้เก็บอยู่ได้เพียง ๑๐ ปี ก็ได้ยกเลิกไปใน พ.ศ. ๒๔๗๓ เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จ่ายเงินอุดหนุน

การศึกษาปีละ ๓ ล้านบาท แทนเงินศึกษาฟรี โดยให้กระทรวงธรรมการ เป็นผู้จ่ายเงินอุดหนุนแก่โรงเรียนประชาบาล นับแต่นั้นมารัฐบาล ก็เป็นผู้รับภาระในการจัดการประถมศึกษา

ในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๑-๒๕๐๕ งบประมาณค่าใช้จ่าย เพื่อการศึกษาเกือบทั้งหมด ได้มาจากงบประมาณของรัฐบาล ส่วนที่เหลือได้มาจากเงินบริจาคของราษฎร แต่เนื่องจากงบประมาณ แผ่นดินมีอยู่อย่างจำกัดไม่เพียงพอที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับได้ ทันกับการเพิ่มของประชากร รัฐบาลจึงได้เก็บภาษีเสริมเพื่อการศึกษา เช่น แสตมป์เพื่อการกุศล บำรุงการศึกษา และสาธารณสุข (ก.ศ.ส.) เป็นต้น

ในด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาชั้น ในระยะแรก ๆ รัฐบาลได้ตั้งความหวังไว้ว่า ภาระในการจัดการศึกษาอยู่กับประชาชน โดยในระยะแรกได้ขอให้ราษฎรบริจาคด้วยความสมัครใจ ปรากฏว่า ประชาชนไม่สามารถตอบสนองได้เท่าที่ควร ต่อมาก็ได้ประกาศ เก็บภาษีเพื่อการศึกษาซึ่งก็ประสบปัญหาอีกเช่นกัน ทั้งนี้ส่วนหนึ่ง เนื่องมาจากราษฎรในยุคนั้นโดยเฉพาะในชนบท ยังไม่เห็นความ สำคัญของการศึกษาเกือบทั้งหมด แม้กระทั่งในสมัยที่การศึกษา ประชาบาลอยู่ภายใต้สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดก็ตาม องค์การฯ ก็รับภาระในการจัดการศึกษาได้น้อยมาก อันเนื่องมาจากความจำกัด ทางการเงิน งบประมาณที่นำมาใช้จ่ายเพื่อจัดการศึกษาประชาบาล ขององค์การฯ มีที่มาจาก เงินรายได้ของจังหวัดเอง จากประชาชน มูลนิธิหรือองค์การต่าง ๆ และจากเงินอุดหนุนของรัฐบาล ในปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๓๔) งบประมาณค่าใช้จ่ายในด้านกรจัดการประถมศึกษา ส่วนใหญ่ได้จากการจัดสรรงบประมาณของรัฐ เอกชนมีส่วนช่วย รับภาระบางส่วนในการจัดโรงเรียนประถมศึกษา

แนวคิดที่สำคัญในการจัดเก็บเงินศึกษาพลี คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แก่กลุ่มบุตรกุลธิดาในชุมชน ถือว่าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนทำนุบำรุงการศึกษา รัฐบาลได้ตั้งความหวังไว้ว่า ภาระในการจัดการศึกษาอยู่กับประชาชนโดยในระยะแรกได้ขอให้ราษฎรบริจาคด้วยความสมัครใจ ปรากฏว่าประชาชนไม่สามารถตอบสนองได้เท่าที่ควร ต่อมาได้ประกาศเก็บภาษีเพื่อการศึกษาก็ประสบปัญหาอีกเช่นกัน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากราษฎรในยุคนั้น โดยเฉพาะในชนบท ยังไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา และความจำกัดทางการเงินก็มีอยู่มาก

บรรณานุกรม

- ปิ่น มาลากุล, ม.ล. การศึกษา. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 อำมาตย์ตรีหลวงประสิทธิ์นกรกรรม, ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๖.
 พันธ์ หันนาคินทร์. การศึกษาของไทย. กรุงเทพมหานคร: วัฒนา-
 พานิช, ๒๕๒๑.
 วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาการศึกษาไทย ๒๔๑๑-๒๔๗๕. กรุงเทพ-
 มหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฟันนี่พับบลิชซิง, ๒๕๒๖.
 ศึกษาธิการ, กระทรวง. ๒๐๐ ปีของการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร:
 โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๒๖.

งบประมาณที่ใช้ในการจัดการประถมศึกษา那年 เป็นเงินจำนวนมาก จึงเป็นการยากที่รัฐบาลจะรับผิดชอบทั้งหมดแต่ฝ่ายเดียว ดังนั้นแนวคิดของการเก็บภาษีเพื่อการศึกษาจากประชาชนในท้องถิ่น (เงินศึกษาพลี) การจัดเก็บภาษีเสริมเพื่อการศึกษา (แสตมป์ ก.ศ.ส.) หรือการแบ่งส่วนหนึ่งของรายได้จากการออกสลากกินแบ่งของรัฐบาลให้แก่การศึกษา เงินรายได้ของจังหวัด เงินจากมูลนิธิหรือองค์การต่าง ๆ ของจังหวัด จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมและพึงนำมาปฏิบัติในการจัดหางบประมาณสำหรับการประถมศึกษา

สรุปสาระและมโนทัศน์

ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาก่อน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้แก่ การรณรงค์เพื่อให้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ บังคับว่าเด็กทุกคนที่อายุ ๗ ขวบ ต้องเข้าโรงเรียนจนกระทั่งอายุ ๑๔ ขวบ แต่ในขณะนั้นปรากฏว่า คนทั่วไปยังไม่นิยมที่จะส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน

อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งในการจัดให้มีการศึกษาภาคบังคับคือ การไม่มีงบประมาณเพียงพอ และเพื่อแก้ไขปัญหาคาดแคลนเงินงบประมาณ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงหาทางออกโดยการเก็บ “เงินศึกษาพลี” คือเงินค่าใช้จ่ายในการศึกษาซึ่งเป็นภาษีเพื่อการศึกษา โดยรัฐบาลเก็บเงินจากราษฎรที่เป็นชายฉกรรจ์อายุ ๑๘-๖๐ ปี ในอัตราคนละ ๑-๓ บาทต่อปี และนำเงินส่วนนี้ไปเสริมให้การศึกษาภาคบังคับขยายตัวไปได้ทั่วถึงทุกตำบลอย่างรวดเร็ว

คำ
ผู้เขียน

เครื่องแบบนักเรียน
พราวพรรณ เหลืองสุวรรณ

ความหมาย

เครื่องแบบนักเรียน คือ เครื่องแต่งกายของผู้ศึกษาเล่าเรียนที่กำหนดให้แต่งเหมือนกันเฉพาะหมู่หนึ่งคณะหนึ่ง โดยมีหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง เช่น กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้กำหนดประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

การจัดการศึกษาในประเทศไทยสมัยที่การศึกษายังไม่มีระบบการศึกษาส่วนใหญ่ของราษฎรอยู่ที่วัด เด็กที่เรียนเป็นเด็กชาย ส่วนเด็กหญิงไม่มีโอกาส พ่อแม่จะนำเด็กมาฝากเรียนกับวัดใกล้ ๆ บ้าน

ส่วนการศึกษาเล่าเรียนของเจ้านายก็เป็นการเรียนกับครูในพระราชวังทั้งพระองค์ชายและพระองค์หญิง การแต่งกายของผู้เรียนไม่มีระเบียบที่แน่นอน และเด็ก ๆ มักจะไว้ผมจุกและผมเปีย

การศึกษาสมัยโบราณ

การแต่งกายของเด็ก เมื่อมาเรียนกับครู และกับพระ
แสดงฐานะของนักเรียน

(ภาพจากหนังสือ การประถมศึกษากับสายลือไทย
หน้า ๑๘ และ ๑๒๖)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เมื่อทรงเป็นพระองค์เจ้าดิศวร-
กุมาร ทรงไว้พระเกศาจุก
(ภาพจากหนังสือ สยามใน
อดีต หน้า ๓๒)

นอกจากนี้เสฐียรโกเศศ ได้เล่าถึงสภาพเด็กในชีวิตชาวไทย สมัยก่อนๆ และทำให้มองเห็นสภาพการแต่งกายของเด็กที่ไปเรียน ที่วัด ดังนี้

“...เด็กผู้ชายลูกชาวบ้าน ถ้าไม่มีเหตุขัดข้องอย่างไร พ่อแม่ก็มักจะนำไปฝากเป็นลูกศิษย์พระ เพื่อจะได้มีโอกาสเล่าเรียนเขียนหนังสือ และศึกษาพระธรรมวินัย เบื้องต้นไปด้วยในตัว...พวกเด็กที่รวมหมู่เล่นกันในบริเวณ วัด ถ้าเป็นเด็กขนาดเล็กอายุ ๕-๖ ขวบ มักจะมีหน้าตา เนื้อตัวขมุกขมอมด้วยคราบฝุ่นคราบทราย...เด็กเหล่านี้ **นุ่งกางเกงขาสั้นตัวเดียว** เมื่อนึกจะนั่งเล่นสนุกกันที่ ตรงไหนก็นั่งได้ไม่เลือก...”

การศึกษาในสมัยที่การศึกษาเริ่มมีระบบ ขุนวิจิตรมาตราได้ บรรยายถึงการแต่งกายของครูในสมัยนั้น (พ.ศ. ๒๔๕๐) ดังนี้

“...อาจารย์ใหญ่ของโรงเรียนปทุมมหาธาตุเป็น พระยา ชื่อพระยาอนุกุลวิธาร (ชิม) เคยเป็นอาจารย์โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบในพระบรมมหาราชวัง ท่านนั่งรถเจ๊กนั่งคนเดียว และมีเด็กนั่งที่พื้นล่างมา ด้วยคนเสมอทุกวัน ท่านแต่งสวมถุงเท้า รองเท้า เสื้อ กระดุม ๕ เม็ด นุ่งผ้าสีขาบ (พวกผ้าอ่างหิน) อย่างดี ใจ กระเบนเป็นประจำ แต่ไม่ใส่หมวก...”

และที่เกี่ยวข้องกับเครื่องแบบนักเรียน คือ

“...เด็กที่เข้าเรียนต้องแต่งตัวดี คือสวมรองเท้า หนึ่งดำผูกเชือก ถุงเท้าขาว เสื้อกระดุม ๕ เม็ด (แบบ เสื้อราชแบเตน) กางเกงสั้นสีดำ ใส่หมวกขาวมีผ้าพัน

หมวกเป็นสีเลือดหมู กว้างราวสักนิ้วพิเศษ มีขีดขาว
ในตัวเส้นเล็ก ๆ รอบ เป็นเท่ากับเครื่องแบบนักเรียน
สมัยนั้น ที่ต้องแต่งอย่างเดียวกันทุกคน... นักเรียน
ปทุมมมหาธาตุนั้น ท่านอ่านแล้วแทบไม่น่าเชื่อ คือ นักเรียน
ชั้นสูง ๆ ขึ้นไปเป็นผู้ใหญ่อายุเกิน ๒๐ หลายคน ไม่เป็น
เด็กเหมือนข้าพเจ้า ซึ่งอายุราว ๖-๗ ขวบ นักเรียนพวก
นี้แต่งตัวใส่ถุงเท้ารองเท้า ทุ่งผ้าม่วง หรือผ้าสวย ๆ แปรลก ๆ
ต่าง ๆ โจงกระเบน ใส่เสื้อกระดุม ๕ เม็ด ผ้าลินินหรือ
ผ้างาม ๆ อื่น ๆ ใส่หมวกสักหลาด (เห็นจะยกเว้นพิเศษ)
ทำนองเดียวกับท่าน น.ม.ส. เรียนโรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบ ได้เห็นเด็กอายุคราวพอกับลูกเรียนพร้อม
กัน”

ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ (ร.ศ. ๑๒๐) ได้มีคำสั่งการแต่งตัวของนักเรียน
ไทย ของกรมศึกษาธิการประกาศออกมาใช้ ดังนี้

คำสั่ง แต่ง แต่ง ตัว ของ นักเรียน ไทย

กรมศึกษาธิการ เห็นว่า บัดนี้ การโรงเรียน ก็เป็งระเบียบดี มีคนแต่ง โดยควร
จัดแจงของ นาย ครู ขว และ แต่ง แต่ง ตัว ของ นักเรียน ไทย ทั่ว ไป ให้
ได้ สม กับ ระเบียบ กติกา ของ กรม ศึกษา ธิการ ซึ่ง จะ ได้ จัด ระเบียบ การ แต่ง ตัว ของ
นักเรียน ไทย

(๑) แต่ง ตัว ไป
แต่ ขาด มี กอ กอ กอ กอ กอ
การ แต่ง ตัว ของ ผู้ ใหม่
ชาย ใช้ ไม่ ได้ เป็ น อัน ขาด

นักเรียน ที่มี อายุ เก่า ๑๗ ปี ขึ้น มา ให้ แต่ง การ แต่ง ตัว ของ ผู้
แต่ เป็ น อย่าง ใด หนึ่ง ๆ อย่าง นี้ ไป ก่อ กอ กอ กอ กอ
อย่าง ที่ เรียก ว่า การ แต่ง ตัว ของ นักเรียน ไทย ซึ่ง จะ เป็ น การ แต่ง
ตัว ของ ผู้ ใหม่

(๒) การเกณฑ์ให้ใช้ใช้ ๒ นี้ คือ ชาวช่าง ๑ (จะคิดด้วยผ้าลายดอก หรือผ้าเทศก็ได้) กับอีก ๑ คน ช่างที่พอตระเวนใช้ช่าง ๑ คนหรือชาวต่างประเทศใช้ ในเวลาทำงาน เพราะจะต้องมีให้ชาวต่างชาติอยู่เสมอ แต่ช่างว่าว่ามี ถ้าพร้อมใช้ ในเวลาทั่วไป เพราะคนมีคนเดียว ไม่ใคร่จะเมื่อขบระบอ

(๓) ส่วนเชื้อให้ใช้เด็ก ราชปะเต็นต์กรมจรรยา จะไปเด็กชาวก็ได้ มีค่าที่ก็ได้ หรือค่าที่ได้

(๔) หมอที่ใช้ช่าง ล้อแถวซึ่งหรือช่างก็ได้ หมอที่ช่างก็ได้ หรือ หมอที่ช่างก็ได้ ถ้าได้ หมอที่ช่างควรมีผ้าที่ขึ้นพันที่ปลายของรองเท้า ก็รองเท้าอื่น ๆ ทั่ว จะถือได้อย่างหนึ่ง ๆ เห็นให้ช่างมีใช้ไปทั่วที่ใดก็ได้

(๕) ส่วนลูกที่รับมาทำบ้าน ผู้รับควรมี แต่ผู้ที่ไม่พอใจที่ ไม่รับก็มี แต่ให้ไปไม่ให้ ของเก่า ชาวลูกค่าเป็นต้น ฯลฯ จะได้ รับเท่า ชาวลูกชาวก็ได้ รับเท่า ค่า ลูกค่าที่ได้ หรือ รับเท่าค่าลูก ชาวก็ได้

(๖) การละตัวของบ้านตามราชวังนั้น ไม่เคยละไปให้ช่างเวลา งานการ หรือเวลาว่างไปโรงเรือน จะช่างเวลาไปไหน ๆ ที่มีช่างรับไปก็ได้ เพราะจะดูจะคิดรับเงินค่าที่กว่านี้ มีบ้านรับมาทำตัวคนผู้ใหญ่

(๗) ที่รับเงินที่รับมาทำ ๑๑ มีบ้านไปจะตั้งบ้านนี้ เพราะรับเงินผู้ใหญ่แล้ว แต่ไปโรงเรือน ถ้าพอใจจะใช้เวลาได้ใช้ได้ไม่รับ เห็นไปโรงเรือนให้รับเงิน แต่ที่รับเงินได้ไม่รับตาม

คำสั่ง การรับตัว ของ บ้านนั้น ๑ บ้านนี้ ให้ขายของตามบ้านรับ ทั้งอาจารย์ใหญ่ อาจารย์ของรับตัวให้เรียนร้อยโดยเร็ว เด็กที่รับเงิน ๑ คำ ตกหมอนให้ได้บ้าง จะไปมีเสื้อขึ้นออกเพื่อเชื้อช่างให้ใช้ได้

การที่ให้ช่างตามงานนี้ ไม่ประสงค์จะให้เงินอื่น เพราะบ้านจึงให้เด็กที่มี อายุ ๑๑ มีบ้านไปตั้งบ้านนี้ กับห้ามไม่ให้ใช้ช่างตามบ้านอื่น รับเงิน ความประสงค์คือจะให้งาน จะให้เด็กเงินอื่น ให้ให้เงินคนผู้ใหญ่ก่อนถึงคนตามบ้านผู้ใหญ่ เพราะการผู้บ้านนี้ ถ้าเป็น ผู้ใหญ่ที่ สูง น ถ้าเป็นเด็กสูงจัด จึงเห็นแก่คน มั่งเองแล้วที่ มี รุง รังใหญ่ ไม่เป็นที่เรียนร้อย ตาตามงาน เช่นนี้ หากบ้านผู้รับแล้วรับ ตามงาน ๆ เด็กตามงานหนึ่งราคา ไม่เกิน ๕๑ ๑๖ แต่บ้านรับเงิน ๑ เด็กที่รับเงิน ๑๑ ให้ได้ที ทั้งไม่ทนเหมือน การรับตัวตาม เด็ก หรือ บ้านรับเงิน ในบ้านอื่นที่คิด

ทางเองใหม่ก็จะต้องขอทุนทรัพย์จริงอยู่
จะเสียใต้อุ้งมือกว่าซื้อน้ำบู่ง

แต่ค่อยไปขายหนังสือใช้ราชการเอง

(เช่น) หมวด โทษฐาน ด้ยปรตต

ผู้รับ รบัสสัง คบค้

ส่ง ต่อ กั้นที่ ๓ ๓๓๓๓๓ ๓, ๓. ๓๓๓๐

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕) การศึกษาได้เริ่มเข้าสู่ความมีระบบ โดยกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดูแลการจัดการศึกษาของชาติ ใน พ.ศ. ๒๔๘๒ จึงมีพระราชบัญญัติเรื่องแบบนักเรียน ดังนี้

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ

(ฉบับที่ ๔)

ออกตามความในพระราชบัญญัติเรื่องแบบนักเรียน

พุทธศักราช ๒๔๘๒

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๔ และมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติเรื่องแบบนักเรียน พุทธศักราช ๒๔๘๒ วัตถุประสงค์ว่าถาวรกระทรวงศึกษาธิการของระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. เครื่องแบบแก่กายนักเรียนโรงเรียนวัดยาล, ปรระชาบาล, เทศบาลและวาสคร กำหนดไว้ดังต่อไปนี้

ก. สำหรับนักเรียนชาย

หมวก

รูปหมวกแก๊ปซงหม้อตาลผ่าสีกากีแกมเขียว กระบังหมวกสีเขียว ก้นหมวกมีสายรัดคางสีเขียวก้นหมวก กว้าง ๑ ซม. ตามปรกติพาท

ไว้ที่เชิงหมวกด้านหน้ากระบังหมวก โยงด้วยลวดรูปกลมแบนสีน้ำตาลแก่
ขนาดย่อม ซึ่งติดไว้เชิงหมวก ตรงชายกระบังหมวกข้างละเม็ด ตรงศูนย์กลาง
ด้านหน้ามีคราบน้ำหมวกทำด้วยโลหะสีทอง ลายคนเป็นรูปจักรกับ
สมอไขว้ ตรงกลางจักรมีตัว "ฮ" รอบพายนชกมีลายเปลว ในขอบ

จักรมีอักษร เป็นลายฉลุว่า "วิเศษกิจฮ" ก็มีสีกลหลากแฉงซึ่ง
ไว้ข้างใน

เสื่อ

ผ้าสีดากักแกมเขียวรูปเชือกตาข่าย ผ้าชกกลดชก
อกเสื่อทำเป็นสาย กว้าง ๕ ซม. และมีคมชก ๕ เม็ด
เสื่อไม่ให้ใช้ชกเกยว แขนสั้นเพียงสอง มีกระเป๋าทัดเย็บ

รววมทง ๒ ขาง ขางละ ๑ กระเป๋า มีแถบผ้ากว้าง ๘ ซม. เย็บติดตรง
กึ่งกลางในแนวทงกึ่ง ที่ปากกระเป๋ามีใบปรุปรุมน ซ้ายกลดและ
เกาะวังคมสำหรับจับคมขนาดย่อม ซึ่งติดอยู่ตรงกลางปากกระเป๋า ๑ เม็ด
กระเป๋าเสื่อทวนใหม่ขนาดพอเหมาะก็ขนาดเสื่อ แต่กว้างไม่เกิน ๑ ๒ ซม.
และลึกไม่เกิน ๑ ๕ ซม. หรือกว้างไม่น้อยกว่า ๘ ซม. และลึกไม่
น้อยกว่า ๑๐ ซม. ก็มีอนทอนสีเขียวกวกับเสื่อเป็นแฉง ๔ เหลี่ยม เรียว
จากด้านไหล่ไปทางคอ ติดอยู่เห็นอย่างทัง ๒ ข้าง ห่างกันไหล่กว้าง
๓-๕ ซม. เย็บติดกับตะเข็บไหล่เสื่อ ทางด้านคอกว้าง ๒.๕ ซม.
ปลายมนมีคมขนาดย่อมชกที่ปลายอินทอนทางด้านคอข้างละ ๑ เม็ด คม
ทงสั้นทกลาวมาแล้วรูปกลมแบนสีน้ำตาลแก่

กางเกง

ผ้าสีดากักแกมเขียว รูปกางเกงไทยชาสันเพียงเห็นอเช่า สูงพั้น
สั้นยกตางลกสขำเมือย่นตรงประมาณ ๕ ซม. ส่วนกว้างของขากางเกง

เมื่อยืนกรวัดห่าง จากขาห่าง มาก 1๒ ซม. หย่างน้อย 8 ซม.
 ความส่วนขนาดขา พืชชายเข้าข้างในกว้าง 5 ซม. ย่าตรงส่วนหน้า มีกุ่ม
 ขนาดข้อมักชักซ่อนคมไว้ข้างใน และมีกระเปาะข้างคามแนวกระเข็บข้างข้างละ
 กระเปาะ การแดงตามทกถั่วมาขึ้น เวลาสวมหมีชายเสื่อไว้ให้เรียบร้อย

เข็มขัด

หนังสีน้ำตาลกว้างห่างมาก 5 ซม. หย่างน้อย 3 ซม. ความ
 ส่วนขนาดควมนักเรียน หัวทำด้วยโลหะสีทองเป็นรูป 4 เหลี่ยม แบนและ
 มีเข็มกลัดก็ยังมีปลอกหนังสีเดียวกัน 1 ปลอก ขนาดกว้าง 1.5 ซม.
 สำหรับสอดปลายเข็มขัด เข็มขัดที่วานให้คาคทักกางแดง

ถุงเท้ารองเท้า

(ก) สำหรับนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลและราษฎร์

ใช้ถุงเท้าขนคียว เป็นท่ายหรือสักหลาดสีดำ

รองเท้าหนังดำหรือรองเท้าหุ้มสัน (ซ) ชนิดผูกไม่มีลวดลาย
 เฉพาะผู้ที่รับการฝึกวิชาอยู่ชันทหาน ให้ใช้รองเท้าตามแบบของครูองแบบ
 ขาวชนิดใด

ให้ผู้บังคับบัญชาที่ใดรับมอขหมายจากกระทรวงศึกษาธิการ มี
 อำนาจสั่งการให้ใช้ถุงเท้ารองเท้าหรือกำหนดคนอื่นใดให้ใช้ถุงเท้ารองเท้า
 แบบใด ชนิดใด ในโอกาสอันควรได้ชี้แจงว่า

(ข) สำหรับนักเรียนโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล

ให้จังหวัดเป็นผู้กำหนดให้ โคนผู้ใช้กุ่มพินิจให้สมควรแก่
 ความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นเป็นแห่ง ๆ ไป

เครื่องหมาย

(ก) สำหรับนักเรียนโรงเรียนรัฐบาล

สีแสดทึบตลอดเสื้อเบื้องซ้าย เหนือคอเขียนปากกระเป๋่า ประมาณ 1 ซม. เป็น 2 แถว แถวบนแจ้งชื่อโรงเรียนที่คนสักสำคัญเป็นอักษรย่อ แถวล่างแจ้งเลขประจำตัวของนักเรียน ทิวอักษรย่อและตัวเลขตามที่กล่าวมาแล้ว ให้ใช้แบบตัวพิมพ์อิมิตา ขนาด 1.5 ซม. ไข่ระยะช่องไฟ พองาม ทั้งอักษรย่อชื่อโรงเรียนและตัวเลขประจำตัวทิวให้ใช้พิมพ์ หรือเขียนหรือยักลงบน ออกเสื้อ อักษรย่อชื่อโรงเรียนให้ใช้ตามมติชี้ หมายเลข 1 และ 2 ท้ายระเขยชน

(ข) สำหรับนักเรียนโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล

ให้หม้ออักษรสีแสดทึบบนเนื้อผ้าทอกเสื้อเบื้องซ้าย อักษร "ป" สำหรับนักเรียนประชาบาล อักษร "ท" สำหรับนักเรียนเทศบาล ขนาด โศ 1 ซม. สูง 2 ซม.

ถ้าชำแหละตวงประจำจังหวัดพิจารณาเห็นสมควร จะกำหนดให้โรงเรียนประชาบาลหรือโรงเรียนเทศบาลใดใช้อักษรย่อชื่อจังหวัดและเลขหมายโรงเรียนโดยเฉพาะก็ใช้ได้

อักษรย่อชื่อจังหวัดและเลขหมายโรงเรียนโดยเฉพาะ ให้คิดอีก แถวหนึ่งใต้เครื่องหมาย "ป" หรือ "ท" แล้วแต่กรณี ขนาด 1.5 ซม. สีแสด

อักษรย่อชื่อจังหวัดนั้น สำหรับจังหวัดพระนคร ให้ใช้ ก. ท. จังหวัดอื่นให้ใช้ จ. ข. ส่วนจังหวัดอื่น ๆ ให้ใช้อักษรย่อตามมติชี้ หมายเลข 2 ท้ายระเขยชน

เลขหมายโรงเรียนโดยเฉพาะนั้น ให้ข้าหลวงประจำจังหวัดเป็นผู้กำหนดให้แก่โรงเรียน เพื่อมิให้เลขหมายโรงเรียนประชาบาลซ้ำกัน และมีให้เลขหมายโรงเรียนเทศบาลซ้ำกัน ในจังหวัดกันนั้นๆ แล้วรายงานให้กระทรวงศึกษาธิการทราบ เพื่อดูทบทวนไว้

(ค) สำหรับนักเรียนโรงเรียนราษฎร์

สี่แฉกติดที่อกเสื้อเมืองชายเทินสปากกระเป๋่า ประมาณ 1 ซม. เช่น ๒ แฉก แฉกขวามีอักษร ร—หู้หน้า และอักษรย่อชื่อโรงเรียน ที่คนสักสา หู้คือ ท้ายในแฉกเดียวกัน แฉกล่างแจ้งเลขประจำตัวของนักเรียน อักษรย่อและเลขประจำตัวตามที่กล่าวมาแล้ว ให้ใช้แถบคิวพิมพิมภา ขนาด 1.5 ซม. ไว้ระยะช่องไฟพยางค์ ทั้งอักษร ร—และอักษรย่อชื่อโรงเรียนพร้อมทั้งเลขประจำตัวทวน ให้ใช้พิมพิมหรือเขียนหรือปักลงบนอกเสื้อ อักษรย่อชื่อโรงเรียนให้ใช้ตามขั้วชื่อหมายเลข 3 และ 4 ท้ายระเบียบนี้

ข. สำหรับนักเรียนหญิง

(1) ชั้นปถม

หมวก

ใช้หมวกสานด้วยฟาง ไม้ไผ่ หรือใบลาน ตามลักษณะวัตถุเดิม ยกคานหน้าใหญ่และเรียวเล็กไปคานหลัง ขนาดของยกให้พอองารตามส่วนของหมวก มีแถบผ้าพันศีรษะทำขนาดกว้าง ๒ ซม. หักเป็นโบหุดะค้ายไม้ทงชาย ขนาดพอสมควรอยู่คานหลัง

ทวีปอเมริกา ใช้ภายในหรือใหม่สีกรมท่าขั้วกติกในเนื้อผ้าขนอก เสื้อข้าง
ชาย วัฏระของไฟพองาม ถักสร้อยข้อโรงเรียนให้ใช้ตามบัญชีหมายเลข ๓ และ ๔ ที่ยาระเบียน

กะโปรง

กะโปรงทำด้วยผ้าสีกรมท่า เกลี้ยงไม่มีลวดลาย ก้านหน้าและหลังพับกลีบข้างละ ๓ กลีบ หันกลีบออกด้านนอก เว้นระยะความกว้างตรงกลางพองาม เย็บติดกับส่วนบนซึ่งเป็นกัก ก้านหน้าและหลังสูงจากเอว ๘ ถึง ๑๒ ซม. ตามส่วนของตัว ใต้แขนเว้าเล็กน้อย ตัดสายโยงพาดไหล่จากด้านหลังก้านหน้า กว้าง ๓ ถึง ๔.๕ ซม. ที่ส่วนบนกะโปรงก้านหน้าข้างชาย กักกระเปาะหน้ากว้าง ๕ ถึง ๘ ซม. ยาว ๗ ถึง ๑๐ ซม. ตามส่วนขนาดของกะโปรง ปากกระเปาะพับเป็นริมกว้างไม่เกิน ๒ ซม. หูกระดุมเดียวกับกระเชือเอว กะโปรงยาวเหนือเข่าเล็กน้อย

ถุงเท้ารองเท้า

(ก) สำหรับนักเรียนโรงเรียนมัธยมและราศตรี

ใช้ถุงเท้าด้วยหรือสักหลาดสีขาว

รองเท้าหนังหรือผ้าใบ หุ้มปลาย หุ้มสัน ปลายมน และไม่มีลวดลาย สันสูงไม่เกิน ๓ ซม. สีกา นาคาส หรือขาว

ให้ผู้บังคับบัญชาที่ได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจกำหนดให้ใช้สีเดียวกันได้ หรือสั่งงดการใช้ถุงเท้าหรือถุงเท้ารองเท้า หรือกำหนดเงื่อนไขให้ใช้ ถุงเท้า รองเท้า แขนงโก ชนิดใด

ในโอกาสอันควรนี้ขอเชิญ

(๑) สำหรับนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาและเทศบาล

ให้เป็นอำนาจของจังหวัดเป็นผู้กำหนดให้ใช้ ถึงกล่าวแล้ว
สำหรับนักเรียนชาย

(๒) ชั้นมัธยม

หมวก

ใช้หมวกสานทวิยฟาง ไม้ไผ่ หรือใบลาน ตามสีของวัตถุ
เก็บ มีปีกโดยรอบพองามตามส่วนของหมวก มีแถบผ้าพันสีกรมท่า
ขนาดกว้าง 2 ซม. พักเป็นโยทกะค้ำยไม้ทั้งชาย ขนาดพอสวมควน
หุ้มก้านหลัง

เสื้อ

ผ้าขาวเกลี้ยงและไม่ยงเกินสมควร คอกระโปงตัวปกพอให้สวม
ใส่สะดวก สายคอขยับเข้าข้างใน ส่วนบนของสายให้ใหญ่พอจนยกแยะออก
แล้ว ไม่เห็นกระเช็บข้างใน มีปกขนาด 10 ซม. ใช้ผ้า ๒ ชั้น เย็บเข้าถ้ำ
แขนยาวเพียงเห็นข้อศอก ปลายแขนเรียบเล็กนัยย ประกอบด้วยผ้า ๒ ชั้น
กว้าง 3 ซม. ความยาวของตัววัดจากข้อมือขึ้นมาหย่างมาก 15 ซม.
หย่างน้อย 10 ซม. ชายขอบเสื้อค้ำนล่างมีรอยพับไม่เกิน 3 ซม.
ขนาดตัวเสื้อคงแล้ได้แขนถึงข้อมล่างมีความกว้างพอถักด้วยตัว ที่ริมขอบ
ล่างค้ำนหน้าข้างขวาถักกระเป๋าค้นขนาดกว้าง 5 ถึง 8 ซม. ยาว 7 ถึง
10 ซม. ตามส่วนขนาดของตัวเสื้อ ปากกระเป๋าค้นพับเป็นริมห่างไม่เกิน
๑ ซม.

ใช้ผ้าผูกคอเงื่อนกลาสี สีกกรมท่า ชาย 3 เหลี่ยม กว้าง 10 ซม. ถึง 15 ซม. ยาวห่างมาก 1 ม. หย่างน้อย 80 ซม.

เครื่องหมาย

นักเรียนชั้นมัธยมโรงเรียนวัดศาลหรือโรงเรียนราษฎร์ ใช้เหมือนชั้นปดมของโรงเรียนนั้นๆ เว้นแต่ชกัศรย่อชื่อโรงเรียนให้ใช้ขนาด 2 ซม. และเลขประจำศิษยานุ 1-5 ซม.

กะโปรง

กะโปรงทำด้วยผ้าสีกรมท่า เกลี้ยงไม่มีลวดลาย ค้านหน้า และหลังพับเป็นกลีบข้างละ 3 กลีบ หนักกลีบชกัก้านนชก เย็บที่ยบนกลีบจากขอบล่างลงมา หย่างมาก 12 ซม. หย่างน้อย 6 ซม. เว้นระยะความกว้างตรงกลางพองาม กะโปรงยาวเพื่อใส่ใ้เข้า

ถุงเท้ารองเท้า

ใช้เหมือนชั้นปดม

ในโอกาสไว้ทุกข์

ให้แต่งกายไว้ทุกข์ได้เฉพาะกาล

ข้อ ๑ เครื่องแบบนักเรียนชายหญิงโรงเรียนวัดศาล ประชาบาล เทศบาล และราษฎร์ ที่ใช้หู้ยัศิม ถ้ามีผู้ประสงค์จะใช้ ก็ผ่อนผันให้ใช้ต่อไปได้ตามกำหนดเวลากังค่อไปนี้

(ก) โรงเรียนวัดศาลและราษฎร์ที่กระทรวงศึกษาธิการ รัยรอง วัตถุประสงค์: ผ่อนผันให้ใช้ได้จนสิ้นขการสภา พ.ศ. ๒486

(ข) โรงเรียนประชาบาล เทศบาล และราษฎรที่กระชวง
 สักการีการยังไม่ได้รับรของวิทยะถานะ ผ่อนผันให้ใช้ได้จนสิ้นมีการสักการี
 พ.ศ. ๒488

ข้อ ๓ โรงเรียนใดมีความประสงค์จะใช้เครื่องแบบเป็นอย่างอื่น
 ในบางโอกาส เมื่อได้รับอนุญาตและประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว
 จึงจะใช้ได้

ข้อ ๔ ให้ยกเลิกระเบียบกระทรวงธมการ (เดิม) ออกตามความ
 ในพระราชบัญญัติเครื่องแบบนักเรียน พุทธศักราช ๒48๒ ฉบับที่ ๒
 ลงวันที่ 30 ตุลาคม 2482 พร้อมทั้งเพิ่มเติมครั้งที่ 1 ที่ 2 และ
 ที่ 3 และให้ใช้ระเบียบฉบับนี้แทน

ระเบียบให้ไว้ ณ วันที่ ๓ พฤศจิกายน 2486

พล. ต. ประยูร ภมรมนตรี
 รัฐมนตรี

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้มีการออกกระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ
 เรื่องโรงเรียนอนุบาล ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวกับการแต่งกายของนักเรียน
 โรงเรียนอนุบาล ดังนี้

การแต่งกายนักเรียนโรงเรียนอนุบาล

การแต่งกายของนักเรียนโรงเรียนอนุบาล ให้ใช้แบบดังต่อไปนี้
ทั้งชายและหญิง

๑. หมวก ใช้หมวกกะโล่กันแดดสีขาว

๒. เสื้อ ใช้ผ้าสีขาวมีคอปกกลม ผ่าอกตลอด และมีดุมสีขาว ๔ เม็ด แขนสั้นสูงพ้นข้อศอกเมื่อยืดตรงประมาณ ๔ ซม. มีกระเป๋าดัดแนวราวนมข้างซ้าย ๑ กระเป๋า ขนาดกว้าง ๗ ซม. และลึก ๖^๑/_๒ ซม. ที่กระเป๋ามีรูปสีน้ำเงินแก่ตามภาพที่กำหนดให้

๓. กางเกง สำหรับนักเรียนชาย ใช้ผ้าสีกรมท่า ขาสั้นเพียงเหนือเข่า สูงพ้นศูนย์กลางลูกสะบ้าเมื่อยืนตรงประมาณ ๕ ซม. ส่วนกว้างของขากางเกงเมื่อยืนตรงวัดห่างจากขา ๑๐ ซม. พับชายเข้าข้างในกว้าง ๓ ซม. และมีดุมสีขาวขัดที่เอว ๔ เม็ด คือข้างหน้า ๒ เม็ด ข้างหลัง ๒ เม็ด สำหรับติดกับเสื้อ กางเกงตามทีกล่าวนี้ เวลาสวมให้สวมทับชายเสื้อไว้ให้เรียบร้อย กางเกงไม่ผ่าข้างหน้า

สำหรับนักเรียนหญิง ตามแบบนักเรียนชายแต่ให้มีจีบ ๖ จีบ ส่วนความกว้างของขาให้ดูพองามสำหรับเด็ก

นักเรียนอนุบาลชาย

นักเรียนอนุบาลหญิง

๔. **ถุงเท้าและรองเท้า** ถุงเท้าสีทาวนิตสันเพียงข้อเท้า (ถ้าจะใช้)

รองเท้าหนังหุ้มสันแบบเรียบ ๆ ไม่มีลวดลายใช้สายคาด สัน
เตี้ยหรือจะใช้รองเท้ายางก็ได้

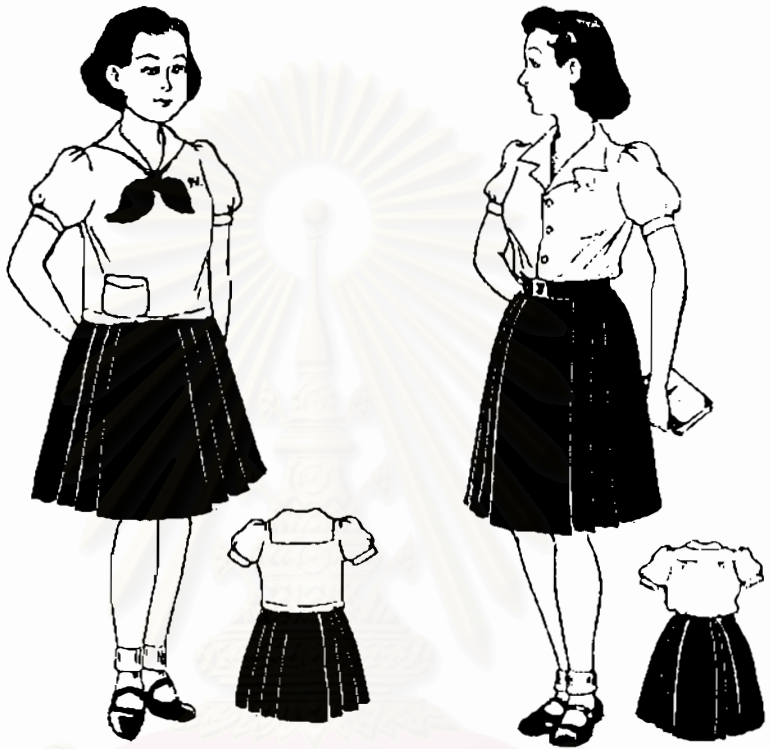
ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๒ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบ
กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน ออกตามความใน
พระราชบัญญัติเครื่องแบบนักเรียน พุทธศักราช ๒๔๘๒ ดังปรากฏ
ภาพที่ยกมาประกอบต่อไปนี้

นักเรียนชาย
โรงเรียนทุกประเภท

นักเรียนหญิง
ชั้นประถมศึกษา

นักเรียนหญิง
ชั้นมัธยม อาชีวศึกษาชั้นต้น
และชั้นกลาง

นักเรียนหญิง
ชั้นเตรียมอุดมศึกษา
อาชีวศึกษาชั้นสูง การเรือนชั้นสูง

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

ในช่วงเวลา ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาของการศึกษาไทย ได้มีการปรับปรุง
เครื่องแบบนักเรียนมาโดยตลอด จากการศึกษาที่เด็กนักเรียนแต่งกาย
ด้วยกางเกงตัวเดียว ไม่มีระเบียบ จนกระทั่งกระทรวงศึกษาธิการ
ได้จัดระเบียบการแต่งกายของนักเรียน ให้มีเครื่องแบบนักเรียน เริ่ม
ต้นใน พ.ศ. ๒๔๔๔ และปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้นกับเหตุการณ์
และสมัยนิยม ดังในตารางการเปลี่ยนแปลงเครื่องแบบนักเรียนดังนี้

การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเครื่องแบบนักเรียน

พ.ร.บ.เครื่องแบบนักเรียน

พ.ศ. ๒๔๘๒

เสื้อและกางเกงนักเรียนชาย
(ทุกประเภท)

เสื้อนักเรียนชายมีแบบที่ค่อนข้างจะยุ่งยาก คือมีกระเป๋าสองข้าง มีอินทราชนูที่เหนือบ่าสองข้าง คล้ายกับเสื้อของเครื่องแบบลูกเสือในปัจจุบัน ใช้สีกากีแกมเขียว เช่นเดียวกับสีของกางเกง

พ.ร.บ.เครื่องแบบนักเรียน

พ.ศ. ๒๕๑๒

เสื้อนักเรียนชายได้ปรับปรุงให้เรียบง่ายขึ้น เหลือกระเป๋าสองข้างเดียว ไม่มีอินทราชนูที่บ่า และมีสีขาว กางเกงแบบคล้ายกันไม่ได้ระบุสีของกางเกง

พ.ร.บ. เครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. ๒๔๘๒	พ.ร.บ. เครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. ๒๔๙๒
<p data-bbox="203 327 387 356">หมวกนักเรียนชาย</p> <p data-bbox="203 634 584 712">รูปหมวกเก็บทรงหม้อตาล สีทึบแกมเขียว</p>	 <p data-bbox="617 634 1009 933">ใช้หมวกกันแดดสีทึบ ทรงหมวกมี ๖ ตะเข็บ ปีกบางวงรูปไข่ กว้างพอควร ทำด้วยผ้า แต่ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าจึงกลายเป็นหมวกที่ทำด้วยพลาสติก และใช้กันมาจนถึงประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ หมวกนักเรียนจึงได้เลิกใช้ เหลือเฉพาะหมวกของลูกเสือและเนตรนารี</p>
<p data-bbox="211 943 405 973">หมวกนักเรียนหญิง</p> <p data-bbox="311 1245 449 1275">หมวกด้านข้าง</p>	 <p data-bbox="750 1245 895 1275">หมวกด้านหน้า</p>
 <p data-bbox="325 1521 470 1551">หมวกด้านหลัง</p>	 <p data-bbox="750 1521 895 1551">หมวกด้านหลัง</p>

พ.ร.บ.เครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. ๒๔๘๒	พ.ร.บ.เครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. ๒๔๙๒
<p>ใช้หมวกสานด้วยฟาง ไม้ไผ่ หรือใบลาน ตามสีของวัสดุเดิม ปีกด้านหน้าใหญ่และเรียวเล็กไปจดด้านหลัง ขนาดของปีกให้ดูพองามตามส่วนของหมวก มีแถบผ้าสีกรมท่า ขนาดกว้าง ๒ ซม. พับเป็นหูกระต่ายไม่ทั้งชาย</p>	<p>ใช้หมวกกันแดดสีขาว ทรงหมวกมี ๔ ตะเข็บ ปีกบางรูปร่างไขว่กว้างพอสมควร สายรัดคางหนังหรือผ้าสีขาว มีโบหูกระต่ายอยู่ด้านหลังเช่นเดียวกับหมวกนักเรียนชาย ภายหลังใช้วัสดุพลาสติกแทน เนื่องจากสามารถทนสภาพของแดดและฝนได้ดี ทำความสะอาดได้ง่ายกว่าหมวกผ้าสีขาว เพราะถ้าเป็นหมวกผ้าเมื่อถูกฝนน้ำฝนจะชะน้ำยาสีขาวที่ทหมวก หยดไหลเป็นทางไปหยดลงบนกระโปรง นักเรียนสีกรมท่าเป็นจุดขาว ๆ และหมวกก็จะบวมอยู่หลายวันเพราะถูกน้ำฝน</p>
<p>เสื้อและกระโปรงนักเรียนหญิง</p> <p>เครื่องแบบนักเรียนหญิงแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ สำหรับชั้นประถมแบบหนึ่ง สำหรับชั้นมัธยมแบบหนึ่ง ซึ่งรูปแบบของนักเรียนชายใช้แบบเดียวเท่านั้น</p>	<p>เครื่องแบบนักเรียนหญิงแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษา อาชีวศึกษาชั้นต้น และอาชีวศึกษาชั้นกลาง ซึ่งทั้ง ๒ ระดับชั้นนี้เครื่องแบบเหมือนกับในระเบียบ พ.ศ. ๒๔๘๒</p> <p>และประเภทที่ ๓ คือ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษา อาชีวศึกษา และการเรียนชั้นสูง ซึ่งเป็นการเพิ่มแบบเครื่องแบบนักเรียนขึ้นมาอีกแบบหนึ่งจาก พ.ศ. ๒๔๘๒</p>

ส่วนเครื่องแบบของนักเรียนอนุบาลตามระเบียบของกระทรวง
ศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๘๖ นักเรียนชายและหญิงแต่งคล้ายกัน

จะต่างกันที่จีบของกางเกงเท่านั้น และยังรักษาแบบคล้าย ๆ ของเดิมไว้ นักเรียนชายไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง แต่นักเรียนหญิงได้เปลี่ยนจากกางเกง ๖ จีบ มาเป็นกระโปรง ๖ จีบ เพื่อสะดวกในการเข้าห้องน้ำ และเป็นจีบรอบตัวบ้าง

นอกจากเครื่องแบบนักเรียนที่นักเรียนใส่อยู่ประจำทุกวันแล้ว ในปัจจุบันนักเรียนยังมีชุดลูกเสือหรือเครื่องแบบลูกเสือใส่สัปดาห์ละ ๑ วัน นายอภิรักษ์ จันทวิมล ได้เขียนภาพยี่สุรางคณาถ์เกี่ยวกับเครื่องแบบลูกเสือ ดังนี้

ภาพยี่สุรางคณาถ์

เครื่องแบบลูกเสือ	บางคนอาจเมื่อ	เหมือนเด็กเต็มที
แต่ถ้าท่านนึก	ตรึกตรองให้ดี	ชาสิ้นแบบนี้มีคุณมากมาย
เป็นสัญลักษณ์	ทั่วโลกรู้จัก	แต่ต้นจนปลาย
ราคาไม่แพง	ทั้งแต่งก็ง่าย	สวมใส่สบาย แคล้วคล่องว่องไว
ลูกศิษย์ทั้งผอง	ย่อมจับตามอง	ด้วยความดีใจ
เมื่อเห็นครูบา	อาจารย์สวมใส่	เครื่องแบบที่ใช้ เช่นเดียวกับตน
ลองคิดดูเกิด	เรื่องยุ่งที่เกิด	ใช้เด็กชุกชน
แต่เป็นตามยุค	หัวทุกแห่งหน	เพราะเด็กบางคน ชอบใช้ขยว

ทั้งยังได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องแบบลูกเสือ เพื่อชักจูงให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการแต่งเครื่องแบบลูกเสือ ดังนี้

เมื่อสิ้นเกล้าฯ ทรงเครื่องฝึกแบบลูกเสือ

เมื่อสิ้นเกล้า	ทรงเครื่องฝึก	แบบลูกเสือ
ดูไม่เชื่อ	ชายผู้หนึ่ง	ถึงกล่าวว่
เรื่องลูกเสือ	ใช้เพียงเพื่อ	กุมาร
แม่ผ่านฟ้า	ก็ทรงเห็น	เป็นสำคัญ
ฝ่ายผู้แทน	ลูกเสือ	ต่างประเทศ
ก็น้อมเศศ	ขอพระยศ	ปรากฏสิ้น
ต่างกล่าวว่	พระราชา	ของเรานั้น
เป็นราชัน	ยิ่งใหญ่	ในสากล
บ้างอยากให้	ผู้ใหญ่	ในถิ่นเขา
ตัวอย่างเอา	องค์ประมุข	ทุกแห่งหน
พึงแล้วคิด	จิตก็รื่น	ชื่นกลม
ให้เปี่ยมสิ้น	ในพระเดช	ประเทศไทย

บทวิเคราะห์คุณค่า

ในปัจจุบันการแต่งเครื่องแบบนักเรียนยังมีความเหมาะสมกับวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างดี เนื่องจากการแสดงถึงความมีระเบียบวินัย ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะมองไปข้างไหนก็แลงามตา เป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายในเรื่องเครื่องนุ่งห่ม เด็ก ๆ เองก็สามารถสวมใส่ได้สบายทุกโอกาส

เครื่องแบบนักเรียนของแต่ละโรงเรียนในสมัยปัจจุบันอาจจะมีความแตกต่างกันบ้างในเรื่องของรายละเอียดย่อย ๆ เช่น ชื่ออักษรย่อ สีของกระโปรง แต่ก็ยังยึดหลักใหญ่ ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลัก และต้องขออนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน หากมีความประสงค์จะมีเครื่องแบบนักเรียนเป็นแบบเฉพาะของโรงเรียน

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ, ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. ๒๔๕๒.

กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงาน, การประถมศึกษาแห่งชาติ การประถมศึกษากับลายสือไทย, พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๒๖.

กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารที่ ๒/๑๑ ของกระทรวงศึกษาธิการ, ร.ศ.๑๒๐.

กะชวงสีกสาธิการ, ระเบียบกะชวงสีกสาธิการ (ฉบับที่ ๔) ปีพุทธศักราช ๒๔๘๒.

กะชวงสีกสาธิการ, ระเบียบกะชวงสีกสาธิการ เรื่อง โรงเรียนอนุบาล, พุทธศักราช ๒๔๘๖.

เทพชู ทับทอง, สยามในอดีต, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรบัณฑิต, ๒๕๒๑.

เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาประเพณี, พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

วิจิตรมาตรา, ชุน, เมื่อวานนี้...ตอนกรุงเทพฯ เมื่อ ๗๐ ปีก่อน, พระนคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, ๒๕๒๐.

อภัย จันทวิมล, จากใจจริง, สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, พระนคร : กรุงเทพฯการพิมพ์, ๒๕๑๑.

คำ

สมาคมครูสมาคมนักเรียนครูแห่งประเทศไทย

ผู้เขียน

นิรมล สวัสดิบุตร

ความหมาย

สมาคมครูสมาคมนักเรียนครูแห่งประเทศไทย แปลตามศัพท์ได้ว่าสมาคมครูสมาคมนักเรียนครู คือเป็นที่รวมของครูเพื่อสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย เรียนรู้จากกัน และร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อความเจริญยิ่งขึ้นของการศึกษา

ประวัติ ความเป็นมาของคำ และวิวัฒนาการ

แนวคิดในการตั้งสมาคมครูสมาคมนักเรียนครูเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ร.ศ. ๑๒๓) มีพื้นฐานมาจากกิจกรรมของ "วิทยาทานสถาน" "สภาไทยาจารย์" และ "ประชุมสมาคมนักเรียนครู"

"วิทยาทานสถาน" เกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นสถานที่อบรมครูหรือประชุมครูของกระทรวงธรรมการ ซึ่งเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เสนาบดีคนแรกเป็นผู้จัดตั้งขึ้น เหตุที่ทำให้มีการจัดวิทยาทานสถาน คือใน พ.ศ. ๒๔๓๘ นั้นได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมระเบียบสอบไล่หนังสือไทยตามพระราชบัญญัติการสอบวิชา พ.ศ. ๒๔๓๓ ซึ่งนอกจากจะสอบวิชาพื้น ๆ คือ อ่าน เขียนตามคำบอก คัดลายมือ ไวยากรณ์ เลข บวก ลบ คูณ ทหารแล้ว ยังมีวิชาความรู้เรื่องร่างกายของเรา พระราชพงศาวดาร เรียงความ ย่อความ และเลขคณิตขั้นสูงขึ้นอีกด้วย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยให้ครูมีความรู้ใหม่ ๆ ทั้งในด้านเนื้อหาความรู้สาขาต่าง ๆ ตลอดจนวิชาครูและวิธีสอน กรมศึกษาธิการจึงมอบหมายให้ครูที่ได้ไปศึกษาวิชาครูมาจากต่างประเทศ ซึ่งมีเพียงไม่กี่คน นำวิชาที่เคยเรียนมาเผยแพร่ให้ครูด้วยการเปิด

อบรมครูที่ "วิทยาทานสถาน" ผู้ที่เป็นวิทยากรคนแรกคือ นายสนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา ซึ่งต่อมาก็คือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดี กระทรวงธรรมการ (คนที่ ๔) ในรัชกาลที่ ๖ วิธีการของวิทยาทานสถานนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแสดงปาฐกถา ณ สามัคยาจารย์สมาคมในเวลาต่อมา

"สภาไทยาจารย์" เป็นสภาสำหรับอบรมและประชุมครู ซึ่ง นายตรวจแขวง (ศึกษา) แขวงบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี ได้รับอนุญาตจากกระทรวงธรรมการให้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่วัดใหม่วินัยชาญ (วัดเทพผลุ) แขวงบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี โดยนายตรวจแขวงเป็นผู้สอนเองทุกวันพระซึ่งเป็นวันหยุดราชการ

จากบทความของพระวรวงศ์วิสิฐ (เชิง ศิวะศรียานนท์) ในวารสารจันทร์เกษม ฉบับที่ ๑๘ เดือนกันยายน-ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ นายตรวจแขวงคือผู้ที่สำเร็จการศึกษาได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ซึ่งนับว่าเป็นผู้มีความรู้ดี จึงได้รับการแต่งตั้งจากกรมศึกษาธิการ และให้มีหน้าที่ออกตรวจโรงเรียนตามท้องที่ที่จัดเป็นแขวงๆ โดยตรวจสถานที่ว่าเหมาะสมแก่การอนาถหรือไม่ หรือมีอุปสรรคอะไร นอกจากนี้ยังตรวจบัญชีเรียกชื่อ ทะเบียน สมุดหมายเหตุ และเข้าดูการสอนของครูในชั้นต่างๆ ด้วย เมื่อครบสัปดาห์ นายตรวจแขวงต้องทำรายงานการตรวจโรงเรียนเสนอเจ้ากรมตรวจกรมศึกษาธิการ ซึ่งขณะนั้นคือหลวงไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา ต่อมาเป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) เจ้ากรมก็บันทึกข้อที่จะต้องแก้ไขตักเตือนครู พอถึงวันเสาร์ก็มีการประชุมครูทุกโรงเรียนมาฟังคำชี้แจงและตักเตือนแนะนำให้รู้ทางแก้ไข เพื่อให้การจัดโรงเรียนและการสอนดีขึ้น

การประชุมครูในวันเสาร์นี้พระวรวงศ์วิสิฐกล่าวว่า ใช้สถานที่ ห้องประชุมใหญ่ของโรงเรียนอรุณราชวราราม (โรงเรียนทวีธาภิเศก) ในบริเวณวัดอรุณราชวราราม เพราะเป็นย่านกลางเหมาะสำหรับครู ในเรือกสวนฝั่งธนบุรีจะได้ไปมาสะดวก ส่วนครูที่อยู่ฝั่งพระนคร ก็นั่งรถลาก (รถเจ๊ก) ไปถึงแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วลงเรือจ้างข้ามไปถึง โรงเรียนอรุณราชวราราม (แต่จากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ ศธ ๖๒/๑ ร.ศ.๑๒๐ ท้ายเรื่องนี้ ระบุว่า "ขุนหม่อมสามัคยาจารย์" พบกันที่โรงเรียนกล่อมพิทยากร วัดพระเชตุพน ทุกวันพระกลาง เดือนและวันพระสิ้นเดือน เวลาบ่าย ๔ โมง)

การประชุมครูในวันเสาร์นั้นเจริญก้าวหน้าเพราะเจ้ากรมสนใจ ไปเป็นประธานเสมอ ข้าราชการที่เกี่ยวข้องก็ไปร่วมประชุมด้วย นอกจากจะมีการชี้แจงให้ครูทราบว่าการงานของตนบกพร่องข้อไหน และใครได้รับการชมเชยแล้ว ยังมีการเสนอปาฐกถาต่อท้ายโดยทาง ราชการเชิญผู้เชี่ยวชาญในทางวิชาครูบ้าง ประวัติศาสตร์หรือวิชา อื่น ๆ บ้างมาแสดง บางครั้งมีการได้วาที "สักรวาทีปรวาที" มีข้าราชการ กระทรวงอื่น ๆ และสุภาพชนไปประชุมกันแน่นหนาล้นหลาม

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ต่อมาเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ได้เป็นอธิบดี กรมศึกษาธิการและเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการด้วย ท่าน สนใจในการศึกษามากและเห็นประโยชน์ของการประชุมครูที่โรงเรียน อรุณราชวราราม จึงตั้งที่ประชุมนั้นเป็น "ประชุมสามัคยาจารย์" ตาม "แจ้งความเรื่องจะตั้งประชุมสามัคยาจารย์" ดังนี้

ในการจัดโรงเรียนและจัดการศึกษาทั่วไปเห็นว่าล้าหลังช้า ๆ นาน ๆ ได้ไปตรวจพบพูดจากับครูที่โรงเรียนครั้งหนึ่ง เพราะโรงเรียน มีมาก ต้องผลัดเปลี่ยนไปแห่งโน้นบ้าง แห่งนี้บ้างนั้นยังเป็นการท่าง

เห็นเน้นซ้ำอยู่มากนัก ไม่พอที่จะทำให้โรงเรียนทุกโรงเรียนดำเนิน
 ขึ้นสู่ความเจริญได้โดยรวดเร็วทันความต้องการ

สิ่งใดที่มีหนทางจะจัดให้เจริญขึ้นได้อย่างไร ไม่ว่าในการปกครอง
 โรงเรียนก็ดี หรือการวิชาก็ดี หรือวิธีสอนก็ดี หรือขนบธรรมเนียม
 แบบแผนใด ๆ ก็ดี กว่าจะแนะนำฝึกหัดให้ครูทราบได้ทั่วกัน ก็ต้อง
 ไปชี้แจงที่ละแห่ง ๆ เป็นการเสียแรงและเสียเวลาในที่ไม่จำเป็น หรือ
 เมื่อครูมีความติดขัดด้วยประการใด ๆ อันจำเป็นต้องปรึกษาหาฤ
 กว่าจะได้บอกเล่าให้เข้าใจกันได้ตลอดก็ยังคงเป็นความลำบากอยู่ จึง
 เป็นเหตุให้มาคิดเห็นว่าควรอธิบดีและบรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งนายตรวจ
 และครูทั้งหลายจะได้มีกำหนดเวลาพบกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งบ้าง
 เพื่อจะได้ปรึกษาหาฤบอกล่า หรือไต่ถามข้อความต่าง ๆ อันจะก่อ
 ให้เกิดความเจริญแก่โรงเรียนและแก่การศึกษาทั่วไป ทั้งจะได้เป็น
 โอกาสให้เกิดความรู้จักคุ้นเคยซึ่งกันและกันในระหว่างเจ้าพนักงาน
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยและครูทั้งปวงดีขึ้นด้วย เป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความ
 เจริญและความสะดวกแก่การสอนและการศึกษาได้โดยแท้

การประชุมตามที่กล่าวมาแล้วนี้ บางที่จะได้มีกำหนดให้พบ
 กันเดือนละสองครั้ง คือในวันโกนของวันพระกลางเดือนครั้งหนึ่ง
 กับวันโกนของวันพระสิ้นเดือนอีกรั้งหนึ่ง ตามแต่จะได้ตกลงต่อ
 ภายหลัง แต่ในครั้งแรกนี้ให้บรรดาครูทั้งหลายมาประชุมคอยพบ
 อธิบดีและนายตรวจที่โรงเรียนใหม่ วัดอรุณราชวราราม ในวันโกน
 กลางเดือน ๑๐ ตรงกับวันที่ ๑๕ กันยายน ร.ศ.๑๒๑ เวลาบ่าย ๒ โมง
 พร้อมกัน ประชุมนี้จะได้เรียกชื่อว่า "ประชุมสามัคยาจารย์" ต่อไป

กรมศึกษาธิการ
วันที่ ๑๘ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๑
(ลงนาม) วิสุทธสุริยศักดิ์
อธิบดี"

ในการประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ที่ประชุมเห็นพร้อมกันให้อธิบดีกรมศึกษาธิการเป็นสมานายกคนแรก และหลวงไพศาลศิลปศาสตร์เป็นเลขาธิการ ซึ่งในระยะแรกนั้นมีการประชุมทุก ๆ วันโกนของวันพระกลางเดือน และวันโกนของวันพระสิ้นเดือน เวลาบ่าย ๒ โมง เรียกสถานที่ประชุมว่า "สามัคยาจารย์สโมสรสถาน"

อธิบดีกรมศึกษาธิการได้กล่าวในการเปิด "ประชุมสามัคยาจารย์" ครั้งแรกว่า

"ในการตั้งประชุมสามัคยาจารย์ขึ้นนี้ ความประสงค์ของกรมศึกษาธิการอยากจะให้บรรดาครูอาจารย์ทั้งหลาย และเจ้าหน้าที่ในกรมศึกษาธิการ ได้มาพบปะสนทนา ปราศายด้วยกันและกันเป็นคราว ๆ ตามที่แจ้งความไว้แล้ว เพื่อจะให้มีคามพร้อมเพรียงปรองดองกันและจะได้เป็นการถ่ายทอดความรู้จากกันและกันด้วย นับว่าเป็นประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะยังรู้จักท่านทั้งหลายไม่ได้หมดในเวลาบัดนี้ก็ดี ก็ยังเป็นหนทางให้ข้าพเจ้าได้รู้จักท่านมากขึ้น ๆ ตามคราวที่จะได้พบกันต่อไป

การที่ได้ตกลงเลือกโรงเรียนอรุณราชวรารามเป็นสถานที่ประชุมของสามัคยาจารย์นี้ก็เพราะพร้อมกันเห็นว่าเป็นสถานที่อันตั้งอยู่ในย่านกลาง จะเป็นทีไปมา

สดวกแก่บรรดาครูทั้งหลายในทุก ๆ แขวงโดยรอบ และ การที่ได้ตกลงได้ทีนี้เป็นที่ประชุมนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าว ขอบพระคุณแต่ท่านสมเด็จพระพุทธาจารย์ ในการที่ท่านได้อนุญาตและยินดีให้วัดของท่านเป็นที่ตั้งของการ ประชุมนั้นด้วย

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้มาเห็นท่านเป็นอันมากดังนี้ และเข้าใจว่าครั้งนี้จะเป็นครั้งแรกที่เจ้าหน้าที่ในกรม ศึกษาธิการและครูอาจารย์ได้พบกันเป็นจำนวนมากถึง เพียงนี้ เป็นเครื่องส่อให้ข้าพเจ้าเกิดความพอใจยิ่งนัก

ก็ในครั้งแรกที่เปิดประชุมนี้ ข้าพเจ้าขอกล่าวเป็น คำแนะนำตักเตือนท่านด้วยกิจอันเป็นหน้าที่ของครูต่าง ๆ เพื่อเป็นหนทางความดำริที่ท่านจะได้เลือกใช้ให้สมควร เพื่อจัดให้การสอนของเราได้ดำเนินไปในหนทางที่ถูก อันจะเป็นทางที่อาจนำไปสู่ความเจริญได้โดยแท้”

ผู้ที่เป็นหัวแรงสำคัญมาแต่ต้นของการประชุมสามัคยาจารย์ก็ คือ หลวงไพศาลศิลปศาสตร (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เจ้ากรม ตรวจกรมศึกษาธิการที่ได้เป็นประธานในการประชุมครูวันเสาร์มาก่อนที่จะตั้งประชุมสามัคยาจารย์ ดังมีหลักฐานตามคำกล่าวของ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ในวันเปิดประชุมสามัคยาจารย์ว่า “ต่อไปนี้จะได้ว่าเรื่องระเบียบของการประชุมวันนี้ที่จะจัดอย่างไร และขอให้ หลวงไพศาลศิลปศาสตร ผู้ต้นคิดในการประชุมนี้เป็นผู้กล่าวต่อไป” (วิทยากรย์ ปีที่ ๑ ตอนที่ ๖ เล่ม ๒ ร.ศ. ๑๒๑)

การประชุมสามัคยาจารย์ครั้งแรกนั้นมีผู้สนใจไปประชุมมาก ถึง ๓๐๑ คน ดังรายงานในวิทยากรย์ว่า “เรามีความยินดีที่การประชุม

สามัคยาจารย์นั้นจะได้เป็นความสว่างของบรรดาครูอาจารย์สืบไป
 ทุกท่านทุกนายที่มาประชุมก็ล้วนมีความอึดอื้อบ ตั้งตาคอยวันประชุม
 หน້ายอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ดูเหมือนกรมศึกษาธิการจะยังไม่ได้เคยมีการ
 ประชุมครูที่มากหลายเหมือนครั้งนี้เลย สังเกตดูตั้งแต่บ่ายโมง ๑
 จนถึงบ่าย ๒ โมงในวันประชุมนั้น ผู้ที่มาประชุมเนื่องหลามตาม
 กันมาเป็นกลุ่มเพนสายไม่มีที่สิ้นสุด ดูดูจแม่หน้าและฝั่งวัดอรุณจะไม่
 มีผู้อื่นนอกจากครู”

พระวรวงษ์พิสิฐ (เชิง ศิวะศรียานนท์) อดีตเลขาธิการสามัคยา-
 จารย์สมาคมเขียนไว้ในเรื่องสามัคยาจารย์สมาคม ลงพิมพ์ในวารสาร
 จันทรเกษม ฉบับกันยายน-ตุลาคม พ.ศ.๒๕๐๐ ว่า ในการประชุม
 ต่อ ๆ มา ข้าราชการและครูบาอาจารย์ก็สนใจไปประชุมอย่างมากมาย
 จนต้องหาที่ประชุมใหม่ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์อธิบดีกรมศึกษาธิการ
 จึงจัดการเช่าที่ของวัดราชบูรณะ สร้างเรือนไม้ขึ้นให้เป็นที่ประชุม
 มีห้องฝึกดนตรี ห้องพักขายน้้าชากาแฟด้วย และปราบพื้นที่หน้าเรือน
 ไม้่นั้นเป็นสนามสำหรับเล่นกีฬา มีการจัดรายการประชุมเป็นระเบียบ
 ว่าวันใดจะประชุมครู และวันใดและมีการแสดงปาฐกถาหรือได้วาที่
 และวันใดมีการซ้อมดนตรี มีการรื่นเริง ครูบาอาจารย์เลิกสอนจาก
 โรงเรียนแล้วก็มา ณ สถานที่นี้คับคั่ง ท่านอธิบดีกรมศึกษาธิการ
 เลิกจากราชการในกระทรวงแล้วก็มาดูการงานในสถานที่นี้ทุกวัน
 มิได้ขาด นาน ๆ ก็มีการรื่นเริงเล่นละครพูด มีผู้คนดูล้นหลาม

เมื่อกิจการ “ประชุมสามัคยาจารย์” เจริญยิ่งขึ้น สถานที่ก็กลายเป็น
 คับแคบลง พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์จึงนำเงินศาสนสมบัติมาสร้าง
 ตึกเป็นโรงเรียนมัธยมสวนกุหลาบ และสร้างตึกประชุม แล้วจัด
 การจดทะเบียนเป็นสมาคมอย่างแท้จริง มีชื่อว่า “สามัคยาจารย์สมาคม”
 เมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ (ร.ศ. ๑๒๓) มีเครื่องหมายประจำ

สมาคมเป็นภาพประดิษฐ์มีดอกกุหลาบเพื่อเป็นที่ระลึกถึงโรงเรียน
พระตำหนักสวนกุหลาบซึ่งเลิกไปแล้ว มีมือสองมือจับกันแน่น หมายถึง
ความสามัคคีเพื่อปลุกความสามัคคี และมีรูปเครื่องดนตรี เครื่องมืองาน
ศิลปะและเครื่องมือสำหรับเล่นกีฬา

เรื่องเครื่องหมายของสามัคยาจารย์สมาคมนี้ พระยาเมธาธิบดี
(สาทร สุทธเสถียร) อธิบดีกรมวิขาธิการ ได้แสดงปรากฏภาพพิเศษ
เรื่อง "หัวใจวิธีสอน" ในสามัคยาจารย์สมาคมเมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๗๔ ว่า "เมื่อราว ๓๐ ปีล่วงมาแล้ว... ในครั้งนั้นข้าพเจ้า
เป็นครู และเป็นข้าราชการอยู่ในจำพวกผู้ริเริ่มตั้งสมาคมนี้ผู้หนึ่ง
ดูเหมือนยังจำได้ราง ๆ ว่าตราของสมาคมในบัดนี้ที่มีรูปสมุดเครื่อง
อุปกรณ์ในทางศิลปะและมือที่จับประสานกัน ข้าพเจ้ามีส่วนเป็นผู้
ให้ความคิดแก่นายช่างให้ผูกเป็นลาย เสนอท่านผู้ใหญ่ขึ้นไปโดย
ลำดับจนกระทั่งได้รับอนุญาตให้ใช้อยู่ตลอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน"
(วิทยากรย์ เล่ม ๓๑ ตอนที่ ๑๗ ประจำวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔)

สามัคยาจารย์สมาคมดำเนินงานอย่างต่อเนื่องได้รับความนิยมนามาก แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ภักดิ์ทรงสนพระทัยในกิจการของสมาคม ดังจะเห็นได้จากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังสามัคยาจารย์สโมสรสถาน เมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๙ ปราบกฏตามรายงานกรรมการอำนวยการประจำปีที ๗ (ร.ศ.๑๒๘-๑๒๙) ว่า "...เสด็จทอดพระเนตรสถานที่แล้วทอดพระเนตรแบบรูปเขียนของไทยและรูปเขียนต่าง ๆ ซึ่งเป็นฝีมือของสโมสรจิตรกรรมในสมาคมนี้ ได้มีพระราชดำรัสสั่งการงานในสมาคมและการศึกษาต่าง ๆ หลายประการแก่ท่านสภานายก เป็นต้น ทั้งนี้เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่ง...ประทับอยู่จนย่ำค่ำ ๓๕ นาที เสด็จพระราชดำเนินกลับ บรรดากรรมการและสมาชิกกับนักเรียนทั้งปวงได้โห่ถวายไชยด้วยความปีติยินดีและรื่นเริง อันมีกันทั่วหน้ากัน..." นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงดำรงพระยศที่มกุฎราชกุมารได้เสด็จพระราชดำเนินทรงแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์สมาคมถึง ๔ ครั้ง และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เสด็จพระราชดำเนินไปทรงฟังปาฐกถาที่สามัคยาจารย์หลายครั้ง

ครั้งถึง พ.ศ. ๒๔๘๘ เมื่อสิ้นภาวะสงครามโลกครั้งที่ ๒ แล้วรัฐบาลในสมัยนั้นซึ่งมีนายทวี บุญยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้ตราพระราชบัญญัติครู พ.ศ. ๒๔๘๘ ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ และตามมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัตินั้นกำหนดให้มีสภาในกระทรวงศึกษาธิการเรียกว่า "คุรุสภา" นายทวี บุญยเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีหนังสือถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ว่า "...คุรุสภามีวัตถุประสงค์และความมุ่งหมายกว้างขวาง

ครอบคลุมกิจการของสามัคยาจารย์สมาคม...คณะกรรมการอำนวยการของสมาคมนี้ซึ่งมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานยกโดยตำแหน่ง จึงจัดให้มีการประชุมใหญ่ของสมาคมนี้ เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ณ สามัคยาจารย์สมาคม...เห็นพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ว่าให้รวมกิจการของสามัคยาจารย์สมาคมเข้ากับกิจการของ "คุรุสภา" และเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งชื่อสามัคยาจารย์สมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ จะได้จัดตั้งสโมสรสามัคยาจารย์ขึ้นใหม่เป็นกิจการแผนกหนึ่งของคุรุสภา

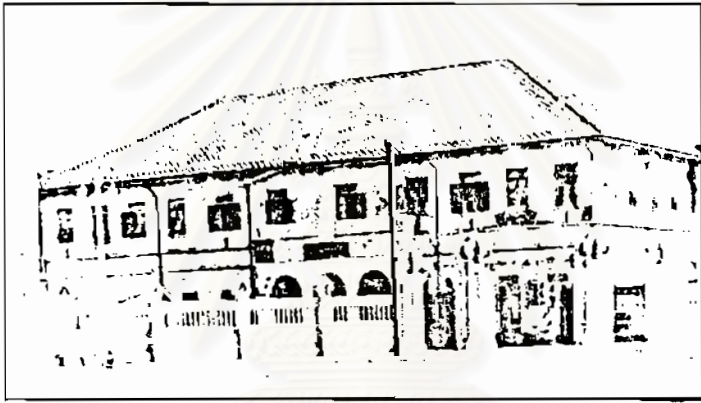
จึงเรียนมาเพื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อทรงทราบในฐานะที่สามัคยาจารย์สมาคมเป็นสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์..."

สามัคยาจารย์สมาคมจึงเป็นอันสลายตัวไป แต่คงมีสามัคยาจารย์สโมสรต่อมาตามที่ นายทวี บุญยเกต ก่อไว้ โดยใช้อาคารเดิม ๒

ภาพตึกพระเสด็จ

หลังของสามัคยาจารย์สมาคมในบริเวณโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นสโมสรสถาน (ตึกพระเสด็จ) และได้ใช้ชั้นบนของตึกนั้นเป็นหอพักของสมาชิกคุรุสภาต่างจังหวัดที่เดินทางมาทำธุระในพระนคร ส่วนอีกตึกหนึ่ง ชั้นบนใช้เป็นห้องสมุดและที่ทำงานของสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา ส่วนชั้นล่างใช้เป็นที่ประชุมแสดงปาฐกถา และบรรยายงานทางวิชาการ

ภาพตึกที่ประชุม

กิจการสามัคยาจารย์สโมสรยุติลงในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ สมัย ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการและย้ายที่ทำการของคุรุสภาไปอยู่ที่ชั้นบนหอประชุมคุรุสภา ถนนประดิพัทธ์ โดยยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และวัตถุประสงค์ของสามัคยาจารย์สมาคมก็เลือนหายไปด้วย เพราะคุรุสภามีใช้สมาคมของครูเช่นที่สามัคยาจารย์สมาคมเคยเป็น แต่เป็นสภาของครูซึ่งมีภาระหน้าที่ ๓ ประการ ตามที่ปรากฏในหนังสือ ๔๐ ปี คุรุสภา พ.ศ. ๒๕๒๘ คือ

๑. งานส่งเสริมสวัสดิการและพิทักษ์สิทธิครู
๒. งานส่งเสริมและพัฒนาวิชาชีพครู
๓. งานบริหารสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา

แก่นความคิดที่แสดงถึงภูมิปัญญาไทย

แนวคิดหลักที่เป็นต้นกำเนิดของสามัคยาจารย์สมาคม คือ การทำให้ครูได้ประชุมร่วมกันเพื่อเพิ่มพูนความรู้ แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นก่อนตั้งสามัคยาจารย์สมาคมเป็นเวลา ๔ ปี (วิทยาลัยทานสถาน เกิด พ.ศ. ๒๔๓๘ สามัคยาจารย์สมาคมเกิด พ.ศ. ๒๔๔๒) ถ้าพิจารณาในแง่ที่ว่าการศึกษาของไทยเพิ่งเริ่มมีระบบโรงเรียนเป็นหลักฐาน โดยมีการตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรแห่งแรกคือ โรงเรียน มหรรณพาราม ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ แล้ว ก็นับว่าผู้มีส่วนในการบริหาร การศึกษาสมัยนั้นมีความคิดก้าวหน้ามากที่พยายามสร้างครูที่มีความรู้ เหมาะสม เพื่อยกระดับการศึกษาของประเทศให้สูงยิ่งขึ้น เพราะ หลังจากนั้นเพียง ๑๑ ปี ก็เริ่มมีวิทยาลัยทานสถาน และอีก ๔ ปีต่อมา กรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการก็จัดตั้งสามัคยาจารย์สมาคม ขึ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาคมแรกของผู้มีวิชาชีพครูในประเทศไทย และเป็นสมาคมที่มีกิจกรรมกว้างขวางตามวัตถุประสงค์ และมีบทบาท ในการส่งเสริมครูเป็นอย่างมากเพราะมีผู้นำที่ตั้งใจทำงาน มีความ สามารถและเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ระดับปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

วัตถุประสงค์ของสามัคยาจารย์สมาคมตามที่ระบุไว้ในระเบียบ การเมื่อแรกตั้งสมาคมมีดังนี้

“ก. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นที่รวบรวมศิลปวิทยา คือ หมายความว่าให้เป็นที่ชุมนุมสำหรับปฤกษาหาหรือการที่ เกี่ยวข้องด้วยการศึกษา เพื่อจะคิดค้นหาวิชาและอุปเท่ห์ ที่จะจัดทำบำรุงการสิ่งนี้ให้เปนประโยชน์ถึงซึ่งความ เจริญยิ่งขึ้นไป ให้เป็นที่ชุมนุมสอนและฝึกหัดอธิบาย หรือแลกเปลี่ยนหรือสืบสนธิความรู้แก่กันและกัน

ข. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นที่ประชุมเพื่อนราชการ ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั่วไป ตลอดจนนักเรียนชั้นสูงซึ่งยังอยู่ในเวลาเล่าเรียนที่มีความพอใจเข้าเป็นสมาชิก เพื่อได้สนทนา วิชาสาระทำความคุ้นเคยให้รู้จักอักษรยศจาคองแห่งกันและกันเป็นอันดีและเพื่อเป็นอุบายที่จะให้เพื่อนราชการชั้นใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสมาชิกได้รับความคุ้นเคยในที่ประชุม ภาระทำความมีสง่าและความองอาจกล้าหาญให้บังเกิดแก่สมาชิกรุ่น ๆ เหมือนเป็นความฝึกหัดอันหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกว่า "โสเซียล เอดูเคชัน" อันเป็นความฝึกหัดอย่างสูงซึ่งจะเรียนด้วยวิธีอื่นไม่ได้นอกจากต้องเข้าที่ประชุม

ค. เพื่อให้สมาคมนี้เป็นที่ให้เกิดความเบิกบาน สาราณใจในที่ชอบและเป็นคุณประโยชน์ มีการกรีกษา และการบันเทิงเป็นต้น อันเป็นเครื่องชำระความเมื่อยมึนแห่งร่างกายและความเลื่อยล้า ชุ่มมัวแห่งดวงจิตตรให้ชุ่มชื้นตื่นเต้นสดใสนั่นใหม่ สำหรับจะได้เป็นกำลังที่จะประกอบกิจการต่อไป" (สามัคยาจารย์สมาคม, ร.ศ. ๑๒๖, หน้า ๑-๒)

สิ่งที่น่าสนใจก็คือนอกเหนือจากการเป็นสมาคมวิชาชีพที่มุ่งทำนุบำรุงวิชาการทางการศึกษาให้เจริญยิ่งขึ้นแล้ว สมาคมนี้นี้ยังได้วางวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนถึงการทำให้สมาชิกเป็นผู้ที่ "มีสง่าและองอาจกล้าหาญ" โดยเรียนรู้จากการเข้าร่วมประชุมในหมู่ผู้ร่วมอาชีพซึ่งมีทั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ผู้น้อย และนักเรียนชั้นสูง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จึงต้องระวางที่จะประพฤติดตนเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ผู้ที่อ่อนกว่าทั้งคุณวุฒิและวัยวุฒิ ผู้น้อยก็ได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ที่ดี และเกิด

ความนับถือ เลื่อมใส เป็นผลให้ประพุดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ทำให้
ได้รับความเมตตาและบังเกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันในระหว่าง
ผู้ใหญ่กับผู้น้อย เป็นประโยชน์แก่การทำการราชกรณียกิจ นอกจากนี้
ยังมีวัตถุประสงค์จะส่งเสริมสุขภาพทั้งทางกายและใจของสมาชิกที่
ต้องทำงานมาอย่างเหน็ดเหนื่อยให้หายเครียดด้วยการออกกำลังกาย
หรือเล่นดนตรี ฟังดนตรี เป็นต้น

สมาชิกของสามัคยาจารย์สมาคมตามหนังสือของสมาคมที่
พิมพ์ใน ร.ศ. ๑๒๖ มี ๒ ประเภท คือ สามัญสมาชิก และวิสามัญ
สมาชิก

ก. สามัญสมาชิก ได้แก่ คนทั่วไปที่จะสมัครเข้า
เป็นสมาชิก...ต้องมีผู้ที่เป้นสมาชิกอยู่แล้วเป็นผู้นำคน
หนึ่ง เป็นผู้รับรองไม่น้อยกว่า ๒ คน เว้นแต่ผู้ที่มีประ-
ภาคนียบัตรของกรมศึกษาธิการในวิชาครู และครูประ-
ภาคนียบัตรต่างประเทศซึ่งรับราชการอยู่ในกรมศึกษาธิการ
จึงไม่ต้องมีผู้นำและผู้รับรอง...เมื่อกรรมการตกลงเห็น
สมควรและยอมรับแล้วก็เป้นอันเข้าเป็นสมาชิกได้โดย
ที่ผู้นั้นต้องช่วยบำรุงสมาคมเป้นรายปี ปีละคนละ ๑๒
บาท และสมาชิกอย่างนี้ถ้าไม่สมัครจะคงอยู่ในสมาคม
เมื่อใดจะลาออกก็ได้

ข. วิสามัญสมาชิก ได้แก่ ผู้หนึ่งผู้ใดซึ่งสมาคม
เห็นสมควรจะเชื่อเชิญเป้นสมาชิก ก็เชื่อเชิญเป้นสมาชิก
พิเศษ และสมาชิกอย่างนี้ไม่ต้องเสียเงินบำรุงรายปี”

การที่สามัญสมาชิกของสามัคยาจารย์สมาคมต้องเสียค่าบำรุง
เป้นรายปี ปีละ ๑๒ บาทนั้น เมื่อเทียบกับเงินเดือนครู ๒๐ บาท ใน
สมัยนั้นแล้วก็นับว่าเป็นจำนวนเงินที่สูงมากทีเดียว เพราะเท่ากับ
ประมาณร้อยละ ๕๐ ของเงินเดือนหนึ่งเดือน ถ้าคิดถึงว่าใน พ.ศ.

๒๕๓๔ ผู้ได้เงินเดือน ๒,๕๐๐ บาท จะต้องเสียค่าบำรุงสมาชิกคุรุสภา ปีละ ๑,๒๕๐ บาท คงถือว่าเป็นเรื่องที่น่าแพงมาก และตามที่เป็นจริง ใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ครูผู้เป็นสมาชิกสามัญของคุรุสภาเสียค่าบำรุงรายปี เพียงปีละ ๕๐ บาท หรือประมาณร้อยละ ๒ ของเงินเดือน ๑ เดือน (คิดจากเงินเดือนระดับต่ำ ๒,๕๐๐ บาท) และถ้าเป็นสมาชิกตลอดชีพก็เสียครั้งเดียว ๕๐๐ บาท เท่านั้น

ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือ สามัญสมาชิกของสมาคมคณาจารย์ สมาคมตามรายชื่อที่ปรากฏในหนังสือของสมาคมประกอบรายการ ประจำปีที่ ๒ นั้น มีผู้ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับวงการศึกษากันถึง ๘๖ คน หรือ ประมาณร้อยละ ๒๐ ของสมาชิกสามัญทั้งหมด ๔๘๓ คน บุคคลเหล่านั้นมีทั้งที่เป็นผู้พิพากษา ข้าราชการมหาดไทย ข้าราชการกระทรวง ต่างประเทศ กระทรวงนครบาล กระทรวงวัง กระทรวงพระคลัง ฯลฯ แม้แต่เป็นพ่อค้าและประชาชนธรรมดาก็มี อาจเป็นไปได้ว่า สมาคมนั้นมีกิจกรรมน่าสนใจ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจมีห้องสมุดที่ดีซึ่งเป็นสิ่งดึงดูดผู้ใฝ่หาความรู้ ไม่ว่าจะอยู่ในวงวิชาชีพใด ซึ่งพระวรวงศ์วิสิฐเกล้าไว้ในวารสารจันทร์เกษม ฉบับที่ ๑๘ กันยายน-ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ว่า ห้องสมุดของสมาคมคณาจารย์สมาคม "...นับเป็นที่สองของหอพระสมุดพระนคร มีหนังสือดี ๆ มากทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ มีผู้ศรัทธาบริจาคหนังสือส่วนตัวให้สมาคมนี้ด้วยประสงค์จะให้เป็นที่แหล่งกลางเก็บหนังสือดี ๆ มากมาย จึงเป็นเหตุให้มีคนเป็นสมาชิกมาก ทว่ามีสมาคมใดเท่าเทียมไม่ สมาชิกของสมาคมคณาจารย์สมาคมไม่ใช่เฉพาะครูเท่านั้น บรรดาเจ้านาย ข้าราชการ และผู้มีเกียรติทั้งหลายเป็นสมาชิกทั่วบ้านทั่วเมืองเพราะผู้ที่รักการศึกษาและชอบอ่านหนังสือเมื่อเป็นสมาชิกแล้วก็มีสิทธิใช้ห้องสมุด"

กรรมการของสมาคมฯ มี ๒ ประเภท คือ กรรมการ
 อำนวยการและกรรมการที่ปรึกษา

“ก. กรรมการอำนวยการ มี ๓ ประเภท คือ

๑. เจ้าหน้าที่ ๙ ตำแหน่ง ๆ ละ ๑ คน ประกอบด้วย

สภานายก (ไม่เรียกนายกสมาคม : ผู้เขียน)

อุปนายก

เลขาธิการ

(ทั้ง ๓ ตำแหน่ง กรมศึกษาธิการเลือก
 และตั้ง)

เหรียญกษาปณ์

สาราณียกร

บรรณารักษ์

ปฏิคม

(๔ ตำแหน่งนี้ สมาชิกเลือกและโหวตตั้ง)

ริคอดเดอร์

อินเวสติเกเตอร์

(๒ ตำแหน่งนี้ สภานายกเลือก กรรมการ
 อนุญาตตั้ง)

๒. ผู้ช่วย ๕ ตำแหน่ง คือ

ผู้ช่วยเลขาธิการ

ผู้ช่วยเหรียญกษาปณ์

ผู้ช่วยสาราณียกร

ผู้ช่วยบรรณารักษ์

ผู้ช่วยปฏิคม

(ทั้ง ๕ ตำแหน่งนี้ เจ้าหน้าที่เลือก กรรมการ
อนุญาตตั้ง แต่ละตำแหน่งจะมีกี่คนก็ได้
แล้วแต่สมควรแก่งาน)

๓. นายกและเลขานุการของกรรมการสาขา
ผู้จัดการสโมสรสาขา (เช่น สโมสรอังกฤษ
สโมสรบันเลง ฯลฯ : ผู้เขียน)
นายวงของกรรมการบันเทิง
นายสนามของกรรมการกรีฑา

ข. กรรมการที่ปรึกษา จำกัดจำนวนให้มีได้เพียง
๓๐ คน สมาชิกเลือกและโหวตตั้ง

การตั้งกรรมการตั้งปีละครั้งเป็นปกติ คือในต้น
เดือนธันวาคมเป็นเวลาเลือกกรรมการใหม่ และสิ้น
เดือนธันวาคมเป็นเวลาตั้ง แต่ถ้าหากมีความจำเป็นโดย
เฉพาะอย่างใดก็จะเลือกและตั้งได้ภายในกำหนดเป็น
พิเศษ”

กรรมการของสมาคมมีหน้าที่ระบุไว้ชัดเจนในข้อบังคับของ
สมาคม มีที่น่าสนใจเป็นพิเศษ เช่น

หน้าที่ของเลขาธิการ ข้อ ๔ คือ

“ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งให้ชนทรัพย์หรือพัสดุนั้นใดแก่สมาคม
เพื่อเป็นการบำรุงให้รุ่งเรืองขึ้น เปนหน้าที่ของเลขาธิการ
ที่จะให้เจ้าหน้าที่รับทรัพย์หรือพัสดุนั้น ๆ จารึกนามผู้นั้น
ไว้ในสมุดสำหรับสมาคมตามแผนกให้ปรากฏยืนยงอยู่
ชั่วกาลนานและเปนหน้าที่ของเลขาธิการที่จะประกาศ
เมตตาคุณของท่านผู้นั้นในหนังสือพิมพ์ของสมาคม

(วิทยากรย์) เพื่อให้เป็นที่ชื่นชมยินดีแก่สมาชิกทั้งหลาย
ทั่วไป”

เรื่องนี้แม้จะดูว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญนัก แต่ถ้าสมาคมหรือหน่วยงานใด ๆ จะตั้งใจทำตามนี้ให้สม่ำเสมอ เพื่อให้มีหลักฐานยืนยันอยู่ชั่วกาลนานก็จะเป็นการดียิ่ง มิใช่ว่าเมื่อเปลี่ยนกรรมการสมาคมหรือผู้บริหารหน่วยงานเป็นชุดใหม่ก็ละทิ้งของเดิม แล้วดูแลเอาใจใส่เก็บบันทึกแต่เรื่องที่อยู่ในสมัยตนเท่านั้น ทำให้ขาดหลักฐานที่จะอ้างอิงในระยะเวลายาวนานไปอย่างน่าเสียดาย

หน้าที่ของแผนกทรัพย์สินของสามัญจารย์สมาคมก็ระบุไว้ชัดเจนละเอียดลออช่วยให้ผู้รับหน้าที่ปฏิบัติตามได้ง่ายและไม่ผิดพลาด ตัวอย่างเช่น

“ข้อ ๓ เจ้าหน้าที่ใด ๆ กิติ กรรมการสาขาใด ๆ กิติ ผู้จัดการสโมสรสาขาใด ๆ กิติ ต้องให้ทำงบประมาณรายได้ และรายจ่ายสำหรับปีข้างหน้าให้เสร็จภายในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน แห่งปีที่จะสุดลง แล้วให้ส่งทรัพย์สินให้ทันเพื่อนำเสนอกรรมการในวันที่ ๑๕ ของเดือนนั้น...

ข้อ ๗ เงินรายได้และรายจ่ายทั้งปวงเมื่อสิ้นเดือนหนึ่ง ๆ ต้องทำงบเดือนส่งลงวิทยากรย์ครั้งหนึ่ง ส่วนตัวเงินรายได้ต่าง ๆ นั้นให้มอบส่งต่อทรัพย์สินตามความสมควร คือถ้าเป็นเงินมาก เจ้าหน้าที่ไม่รับผิดชอบรักษา ก็ให้ส่งเสียทันที ถ้าเป็นเงินน้อยจะรักษาไว้ก่อนก็ได้ แต่เมื่อสิ้นเดือนหนึ่ง ๆ ต้องส่งให้เสร็จพร้อมทั้งงบเดือนเป็นเดือน ๆ ไป

ข้อ ๘ การที่จะกระทำให้เงินที่เหลือจ่ายเกิดดอกออกผลนั้น เป็นหน้าที่ของทรัพย์สินที่จะพึงคิดและจัด

ตามความอนุญาตของกรรมการ...”

เมื่อผู้ที่เป็นเหรียญกษาปณ์หรือเจ้าหน้าที่ได้อ่านระเบียบต่าง ๆ แล้วก็
จะระลึกได้ว่าตนมีหน้าที่ต้องทำอะไรบ้าง เมื่อใด อย่างไร

สามัคยาจารย์สมาคม เป็นสมาคมของครู จึงเคร่งครัดในเรื่อง
ความประพฤติของสมาชิกมาก ได้กำหนดข้อห้ามและข้อลงโทษไว้ว่า

“สมาคมนี้จะไม่รับผู้ที่มีชื่อเสียงเสียหรือประพฤติ
ตนเลวทราม อันควรจะอับอายขายหน้าเข้าเป็นสมาชิก
และถ้าหากผู้ที่ได้เข้าเป็นสมาชิกอยู่แล้ว ถ้าว่าความเสื่อม
เสียเช่นนั้นมาปรากฏขึ้นเมื่อใดก็ต้องให้ออกจากสมาชิก
ของสมาคมนี้ หรืออีกอย่างหนึ่งถ้าสมาชิกทำผิดข้อบังคับ
ของสมาคม ก็จะต้องลงโทษให้ออกเสียจากสมาคม”

ใน “ข้อบังคับสำหรับสมาคม” ของ “แพนทอปฎิคม” ก็ระบุไว้ว่า

“๑. ในสโมสรสถานนี้ ห้ามการเสพยาสุรา ห้ามการ
พนัน อย่างที่เข้าใจว่าเล่นเบี้ย ห้ามการคบค้าอิสตรี อย่างที่
เข้าใจว่าชู้สาว

๒. ผู้ที่ไม่ประพฤติตนโดยสุภาพหรือไม่แต่งตัว
อย่างสุภาพ ไม่ยอมให้เข้าในสโมสรสถาน

๕. ผู้ที่ต้องออกจากสมาชิกของสามัคยาจารย์สมาคม
ด้วยความเสื่อมเสียไม่มีโอกาสที่จะมาเข้าสู่สโมสรสถาน
ได้อีก”

การที่มีระเบียบข้อบังคับไว้ดังกล่าวย่อมทำให้สมาคมและสโมสร
สถานมีแต่ผู้ที่น่านับถือ และเป็นเครื่องส่งเสริมชื่อเสียงให้สมาคมได้

เป็นอย่างดี ผู้ที่เป็นสมาชิกก็ภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของสมาคม
อันมีเกียรติ

กรรมการเจ้าหน้าที่ ๒ ใน ๔ ตำแหน่งของสามัคยาจารย์สมาคม
มีหน้าที่ซึ่งน่าสนใจมากคือ

“ริคเตอร์ มีหน้าที่เป็นการประจำตัวอยู่โดยเฉพาะ
คือสำหรับเป็นผู้เรียบเรียงพงษาวดารประวัติของการ
ศึกษาทั่วไป และของการศึกษาเฉพาะที่เฉพาะอย่าง เช่น
เฉพาะโรงเรียนหรือวิทยาลัยแห่งหนึ่งแห่งใด เป็นต้น
ที่ได้เกิดได้มี และจะมีขึ้นในเมืองไทย ต้องสืบสวนค้น
คว้าเหตุการณ์ที่ล่วงแล้วมา พยายามรวบรวมให้ติดต่อมา
เป็นเรื่องและคอยสอดรับฟังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่
หรือสิ่งใดได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงและดำเนินไปประการ
ใด รวบรวมให้เป็นที่น่าค้นหาได้ และเรียบเรียงให้ติดต่อกัน
เป็นเรื่องไว้สำหรับเป็นหลักฐานแห่งการศึกษาสำหรับ
ชาติแห่งประเทศสยาม”

“อินเวสติเกเตอร์ มีหน้าที่เป็นการประจำตัวอยู่
โดยเฉพาะ คือสำหรับเป็นผู้คอยสอดและตรวจสืบข่าว
คราวบรรดาที่เกี่ยวข้องแก่การศึกษา คือความคิดความ
เห็นที่ดี ระเบียบจัดการศึกษาก็ดี วิธีสอนและการสอน
ก็ดี แบบฉบับตำหรับตำราก็ดี เหล่านี้เป็นต้น บรรดาได้
เกิดได้มีขึ้นในประเทศต่าง ๆ เรื่องใดข้อใดซึ่งแปลกและ
ดีควรจะนำมาเป็นความรู้แก่สมาชิกทั้งปวง เพื่อประโยชน์
แก่การเรียนการสอนและเป็นหนทางความคิดในวิธีที่
จะจัดระเบียบแบบแผนทั้งปวงก็ให้เป็นหน้าที่อินเวสติ-
เกเตอร์ที่จะเป็นผู้ชักนำมาแสดง คือจะเล่าเรื่องลงวิทยา-

จารย์พอให้ทราบตามเหตุก่ดี หรือจะแปลจะแต่งส่งก่ดี หรือแนะนำและซื้อหาตำหรับตำรานั้นมาไว้สำหรับสมาคม ก่ก็ตาม หรือจะนำมากล่าวแสดงในที่ประชุมด้วยวาจาก่ ตาม แล้วแต่เรื่องทีควร เพื่อประกาศให้สมาชิกทราบ สำหรับจะได้อ่าน ได้เห็น ได้ฟัง เป็นเครื่องประกอบความรู้ ความคิดให้ยิ่งขึ้น”

ตำแหน่งทั้งสองดังกล่าวน่าจะทำประโยชน์ให้แก่การศึกษา เป็นอย่างมาก สมควรที่สมาคมวิชาการ โดยเฉพาะสมาคมของครูจะ นำตำแหน่งดังกล่าวมารื้อฟื้นและปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป

กิจกรรมสำคัญของสามัคยาจารย์สมาคม คือ

๑. การออกหนังสือพิมพ์ “วิทยาสจารย์” ซึ่งออกเป็นรายเดือน สำหรับแจกเป็นการให้เปล่าแก่สมาชิกของสมาคม หนังสือพิมพ์ วิทยาสจารย์นี้เดิมเป็นหนังสือของโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สามัคยา- จารย์สมาคมได้รับมอบกรรมสิทธิ์จากกรมศึกษาธิการตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ หนังสือพิมพ์วิทยาสจารย์นี้ให้ประโยชน์แก่ ครูเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะลงพิมพ์เรื่องที่เป็นความรู้เกี่ยว กับวิชาการสำหรับครูแล้ว ยังมีข่าวของกระทรวงธรรมการลงเป็น ประจำ เป็นสื่อสำคัญที่ทำให้ครูทราบความเคลื่อนไหวในงานด้าน ต่าง ๆ ของกระทรวงธรรมการ สามารถปฏิบัติงานไปในทิศทาง เดียวกัน ทั้งยังได้ทราบว่ามีใคร ทำอะไร ที่ใด ในวงการศึกษาด้วย ตัวอย่างเรื่องทีลงพิมพ์ในวิทยาสจารย์เล่ม ๓๒ ตอนที่ ๕ ประจำวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ คงจะสะท้อนให้เห็นได้ว่ามีประโยชน์แก่ครู อย่างไร เช่น

๑. เรื่องการศึกษาแบบธัญบุรี เป็นเรื่องทีเกี่ยวกับแนวความคิดและการปฏิบัติจริงของครูใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดธัญบุรี

ในการสอนเด็กให้เกิดความนิยมในวิชาชีพ

๒. เรื่องกฎของการเป็นผู้เชื่อตัวเองซึ่งเก็บความจาก Prize Morality Code ลงใน The Journal of the National Education Association ของสหรัฐอเมริกา

๓. หลักแห่งการสอน ๑๐

๔. ข้าราชการทรงธรรมการ

๕. อนุโมทนาผู้ส่งเงินบำรุงสมาคม

ฯลฯ

๒. การแสดงปาฐกถาพิเศษ ในเรื่องที่เป็นความรู้สำหรับครู ปรากฏตามรายงานกรรมการอำนวยการสามัคยาจารย์ ประจำปีที่ ๖ (ร.ศ.๑๒๘-๑๒๙) ว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่เมื่อดำรงพระยศที่มกุฎราชกุมารได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จมาสามัคยาจารย์สโมสรสถาน พระราชทานพระบรมราโชวาทในเรื่องเกี่ยวเมืองพระร่วง เป็นส่วนหนึ่งของพงษาวดารสยาม

ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๘ ว่าด้วยตอนตระเตรียมจะไปเมืองพระร่วง มีสมาชิกมาฟัง ๒๔๐ คน.....

ครั้งที่ ๔ วันที่ ๓ กันยายน ร.ศ. ๑๒๙...ตั้งแต่บ่าย ๔ โมงถึงบ่าย ๕ โมงเศษ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กราบบังคมทูลถามในข้อความที่สงสัยนั้นได้ บรรดาสมาชิกมีความปีติยินดีทั่วกัน รู้สึกว่าเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างยิ่ง”

ม.ล.ปิ่น มาลากุล อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวไว้ในหนังสือประวัติครู พ.ศ. ๒๕๑๙ ว่า* “สามัคยาจารย์สมาคมเป็นสถานที่อบรมครูที่สำคัญและมีปาฐกถาพิเศษบ่อย ๆ ตามความเห็นของข้าพเจ้าสามัคยาจารย์สมาคมหรือคุรุสภาไม่เคยเฟื่องฟูเหมือน

ครั้งนั้นเลย เสนาบดี (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีวัต ต่อมาคือพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร) ก็ได้ประทานปาฐกถาเรื่อง 'ความมุ่งหมายแห่งการศึกษาของเพื่อนบ้าน' เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๗๐ ตามรายงานกล่าวว่า 'ผู้ฟังปาฐกถาวันนี้ล้นหลามจนไม่มีที่ว่างภายในห้องประชุม' ในศกนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินี ทรงฟังปาฐกถา ณ สัมมาศตวรรษสมาคมนานถึง ๓ ครั้ง"

ปาฐกถาพิเศษเรื่องเกี่ยวกับการสอนก็มี เช่น วิทยากรย์ เล่ม ๓๑ ตอนที่ ๑๗ วันที่ ๑ กันยายน ๒๔๗๔ ลงพิมพ์ว่า พระยาเมธาธิบดี (สาทร สุทธิเสถียร) อธิบดีกรมวิขาธิการ แสดงเรื่อง "หัวใจวิธีสอน" เมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๗๔

๓. **การเลิกเซอร์วิซาชุด** สำหรับให้ครูศึกษาเพื่อสอบไล่วิชาชุดเหล่านั้น เช่น ใน ร.ศ.๑๒๘-๑๒๙ ปรากฏตามรายงานกรรมการอำนวยการสัมมาศตวรรษสมาคมนานประจำปี ๖ ว่ามีการเลิกเซอร์วิซาชุด ๔ ชุด คือ วิชาบอตันนิ วิชาฟิสิกส์ วิชาภูมิศาสตร์และพงษาวดาร วิชาโปลิติแกลอิคอนอมิ แล้วจัดให้มีการสอบวิชาบอตันนิ มีสมาชิกเข้าสอบ ๗๐ คน ได้อย่างดี ๑๑ คน อย่างสามัญ ๒๑ คน ตก ๓๘ คน

๔. **การกีฬา** เช่นมีการเล่นเทนนิส วาว แบดมินตัน ฟุตบอล โครเก้ ตะกร้อ ปิงปอง หมากกรุก ยิมนาสติก ฯลฯ

๕. **การสอนภาษาอังกฤษ** มีผู้นิยมเรียนมาก เช่นในรายงานกรรมการอำนวยการประจำปี ๖ (ร.ศ.๑๒๘-๑๒๙) มีนักเรียนเทอมต้น ๑๓๒ คน เทอม ๒ มี ๑๔๕ คน เทอม ๓ มี ๑๖๐ คน

๖. **การสอนงานช่าง** เช่น ช่างเขียน ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างกลึง ฯลฯ

๗. การสอนจิตกรรม มีครูและสมาชิกอื่น ๆ ของสมาคมมาเรียนเวลาเย็นเมื่อเลิกงานแล้ว เช่น ใน ร.ศ. ๑๒๘-๑๒๙ มีผู้มาเรียนตามบัญชีเรียกชื่อ ๑๐๔ คน คิดถัวเป็นมาเรียนวันละ ๒๒ คน

๘. การบันเทิง เช่น มีการฝึกซ้อมดนตรี การจัดงานรื่นเริง การแสดงละคร

๙. การจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม (ไม่มีสุรา) ในสโมสรสถาน

๑๐. การจัดห้องสมุด มีหนังสือและสถานที่ให้สมาชิกอ่านหนังสือ และขอยืมหนังสือ

กิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นล้วนแต่มีประโยชน์แก่ครูทั้งในด้านการระเหี่ยงปัญญา และการผ่อนคลายความเครียดจากการทำงานทั้งสิ้น

บทวิเคราะห์คุณค่า

ถ้าพิจารณาว่าวัตถุประสงค์ของสามัคยาจารย์สมาคมแล้วจะเห็นว่าจุดเน้นของสามัคยาจารย์สมาคมอยู่ที่การพยายามทำให้ครู ของเราองอาจสง่างาม ทั้งในด้านความรู้ ร่างกาย และจิตใจ

องอาจสง่างามในด้านความรู้ เพราะได้เพิ่มพูนเนื้อหาความรู้ และวิชาครูจากการฟังปาฐกถา การฟังเล็คเชอร์ การอ่านหนังสือในห้องสมุด การอ่านหนังสือพิมพ์วิทยากรย และการเล่นกันในห้องผู้รู้

องอาจสง่างามในด้านร่างกาย เพราะได้เล่นกีฬา ออกกำลังกาย และได้ขัดเกลากริยามารยาท การพูดจาในที่ประชุม หรือการสังคัม ด้วยการได้ฝึกหัดและได้เรียนรู้จากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่น่านับถือ และสมาคมกับเพื่อนครูหรือสมาชิกอื่นที่เป็นผู้มีการศึกษาดี

องอาจสง่างามในด้านจิตใจ เพราะได้เพิ่มความมั่นใจในตนเอง เมื่อมีความรู้มากขึ้นและเป็นที่ยอมรับของสมาคม ทั้งยังได้รับความเบิกบานใจจากดนตรีและการเล่นรื่นเริงตามควรแก่โอกาส

ครูที่องอาจสง่างามตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวย่อมจะเป็นที่ต้องการอย่างยิ่งไม่ว่าสมัยใด

อย่างไรก็ดี แม้ว่าสามัคยาจารย์สมาคมนับแต่สมัยแรกตั้งตลอดจนถึงสมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ได้รับความนิยมาจากรูในพระนครและชนบุรีมาก เพราะได้ช่วยให้ครูเพิ่มวิทยฐานะของตนและได้วิสาสะกันตามวัตถุประสงค์ของสามัคยาจารย์สมาคม แต่ครูในต่างจังหวัดที่ห่างไกลได้ประโยชน์เพียงจากวิทยากรยเท่านั้น ฉะนั้นถ้าสามารถทำให้มีสาขาของสมาคมครูเช่นนี้ได้ทั่วถึงทุกจังหวัดหรือยิ่งทุกอำเภอได้ก็น่าจะช่วยให้ได้ครูซึ่งองอาจสง่างาม และถ้าสามารถทำหนังสือวิทยากรยให้เป็นหนังสือที่ครูทุกคนอ่านได้และอ่านแล้วได้ประโยชน์จริง ๆ ก็จะทำให้ครูสนใจและอยากได้ไว้อ่าน แม้ว่าในสภาพปัจจุบันจะไม่อาจพิมพ์แจกได้ แต่ถ้ามีผู้บอกรับจำนวนมากนับหลายแสนตามจำนวนครูที่มีอยู่และหารายได้จากการลงโฆษณาที่เหมาะสม ก็จะทำให้ครูเสียเงินเพียงเล็กน้อยในการบอกรับ

การที่สามัคยาจารย์สมาคมในระยะแรกตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๙-๒๔๗๕ สมัยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่ง ม.ล.ปิ่น มาลากุล กล่าวว่าเป็นยุคที่สามัคยาจารย์สมาคม “เฟื่องฟู” เป็นสมาคมที่มีเกียรตินั้น อาจเป็นเพราะปัจจัยที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. การเป็นสมาคมที่อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกรัชกาล ตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๗ ซึ่ง

ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ทรงเอาพระทัยใส่ถึงกับเสด็จไปทรงเยี่ยมหรือร่วมกิจกรรมของสมาคมตั้งได้กล่าวแล้วในตอนต้น ทำให้สมาคมมีเกียรติยิ่งขึ้นและจงใจให้ผู้ร่วมสมาคมพยายามรักษาเกียรติให้สมกับที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ

๒. การมีผู้หลักผู้ใหญ่ในกระทรวงธรรมการหรือศึกษาธิการ นับแต่เสนาบดีปลัดทูลฉลองหรือปลัดกระทรวง อธิบดีลงมา เห็นประโยชน์ของสมาคมและลงมือกระทำการสนับสนุนส่งเสริมสมาคมด้วยตนเอง ทำให้ครูและข้าราชการอื่น ๆ ตื่นตัวและเห็นประโยชน์ตามไปด้วย

๓. กิจกรรมที่คณะกรรมการของสมาคมช่วยกันจัดขึ้น เป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์แก่สมาชิกอย่างจริงจัง และที่สำคัญคือตรงกับความต้องการของสมาชิก จึงทำให้สมาคมมีกำลังใจและกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้สมาชิกได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๔. ความใฝ่รู้ของครูในสมัยนั้น ซึ่งนอกจากจะใฝ่รู้ในวิชาความรู้แล้ว ยังใฝ่รู้ที่จะปรับปรุงตนเองให้มีคุณสมบัติเป็นที่ยอมรับของวงสังคมอันน่านับถือด้วย จึงสนใจที่จะเข้าสมาคมกับผู้เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือเพื่อนข้าราชการด้วยกัน ได้เห็นตัวอย่างการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม และได้ฝึกหัดปฏิบัติตนให้เป็นที่นิยมยกย่อง จึงไม่มีที่ใดที่จะเหมาะสำหรับการฝึกหัดนั้นยิ่งไปกว่าการเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมอันทรงเกียรติ แม้จะต้องเสียค่าบำรุงที่นับว่าแพงมากเมื่อเทียบกับเงินเดือนของครูในสมัยนั้น แต่เมื่อสมาชิกเห็นว่าสิ่งที่เขาได้รับจากสมาคมมีคุณค่าคุ้มกับเงินค่าบำรุงก็ไม่มีใครตั้งข้อรังเกียจค่าบำรุงที่แพงนั้น

ปัจจัยทั้ง ๔ ที่กล่าวมาแล้วเป็นสิ่งที่ทำได้และน่าทำในสถาน-

การณปัจจุบัน แต่จะสำเร็จได้ก็ต้องตั้งต้นด้วยการมีปัจจัยข้อ ๒ เป็นสำคัญ

สรุปสาระและมโนทัศน์

สามัคยาจารย์สมาคมเป็นสมาคมแรกของผู้มีวิชาชีพรูในประเทศไทย แต่รับผู้ใ้รู้อื่นๆ เป็นสมาชิกด้วย ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ร.ศ. ๑๒๓) โดยมีพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ต่อมาเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการในสมัยนั้นเป็นคนที่สำคัญในการจัดตั้ง และเป็นสภานายกคนแรกของสมาคม

วัตถุประสงค์สำคัญของสามัคยาจารย์สมาคมคือการพยายามทำให้ครูองอาจสง่างามทั้งในด้านความรู้ ร่างกาย และจิตใจ

กิจกรรมของสามัคยาจารย์สมาคมมีทั้งการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ครูหลายๆ วิธี เช่น มีการปาฐกถา มีการสอน มีห้องสมุดที่ดี และมีการทำให้ครูมีร่างกายสดชื่น เช่นได้เล่นกีฬา ออกกำลังกาย มีที่นั่งพักผ่อนหรือเดินเล่นอย่างสบาย ตลอดจนมีจิตใจเบิกบาน เช่น ได้ฟังได้เล่นดนตรีหรือดูการบันเทิง และได้สนทนาวิสาสะกับเพื่อนสมาชิก

สามัคยาจารย์สมาคมล้มเลิกไปเมื่อรัฐบาลตราพระราชบัญญัติครูใน พ.ศ. ๒๔๘๘ ซึ่งมาตรา ๔ กำหนดให้มี "คุรุสภา" จึงรวมกิจการของสามัคยาจารย์สมาคมเข้ากับกิจการของ "คุรุสภา" ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ สมัยนายทวี บุณยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

ต้นฉบับ

ระเบียบชุมนุมสามัคยาจารย์

(วันที่ ๑ เดือนที่ ๕ ร.ศ.๑๒๐)

คัดจากเอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ ๖๒/๑

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

- คุรุสภา. ๓๐ ปีของคุรุสภา. พระนคร : คุรุสภา, ๒๕๑๘.
- คุรุสภา. ๔๐ ปีคุรุสภา. ไม่ปรากฏที่พิมพ์, ๒๕๒๘.
- ปิ่น มาลากุล. ม.ล. "พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลาภฤทธิยากร"
 ใน ประวัติศิครุ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๔, กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.
- เมธาธิบดี, พระยา. "หัวใจวิธีสอน" ใน วิทยากรย์ เล่ม ๓๑ ตอน
 ที่ ๑๗ ประจำวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๗๔.
- วรวงศ์พิสิฐ, พระ. "สามัคยาจารย์สมาคม" ใน จันทรเกษม ฉบับ
 ที่ ๑๘ กันยายน-ตุลาคม ๒๕๐๐.
- วิชากร, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ. แนวพระราชดำริแก้รัชกาล.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๗.
- วิทยากรย์ ตอนที่ ๖ เล่ม ๒ ร.ศ. ๑๒๑.
- วิทยากรย์ ประจำวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๑.
- วิทยากรย์ ประจำวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔.
- วิสุทธิสุริยศักดิ์, พระยา. "แจ้งความเรื่องจะตั้งประชุมสามัคยาจารย์"
 ใน วิทยากรย์ ปีที่ ๔ เล่มที่ ๒ วันที่ ๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๑.
 สามัคยาจารย์สมาคม. รายงานสามัคยาจารย์สมาคมประจำปี ๒.
 ไม่ปรากฏที่พิมพ์, ร.ศ. ๑๒๔-๑๒๕.
- _____ รายงานกรรมการอำนวยการประจำปี ๖. โรงพิมพ์สามมิตร,
 ร.ศ. ๑๒๘-๑๒๙.
- สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. ๔๑ ปีสำนักงานเลขาธิการคุรุสภา.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๙.
- สัมภาษณ์ นายนคร จันทรวิวัฒนพงษ์ อดีตผู้อำนวยการกองกลาง
 สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, ๑๖ ตุลาคม ๒๕๓๓.

บทสรุป

จากผลการวิจัย “ความคิดและภูมิปัญญาไทย ด้านการศึกษา” สรุปแนวความคิดและภูมิปัญญาของนักการศึกษาไทย ได้ดังนี้

๑. วัด และบ้าน เป็นแหล่งวิทยาการที่เด็กได้รับการศึกษาอบรม เจ้านาย พระสงฆ์ และผู้รู้ในศิลปวิทยาต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นครูสอน กุลบุตรทั้งหลายจึงได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่ครูปฏิบัติได้อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเป็นธรรมชาติเป็นแหล่งวิทยาการและสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิต หากนำเอาแนวคิดทางการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาวิเคราะห์สามารถยืนยันได้ว่า วัด และบ้าน เป็นสังคมการเรียนรู้ (learning society) ที่ดีมากมาเนิ่นนานสมควรที่จะรักษาคุณค่านี้ไว้ นักการศึกษาในปัจจุบันจึงต้องตระหนักว่า นอกจากการใช้โรงเรียนเป็นสถานศึกษาในระบบแล้ว เครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน หมู่บ้าน ตลอดจนภูมิปัญญาในท้องถิ่นล้วนเป็นแหล่งวิทยาการอันทรงคุณค่าที่ควรส่งเสริม เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ศึกษาเล่าเรียนไปตลอดชีวิต

นอกจากสถานะที่เป็นแหล่งวิทยาการแล้ว วัด และบ้านยังเป็นแหล่งสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมไทยแก่กุลบุตรไทยทั้งหลายในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงและการกลืนทางวัฒนธรรมใหม่อย่างรุนแรงในปัจจุบันนี้ ผลการวิจัยแสดงว่า トラบไคที่ วัด และบ้านเป็นสถาบันที่เข้มแข็ง เป็นผู้นำ และสร้างสรรค์ได้สูงส่ง トラบไคนั้นศิลปะและวิถีดำรงชีวิตที่แสดงความเป็นไทย จักดำรงอยู่และรุ่งเรือง จริงอยู่กับการปรับเปลี่ยนและการรับเอาวัฒนธรรมใหม่เพื่อความทันสมัยนั้นเกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์และสังคม ยิ่งบทบาทของสื่อมวลชนมีพลังอำนาจท่วมทับแล้ว การเหนี่ยวรั้ง

ให้เยาวชนไทยหยุดนิ่งอยู่กับการสูมฟืนก่อไฟหรืออบกายด้วยแป้งร่ำ น้ำปรงคงเป็นไปไม่ได้ สิ่งที่น่าการศึกษาไทยต้องคิดและทำงานอย่างหนัก คือ การจัดกระบวนการของการศึกษา ให้เยาวชนได้เรียนรู้ "ราก" และ "ฐาน" ของความเป็นไทย "หนักแน่น" ในวิถีวัฒนธรรมของไทยเราเองจนสามารถเลือก กลั่นกรองคุณค่า และรักษาสมบัติทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้สร้างสมไว้ได้สืบไป

๒. ผลการวิจัยนี้แสดงว่า ความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในกระบวนการเรียนการสอน ครูมีเจตคติต่อตนเองว่าเป็นผู้รู้และผู้ให้ ส่วนศิษย์มีเจตคติต่อตนเองว่าเป็น "ผู้รับความรู้" และศิษย์มีความคิดว่า เป็นความเมตตาอย่างยิ่งที่ครูได้ "ให้" ความรู้แก่ตน ศิษย์จึงบูชายกย่องครู และถือเป็นหนี้บุญคุณซึ่งศิษย์ต้องมีความกตัญญูรู้คุณอย่างยิ่ง บทบาทของครูในการสอนจึงเป็นการสั่ง การบอก การเตือน การชี้แนะ ให้ปฏิบัติ การฝึกฝน และการอบรมบ่มนิสัย ในขณะที่บทบาทของศิษย์คือ การตั้งใจรับคำสั่งสอน การเชื่อฟัง ขยันพากเพียร เอาใจใส่ และเลียนแบบอย่างครู

ครูแต่ละคนมีศิษย์จำนวนน้อย ลักษณะการสอนจึงเป็นการสอนรายบุคคล ครูรู้จักศิษย์อย่างดีมาก รู้จักถึงพ่อแม่วงศ์ตระกูล ครูกับศิษย์จึงมีความรู้สึกใกล้ชิดผูกพันกันประดุจลูกกับพ่อ ครูจึงเรียกศิษย์ว่า "ลูกศิษย์" และศิษย์เรียกครูว่า พ่อครูหรือปู่ครู หากครูเป็นพระสงฆ์ก็จะเรียกว่า หลวงพ่อ หลวงตา หรือหลวงปู่ วิธีการสอนจึงเป็นการฝึกหัด ฝึกปรือและฝึกฝน หากศิษย์เรียนไม่ได้ตั้งใจก็ต้องมีการลงโทษ "เคียว" และ "เข็น" จนศิษย์มีความคล่องทั้งอ่านเขียนเรียนเลข ด้วยเหตุนี้ศิษย์จึงมีความรู้แน่น แม่นยำ ทำเป็น และเห็นแบบอย่างที่ดี

ปัจจุบัน การศึกษาได้แพร่ขยายออกสู่มวลชน การจัดการศึกษาเป็นชั้นเรียนที่ครูต้องรับภาระสอนศิษย์จำนวนมาก ตลอดจนกระบวนการสอนได้ทำเป็นระบบขั้นตอนแน่ชัด รวมทั้งมีสื่อการเรียนการสอนและวิธีการวัดผลที่เป็นมาตรฐาน ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์จึงเห็นต่าง ตลอดจนการเอาใจใส่สั่งสอนเด็กเป็นรายบุคคลก็ลดน้อยลง ครูมิได้เป็นแหล่งวิทยาการหรือเป็นผู้ให้ความรู้เพียงแหล่งเดียวอีกต่อไป ความรู้สึกของศิษย์ที่ต้อง “ฟังพา” ครูก็ลดน้อยลงไปด้วย แม้กระนั้นเชื่อว่าครูจะสูญเสียบทบาทและศักดิ์ศรีของความเป็นครูไปหมด แท้จริงแล้ว ศิษย์ยังมีความต้องการความรัก ความเอาใจใส่จากครูในการสั่งสอน ชี้แนะ และช่วยเหลือทั้งทางวิชาการและการปฏิบัติตนอีกมาก คุณค่าของความเป็นครูจึงอยู่ที่ความเป็นกัลยาณมิตร และการดำรงตนตามครรลองคลองธรรม ซึ่งย่อมคงความศรัทธาและเป็นທີ່เคารพนับถือของศิษย์อยู่ตลอดไป

๓. ด้านสาระและกระบวนการเรียนรู้ จากผลการวิจัยในด้านหลักสูตรและการสอนเนื้อหาวิชาต่าง ๆ แสดงว่าเนื้อหาสาระของทุกวิชามุ่งเน้นความรู้ด้านเนื้อหาวิชาอย่างมาก และมีการแบ่งแยกเป็นรายวิชาอย่างชัดเจน เนื้อหาของแต่ละวิชานั้นค่อนข้างละเอียดและยากเมื่อเทียบกับเนื้อหาวิชาเดียวกัน และระดับเดียวกันในปัจจุบัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กไทยสมัยก่อนเริ่มเรียนเมื่ออายุมากกว่าเด็กไทยที่เริ่มเรียนในปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์หลักสูตรที่เรียกว่า มาติกา และการวิเคราะห์เนื้อหาวิชาที่เรียน ผลปรากฏชัดเจนว่า การเรียนภาษาไทย (อ่าน-เขียน) และเลขคณิต เป็นวิชาพื้นฐานที่สำคัญที่สุดและมีสอดแทรกอยู่ในวิชาอื่น ๆ ทุกวิชา ด้วยเหตุนี้ หนังสือแบบเรียนจึงเป็นเครื่องมือ

เล่าเรียนที่สำคัญที่สุด เป็นแหล่งความรู้ที่นักเรียนต้องอ่านได้อย่างแตกฉาน และบางครั้งหนังสือยังเป็นตัวแทนของครู ที่ศิษย์พวกที่ขยันหมั่นเพียรจะเล่าเรียนเขียนอ่านด้วยตนเอง การศึกษาในสมัยก่อนจึงเป็นการเรียนวิชาหรือเรียนหนังสือ ยิ่งรู้หนังสือมากเท่าใด ก็มีความรู้มากเท่านั้น "การสอนหนังสือ" เป็น "การสอนคน" หรือไม่ ยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่มาก แต่ถ้าวิเคราะห์วิธีการสอนจากผลการวิจัยนี้ แสดงว่า การสั่งสอนของคนไทยมีลักษณะ ๕ ประการ คือ (๑) เป็นกระบวนการบ่มเพาะ ชี้นำลักษณะนิสัย (๒) เป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและศิลปะด้านต่าง ๆ (๓) ให้ความรู้และฝึกปฏิบัติจนชำนาญ (๔) เป็นการอบรมกิริยามารยาท และ (๕) เป็นกระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ ถ้าพิจารณาวิธีการสั่งสอนดังกล่าว น่าจะพบคำตอบว่าการศึกษาของไทยแต่เดิมมานั้น มิได้เป็นการสอนหนังสือเท่านั้น แต่เป็นการสอนคนไปพร้อมกันด้วย

๔. จากการวิเคราะห์หนังสือเรียนวิชาต่างๆ พบว่า วิธีการแต่งหนังสือหรือตำราเรียนนั้น ผู้แต่งมีความสามารถทางการเขียนอย่างดี มีการเสนอเนื้อหาเป็นคำประพันธ์ ตั้งโจทย์ปัญหาโดยใช้ธรรมชาติแวดล้อม เช่น ต้นไม้ ดอกไม้ สัตว์ ทุ่งนาป่าเขา เป็นสื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักและรู้คิดตามไป การสอนวิชาใดก็ตามมักจะเป็นการสอนอ่านไปด้วยในตัว พร้อมกับการที่ครูอธิบายและฝึกปฏิบัติควบคู่กัน นอกจากนั้น หนังสือแบบเรียนที่ใช้ส่วนใหญ่มีการอิงหลักธรรมะของพระพุทธศาสนา ยกเว้นหนังสือที่แต่งขึ้นใช้ในโรงเรียนมิชชันนารี ก็จะมีการสอดแทรกหลักของคริสต์ศาสนาไว้ด้วย

ปัจจุบันได้มีการวางแผนทวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนไว้หลายประการ เช่น ความถูกต้องของเนื้อหา วิธีการนำเสนอ รูปเล่ม ตัว

พิมพ์ ภาพประกอบ ตลอดจนการเสนอคำถามและประเด็นอภิปราย
เกณฑ์ดังกล่าวไม่อาจนำมาวิเคราะห์หนังสือแบบเรียนสมัยก่อนได้
เพราะเนื้อหาวิชาการได้เปลี่ยนไป ยุคสมัยต่างกัน เทคโนโลยีทาง
การพิมพ์ก้าวหน้า ตลอดจนองค์ประกอบทางการเรียนการสอนไม่
เหมือนกัน ดังนั้น ผู้สนใจที่จะสืบค้นเพิ่มเติมจากผลการวิจัยนี้ จึง
ควรคำนึงถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรม และวิธีการเรียนรู้ ในช่วง
เวลาที่ใช้หนังสือแบบเรียนนั้น

๕. การรับและการนำแนวคิดทางวิชาการที่เป็นสากลมาใช้
ในการสถาบันการศึกษาไทย ผลการวิจัยนี้ได้แสดงว่า การพัฒนา
หลักสูตรแม่บทและวิธีการสอนได้มีมาก่อน ร.ศ. ๑๑๕ ทั้งนี้มีพื้น
ฐานมาจากหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมในพระพุทธศาสนา
ครั้นถึง ร.ศ. ๑๒๙ ก็ได้มีการร่างหลักคำสอนที่เทียบหลักจริย-
ศาสตร์ของญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอังกฤษ ที่เรียกว่า นราภุโรบาท ซึ่ง
เมื่อวิเคราะห์แล้วมิได้เป็นเพียงตำราจริยศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการ
จัดหลักสูตรสำหรับอบรมเลี้ยงดูเด็กให้พัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย
สติปัญญา คุณธรรม สังคม บุคลิกภาพ เน้นความรักชาติ และความ
มีอุดมการณ์ มีการกำหนดด้วยเรียนและชั้นเรียน ตลอดจนวิธีการ
สอน

ทางด้านจิตวิทยาการศึกษาและจิตวิทยาพัฒนาการนั้น นักการ
ศึกษาไทยก็ได้นำแนวคิดและหลักวิชาจิตวิทยามาแต่งเรียบเรียง
ใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนไทย การนำ
เนื้อหาทางธรรมชาติศึกษาและหลักคณิตศาสตร์มาสร้างหนังสือ
แบบเรียนก็เป็นการประยุกต์ใช้อย่างฉลาด คู่มือสำหรับพ่อแม่เพื่อ
ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรมีความสอดคล้องกับแนวคิดของการ
เลี้ยงลูกของครอบครัวไทย

๖. แนวคิดทางการศึกษาที่ยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน
แนวความคิดทางการศึกษาหลายประการที่วิเคราะห์ได้จาก
ผลการวิจัย และยังคงคุณค่าอยู่ในปัจจุบัน สมควรที่จะนำมาสรุป
ไว้ได้แก่

๖.๑ การผสมผสานเนื้อหาสาระ การฝึกปฏิบัติ และวัฒนธรรม
คุณธรรมในการสอนวิชาต่างๆ

๖.๒ การเน้นให้นักเรียนเห็นความสำคัญและคุณค่าของ
ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่น

๖.๓ การเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างวิชาการ วิชาชีพ และ
ศีลธรรมจรรยา

๖.๔ การฝึกฝน สนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล

๖.๕ การลงโทษทางกายและการลงโทษทางใจ ต้องใช้วิธี
การ "ทำเมื่อจำเป็น ชี้อโทษให้เห็น เยือกเย็นกรุณา" และลงโทษเพื่อ
เกิดประโยชน์แก่เด็กเท่านั้น

๖.๖ การปลูกฝังนิสัยและเจตคติที่ดีในการทำงาน

๖.๗ ความจำเป็นที่ต้องให้การศึกษแก่พ่อแม่ เพื่อผลดี
จะเกิดขึ้นต่อการพัฒนาเด็ก

๖.๘ การเก็บภาษีเพื่อการศึกษา และการเปิดโอกาสให้
ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๖.๙ ความสำคัญของวิชาชีพครู การพัฒนาสมรรถภาพ
ของครู และบทบาทขององค์กรวิชาชีพครู

การวิจัย เรื่อง "ความคิดและภูมิปัญญาไทย ด้านการศึกษา"
นี้นับเป็นก้าวแรกที่มุ่งสืบค้นแนวความคิดของการจัดการการศึกษา
ไทยในอดีต คณะผู้วิจัยหวังว่า การอธิบายค่าต่างๆ ทั้ง ๓๖ ค่า จะ
พอฉายภาพให้เห็นแนวทางการสั่งสอนอบรมกุลบุตรและการจัดการ

ศึกษาไทยในสมัยก่อนที่ไทยจะนำระบบการศึกษาและหลักการ
ศึกษาที่เป็นสากลมาใช้อย่างเต็มรูป การวิเคราะห์คุณค่าของค่าต่างๆ
ที่เสนอในการวิจัยนี้ อาจไม่ครอบคลุมครบถ้วน สมควรที่ผู้อ่านจะ
ได้วิเคราะห์เพิ่มเติมต่อไป

อนึ่ง การที่จะนำแนวความคิดต่างๆ ที่เสนอในการวิจัยนี้ไป
ใช้ปฏิบัติในสถานการณ์ปัจจุบัน มีความจำเป็นต้องคำนึงถึงความ
แตกต่างของเวลา บริบททางสังคมวัฒนธรรม และความเปลี่ยนแปลง
แปลงของจุดหมาย กระบวนการทางการศึกษาด้วย

งานวิจัยนี้เป็นเพียงจุดเริ่มของการย้อนรอยอันเรื่องโรจน์ของ
ภูมิปัญญาไทย คุณค่าบางประการสมควรสืบสานต่อ แต่ข้อค้นพบ
บางอย่างอาจไม่เหมาะกับยุคสมัย ต้องปรับเปลี่ยนไปให้ทันกาล
อย่างไรก็ตาม หากผลงานนี้จะช่วยเราให้ผู้อ่านเกิดความสนใจใฝ่รู้
และภาคภูมิใจในปรีชาญาณของคนไทยในด้านการศึกษา ก็นับว่าเป็น
ประโยชน์ที่น่าพึงพอใจแล้ว

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาการศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย